

М. И. П. Д. Р. 19. 10. 1935
Чл. 10. 10. 1935
Број _____

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

КЊИГА ДЕСЕТА

УРЕДНИК
Д-р БОРИВОЈЕ М. ДРОБЊАКОВИЋ

BULLETIN

DU

MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE DE BEOGRAD

TOME X

DIRECTEUR
BORIVOJE M. DROBNJAKOVIĆ

ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД — BEOGRAD 1935

САДРЖАЈ — INHALTSVERZEICHNIS

СТРАНА
SEITE

ЧЛАНЦИ — AUFSÄTZE

<i>Д-р Тихомир Р. Борђевић</i> : Црна чоха кроја каурскога (<i>Tihomir R. Đorđević</i> : Le drap noir à la coupe d' infidèles)	1
<i>Д-р Веселин Чајкановић</i> : Босиљак (<i>Veselin Čajkanović</i> : Basilienkraut)	4
<i>Д-р Нико Џурањић</i> : Ка проблему тумачења имена корушке престонице Целовца (<i>Niko Žuranić</i> : Zum Problem der Deutung des Namens der kärntnerischen Hauptstadt Celovec (Klagenfurt)	11
<i>Д-р Миленко С. Филиповић</i> : Деформисање лубање у Југославији (<i>Milenko S. Filipović</i> : Schädeldeformierung in Jugoslavien)	18
<i>Иво Т. Франић</i> : Народни обичаји и обреди уз прво орање и сijaње у срезу Славон- ско-рођељском (<i>Ivo T. Franić</i> : Volksgebräuche und Ritten beim ersten Ackern und Sähen im Bezirke Slavonska Požega)	33
<i>Стеван Тановић</i> : Породични односи прирођених чланова породице у око- лини Ђевђелије (<i>Stevan Tanović</i> : Les rapports familiaux des membres adoptés par la famille dans les environs de Đevđelije)	42
<i>Светозар Раичевић</i> : Обичаји о Мартинцима у Јужној Србији (<i>Svetozar Raičević</i> : Les coutumes populaires pendant les „Martinci“ en Serbie du Sud)	54
<i>Косша Манојловић</i> : Свадбени обичаји у Дебру и Жупи (<i>Kosta Manojlović</i> : Les coutumes nuptiales de Debar et de la Župa de Debar)	62
<i>Бранислав Русић</i> : Диховске ваљавице (<i>Branislav Rusić</i> : Les fouleries de Dihovo) <i>Илија Радуловић</i> : Из народне медицине у околини Крагујевца (<i>Ilija Radulović</i> : Traits de la médecine populaire dans les environs de Kragujevatz)	78
<i>Љубиша Протић</i> : Поклисари (<i>Ljubiša Protić</i> : Die Gasandten)	94
<i>Мишар С. Влаховић</i> : Гусле и јуначке песме у Источној Србији (<i>Mitar S. Vla- hović</i> : Gusle und Heldenlieder in Ostserbien)	100
<i>Д-р Милисав Лушовац</i> : Србљаци у Горњем Полимљу (<i>Milislav Lutovac</i> : Les Srbljaci)	108

МАЊИ ПРИЛОЗИ — KLEINERE BEITRÄGE

<i>Никола Зега</i> : О сувачама у Банату (<i>Nikola Zega</i> : Über Pferdemühlen in Banat) <i>Влајко Влаховић</i> : Неколико народних обичаја (<i>Vlajko Vlahović</i> : Einige Volks- bräuche)	116
<i>Јован Вукмановић</i> : О божићним обичајима у Батињанима (<i>Jovan Vukmanović</i> : Über Weihnachtsbräuche in Batinjani)	123
<i>Ташомир Вукановић</i> : Ђаволи у веровању код Црногораца досељених у Косаницу (<i>Tatomir Vukanović</i> : Teufel im Volksglauben der zugesiedelten Montenegrinern in Kosanica)	126
<i>Ташомир Вукановић</i> : Средство против рђава сна (<i>Tatomir Vukanović</i> : Moyen contre mauvais rêve)	127

<i>Ташомир Вукановић</i> : Верованье у други свет код Црногораца досељених у Косаницу (<i>Tatomir Vukanović: Der Glaube an eine andere Welt bei den zugesiedelten Montenegrinern in Kosanica</i>)	127
<i>Д-р Боривоје Дробњаковић</i> : О научном раду Етнографског музеја у Београду (<i>Borivoje Drobñaković: Sur le travail scientifique du Musée Ethnographique de Beograd</i>)	129
<i>Пешар Ж. Пешировић</i> : Етнографски музеј у Београду и његови посетиоци (<i>Petar Ž. Petrović: Le Musée Ethnographique de Beograd et ses visiteurs</i>)	156
<i>Д-р Боривоје Дробњаковић</i> : Етнографски музеј у Београду у 1935 год. (<i>Borivoje Drobñaković: Ethnographisches Museum — Jahresbericht 1935</i>) . .	161
<i>Пешар Ж. Пешировић</i> : † Д-р Сима Тројановић (<i>Petar Ž. Petrović: † Sima Trojanović</i>)	165

Црна чоха кроја каурскога

У једној муслиманској народној песми из Цазина лева се како је Хасан Челебић пошао да уходи Задар да види може ли се Мустај бег Лички изабавити ропства у које је био запао, и како је свратио својој кући у Грацац и ту

Хасан себе тебдил учинио (т. ј. прерушио се)
Црном чохом кроја каурскога,

и тако је отишао у Задар да изврши што је наумио¹⁾.

Шта значи „црна чоха кроја каурскога“?

Одмах да кажем да овде црна чоха није знак жалости. Уосталом црнина не означава свуда жалост. У старије време у Алексиначком Поморављу женскиње је у знак жалости носило белину, а не црнину. Јамачно се белина носила у жалости још у ком нашем крају. Белина је за дуго била знак жалости код Словена и Германаца на супрот црнини Египћана, Јевреја, Арабљана, Грка и других источних народа. Код неких Словена белина се у жалости одржала чак до наших дана. Сви Источни Словени у жалости носе бело одело; нарочито главу покривају белим покривачем у облику мараме. Црнина у жалости дошла је у села тек пре кратког времена²⁾. Код Лужичких Срба жалост означава одело беле боје.³⁾ Код Кашуба је раније бела боја означавала жалост, а не црна⁴⁾.

Па шта је онда „црна чоха кроја каурскога“?

Ево шта је. — Турци нису допуштали да раја (хришћани и Јевреји) може носити одело исте боје и истога кроја као што је њихово. У народним песмама се често наглашава каурско одело као нарочито:

Отвор' долаф у одаји Мујо
Па извади каурско одјело⁵⁾.
— Па он скиде каурско одјело⁶⁾.
— У одаји ковчег отворио,
Он потеже каурско одијело,
Под каурску па се сигурава⁷⁾.

¹⁾ K. Hörmann, *Narodne pjesme*, књ. I, стр. 332. — ²⁾ D. Zelenin, *Russische (Ostslavische) Volkskunde*, Berlin und Leipzig 1927, стр. 330. — ³⁾ E. Schneeweis, *Feste und Volksbräuche der Lausitzer Wenden*, Leipzig 1931, стр. 96 и даље. — ⁴⁾ Fr. Lorentz, A. Fischer and T. Lehr-Splawinski, *The Cassubian Civilization*, London 1935 стр. 84, 243. — ⁵⁾ K. Hörmann, *Narodne pjesme*, књ. II, стр. 334. — ⁶⁾ Ibidem 391. — ⁷⁾ Matica Hrvatska, *Hrvatske narodne pjesme*, књ. III, стр. 302.

Да је одело у раје морало бити другојаче него у муслимана зна се и иначе. Верски муслимански закон изискује да се никад немуслиман не могу помешати ни збркати са муслиманима. Због тога „немуслиман не сме носити одело као муслиман; мора се носити смерније и простије“¹⁾. У том смислу издаване су и наредбе. Ја не знам све наредбе о томе; поменућу само оно што знам. Султан Мурат издао је 1579 године једну наредбу којом Јеврејима и хришћанима забрањује ношење једнаког одела са Турцима. Они нису смели носити свилених хаљина, ни турбана, већ само једну врсту капа да би се могли на први поглед распознати²⁾. Колико је дуго трајала ова наредба и докле се протезала не зна се, али се зна да су сличне наредбе издаване и доцније. У мају 1794 године наредио је Хусамудин паша у Босни да је „по високој царској заповиједи и шеријатским правилима зелено, бело, жуто и црвено одијело и обућа ношња муслиманска и јеничерска... љубичаста, црна и модра цока, црне чизме или постуле и црно одијело ношња је кршћанска³⁾).

Српске црквене власти старале су се да сачувају народ од казни за грешке противу турских наредаба о оделу, па су га опомињале да буде пажљив. Очувана је једна таква опомена народу од стране свештенства у Сарајеву, из друге половине XVIII века. У њој се каже како су Турци „учинили усрдије“ и рекли свештеницима да закажу народу у цркви да се чува између осталога и ношње каква је у Турака. У опомени се вели: „Толико смо пута говорили да не носите одело турско и башинско које господа (Турци) на вама гледати не могу. Имаћете муке због тога. Немојте рећи да вам није казано... Прођите се коврџака, раздрљених прса, накривљене капе...“⁴⁾.

У Србији чак за владе Кнеза Милоша Србима није било слободно носити одело зелене боје која је боја била само турска привилегија, нити им је одело смело бити лепо и окићено; гдешто нису смели носити ни јеменија, ни црвених фесова, још мање фесова са кићанкама. Грешке против ових забрана Турци су нерадо гледали. 26 априла 1821 године састали су се мајстори абацијског еснафа у лонџу да им се прочита оштра везирова заповест по којој ће се владати. Између осталога у заповести се наређивало да се мајстори поштено и еснафски носе, „зелено и срму на себе (нико) да не меће, макар (било и) издрто“. У пуномоћију, издатом 20 октобра 1820, српским депутантима који су полазили у Цариград навео је Кнез Милош између осталих народних жеља и то да се у Србији свима „одобри једнако право носити при себи оружје и употребљавати сваку одежду и свакога цвета (боје) по својој вољи“⁵⁾.

¹⁾ Ст. Новаковић, *Турско царство пред српски усџанак*, стр. 75. — ²⁾ Н. Graetz *Geschichte der Juden*, Bd. IX, стр. 409. — ³⁾ Saivet beg Bašagić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine*, стр. 116—117. — ⁴⁾ Влад. Скарин, *Гласник Земалског Музеја*, књ. XIV, стр. 557. — ⁵⁾ Т. Р. Ђорђевић, *Из Србије Кнеза Милоша*, Београд 1924, стр. 144.

Изгледа међутим да турске наредбе у погледу одела немуслиманских поданика нису увек строго поштоване. На то је у народној песми алузија кад Турци оптужују Краљевића Марка цару Сулејману између осталог што противно његовој наредби „носи зелену доламу“. ¹⁾ Јевреји у Сарајеву гледали су да изиграју наредбе о оделу кад год су могли. ²⁾ Изгледа да је и турска строгост у ношењу одела хришћана и Јевреја зависила и од ревности и ђефа турских управљача. 1826 године премештен је у Босну београдски везир Абдурахман паша. До његова доласка у Босну изгледа као да се на одело раје није баш тако строго пазило, или као да је строгост била нешто попустила. Али чим је Абдурахман стигао у Сарајево „све је хришћане и Чивуте у црно обукао“ да би се разликовали од Турака. Кад је ову заповест издао десили су се у Сарајеву и неки београдски Срби и Јевреји који га замоле да могу три дана у своме оделу остати док послове не сврше, па ће ићи у Београд. „Али им молба није била примљена, те наши људи одмах даду своје одело бојацији да га обоји као што су и други радили. Абдурахман им је био кратко одговорио: ако за шест сати не обуку црне хаљине да ће их повешати.“ ³⁾

Сад је, мислим, јасно шта значи на прерушеном Хасану Челебићу „црна чоха кроја каурскога“. И из даље садржине песме о којој је овде реч види се да се Хасан био прерушио у хришћанина.

Тих. Р. Ђорђевић

Résumé. — *Le drap noir à la coupe d'infidèles*. Le professeur Mr. Tih. R. Đorđević explique dans cet article que „le drap noir à la coupe d'infidèles“ („црна чоха кроја каурскога“), dont il est question dans le chant national „Mustaj beg lički u ropstvu kod zadarskog bana“ — Mustaj-beg de Lika en prison chez le ban de Zadar (K. Hörmann: *Narodne pjesme* I, 332) n'est pas un signe de deuil, mais qu'il a été porté par la *raja* (les Chrétiens et les Juifs) à qui il n'était pas permis de porter les vêtements de la même couleur que ceux des Turcs.

¹⁾ Вук С. Караџић, *Српске народне pjesme*, књ. II, стр. 421; Matica Hrvatska, *Hrvatske narodne pjesme*, књ. II, стр. 30; Браћа Миладинови, *Бжларски народни пјесни*, стр. 180. — ²⁾ M. Levy, *Die Sephardim in Bosnien*, стр. 55—56. — ³⁾ М. Гавриловић, *Милош Обреновић*, књ. II, стр. 286.

Босиљак¹⁾

Босиљак²⁾ игра изванредно важну улогу у магији, религији и култу, у медицини, у поезији српског народа. „Ова је биљка нашем народу осим многих других, које су раста виђенијег, цвета и мириса лепшег, најмилија, чему је зар узрок тај што босиљак прати Србина кроз све озбиљније прилике у животу, од рођења, где се младенцу кита босиљка у освећеној води до узглавља меће, до смрти, где му сестрина или болеће које сроднице рука струк босиљка на гроб посади“ (Јосиф Панчић, Ботаника, Београд, 1868, 251). У једној Вуковој песми (5, 708) каже се: „У руку јој мача од босиљка, од босиљка, од *српскога цвећа*“. У популарном српском роману „Рајко од Расине“, од Ч. Мијатовића, стара Српкиња, која живи у највећој беди и пере туђе рубље да би зарадила за хлеб, неће ни за какав новац да да своју саксију са босиљком; али кад је сазнала да је босиљак потребан да би се метнуо поред једног погинулог Србина, дала га је драге воље бесплатно. Босиљак је *Божји цвет*; прво се у башти посеје он, па тек онда друго цвеће (Братство 9—10, 1902, 442). У регистру уз један од најбољих зборника наших обичаја (Обичаји српског народа из среза хомољског, 19 књ. Срп. Етн. Зборн.) најчешће пута од свих ствари уопште (55 пута) спомиње се босиљак.

Босиљак дејствује као сигуран *апоџројајон*. Гаром од босиљка прави се новорођенчету крст на челу, као утук од бабица (Срп. Етн. Зборн. 45, 1930, 42; 184); или му се босиљак меће око главе („да би спавало“ Срп. Етн. Зборн. 16, 1910, 171.) Тканице којима свекрва опасује нову младу, на три места закићене су босиљком (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 166). Босиљак у великој капи, смиљевцу, који млада носи кроз 40 дана после венчања, такође је апотропајон (упор. Никола Зега, Изобичајене младине капе у Србији, Гласник Етн. Муз. I, 1926, 74, и Тихомир Р.

1) Одломак из списка о религији и митологији растиња у Срба, који ће евентуално бити објављен у виду речника. — 2) Поред овог имена, постоје још и називи: босиок, босиље, бажуљак (Зборник за народни живот и обичаје Јужних Славена 14, 1909, 83), васлеђен, велсаген, веслиген, веслијан, феслијан, феслицан, феслијен, феслиген, мислођен, мислођин, в. Нишевљанин [П. Софрић], Главније биље у народном веровању и певању код нас Срба, Београд, 1912, 33 ил. Речн. Јсл. Акад. 3, 51; Б. Вила 9, 1894, 153 ил.; 11, 1896, 251.

Ђорђевић, Наш народни живот 3, 1931, 54; Прилози проучавању народне поезије 2, 1935, 215). Босиљком се баје око болесног места (Милићевић, Живот Срба сељака² 329; Срп. Етн. Зборн. 16, 1910, 275); чисти се, приликом врачања, вода (Срп. Етн. Зборн. 17, 1911, 578); приликом сетве меће се у семе (Срп. Етн. Зборн. *ibidem* 14). Живина се иначе на Бадњи дан склања у стају; ако се из каквих разлога не може склонити, накаде је босиљком „да је лисице и творови не сатиру“ (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 74). Кад се јави куга, онда се у Жупи, поред других апотропајских предмета (чанак воде, чешаљ) оставља у вече на софри и струк босиљка (Срп. Етн. Зборн. 17, 1911, 35). У Источној Србији, за време док врачара, вршећи „црне“ врацбине, „изводи ђаволе“ многи не смеју ни да се макну из куће без босиљка и бела лука (Б. Вила 7, 1892, 399). Кићење босиљком у врло много случајева има апотропајски циљ. На Нову Годину жене мећу босиљак за десно уво а мушки за капу с десне стране (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 20); исто тако босиљак за уво меће жена која меси колач за Велику Суботу (*ib.* 44). Босиљком се кити домаћин кад уђе у кућу и честита Божић (*ib.* 76); полагањик (Срп. Етн. Зборн. 32, 1925, 369); о свадби девер (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 155); на Тодорову Суботу (коњски празник!) коњ који је ритуално пројакан (Б. Вила 11, 1896, 78 Сврљиг); приликом првог орања волови (Срп. Етн. Зборн. 17, 1911, 14), и јарам (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 358); при свршетку жетве „Божја брада“ (Срп. Етн. Зборн. 17, 1911, 17); при свршетку вршаја стожер (Срп. Етн. Зборн. *ib.* 18). Сматра се, међутим, да је грехота китити се (свежим) босиљком пре Крстова дана (Гласник Етнографског Музеја 5, 1930, 40). Апотропајски циљ свакако има и обичај да се кладенац кити босиљком о Божићу (Срп. Етн. Зборн. 17, 1911, 107; Караџић 3, 1901, 65), и о слави (Срп. Етн. Зборн. 14, 1909, 196); исто тако и суд са водицом за знамење (Срп. Етн. Зборн. 16, 1910, 167) и са Богојављенском водицом (ЖСС 179; Срп. Етн. Зборн. 40, 1927, 25); њиме се ките и домаће и црквене иконе (в. нпр. Браство 9—10, 1902, 442). Овде можда треба споменути и обичај да се детиња коса, пошто је кум ритуално отсече, чува после у босиљку (Срп. Етн. Зборн. 16, 1910, 181).

Као јак апотропајон, босиљак је неизоставан при различитим *лустрацијама*, које се изводе преко кађења босиљком, или преко пијења воде у којој је босиљак потопљен, или купањем у таквој води, или прскањем њоме. Место у које је ударио гром, ваља окадити босиљком (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 391). Пред крај свадбе, кад сватови треба да се разилазе, бивају они накађени босиљком (*ib.* 179 *ид.*): то се данас сматра као шала, али је првобитно била можда лустрација после тродневног борављења у средини душа предака, које о свадби невидљиво узимају учешћа у свим жртвама и обредима, и у заједничкој обедној гозби (упор. о овоме уопште Samter, Geburt, Hochzeit und Tod, Leipzig, 1911). У сваком случају, пропис да се жар иза кађења мора просути

уз какво родно дрво, (Срп. Етн. Зборн. I. с.) доказ је, да је цео обред имао ритуалан карактер. На Богојављење у воду која се ујутру доноси са извора, метне се босиљак, па се после њоме сви у кући запоје (Срп. Етн. Зборн. 14, 1909, 22 ид.). У води у којој је потопљен босиљак купа се породиља после порођаја (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 93), и новорођенче за време првих 40 дана (Срп. Етн. Зборн. 14, 1909, 117; 19, 1913, 97); на Ускрс се у таквој води купају сва деца уопште (Срп. Етн. Зборн. 14, 1909, 50). Босиљком шкروпи ташта зета кад јој као младожења први пут дође у кућу (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 142); „преперуга“ чељад у кући (Срп. Етн. Зборн. 16, 1910, 157); чобанин на Ђурђевдан овце (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 56); бајалица место на коме је болесник „ограјсао“ (Срп. Етн. Зборн. 16, 1910, 276); у воду у којој се гаси угљевље меће бајалица босиљак и три зрна црна пасуља (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 265); ловци, пред полазак у лов трљају руке босиљком (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 343). Можда овде треба рачунати и пропис да у житу којим ће почети сетва, треба да преноћи босиљак (Срп. Етн. Зборн. 16, 1910, 258). Шкропљење босиљком прихватила је и црква, и освећење воде без босиљка не може се ни извршити.

Као апотропајон босиљак има значајну улогу у теургичним радњама при *жрџиви* и *молишви*. Босиљком се кити глава ускршње печенице (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 45), и овца која се коље приликом измирења момкове и девојачке куће (када се десила отмица, Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 139); такође и бардак вруће замедљане ракије (жртва претцима! Упор. такву ракију о задушницама!) о свадби (ib. 168). Исто тако босиљком се ките или болу жртвени колачи о свадби (ib. 159), задушницама (ib. 25), слави (Срп. Етн. Зборн. 7, 1907, 53; 19, 1913, 192; Браство 8, 1899, 82), Новој години (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 20), Младенцима (ib. 37), Ђурђеву дану (ib. 49). Сви ови колачи јесу жртве претцима, или хтоничним демонима уопште: Младенци су дан змија [= душа], и има их четрдесет, а то је мртвачки број код нас (упор. нарочито М. Murko, *Das Grab als Tisch*, Heidelberg, 1910, 86 ид.); Ђурђевски колач меси се ћутећи; за остале колаче ствар је јасна с обзиром на дан о коме се приносе. У Сарајеву су некад на Божићним колачима биле израђиване тице од теста са граном од босиљка (Даница 7, 1866, 399). Стари Срби и Српкиње кад иду у цркву и данас носе киту босиљка („стегла као стрина босиљак“ с. н. посл.; в. и Гл. Етн. М. 5, 1930, 40), што је свакако староверски обичај, упор. нпр. Soph. Oed. rex. 3, и Paul Stengel, *Die griechischen Kultusaltertümer*², München, 1920, 80.

Босиљак има угледно место и у *мрџивачком кулџу*, можда и ту као апотропајон. Кад човек издахне, меће му се око руке босиљак (Срп. Етн. Зборн. 19, 1930, 240). У цвећу које жене доносе на мртвачки одар, мора бити „на првом месту“ и босиљак (Срп. Етн. Зборн. 7, 1907, 75; 19, 1913, 241; Браство 9—10, 1902, 442). Њиме се кити софра о задушној суботи (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 29); кади се мртвачка жртва

приликом „пуштања воде“ о Великом четвртку (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 41); о Духовима ките се крстови по гробовима (Гл. Етн. М. 7, 1932, 74 околина Велеса); и иначе њиме се ките гробови (Браство 9—10, 1902, 442). О задушницама меће се у реку, за мртвога (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 254; упор. и босиљак који се о свадби баца у реку *ib.* 162 и 164). У околини Ђевђелије мртвацу испод главе мећу у струг пун сува босиљка (Срп. Етн. Зборн. 40, 1927, 252. Као што су стари Атињани стављали *origanon*, упор. E. Rohde *Psyche* ⁷—⁸ 1, 219, или као што су черкески досељеници код нас метали око мртваца некакву јаку ароматичну траву, коју су у цаковима донели из своје домовине, упор. Тихомир Р. Ђорђевић, Наш народни живот 8, 1933, 87). У околини Дебра, приликом другог (поновног) погребца, поред покојникове главе меће се босиљак (Браство 9—10, 1902, 438). Најзад, жене о отворним задушницама саде босиљак по гробовима (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 61). Можда овде треба рачунати и обичај да се босиљак замешује у тако звану „шарену проју“, која се меси о свадби: остали састојци који се у проју мешају, могли би имати хтонични значај, то су поред осталог, ораси, речни каменчићи, трн (за орахе и трн в. доцније, s. v. орах и трн; да су речни каменчићи сеновити по превасхотству cf. Срп. Етн. Зборн. 31, 1924, 67 *ид.*).

По босиљку врше се и *гаишања о удаји*. Девојка ако жели да зна за кога ће се удати, узме увече уочи Богојављена два три струка босиљка, оде на реку, намени сваки струк по неком момку, и пободе струкове поред реке. На којем струку сутра буде иња, за тога ће се момка удати; ако се не ухвати ни на једном, неће се удати за те момке, а ако се ухвати на сва три, моћи ће да бира (Срп. Етн. Зборн. 14, 1909, 24. Упор. и 19, 1913, 22 *ид.*). — Босиљак је такође цвет који изазива или одржава љубав, и то је један од разлога што се девојке и младе жене њиме ките и носе га уза се (упор. босанску песму у Даници 9, 1868, 65), а невесте га у јелу „зачаравају“ својим мужевима (народна песма Врчевић, Помање српске народне свечаности, Панчево, 1888, 32). Овако схватање, по свој прилици, дало је повода за извесне свадбене обичаје у којима је битно гледање кроз босиљак или босиљков венац. У Призрену кад прстенције улазе у вереничину кућу, она треба да их кришом погледа кроз босиљак (Тих. Р. Ђорђевић, Наш народни живот 3, 1931, 111). На Косову, кад сватови улазе у младино двориште, треба да млада погледа младожењу кроз босиљак и да рекне: „Ја те гледам једним оком и нагледах те се, а ти мене са оба не можеш“ (*ib.* 3, 123). „У Темнићу уочи свадбе млада исплете венац од босиљка и у њега метне два парчета шећера, намењујући једно себи а једно младожењи, па кад ујутру угледа сватове, треба младожењу и њих да погледа кроз тај венац“ (*ib.* 12). Понекад се приликом таквог гледања исказује жеља за добијањем порога (*ib.* 92). — Испрошена девојка шаље момку струк босиљка (Гл. Етн. М. 5, 1930, 40; Браство 9—10, 1902, 412).

Босиљак има широку употребу у *враџбинама и народној медицини*. Ко се окупа у води у којој је преноћила стрелица од грома, црнокораста бритвица, направљена у међудневице, нокат од орла крсташа и кита босиљка, излечиће се ма како да је и ма колико да је дуго болестан (Срп. Етн. Зборн. 19, 1931, 390). Босиљак се врло радо употребљује при магичном „отварању“ болеснику (Срп. Етн. Зборн. 14, 1909, 296; 19, 1913, 262; 266; 268). Семеном од босиљка лечи се вруница (ЖСС 303) и кијавица (П. Софрић о. с. 45). У води у којој је босиљак потопљен купају се болесници од „велике болести“ (овде: тифус? Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 216). Његов сок употребљује се против змијског уједа (Гласник Земаљског Музеја 12, 1900, 149); исто тако, босиљак се привија кад уједе чела или зоља (Срп. Етн. Зборн. 40, 1927, 245). Босиљак у сирћету изгони змију ако би (по народном веровању) ушла човеку у желудац (ЗНЖОЈС 14, 1909, 83); босиљком који је девет дана и девет ноћи био у зејтину, ваља намазати дете које има глисте (ЗНЖОЈС 15, 1910, 160); такав је зејтин балсам за сваку рану (ib.). Мирисање сувог босиљка помаже очном виду (Гл. Зем. М. 6, 800). Водом којом је гашено угљевље и у којој је стрљан босиљак запаја се уречено дете (ЖСС 301). Босиљак се меће на пупак детету које има „длаке“ (некакви стомачни грчеве), да би се оне изгониле (Срп. Етн. Зборн. 13, 1909, 292). У врачању против грознице босиљком се мешају лекови (Срп. Етн. Зборн. 13, 292). Нарочито је популарно сретство кађење босиљком: њиме се каде болесници уопште, да би се „растурила болест као овај дим“ (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 263); па онда они који су добили грчеве у стомаку (ib. 218), и које је обузелo лудило (ib. 64: за тај циљ узима се босиљак који је узабран на Светог Макивеја и осушен под стрејом). Босиљком се накађују и сипљиви коњи (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 333). Најзад, босиљак радо употребљују породиље. Да би се жена лакше породила, треба да пије воду са крстовданским босиљком (ib. 65), нарочито још ако је на Крстовдан украден са иконе (Срп. Етн. Зборн. 14, 1909, 106). Ако породиљу савладају бабице, треба је накадити ноктом од црног пилета које је на раскрсници заклао удовац, и босиљком (Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 99); или је треба окупати у води у коју је метнут босиљак из девет башта (Срп. Етн. Зборн. 14, 1909, 111).

У народним лирским песмама спомиње се босиљак изванредно често, и то обично са анимистичким схватањима. Млад момак и девојка упоређују се и индентификују са босиљком; девојачка душа, или душа побожног старог властелина, мирише на босиљак; босиљак који је девојка „наменила на војнову срећу“ за ноћ је никао, израстао, и у зору раздељен је сватовима (Вук Песме 1, 36). У приповетки „Сунчарева мајка“ (Вук № 66) девојка се родила из босиљка. Пошто босиљак на овај начин може бити сеновита биљка, разумљиво је што је нашао примену и у врачањима за дочаравање људске плодности. Ако млада жели да има дече, треба, кад иде на венчање, да у недрима понесе киту босиљка

(Срп. Етн. Зборн. 19, 1913, 84; 151); босиљак који је са младенцима био на венчању, ушива се после у јастук (ЖСС 216). Да млада носи, на венчању, босиљак у недрима, то је раширен обичај (упор. нпр. Тих. Р. Ђорђевић, Наш народни живот 3, 1931, 113; 122), али разлог није увек јасан. С друге стране, босиљак се често идентификује с човеком. У споменутој причи „Сунчарева мајка“ (Вук № 66) босиљак се претвори у девојку са златном косом.

Има два дана у години која су посвећена босиљку: то је Свети Макивеј (1. августа), и јесењи Крстовдан (29. август). Тих дана босиљак се у цркви освећује, и после чува за религијске потребе и за лек. На Светог Макивеја освећује се зато што је „на овај дан нађен самоникао на гробу Христовом“ (Срп. Етн. Зборн. 14, 1909, 71).

У митологији и легендама спомиње се босиљак врло често. У рају има највише босиљка и руже (Вук Песме 1, 209, 8 ид.). Богородица најрадије мирише босиљак, и то јој је најмилији цвет (П. Софрић 34); „овца разблудница“ била је једном код Бога на вечери и ту јој је Бог дао златну јабуку, а Богородица киту босиљка (у песми, Б. Вила 17, 1902, 14). Свети Аранђео води душе праведника босиљком (упор. и пословицу: „Душа му на босиљак мирише. Кажу за доброг човека“ Гл. Етн. М. 5, 1930, 127: уз ово упор. Вук Песме 1, 173, 8), онако исто као што у песми агиница буди свога агу босиљком (П. Софрић 45). О босиљку се причају и разне *етиолошке скаске и легенде*. Нови босиљак освећује се на дан Светог Макивеја (1. август ст.) — освећује се зато што је овога дана нађен самоникао на гробу Христовом (Срп. Етн. Зборн. 14, 1909, 71). По другој легенди босиљак је прво поникао на Голготи, на месту где је Христос разапет (П. Софрић 34). У песми „Бог ником дужан не остаје“ (Вук 2, 5) растргнута је коњма невина, лажно оптужена Јелица: где је од ње капала крв, ту је расло смиље и босиље. У планини на месту где је краљ Вукашин убио цара Уроша, никао је усред зиме и леда босиљак, и врло јако мирисао (Нар. песме, збирка Н. Кашиковића, Ркп. С. К. Акад. кут. II).

Веселин Чајкановић

Zusammenfassung. — *Basilienkraut* ist eine bei den Serben sehr beliebte Pflanze; es wird im Volke als national-serbische Blume empfunden und manchmal auch so genannt. „Es begleitet einen Serben von der Wiege aus [dort als Apotropaion neben dem neugeborenen Kinde gehalten] bis zum Grabe“. In einer bekannten serbischen Erzählung pflegt eine sehr arme, alte Serbin, weit in der Fremde, im Topfe ihr B., und will es um kein Geld verkaufen; als sie aber erfuhr, dass man es deswegen kaufen will um es einem verstorbenen Serben in den Sarg mitzugeben, gab sie es ohne Entgelt. B. spielt eine ungewöhnlich wichtige Rolle in der Magie, in der Religion und im Kultus, in der Volksmedizin, sowie auch in der Volkspoesie. Ohne es kann man sogar keine mit der Wasserweihe zusammenhängende *kirchliche* Handlung unternehmen. Es wird sehr oft als Apotropaion benutzt, und manchmal als Talisman in den Kleidern getragen; das Schmücken mit B. diente ursprünglich wohl auch den apotropäischen Zwecken. Weiter

als Lustration (ins Wasser getaucht; auch zur Räucherung). In der Liebeswahrsagung und im Liebeszauber wird B. oft verwendet. Es wird oft erwähnt in der Mythologie und in den ätiologischen Sagen. Im Paradiese wächst B. in grösserer Menge als alle andere Blumen (Rose ausgenommen). Der serbische Seelenleiter, Erzengel Michael, zieht die Seele aus den Menschen und führt sie weiter mit einer B. — Staude. Das B. ist von selbst entstanden an der Stelle wo der Heiland gekreuzigt wurde, oder an seinem Grabe. Seine Feiertage sind der 1. und der 29. August (alten Stils); an diesen Tagen wird es durch Weihung für religiöse Zwecke vorbereitet.

Ka problemu tumačenja imena koruške prestonice Celovca

I

U svojoj studiji o postanku i tumačenju slovenačkih topografskih i porodičnih imena profesor Petar Skok je posvetio dvanaest strana pokušaju da objasni postanak i značenje imena Celovec¹). On prvo raspravlja o istorijatu etimološkog ispitivanja imena koruške prestonice, t.j. nabraja kritikujući pojedine lingviste i njihove hipoteze te na kraju prelazi na vlastito tumačenje imena. Mi ćemo njegove podatke i njegova mišljenja na ovom mestu ponoviti i na osnovi toga izneti svoje mišljenje.

Glavna varoš Koruške ima dva imena: slovenačko *Celovec* i nemačko *Klagenfurt*. Celovec se javlja prvi put u pismenim izvorima vrlo kasno, tek u XVIII stoleću, a Klagenfurt u XII stoleću, A. D. 1193—1199 muta in foro *Chlagenuurt*. Od godine 1268 stalno se pominje Chlagenfurt kao forum et castrum. Radoznalost kronista i drugih pisaca je prvo tražila etimološko objašnjenje nemačkog imena. Već Ivan iz Vetrinja u XIV stoleću prevodi Chlagenfurt sa quaerimoniae vadum. Okolina Celovca leži većim delom na močvarnom kraju kroz koji teče reka Glana (A. D. 983 flumen Glane), u koruško-slovenačkom dijalektu *Huānā*, i zato su mislili Megiser (1592), Valvasor (1689) i Hansizius, da je Klagenfurt nastalo korupcijom iz *Glanfurt*. U novije doba bacili su ovako izvođenje i ovako tumačenje imena Klagenfurt lingviste: Müller, Scheiniġg i Lessiak. Dobro primećuje P. Skok, da je Klagenfurt kasna nemačka kreacija, kao što je i Sicherberg (anno 1274) Žumberak, koje je najjužnije nemačko feudalno ime na našoj jugo-slovenskoj teritoriji.

Slovenačko ime koruške prestonice, Celovec, prvi je pokušavao da protumači pre nekih trideset godina Baudoin de Courtenay misleći da može dijalektički oblik *bvelouc* iz oblasti Tolmina, da proizlazi od *bviloviči* i da je prevod iz nemačkoga Klagenfurt. Ljubljanski univerziteti profesor F. Ramovš drži da je slovenački oblik vrlo star ili da je iste starosti kao i Klagenfurt, pretpostavljajući za oba oblika keltsku osnovicu *Aquilava*. Tome se protivi P. Skok ističući, da za ovo ime nema nigde potvrda i

¹) *Petar Skok*, Iz slovenačke toponomastike (S. O. iz Etnologa, VII., str. 51—87). Ljubljana 1934.

da je posve izvesno da *Klagenfurt* ne može biti starije od XII stoleća, od doba utemeljenja grada po vojvodi Bernardu (1202—1256). P. Skoku je ime *Celovec* mnogo starije od *Klagenfurta* i ako se navodi u pisanim izvorima tek u XVIII stoleću a to potvrđuju i dijalektički oblici za književno slovenačko *Celovec* (str. 74). U Ziljskoj dolini *Ḳəbəlōvc* ili *Cəblōvc* u tolminskoj oblasti *bvelōvc*, u Bači na Goriškem *Cvilōvc* P. Skok misli, sudeći prema sufiksu da bi *Celovec* mogao biti ime posjednika (*Besitzername*) kao *singulare tantum*, pak bi odgovarao, bar prema sufiksu, drugom korusko-slovenačkom imenu *Blakōvc*, danas pisano *Velikovec*. Lessiak je ispravno protumačio, kaže P. Skok, ovo ime kao izvedenicu iz *Boļkovьcb* od hipokristika *Boļьko*, ovo opet od punijeg imena *Boleslav* (str. 79).

Na kraju se otvara P. Skoku mogućnost, da je *Celovec* familiskog naselja i to tudjeg, avarskog izvora. Na tu misao dolazi naš lingvista zbog toga što se *Celovec* nalazi u pagus *Crouati* X stoleća a na toj teritoriji se nalazi mesno ime, koje ide u istu kategoriju kao i *Celovec* t.j. u klasu mesnih imena posjednika; to je naselje *Mohliče* u podjunskoj dolini na Dravi (dijelektično *Múhlče*, nemački *Möchling*).

To je pak ime identično sa imenom sela *Mohliči* u teritoriji mesta *Bužani* u Lici, spomenuto u dokumentima XV stoleća. Ovo se ime da upoređivati sa neslovenskim imenima petoro braće što dovedoše po carevu pričanju Hrvate sa severa na jug, jer se jedan od braće zvao *Muhlo* (Μουχλά).

Dalje primećuje P. Skok, da su na teritoriji alpskih Slovena utvrđena i druga neslovenska, valjda obrska (avarska), imena kao naziv za slovenska naselja, i da ide ovamo *Koseze* prevedeno od germanizatora u *Edling*. *Koseze* se i opet nalaze na banskoj teritoriji *Konstantina Profirogenita* (Lika), na kojoj se pretpostavljaju i druga obrska imena iz područja geografske toponomastike. P. Skok je mišljenja, da bi se moglo pretpostaviti i za *Cəblōvc* takovo avarsko lično ime koje bi odgovaralo ličkome *Kegalgrad*, odakle su grofovi *Keglevići*. *Kegal* ili *Keglen* naliči P. Skoku na avarsko *khagan* ili *chegen*. Korusko ime, uzevši, da je *b* primarno a ne *v*, moglo je glasiti prema drugoj palatalizaciji *cebel*, koje je u avarskom možda glasilo *Kebeł* ili sa drugim vokalima prema zakonu vokalne harmonije turskih jezika *Kubul*, *Kibil*. Za ovakvo avarsko ime nema potvrde, a glede dočetka *el* u ličnom imenu *Cebel* upućuje pisac na ime moravskog kneza *Kocel*, *Kocelj* i ime naselja *Kocelj* kod *Šapca* (str. 82).

Gledište, koje je P. Skok ovde izneo odnosno značenja imena *Celovec* postavlja se samo kao hipoteza, koja će postati istinom ili neistinom istom onda kad se provedu detaljnije topografske studije.

II.

Sada ćemo i mi reći svoje mišljenje o etimološkom značenju imena *Celovec* i to tako, da nastavimo studiju tamo, gde je P. Skok stao. Njegovu pretpostavku, njegovu hipotezu uzećemo kao bazu za dalje izlaganje mesnog

imena, jer smo se uverili, da je metodološki išao pravim putem i da se tim putem može doći do uspeha, do konačnog rešenja problema.

I ako se slažemo sa učenim našim lingvistom u pogledu metode, ne možemo se saglasiti s njim u pogledu porekla i etničke pripadnosti Hrvata odnosno Avara, koje on pretpostavlja i u celovačkoj kotlini u Koruškoj. Mi zastupamo u problemu naseljenja Ilirika po Hrvatima i Srbima dualizam t.j. da su se Sloveni (precima današnjih Jugoslovena izmedju Jadrana i Crnog Mora) naselili nešto pre u Noriku i na trupu Balkanskog Poluostrva nego Hrvati i Srbi, koji su došli na jug kao dve vojničke družine oko g. 626, verovatno u sporazumu sa Vizantijom, i ustanovili prve i ako primitivne organizacije. O tome izveštava car Konstantin Porfirogenit,¹⁾ koji zaslužuje svu pažnju i verodostojnost i ako su tome protivni Jagić²⁾, Jireček³⁾, Šišić⁴⁾, St. Stanojević⁵⁾ itd. Tvrdili smo i danas tvrdimo, da Hrvati i Srbi u njihovoj prvobitnosti nisu bili slovenskog porekla, već da su došli kao prvi nosioci tih etničkih imena sa područja Kavkaza. Hrvati i Srbi ne pripadaju ni Indo-evropljanima, ni Ugrofinima, ni Turcima, ni Semitima, već vode poreklo od alarodijske (jafetitske) narodne porodice, čiji ostaci još žive u području Kavkaza (Čerkezi, Abhazi, Čečenci, Lezgijci, Gruzini)⁶⁾

Kome su od tih plemena pripadali Srbi i Hrvati, da li Čerkezima ili Lezgincima ili obojima, to je teško tačno kazati, jer osim Gruzina nijedno kavkasko pleme nije imalo svoga pisma ni svoje literature. Osim toga, ova su se plemena neprestano selila sa severa na jug, sa juga na sever i mešala se medjusobno. I veliki osvajači kao Kimerijci, Skiti, Sarmati, Huni, Alani, Perzijanci i Tatari pritiskivali su na njih i uplivali politički, jezikovno i kulturno. Svakako se može reći da su bile jezikovne diferencije izmedju pojedinih narodnih grupa kavkavskih starosedioca manje nego danas posle 1500 godina. Priznati se mora, da su Čerkezi od svih kavkavskih Jafetita bili najbliži Evropi i ispostavljeni udaru raznih horda. Zbog toga se može pretpostaviti da su se čerkeska plemena prva uputila u Evropsku Sarmatiju i Podunavlje bilo kao begunci bilo kao sastavni deo velikih osvajača, kao što su bili u prvom redu Huni i Obri (Avari).

Kao što smo već naveli, P. Skok nalazi u oblasti *pagus Crouuati* naselje Mohličje, koje je identično sa ličkim imenom Mohliči, i dovodi ga u etno-

¹⁾ N. Županić, Bela Srbija (SO iz „Narodne Starine“, str. 107—118), Zagreb 1922. — *Idem*, The Serb settlement in the Macedonian Town of Srbčiste in the VII-th Century and the Ethnological and Sociological Moment in the Report of Constantinus Porphyrogenetes Concerning the Advent of Serbs and Croats. („Etnolog II, 26—35). Ljubljana 1928. — ²⁾ V. Jagić, Ein Kapitel zur Geschichte der südslavischen Sprachen. (Archiv für slavische Philol. Bd. XVII., str. 47—87). Berlin 1895. — ³⁾ K. Jireček, Geschichte der Serben. I., 107—109. Gotha 1911. — ⁴⁾ F. Šišić, Povjest Hrvata za vrijeme narodnih vladara, str. 261—265. Zagreb 1925. — ⁵⁾ St. Stanojević, Postanak srpskog naroda. Beograd 1934. — ⁶⁾ N. Županić, O poreklu imena Srbin. („Нови Живот“, knj. IX, str. 60, 61. Beograd 1922. — N. Županić, Srbi Plinija, Ptolomeja. Beograd 1924. — N. Županić, Prvobitni Hrvati, S. O. iz „Zbornika Kralja Tomislava“, str. 291—293. Zagreb 1925. — *Idem*, Les premiers porteurs des noms Serbe, Croate, Tscheque et Ante (Institut International d'Anthropologie, III, Session Amsterdam — 1927 — pag. 238—243. Paris 1928..

lošku vezu sa jednim od petero hrvatske braće, koji se zvao Muhlo (Μουχλά), tvrdeći da to ime nije slovensko već verovatno avarsko. I druga slovenska imena na terenu alpskih Slovena, naročito *Koseze* (Edling) drži kao verovatno za avarsko, naročito zbog toga što se „*Kasezi* nalaze i na Konstantinovoj banskoj teritoriji, na kojoj se pretpostavljaju i druga avarska imena u topografskom nazivanju“. Ovamo računa P. Skok i Kegalgrad na Zrmanji. Kegal, gen. Kegla lično je ime, koje se pojavljuje u Lici g. 1358 kad se piše Keglij, Keglen, Keglyn (str. 81). Prema svemu tome nije nam jasno šta znače za P. Skoka Hrvati a šta Obri (Avari)? Izgleda da su mu identični. Misli, da mogu biti imena (Μουχλά) i Mohliče (Mühlče) i lički Mohliči istog avarskog izvora. Dalje treba da pitamo našeg uvaženog lingvistu šta su njemu Avari? Prema uporedjivanju i izvodjenju mesnih i ličnih avarskih kao i hrvatskih imena iz turskog, proto bugarskog i madjarskog jezika, rekli bi da P. Skok drži Obre za Turkotatаре (str. 81).

Mi ne možemo da se složimo sa takvim pogledima na poreklo i narodnost Hrvata odnosno Obara (Avara). Zato ćemo ovde ponoviti što smo pre kratkog vremena tvrdili na Medjunarodnom vizantiološkom kongresu u Sofiji.¹⁾ Prvobitno jedro Obara (Avara) dojurilo je iz centralne Azije kroz Kaspijska vrata naroda u Ciskavkaziju, u sliv Kubana i zvalo se Žuan-Žuan (Žui-Žui). U kubansku kotlinu došli su u VI stoleću i nisu bili baš dobrodošli raznim tamo već pre naseljenim plemenima kao na pr. Sabirima, Urugurima i Ugurima. U slivu reke Kubana ti Žuan-Žuan bez dvojbe neprijateljski su udarili i na kavkaske aborigene (Čerkezi, Abhazi, Čečenci, Lezgijci, Gruzini) osobito pak na Čerkeze. Vremenom su navikli pobjednici na pobeđene i jurili kao savez hordi, kao Abari (Obri) protiv Istočne i Srednje Evrope pustošeći ognjem i mačem. Najverovatnije izgleda da su Čerkezi svojim goropadnim gospodarima Žuan-Žuan dali novo ime Abari (Abri), jer u kabadinskočerkeskom idijomu znači *abere* ili *abre* „ingens, giganteus“. Iz te reči se da lepo izvesti češko obr „velikan“ kao i stari oblik ОБРИИЪ plur. ОБРИ, koji se nalazi u legendi Konstantina i kod Kijevskog kroniste. Na osnovi toga dalo bi se zaključiti, da nije tačno pisanje *Avari* i *Avares*, koje se nalazi kod većine starih istoričara i kronista, nego da je pravi oblik *Abari* koju ima PAULUS DIACONUS (Historija Lang., IV, 1. 11) i Fredegar (Chronicon, IV, c. 72).

I Čerkezi, a verovatno i njihovi bližnji rođaci po jeziku, Čečenci i Lezginci, moradoše, kao što sve kaže, okusiti gorku sudbinu pobeđenih, koju im donesoše prvobitno sibirsko-turski pobeđnici, što najbolje dokazuje to, da su svoje pobeđioce nazvali Abrima (Abarima). Oko g. 558 Abari su prešli reku Don i njihove konjaničke horde približile su se osrednoj domovini Slovena, kojima su kao Obri „velikani“ ostali u rdavoj uspomeni do dana današnjeg. Kod Obara su svakako konjaničke horde kavkaskih aborigena činile znatan deo, ako ne i veliku većinu.

¹⁾ N. Županić, Ime Grk v pomenu velikana pri Belokranjcih v Dravski banovini (SO iz Etnologa VII, str. 170, 171). Ljubljana 1934.

Ovde treba napomenuti da se centralni i najveći deo kavkaskih Lezgijaca naziva Avarima (oko 200.000) i da je to aktuelan problem za etnologe, lingviste i istoričare.

Zbog toga mi nećemo ime varoši Celovca ni ostala imena u Koruškoj i u Lici da tumačimo iz turskih već iz kavkaskih jezika. Tumačenje pomoću turskih reči nailazi već formalno na teškoće a predmetno ne pruža pravog smisla.

Koruško ime *Cəblóyc*, uzevši da je *b* primarno a ne *v*, moglo je glasiti, po P. Skoku, prema drugoj palatalizaciji *Cebel*, koje je možda, glasilo *Kebel* ili *Kibil*. I mi ćemo za objašnjenje tih oblika naći korene i reči u kavkaskim a ne u turskim ili ugrofinskim jezicima. U gruzinskom jeziku naime, i to u ingilojskom dijalektu *kbil*, *kbili* znači „zub“. Napustimo dakle pretpostavku P. Skoka, da je reč *kibil* turska i da znači čoveka, kome bi imalo pripadati mesto u Koruškoj, pa postavimo mesto toga *kibil*-„zub“. Šta treba ovim da prestavimo? To ćemo skoro videti, ako objasnimo celo ime Celovec iz lezgijskog jezika: *cilovuz* „Zacke, Spitze, Zahn“. Bez kakvog glasovnog i morfološkog naprezanja možemo kazati, da su imena *Cilovuz* i *Celovec* formalno identična, a odmah ćemo videti da pojam Celovec stvarno znači: zub, škrbinu, šiljak.

Razume se da ovde ne treba misliti na kakav čovečji ili životinjski zub već na terenski geomorfološki oblik. Svakako bi kod ovakvog tumačenja trebalo pretpostaviti da je slovenački Celovec postao na jednom mestu, koje je kamenito i gde se kamenita stena vremenom raspala i prepukla tek tako da pokazuje zube, šiljkove i pukotine. Takav geomorfološki oblik Slovenci zovu „škrbina“ ili „babiji zub“. Zacelo nalazimo na zapadnoj strani Celovca imena na *ova*, — *ovje*, kao na pr. kolektivni mesni naziv Skovôuje, naziv gore koja se danas zove u nemačkom prevodu Falkenberg. Jedan deo ove gore je Kreutzberg-Kalvarija. Na podnožju ovog poslednjeg brda leži Celovec. Ovamo ide i nemački naziv šume u blizini *Zigguln*, koji je nastao od Sokolova (P. Skok, op c. 79). Najvažnije je međutim to da možemo za Celovec XII veka upostaviti topografsku poziciju. To je bio naime *čvrst pečinski teren* oko današnje crkve na Alter Markt (str. 83) a to baš kazuje i samo ime Celovec koje je vrlo verovatno lezgijskog izvora.

Ne treba da nas avarska nomenklatura Celovca i suviše iznenadi i da nam izgleda neverovatna ili malo verovatna, jer u Koruškoj ima više uspomena na Avare (Obre). Da navedem samo naselje i gradinu *Voubre* (Avari) kod Grebinja a severno od Velikovca, što su Nemci tačno preveli sa Heunburg. Koruški Kosezi mogu se dovesti u vezu sa lezgijsko-kavkaskim korenom *kkxas „homme.“ Ime klisure reke Drave *Rož* nema po našem mišljenju veze sa ružama već sa čerkeskim korenom *rož'ögk'* „antre, caverne“. Pouzdanost se zna da su Slovenci g. 595 trajno sedeli u oblasti gornje Drave (istočni Tirol i zapadna Koruška) jer se tada govori o postojbini Slovenaca (provincia Sclavorum) koju je napao njihov sused bavarski vojvoda Tasilo (Pauli diaconi Hist Lang. IV, c. 7). Kad su iduće godine Bavarci ponovili

napad na Slovence (596), poslao je ovima obarski kakan pomoć i bavarski napadači bili su pobijeni do posljednjeg čoveka. (Paul diaconi Hist. Lang., IV, c. 10: Isdem ipsis diebus Baiarii usque ad duo milia virorum super Sclavos inruunt, superveniente cacano, omnes interficuntur. S pravom primećuje slovenački historik Fr. Kos, da su Slovenci tada stajali pod vrhovnom vlašću obarskih kakana, koji su štitili naše predke i podupirali njihovo proširenje u Alpama prema zapadu¹⁾).

Koruškoj prestonici nisu dali ime ni Slovenci ni Nemci već Obri ili Hrvati i to već u prvoj polovini VII stoleća posle Hrista. Prema tome je nemačko ime mlađe za nekih 600 godina i nije bilo kao što izgleda prvobitno vezano za centar mesta gde se nalazi Alter Ptatz, nego za periferiju u pravcu prema reci Glani (Гуанă). Celovec — Klagenfurt otkle ne stoji u prevodnom odnošaju, nego su to dva etnološki i hronološki različita imena mesta. Sasvim umesno upoređuje P. Skok Celovec — Klagenfurt sa odnosom: Dubrovnik — Ragusa, jer to nam pokazuje, kako dva mesta, osnovana od dva različita naroda, ako se u toku vremena spoje, mogu da zadrže svoja dva lingvistički i etnički različna naziva.

Ako bi bili Celovcu dali ime Hrvati, onda bi to značilo, da oni prilikom svog dolaska (626) iz Bele Hrvatske (Šlezije i zapadne Galicije) nisu bili poslovenjeni, da još nisu govorili severozapadni slovenski idijom, već da su bili još, ako ne sasvim, ono bar delimice, kavkavski urođenici. Ako pak ime koruške prestonice potiče od Obara (Avara), što je i verovatno, to govori za to, da Obri u glavnom nisu bili Ugrofini ili Turci, kao što se danas uopšte misli, već u većini kavkaski Aborigeni, naročito Lezgijci.

Na kraju još da kažemo našu primedbu etimologiji Kegalgrada na Zrmanji, otkuda su potekli čuveni plemići Keglevići. P. Skok misli, da to ime nije slovensko već avarsko i da upućuje na indetičnost protobugarskih sufiksa *-ol*, *-il*, *-el*: Avitocholъ, Ukilъ, Vokilъ, Terveъ. To bi značilo, da je ime Kegal tursko. Možda, a možda pak i nije, jer bi se Kegalgrad moglo izvoditi i iz lezgijske reči *kügül* „antre (caverne)“. To je isto kao kod gradova *Luknja* (Lueg), jednog kod Novog Mesta a drugog ispod Javornika u nekadašnjoj zapadnoj Kranjskoj. Keglevići bi prema tome značili isto kao nemački Lueger-i.

*

Prilikom svršetka ovoga članka dođe nam do ruku poslednji broj slovenačkog časopisa „Mladike“ u kome g. Viktor Steska pokušava da protumači ime varoši Celovca²⁾. On navodi, da je stari Celovec ležao kraj reke Gline, gde se nalazila i carinarnica (mitnica) — *Col* i da je narod mesto *Cola* počeo nazivati: *Colóvec*. Zbog naglasaka na drugom slogu *o* je u prvom slogu oslabilo u poluglasnik *a* pa je na taj način i postalo ime:

¹⁾ Fr. Kos, Gradivo za zgodovino. Slovencev u srednjem veku, I, str. 148. Ljubljana 1902. — ²⁾ V. Steska, Imenoslovne črtice. „Mladika“ XVI, str. 393—394. Celje 1935.

Celovec koje se izgovara i kao: Cilovec, Cvilovec, Cvelovec. Kao paralelu navodi pisac *Zillovecz* na potoku Rašici u Donjoj Kranjskoj (god. 1230) gde su imali koruški vojvode *Col* (mitnicu). Ali pošto su Nemci naše *s* pisali sa *z* i pošto se tamo nalazi selo Slivica, verovatnije je da ima srednjevekovni *Zillovecz* na Rašici pre vezu sa *Slivico* nego sa *colom* (carinom).

N. Županić

Zusammenfassung. — *Zum Problem der Deutung des Namens der kärntnerischen Hauptstadt Celovec (Klagenfurt).* — Auf Grund der Auseinandersetzungen von Prof. P. Skok in seinem Artikel „Iz slovenačke toponomastike (II)“, wo die Geschichte der Deutungen beider Namen, Celovec und Klagenfurt, vorgeführt wird, erklärt der Verfasser, N. Županić, dass keine der vorgeschlagenen Lösungen des Problems zu acceptieren sei. Vielmehr erklärt er, dass weder die Kelten noch die Römer noch die Slovenen noch die Deutschen der Hauptstadt von Kärnten den ersten Namen gegeben, sondern die Avaren (Obri) es gewesen sind, welche das felsige Terrain bei der Kirche auf dem „Alten Markt“ in Klagenfurt *Cilovuz* (Zacke, Spitze, Zahn) genannt haben. Die Namensgeber, die Avaren, welche zu Ende des VI. Jahrh. im Bunde mit den Slovenen bis zu den Quellen der Drau vorgedrungen sind, darf man sich nämlich nicht als ein Volk turkotatarischer Abkunft, sonder als ein Völkergemisch (Horden-Coalition) aus Turkotataren und kaukasischen Aborigenern vorstellen, wo die Reiterhorden der Lezgieer und Čerkessen eine wichtige Rolle spielten. Bekanntlich sind ja gerade die heutigen „Avaren“ im Daghestan die zahlreichste lezgische Völkerschaft (rund 200.000). Turkotatarischer Abkunft dürfte nur der Kern der Avaren (Žuan-Žuan) gewesen sein, welche in der ersten Hälfte des VI. Jahrh. Cis-Kaukasien eroberten, mit den kriegesischen kaukasischen Bergbewohnern in Berührung kamen und sie militärisch organisiert gegen Ost- und Mittel-Europa führten. Auch die Kroaten, welche im frühen Mittelalter das Becken von Celovec (Klagenfurt) als obere soziale Schichte bewohnten waren ursprünglich kaukasische Alarodier, aber sie dürften bei ihrer Ankunft in Kärnten schon meistens slavisiert worden sein. Es müsste denn sein, dass die Kroaten selbst ein Coalitionsmitglied der Avarischen Union gewesen wären, was aber mit der Erzählung des Konstantin Porphyrogenit über die Ankunft der Kroaten und Serben in Illyricum in Widerspruch stehen würde. Nach der Ansicht des Verfassers, N. Županić, sind die Kroaten in Norcium etwa eine Generation nach der Ankunft der Slovenen und Avaren aus Weiss-Kroatien (Oberes Oder- und Weichsel-Gebiet) ausgewandert und im Süden angekommen (circa 626 n. Chr.). Das sind neue Ansichten und Behauptungen des Autors N. Županić, welche plausibel erscheinen aber jedenfalls noch neuer Stützen bedürftig sind.

Die Würzel *kbil*, *kbili* „Zahn“ stammt aus der grusinischen Sprache, während „*ci-iovuz*“ „Zacke, Spitze, Zahn“ dem lezgischen Idiom und zwar dem chinalugischen Dialekte entnommen ist.

Деформисање лубање у Југославији

Код Јужних Словена, као и код осталих народа који живе у Југославији, заступљено је више расних типова. Међу њима се истиче *динарски тип*, јер је он у нашим земљама највише заступљен и на нашем тлу као да је и отаџбина тог типа. Једна од главних одлика динарског типа је брахикефалија, а како је динарски тип главни соматски тип који учествује у расном саставу Срба и Хрвата (а није и једини брахикефални тип, јер је брахикефалан и алпски тип, који је такође заступљен), велика већина Срба и Хрвата има брахикефалан облик лубање. Брахикефалија је претежна и код Арбанаса, а има је и код Турака, Аромунa и Грка.

Питање о пореклу брахикефалије у нашим земљама одавна занима антропологе. Значај тог питања је у томе што су у преисториско доба у нашим земљама живели долихокефали и што је међу прецима Јужних Словена, као делу старих Словена, такође морало бити много долихокефала, јер су код старих Словена долихокефали били у великој бројној надмоћности над брахикефалима. На питање о пореклу брахикефалије у нашим земљама није још дат одговор који би задовољио. Како је савремена антропологија пошла новим путовима, који су донели многа нова схватања, нове резултате и проблеме, особито у погледу могућности и начина мењања расних особина, чије је коначно решење условљено дугим испитивањима и експериментима, нема наде да ће наскоро бити решено и ово питање о пореклу брахикефалије у нашим земљама.

Пало ми је уочи да антропологи у проучавању расних особина код Јужних Словена, нарочито облика лубање, уопште нису обраћали пажњу и на могућности деформације, тј. да облици и краниометриски индекси лубања у неким крајевима нису можда условљени вештачким уобличавањем, деформацијом, које се тако често практикује код многих народа у свим деловима Света, те спада у обичаје заједничке целом људском роду. Вештачког утицања на облик лубање има у нашем роду и у наших суседа у толикој мери, да се може говорити о деформацији лубање као врло раширеном и врло старом обичају.

Изузимајући један краћи покушај С. Тројановића, о коме ће још бити више говора, у нашој научној књижевности уопште нема стручне расправе о том обичају деформисања лубање, као што је нема ни о осталим деформацијама (бушење уха код мушкараца у неким и код жен-

ских у свим деловима нашега народа, обрезивање код муслимана). Нема чак ни довољно података о том обичају. Стога сам био упућен поглавито на лично прикупљање података, које сам вршио на својим екскурзијама у току неколико последњих година. Све податке из Црне Горе, Санџака, Косова и Метохије прикупио сам у лето 1933 год., када сам се у тим крајевима бавио као члан Научне експедиције Београдског универзитета изведене о трошку Фонда Л. Ђеловића.

У својој расправи : *Неки проблеми о српском народу*¹⁾ С. Тројановић је прве одељке посветио проблему о настанку брахикефалије у српском народу, па је у том чланку додирнуо и питање вештачког деформисања лубање. У том чланку је иначе обрађена особита пажња на механичке утицаје којима може да се измени облик лубање, и то ненамерно поглавито услед начина подизања деце. Тројановић се није користио подацима из наших етнологских зборника, али је изнео многа своја посматрања и податке, на основи којих је изводио закључке. Тројановић, иначе, не одваја строго ненамерно од намерног деформисања, и овом последњем посвећује уште слабу пажњу.

Неки од описивача нашег народног живота и обичаја описали су или узгред поменули да се у појединим крајевима дечијим лубањама вештачки дотерује облик. Ти су подаци сразмерно веома малобројни, али ће ипак омогућити да се изведу неки закључци. Како ни један од тих испитивача није имао спреме за антрополошка посматрања и, судећи по многоме, није ни знао што је деформација односно какав значај могу да имају њихови описи уобличавања лубање, подаци које су они изнели веома су драгоцени, јер су забележени спонтано. Али је у томе и једна незгода : мало је који од писаца те врсте опширније описао деформисање лубање у свом крају. Поред већ поменутих узрока (неспрема и незнање значаја тог обичаја), даљи узрок што нема потпунијих описа овог занимљивог обичаја треба тражити у томе што је сав рад око деце женски посао, а жене о томе нерадо дају обавештења.

У нашим етнологским зборницама објављено је већ доста описа народног живота и обичаја у разним крајевима наше земље. Занимљиво је да у описима из наших северних и северозападних крајева, објављеним у „Зборнику за народни живот и обичаје“ (књ. I—XXIX, који издаје Југословенска академија у Загребу, има најмање података о обичају о коме пишем, ма да су описи у том Зборнику веома опширни и обилују појединостима. Ни у чланку С. Тројановића нема ни једног податка из крајева преко Саве и Дунава. То није случајно : у крајевима на северу и ја сам дознао много мање него ли у онима на југу. Због тога ми се учинило и најзгодније да податке којима располажем изложим по већим областима, географским редом.

Хрватска и Славонија. Описујући обичаје у Самобору, М. Ланг вели само ово : „Кадгод се дијете повија, мора му се носић прстима мало стис-

¹⁾ Гласник Етнографског музеја у Београду II (1927) 43—53.

нути, да му не буде широк“.¹⁾ Ништа не вели да ли се том приликом и дечија лубања чиме утеже или руком растире, јер стискање, носа иде обично с тим заједно. По мом личном сазнању (1933 год.), код нашег народа у околини Дарувара, у Славонији, „поправља се“ дечија лубања. То се чини масирањем дечије главе руком приликом купања, и то само док је дете малено, а раде то да би у детета глава била *округла*. И ту је обичај да се исправљају нос и ноге.

Далмација. Исти начин је констатован и на једном месту у Далмацији. У Пољцима, „ваља да је вишиа (вешта) она жена која ће му (тј. детету) главу умисит, да буде уредна, јер би се више пута у рађању сплоснила или се искривила на једну страну, па да се одма не уреди, остала би плосната и крива преко свега живота“.²⁾ Овде је, дакле, реч о тобожњем исправљању природних деформација, које настају приликом порођаја. Међутим, то су само привремене деформације, којих брзо нестаје. Тако се и у овом примеру из Далмације ради ипак о правој деформацији, иако можда ненамерној, јер се нежна дечија лубања излаже механичким утицајима. На другом месту биће још говора о вештачком уобличавању лубање у приморској Далмацији.

Босна и Херцеговина. Говорећи о телесним особинама католичких становника села Краља код Бихаћа у Босанској Крајини, Ј. Кларић вели: „Глава им је онајвише округла, јер још малом дитету вежу главу крпама, да му не буде дугачка, ко у Циганина. По томе је и лишце кратко, јер се дичиња глава свеже испод браде, па се лишце скрати и рашири“.³⁾ Посредно помиње тај обичај и код осталих католика у Босни и Херцеговини Н. Буцоњић кад вели на једном месту да, као и стављање капице, „исто тако није оправдано повезивање и сјецање главе“.⁴⁾ То се исто ради и код босанских муслимана. Антун Ханги описао је цео поступак доста опширно. „Чим је ебејка дијете окупала и обукла, стане му главу равнати да буде љепша и правилнија. Како ради ебејка, онако ће радити и млада мајка, која треба да пази особито на то да чело у дјетета не буде одвише велико. Наши муслимани не воле висока чела. Које дијете има високо чело ругају му се и веле, да му је ко појата. Да глава дјетиња што правилније расте, треба је повијати и то не једним, него са два појаса. Један иде од чела те се веже на затиљку, а зове се повезач, други иде од браде те се веже на врх главе, а зове се подбрадач. Те обвоје стегну више пута тако да мораш сиромашно дијете пожалити, а када их скину, опазитићеш на дјетињој главици црвене обручеве, који су настали тиме, што није могла правилно и уредно у главу дотјецати и из главе отјецати“. У продружену се још описује како „пољепшају и дотјерају“ и све делове главе односно лица (чело,

¹⁾ М. Ланг: Самобор. Зборник за нар. живот и обичаје XVIII 95. — ²⁾ Франо Иваншиевич: Пољница ЗБНЖО X 60. — ³⁾ Иван Кларић: Краље (у Турској Хрватској). ЗБНЖО VI 59. — ⁴⁾ Н. Буцоњић: Живот и обичаји Хрвата кат. вјере у Босни и Херцеговини (Сарајево 1908) 62.

нос, уснице, очи, уши, обрве и браду), па врат, прса, руке, ноге и трбух.¹⁾

У ближој околини Високог обичај је, особито код муслимана, да се детету утеже глава да му потиљак не буде испупчен него да глава буде *округла*. Утеже се помоћу два завоја, како је то описао А. Ханги. С утезањем се почиње одмах по дечијем рођењу и врши се у току два до три месеца. Првих четрдесет дана стеже се јаче. С. Тројановић зна да су се у Сарајеву само у роду православних Деспића исправљали недостаци на лубањама новорођене деце.²⁾

У Братунцу (Сребрнички срез) сазнао сам, 1933 год., да и православне жене у околини „бегенишу“ (допада им се) у деце округлу главу. А ако је у детета глава дугачка, може се скратити и дотерати повезивањем, и то преко чела и преко подбратка. (Верује се да ће у детета бити дуга глава, ако се је жена за време трудноће сувише стезала појасом). И у том крају муслиманке чешће уобличују деци главу него ли православне жене. На Гласинцу, такође у Босни, уобличавање лубање у поменутом смислу је правило код православних Срба, јер воле да лубања не буде дугачка него *убло*, тј. округла. У околини Зворника обичај је био раширен и код православних и код муслимана. Мара Јоксимовић (50 год.) из села Тршића казивала ми је ово: у кући у којој је она одрасла, њена баба је подешавала деци облик лубање. Чим се дете роди, она му стегне главу мало длановима на потиљку и с браде. Особито се то чинило женској деци „да глава буде равнија, јер је дугачка глава ружна“. (Верује се да ће се дете родити с дугачком главом, ако му је мајка много ткала за време трудноће). У селу Чолопеку код Зворника утежу деци главу крпама: једна се веже преко чела, а друга вертикално по њој и пролази испод браде. Муслиманке то све чине и сада, а православне жене су напустиле тај обичај.

Утезање главе новорођеном детету, да би била „округла“, у обичају је и код католика у пределу Рами и у Мостарском и Љубушком срезу. И у Ускоцима, у Источној Херцеговини (Дробњак), детету се „догони“ глава да му дође „округла и љепша“. И ту су помоћно средство крпе које се вежу преко чела и испод браде.

Северна Србија. У Хомољском срезу „дешава се да се дете роди са шиљатом главом, што верују, да долази од тога што је мати, за време трудноће, ткала или радила какав други посао седећи. Такву главу лече трљањем за време купања и верују да се за три месеца мора дотерати да буде правилна и нормална“. Даље исти писац описује како се исправљају ноге у деце која се роде с кривим ногама.³⁾ Међутим, у суседном Бољевачком срезу дете чак и не покривају по глави док се не крсти, а крштење се одложи па буде доцније, ако је дете здраво.⁴⁾ Писац не

¹⁾ А. Ханги: Живот и обичаји муслимана у Босни и Херцеговини (II издање, Сарајево 1906) 111—112. — ²⁾ С. Тројановић: пом. рад 49. — ³⁾ С. М. Милосављевић: Српски народни обичаји из Среза омољског. Српски етногр. зборник XIX 97. — ⁴⁾ Савашевић М. Грбић: Српски народни обичаји из Среза бољевачког. Срп. етн. зборник XIV 108

помиње да ли се и у том крају можда трљањем не дотерује облик дечје главе.

У Рађевини и у Јадру, по мом личном сазнању (1933 год.), „није обично“ (тј. не воле) да буде дугачка глава, иако се деца рађају с дугуљастом главом. Хоће се *округла* глава. Ради тога дечија се глава утеже на особит начин: на глави му се веже марама на перце и крајеве јој провуку детету испод пазуха. Такво повезивање врши се и по месец дана.

И сељаци из копаоничких села, које сам нашао насељене на Звечану код Косовске Митровице веле (1933 год.) да им се деца обично рађају с дугуљастом главом али да је лепа само глава која је округла (тј. кратка). Да би се од дугуљасте направила кратка и округла глава, дете се повија на нарочит начин за цело време док не прохода. Дете се држи у краткој колевци од дасака, тако да му ноге вире изван колевке. Глава се детету најпре увије једном меканом крпом на начин како се убрађују жене, тј. да само лице буде слободно. Преко те крпе дође друга од грубље тканине, којом се дечија глава још више утегне. А онда се повијено дете усуканом узицом, „повојницом“, увеже за колевку, чега ради колевка има рупе са стране, тако да дете стално лежи на потиљку, све док не почне да пуже, а отада док не прохода тако га вежу само за време спавања. Испод детета се стере мало сламе, а под главу се ставља каква увијена крпа.

И Тројановић износи као општи обичај у Србији (тј. у Северној Србији) дотеривање облика дечије лубње. „У Србији кад се роди дете с врло испупченим челом, преко чела му се веже шамија прилично чврсто, и тако му се за кратко време конституциона грешка исправи. Иначе је правило, чим се беба почне купати, одмах наступа и моделовање главе, јер, разуме се, само док је рскавичава може јој се облик улешавати. Машћу се намажу руке, прихвати се глава, и с обадва палца благо трља чело и обрвињаче (коштани део испод и нешто над обрвама), и тиме се постиже да се ниједна кост или део од ње неприлично не испупчи, него да се глава заокругли. Затим се дотерује нос, на шта се обраћа особита пажња . . .“¹⁾

Стара и Јужна Србија. У селу Којловици на Косову рекли су ми (1933 год.) да је „колчаста“ (округла) глава најлепша, али ми нису ништа рекли да се такав облик може и вештачки дотерати. У Метохији само понека жена, која има воље за то, удешава дечију лубању, а уз то чело и нос. У Старом Колашину се сматра да је лепша округла глава и жене је „угађу“ ако се је дете родило с дугачком или на коју страну искренутом главом. Жене не допуштају да у детета остане дугуљаста глава. То се постиже тиме да се дечија глава утеже сухим крпама и што се пази да дете лежи стално на потиљку а не с главом постранце. Удешавају се такође нос и чело (а и *renis* мушкој деци истежу надоле). Онима у којих је велика или угласта глава остали се ругају.

¹⁾ С. Тројановић: на означеном месту.

У околини Скопља, па и у самом Скопљу, веома је у обичају вештачко подешавање облика дечије лубање. Код православних Срба у граду Скопљу: „да би у детета била „тркаласта глава“ („тркало“, точак, круг) тј. да би имали округласту, правилну лубању, мајка стално пази, да се при лежању често мења положај главе новорођенчета.“ Да би у детета нос био правилан, мајка приликом сваког повијања крсти дете по лицу и повлачи за носић.¹⁾ Исто је и по селима око Скопља. Сем што дете повлаче за нос, да би га исправили, „при повијању, добро ће детету стегнути и главу и *ивојима* притегнути чело, — да се глава и чело правилно укалупе. У планинским селима има случајева где бабица, ако јој се учини да је у детета глава дугуљаста, притисне је рукама с темена и вилица и да јој правилан облик! Догађало се да бабица, на тај начин, пробије детету тео темењаче и настане смрт“.²⁾ И ја сам имао прилике да чујем понешто о томе по скопским селима. У Патишкој је дужност бабице да детету уобличије главу шамијом, ако је глава велика. Тако исто исправљају и ноге, ако су му криве. У Градовцима поправљају детету облик лубање на тај начин што стављају дете да лежи стално на онсј страни, на којој му је глава испупчена. У Сопиштима веле да је само округла глава „убава“ (лепа), а дугачка или „цуцуласта“ (угласта) није лепа. Ако се је дете родило с таквом лубањом, онда му је утежу марамама, да би била краћа и округла.

Црна Гора и Санџак. Колико је мени познато, само је један од описивача народног живота у Црној Гори додирнуо и питање телесних деформација: у селу Зуницама, код Бара, како пише М. Јововић, кад се роди мушко дете, окупа се и исправља му се носић да остане прав.³⁾ Међутим, баш је у Црној Гори веома у обичају уобличавање дечије лубање. У крајевима око Таре и Лима, у којима сам био у лето 1933 год., скупио сам доста података о томе.

Дугачка лубања се не сматра у Куча лешом. Детету које се роди с таквом лубањом скраћују је, вежући је крпама. Крпама стежу и уши да не би биле клемпаве. Исто је тако и код муслимана у Гусињу (а ови су знатним делом пореклом Кучи), у Рожају и Пећи: „сасвим што је округла глава, то је лепше.“ Ако се дете роди с дугачком главом, „муче се“ да му је удесе да одговара њихову идеалу лепоте. А то постижу утезањем помоћу марама: једном марамом се детету глава убради, а другом стегне преко чела. Сем тога, утежу детету и ноге, ако су му криве.

У Васојевићима је идеал „округла глава“, тј. округла лубања. На то се много пази и може се чути оваква похвала нечије лепоте: „Е гледах, а на њему је глава ка јабука“ (тј. округла). Дугачка глава се сматра као циганско обележје и верује се, уосталом са много разлога, да у Цигана

¹⁾ *Својна Ристич*: Обичаји приликом рођења код православних Срба у Скопљу. Зборник за етнографију и фолклор Јужне Србије I 56—57. — ²⁾ *Јов. X Васиљевић*: Скопље и његова околнина (Београд 1930) 372. — ³⁾ *Милош М. Јововић*: Из Бара и барске околице у Приморској Нахији. ЗБНЖО I 94.

остаје глава „унатраг“ стога што се деца не држе у колевци. На лице се не пази сем да нос буде правилан. Стога ако је у детета нос дебљи и спљоштенији, онда га истежу прстима, да буде тањи и виши. Ако се је пак дете родило с дугачком главом, онда се много труде да је уобличе тако да буде краћа и округла. То се постиже на овај начин. Пре свега дечија глава треба увек да лежи на тврдом. Верују да ће се лубања развијати „ћошкасто“, ако дете лежи на меканом. Затим и наместе га тако да не прави покрете и да не лежи постранце него увек на леђима. Али се облик главе и исправља, „гради“, ако треба. То раде све жене које су веште тим пословима, бабице. Од једне такве жене у Андријевици и добио сам највише обавештења. Ако је у детета глава дугачка, узму се два подугачка комача платна, који се зову „утеге“, и њима се утегне дечија лубања преко браде и преко чела, али тако да се теме јако стегне. Тако се везује у току првих петнаест дана по рођењу, да се лубања уравни. Та жена ми још рече да се сва деца рађају с подугачком главом и да нарочито није пристojно да женско дете има дугу лубању, „апсолутно ништа не вриједи“ да лубања иде укусо у висину. Женама које не знају да то раде, те им деца остану с дугачким лубањама, остале се жене ругају. Још се пази и удешава да у детета не буде велик трбух и да му ноге и руке буду праве. Ђуке на дечијој лубањи услед несраслих костију, чворуге на челу и удубљења на слепим очима уклањају растирањем.

По народном веровању у Васојевићима, у детета ће бити дугуљаста лубања и као предвојена, ако се је мајка за време трудноће много утезала или ткала уз разбој. То веровање слушао сам и по другим крајевима, а и С. Тројановићу су по Шумадији појаву дугих лубања у деце матере објашњавале тим да су ткале за време трудноће.¹⁾

И у колашинским селима и по Доњем Колашину пази се да детету буде глава округла, те се по потреби утеже крпама, а поред тога растиру му чело да буде право, извлаче нос и исправљају ноге и руке.

У Бијелом Пољу и у околини (Вранеш и села низ Лим) и муслимани и православни пазе да детету буде округла глава. Ако се је родило дете с дугачком главом, притежу је крпама преко чела и убрађивањем. По једном саопштењу, у Бијелом Пољу се праве и нарочито јастучићи да би у детета, лежећи на њима, глава била једнака и с десне и с леве стране.

И код оних Црногораца који су се, после 1878 год., преселили у Косаницу у Сев. Србији у обичају је уобличавање лубање. Верују да се мајка детета, које се родило с дугачком главом, опасивала док је била у другом стању, па се услед тога детету издужила глава. Дугачка глава скраћује се на овај начин: глава се дечија повеже марамом којом се детету добро стегне потиљак, крајеви од мараме се укрсте преко груди, па се онда дете повија. Тако се ради за четрдесет дана. Дете увек лежи на леђима. Ако је у детета теме широко, онда му се са стране стављају тврди

¹⁾ С. Тројановић: пом. рад, 46.

замоти од пелена. А да би се детету глава заоблила, међу му се на теме савијене пелене. Каткад то чине и по пола године. Најзад, ако је детету лице широко, мати га масира приликом сваког купања, повлачећи од средине чела ка бради обема рукама. (По саопштењу г. Татомира Вукановића, ст. фил.).

Поменуо сам како и муслимани у Гусињу, Рожају и у Пећи поправљају облик дечије лубање. Међу тим муслиманима има и Срба и Арбанаса и сви раде на исти начин. Да додам, тај обичај постоји и код наших Турака у Скопској Котлини. Код Турака у Скопској Котлини док је дете малено, без обзира на пол детета, утежу му главу марамом да чело не буде истурено напред, што се, како веле, може догодити ако дете лежи постранце. Ако лежи на леђима, лице ће му бити дугачко. Да би се и то избегло, подбрађује се детету глава од рођења па све док не проговори.

Мој ученик г. Татомир Вукановић прибавио је занимљиве податке о деформисању лубање код Арбанаса (Гега и Тоска) у пределу Охридском Дримколу. Код њих, ако се дете роди с „издуженом“ (у висину) главом, мати му је утеже три месеца белом крпом преко темена до под браду. Верују да се са дугачком главом рађа дете чија се мајка много сагињала за време бременитости. Ако се пак дете роди с пљоснатом главом (да су лице и потиљак веома истурени), глава се везује и крпом и „мукавом“ (тврди картон или корице од какве старе књиге), у овом случају и преко чела и преко потиљка, такође за три месеца. Верују да је такав облик главе добило дете стога што му је мајка за време бременитости крапа и украдене предмете стављала за појас и од тога се дечија глава спљоштила са страна односно лубања се издужила.

Када сам се у Мојковцу на Тари обавештавао о овоме обичају од једне веће групе људи, они су ми, поред тога што су ми дали податке о свом домаћем начину уобличавања дечије лубање, скренули пажњу на то да и Далматинци уобличују својој деци лубање, али тако да се лубања издужи и то укосе. То су гледали на деци неких далматинских породица, које су пре неколико година живеле у Мојковцу. Нису ми знали рећи одакле су били ти Далматинци. Сетио сам се да један мој друг са Хвара има главу која би, према томе, могла бити на тај начин удешена. На моју молбу, добио је он од своје мајке овако писмено обавештење: „знам да мајке или бабице, када виде да дијете има ружну главу, рукама мече главу и настоје да добије облик отприлике као што је твоја глава.“ На Хвару је, дакле, друкчији идеал лепоте, у погледу на облик лубање, него ли у динарским пределима на копну. Г. Мато Хаило, војни свештеник у Скопљу, такође са Хвара, знао ми је рећи да жене на Хвару заиста удешавају дечије главе, за што имају свој израз „дрицат“ (исправљати), али ми није знао рећи на који начин. Један мој познаник из околине Трогира, сада насељеник у селу Лисичју код Скопља, саопштио ми је да су се они из Трогира, као деца, увек ругали рибарима са Шолте, Виса

и Брача кад би дошли на копно, што имају *дугачке* главе као „у товара“ (магарца).

Засада сам само толико могао да сазнам о овом другом начину деформације лубање у нашем народу.

На основи свега изложеног може се рећи ово :

1) У многим крајевима у којима живи наш народ (па и код наших суграђана Арбанаса и Турака) веома је раширен обичај да се вештачки *намерно* подешава облик лубање. То се чини само у току првих недеља и месеца по рођењу детета, док су још кости лубање хрскавичаве и мекане. Приступа се тој мери, ако облик лубање у детета не одговара локалном идеалу лепоте.

2) Идеал лепоте је у врло великом делу нашега народа кратка а округла лубања: дугачка се сматра као циганско обележје (Цигани су у нашим крајевима типски долихокефали). У неким крајевима се чак сматра да није пристojно имати такву лубању. Изузетак чини само један део Далмације, у првом реду острва, где је, како изгледа, у обичају да се детету лубања издужује (макрокефалија).

3) Дечија се глава уобличије механички, и то на два начина: масажом (Дарувар, Далмација, Хомолски срез, а делимично и у Босни, Црној Гори, Северној и Јужној Србији) и нарочитим утезањем помоћу сувих крпа (завоја), које се у Андријевици зову утегама, а тај је други начин много распрострањенији. Та два начина ипак нису одвојена: у истој области има и једног и другог, па се понегде оба примењују заједнички.¹⁾ Свугде је сав рад око уобличавања дечије лубање женски посао.

Поред тога намерног деформисања лубање, врши се у нашем народу и ненамерно деформисање лубање, које настаје у вези с тим на који се начин држе мала деца. У западним нашим крајевима, по селима, а раније и по варошима, дете прве месеце свог живота проводи у дрвеној колевци, лежећи на тврдом, а испод тела и главе је обично само мало сламе. И пази се да дете лежи стално на потиљку, што несумњиво утиче и на облик главе у том смислу да се лубања скрати а потиљак буде спљоштен. Тројановић је описао како жене у Призрену везују децу за колевку, тако да непокретно леже у колевци, и то стално на потиљку, услед чега долази до спљошњавања главе.²⁾ (Пошто је ово везивање врло слично оном описаном из копаоничких села где се још и намерно утиче на облик лубање, вероватно да таког утицања има и у Призрену). И у Београду има жена, како износи Тројановић, које децу повијају чврсто и стално држе на леђима, да се као последица тога јавља спљоштеност главе (чела и потиљка).³⁾ Исте су последице и код држања детета у тзв. *лубници* у Поречу (у Сев. Србији), начињеној од танке дашчице попут

¹⁾ У два маха сам слушао да се употребљавају као помоћно средство и дрвене дашчице (у Црној Гори и Сев. Босни), али нисам могао да то проверим. — ²⁾ *С. Тројановић*: на озн. месту. — ³⁾ *Пом. рад 47.*

кутије, а у којој мајка носи дете на леђима. И у лубници деца леже на леђима, да им се потиљак често уравни, а у Звижду се виђа таква затесаност неки пут јача на десној а неки пут на левој страни лубање.¹⁾

Да и наша брахикефалија, која је најчешће заступљена баш у западним крајевима, може да буде с тим у вези, потврђује се, посредно и с друге стране. Вршио сам етнологска проучавања у околини Струмице и запазио да су тамо у већини долихокефали. А тамо жене држе и носе децу у *цадилкама*: то су мали правоугаони комади од дебеле вунене тканине с ужетима на угловима, тако да се цадилка с дететом лако може обесити у кући и ставити на леђа. Жена која има мало дете не одваја се од њега: дете јој је на леђима, кад није у кући, и она га стално носи собом. Дечија је лубања у меканом и цела глава изложена притиску постранце на следе очи, а не на потиљак. Исту је појаву запазио и С. Тројановић у источном делу Северне Србије, у коме се таква носилка зове *љуљка*. Љуљка има у Северној Србији своју посебну област распрострањења и нигде се не меша с колевком. У садашње време љуљка се виђа у Ресави, у Темнићу, по негдашњем Крушевачком, Моравском и Тимочком округу, делом по Пожаревачком и Крагујевачком, али је нема нигде на северу и на западу од Крагујевца. Детету које се стално

Сл 1. Жена са дететом у цадилци (село Стинск, Струмички срез).

држи или носи у љуљци цела се глава издужи па и лице му се, као и чело, унеколико сузи.²⁾ Р. Јеремић, лекар, запазио је међу становништвом у североисточној Босни, у пређашњој Тузланској области, да је српскохрватско становништво највећим делом брахикефално, а да су Каравласи и црни Цигани долихоидни. Као објашњење тој разлици наводи и он разлику у начину подизања деце: „Каравлахиње и Гурбетке одњихају своју децу без колевке, и кад су изван стана, носе их у торби на леђима, а сељанке нашега језика, без разлике вере, одњихају своју децу у колевкама у којима деца леже на тврдој подлози, која делује на облик затиока, услед чега се развија брахикефална лубања.“³⁾ Приликом својих проучавања по Средњој Босни и, нарочито, у Јужној Србији, запазио сам и сам да

¹⁾ На озн. месту. — ²⁾ Пом. рад 46—47. — ³⁾ Д-р Ристо Јеремић: О пореклу становништва Тузланске области, Гласник Географског друштва VII—VIII (Београд 1922) 154, 157.

међу Циганима превлађује долихокефалија и верујем да је тачно мишљење д-ра Р. Јеремића да је на развитак долихокефалије код Цигана могао да утиче и њихов начин држања мале деце. Само у варошима Јужне Србије (Скопље, Тетово и другде) пазе да дете не лежи увек једнако, него му се често мења положај главе и ставља се да наизменично лежи на потиљку и постранце на десној и на левој страни, да би му тако глава заиста била округла.

Да се описаним начинима, који се примењују у нашем народу — било да се примењују намерно било ненамерно — заиста може утицати на облик лубање тако да она претрпи трајне промене, о томе не може бити сумње.

Наука зна за више деформација дечије лубање. На првом месту су промене које настају у току порођаја, особито кад је порођај био тежак. По правилу, тих промена временом нестане и оне не доводе ни до каквих трајних модификација лубање.¹⁾ И из других узрока лубања може ненамерно да се деформише, али да промена буде трајна. То бива обично услед болести, у првом реду услед рахитиса. Омекшане кости код те болести, услед стајног лежања детета на једној страни, могу довести до трајне деформације. Ако је дечије лежиште тврдо, тиме може и нормална дечија лубања да буде измењена, негде намерно негде ненамерно, за што има доста примера (Th. Mollison).²⁾ То су биле случајне или, како их назива Ж. Деникер, природне деформације.³⁾

Етнологија пружа многе примере вештачког и намерног мењања облика лубање: обичај је постојао код разних племена америчких Индијанаца, у Азији, у Африци, у Океанији, па код преисториских и савремених Европљана. Али те измене нису никада биле наследне, нису, дакле, биле расна обележја него само параваријације (Е. Фишер). У најновије време вршени су научни опити, па је вештачким путем мењан облик дечије лубање у мањем обиму али по истом принципу (тј. утезањем помоћу завоја или помоћу дашчица). Ти су утицаји били сразмерно веома лаки, па су ипак имали видних последица, што је доказа да се мора пазити и на ствари које изгледају да су незнатне и да се не смеју потцењивати могућности. Утврђено је да постела односно начин дечијег лежања може много да утиче на облик дечије лубање. Глава која лежи на потиљку биће широка а потиљак јој уравњен, а у детета које лежи постранце глава ће бити уска и дуга.⁴⁾ Е. Фишер наводи пример како су од два близанца (из једног јајета) сваки одгајан на један од та два начина: резултат је био да је после две и по године у једног био индекс 78,8 а у другог 86,2. Тиме је несумњиво доказано,

¹⁾ E. Fischer: *Spezielle Anthropologie: Rassenlehre* (у делу: *Die Kultur der Gegenwart* III. 5.: *Anthropologie*) 130. — ²⁾ E. Fischer und Th. Mollison: *Allgemeine Anthropologie* (у пом. делу) 62—63. — ³⁾ J. Deniker: *Les races et les peuples de la Terre* (II издање, Paris 1926) 210. — ⁴⁾ J. Deniker: пом. дело 210; E. Fischer — Th. Mollison: пом. дело 62—63; E. Fischer: пом. дело 131.

да и те сразмерно једноставне мере могу да утичу на облик главе. Изгледа да се, као нека корелација, уз то мења и облик лица.¹⁾ Нека посматрања упућују на претпоставку да и природна средина може да утиче да се мења облик лубања.²⁾ То је изван предмета ове расправе.

Према томе, не може бити више никакве сумње да се и у нашем народу вештачки утиче на облик лубање. То је утицање односно деформисање двоврсно: ненамерно, утолико што мала деца у неким крајевима леже или се носе у меким, а у другим крајевима леже у тврдим колевкама и то само на леђима односно на потиљку, и намерно, утолико што се облик лубање још подешава масажом и утезањем помоћу нарочитих утега. Кад се има у виду да дете месецима лежи једнако у својој колевци или постељи и да се утезање негде врши недељама, онда је очигледно да се тим механичким средствима може много да утиче на облик лубање. Према разликама у поступку, лубања постаје дуга и уска или се скрати, а потиљак јој буде спљоштен. Тиме се несумњиво мења и првобитни односно природни индекс код многих појединаца. Према томе, врло је вероватно да је у разним крајевима у којима влада брахикефалија знатан проценат те брахикефалије вештачког порекла, тј. да међу децом која се рађају у тим крајевима буде доста мезокефала и долихокефала, али да им се облик лубање измени ненамерним утицањем (колевка) или и намерним (трљање, везивање), а негде и под обојим утицајима. Основаност ове претпоставке могла би се испитати и утврдити у већим породицима или проучавањима у нашим породицама у којима су родитељи, кад су били деца, одгајани по народном начину свога краја, а деца им по новим принципима хигијене и педијатрије. За сада могу навести из нашега народа само један поуздан пример. Г. д-р Р. Јеремић, лекар, и његова госпођа, обоје Херцеговци, брахикефали су; њихови су синови подизани на други начин, и један од њих је поуздано долихокефал (с индексом 75), а други врло вероватно.

Подаци које сам прибавио сагласно наводе као мотив вештачком уобличавању лубање у нашем народу (као и код наших Арбанаса и Турака) тежњу за улепшавањем, због чега се у неким крајевима више обраћа пажња да се женском детету уобличи лубања (Васојевићи, околина Зворника). Врло је вероватно да код нас других узрока и нема, пошто се лубања намерно уобличује само у случају ако не одговара локалном идеалу лепоте и утеже се да се не би природним путем деформисала у нежељеном смислу. Тако није само код нас. Обичај деформисања лубање веома је раширен по Свету и најчешће се врши лепоте ради, као што се и све остале деформације на телу врше поглавито из тежње за украшавањем.³⁾ Мисли се да се је намерно деформи-

¹⁾ *J. Deniker*: на озн. месту; *E. Fischer*: пом. дело 130—131. — ²⁾ *E. Fischer*: пом. дело 131—133. — ³⁾ *E. Fischer*: Нав. дело 121; *П. Ф. Преображенский*: Курс етиологији (Москва—Ленинград 1929) 55; *Dr. H. Ploß—Dr. B. Renz*: Das Kind II (Leipzig 1912) 83.

сање лубање могло развити у обичај из првобитно случајних деформација, али је то засада још само претпоставка (коју је изнео R. Virchow).¹⁾

Обичај деформисања лубање у нашем народу не разликује се од тог обичаја код других народа ни по времену извођења ни по средствима којима се наше жене служе у томе. Код нас се деформација врши у раном детињству: почиње одмах по рођењу — као и код других народа — и траје неколико недеља или месеца. Трајање рада на деформацији лубање је различито код разних народа: варира од неколико дана па до младињског доба, до ступања у брак. Последњи екстрем јавља се само код Француза. Средства су за извођење деформације обично растирање и притискање рукама, тесно навучене свезе од косе, чврсто приљубљене капе са нарочитим направама за стезање од метала или од ког другог чврстог материјала или без тих направа, утеге од луба, сушени калупи од земље или од грнчарске глине, кесице с песком, крпе од тканине с нашивеним сламкама, једна или две дашчице, чунасте колевке с направом за стезање главе итд.²⁾ Од тих начина код нас су у употреби растирање и гнечење (притискање), увијање крпама и тврдо лежиште (даска у колевци).

Значајно је да се код нас јављају оба главна облика деформација: округла а кратка и издужена лубања. Обичније је да се у једном народу врше деформације само на један начин, али и другде има тога да се код истог народа јављају оба начина, тако нпр. у Француској и Швајцарској. Али је обично да се оба начина јављају код једне или друге народне групе, нпр. код Индоевропљана.³⁾

Важно је питање: колико је стар и каквог је порекла описани обичај деформисања лубање у нашим земљама. На та питања је много теже дати поуздан одговор.

Велика распрострањеност тог обичаја у нашим земљама први је знак који упућује на његову велику старину. Затим постојање тог обичаја код многих народа изван Европе (особито у Америци, затим у Океанији, Африци и Азији), у преисторијској а делимично и у савременој Европи⁴⁾ говори такође у прилог велике старине тог обичаја уопште, а уједно да тај обичај није никаква специфична одлика само нашега народа. Има података да је вештачког деформисања лубање било и у веома старо доба на Балканском Полуострву и у областима око њега. У свом спису о води, ваздуху и о местима, грчки лекар Хипократ (V ст. пре Хр.) доста опширно говори и о вештачки изазваној дугоглавости (макрокефалија) код народа у северној подгорини Кавказа и у

¹⁾ E. Fischer—Th. Mollison: нав. дело 63; H. Ploß—B. Renz: нав. дело 84. —
²⁾ H. Ploß—B. Renz: нав. дело 82—83. — ³⁾ H. Ploß—B. Renz: нав. дело 82. —

⁴⁾ Највише података о распрострањењу овог обичаја у прошлости и у данашње време код разних народа у Старом и Новом Свету скупили су H. Ploß и B. Renz у свом поменутом делу: Das Kind II 85—98. Сем података о деформацији лубање код старих Трачана и Македонаца, имају доста података о деформисању лубање код балканских Турака.

стеи испред ње, а помиње тај обичај и у другој књизи свог дела о епидемијама. У првом поменутом спису саопштава да се с преиначавањем облика лубање у дугуљаст почињало одмах после рођења дечијег и да се је то радило најпре трљањем рукама а после утегама и другим механичким помагалима, али у његово време обичај већ није више постојао.¹⁾ Макрокефалију помиње и Плиније. На Криму и у Угарској су заиста налажене лубање од предисторијских људи, деформисане на тај начин.²⁾ Римски лекар Соранус писао је 100 год. по Хр. како Македонци и Трачани имају обичај да своју децу везују за једну даску, да би им потиљак и шија били широки.³⁾ Према томе, и у старом веку је на Балканском Полуострву било деформисања лубање у истом облику у ком је и данас најраширеније; само су носиоци тог обичаја онда и данас различити, али и једни и други (не узимајући у обзир турску мањину) Индоевропљани.

Деформисање лубање у смислу издужавања, доказано налазима и подацима у Хипократовим делима, било је можда и раније у обичају и на Балканском Полуострву. Врло вероватно је да је и обичај издужавања лубање у једном делу нашег приморја из велике старине и да је настао можда на тај начин да је ново словенско становништво преузело тај обичај од староседелаца, које је затекло и асимилovalo, као што је од њих примило и многе друге културне тековине. Значајно је у овом погледу да макрокефалије има и другде у медитеранској области: и данас је веома распрострањена у Француској.⁴⁾ Код нашег народа у унутрашњости те код наших суграђана Арбанаса и Турака превлађује деформисање у супротном смислу. Нема сумње да је и оно из велике старине. И тај начин могли су наши преци преузети од балканских староседелаца, од Трачана и од Македонаца, а могао је настати и у вези са ширењем брахикефалног расног типа, који је у балканским земљама почео да превлађује у римско доба, који је ушао у расни састав Јужних Словена и доције се миграцијама веома раширио. У маси брахикефала, брахикефална лубања је сматрана једина нормалном и лепом, па је требало и остале саобразити томе облику што се чини и данас. Према томе, несумњиво је да бар један део брахикефалије у нашем народу треба приписати утицају вештачког намерног и ненамерног деформисања и да би проценат природне брахикефалије био знатно мањи. Сличних утицаја има и у крајевима у којима превлађује долихокефалија, тако да ту треба приписати утицају деформације један део долихокефала. На ово би свакако, приликом будућих антрополошких и антропометријских испитивања требало обратити већу пажњу.

Д-р Мил. С. Филиповић

¹⁾ Наведено (пошто је владам грчким језиком) по *M. Ebert: Reallexikon der Vorgeschichte* II 350—351, s. v. *Deformierter Schädel* (Sudhoff); *H. Ploß—B. Renz: нав. дело 88.* — ²⁾ На озн. местима. — ³⁾ Наведено по *H. Ploß—B. Renz: нав. дело 85.*

⁴⁾ Нав. дело. 87; *J. Deniker: нав. дело 212.*

Zusammenfassung. — *Schädeldeformierung in Jugoslawien.* — Unter der Bevölkerung Jugoslawiens sind hinsichtlich der Schädelform die Brachykephalen in der Überzahl. Da die alten Slaven, wie auch die alten Bewohner des heutigen Jugoslawien meist dolichocephal waren, ist die Frage der Herkunft der Brachykephalie unter den Südslaven von besonderem wissenschaftlichen Interesse. Verfasser obiger Abhandlung hebt hervor, dass bei den bisherigen anthropologischen Untersuchungen die Möglichkeit der künstlicher, absichtlicher oder unabsichtlicher, Beeinflussung der Schädelform kaum in Betracht gezogen wurde. Prof. Sima Trojanović, der als einziger darüber geschrieben hat, beschränkt sich nur auf die Serben und mehr auf die nichtbeabsichtigte Deformierung. Verfasser hat aus der südslavischen volkskundlichen Literatur einige Angaben gesammelt, worin die künstliche Formgebung beschrieben oder nur angedeutet wird; in Slavonien, Dalmatien, Bosnien, Hercegovina, Montenegro und Serbien hat er jedoch selbst noch reicheres Material darüber gesammelt. Daraus ergibt sich, dass bei den Südslaven südlich der Save und Donau die Sitte sehr verbreitet war, den Kinderschädel künstlich nach dem lokalen Schönheitsideal, d.h. meistens im Sinne der Kurzköpfigkeit zu formen; ausserdem wird die Schädelform auch unabsichtlich durch die Art und Weise der Kinderpflege beeinflusst: in Ost-Serbien und in einem Teil Süd-Serbien liegen die Kinder zu Hause in weichen Tuchwiegen u. ä. und werden ausserhalb des Hauses in ebendenselben auf dem Rücken getragen und gerade in diesen Gegenden ist die Dolichocephalie besonders verbreitet; in den übrigen Gegenden indessen liegt das Kind in einer harten Holzwiege (mancherorts wird das Kind sogar angebunden, damit es sich seitwärts nicht bewegen kann). Eine Ausnahme bilden noch die dalmatinischen Inseln, wo nach gewissen einstweilen nicht hinreichend nachgeprüften Angaben die Schädeldeformierung im Sinne einer Verlängerung geübt wird. Die erstgenannte Deformierung besteht auch bei den Türken und Albanern in Jugoslawien.

Die zur absichtlichen Deformierung benützten Mittel sind: Massage, Einbinden des Kopfes und hartes Lager; alles dies wird nur von Frauen ausgeübt.

Auf Grund eines Vergleichs mit den Angaben über die Schädeldeformierung bei den Völkern des Altertums und der Gegenwart und auf Grund der Ergebnisse, zu denen Anthropologie bei der Erforschung der Möglichkeit einer Beeinflussung der Schädelform gelangt ist, kommt Verfasser zu dem Schluss, dass diese Sitte in den südslavischen Gebieten zweifellos sehr alt ist. Der absichtlichen und unabsichtlichen künstlichen Schädeldeformierung ist demnach auch ein gewisser Prozentsatz der Brachykephalie in einem Grossteil — wie auch der Dolichocephalie in anderen — südslavischen Gegenden zuzuschreiben.

Narodni običaji i obredi uz prvo oranje i sijanje u srezu Slavonsko-požeškom¹⁾

Iz pradomovine je naš narod doneo i očuvao mnogo običaja i obreda koje je vršio, da bi se branio od zla i unapredio svoje dobro. Poljodjelstvo je prastaro privredno vrelo Slovena. I nije čudo, što od njihove primitivne religije najveći dio otpada baš na kult zemlje i na nastojanje da se stekne njezina blagonaklonost.

Već su stari Rimljani imali za poljoprivredu propisane obrede. Mnogo je od njih očuvano i u spisima „Acta fratrum arvalium“. Stari Grci bili su i tu u mnogočemu učiteljima Rimu. U našim zbirkama i zbornicima narodnih običaja susrećemo za sve obrede i vjerovanja mnogo podataka. I kod ostalih Slovena postoje isti ili slični. Uzevši za podlogu običaje i obrede kod prvog oranja i sijanja u srezu Slavonsko-požeškom, ukazaću na tipičnije preostatke i iz ostalih krajeva Jugoslavije, da ih sravnim s onima kod ostalih Slovena, pa i kod naših susjeda, da bi dobili jednu zaokruženu sliku o njima i jasni pogled na njihovu rasprostranjenost, te bolju mogućnost za njihovo razumijevanje.

I. Običaji i obredi oko Slavonske Požege

U selu Jakšički Cerovac²⁾ za proljetno sijanje postojao je ovaj običaj: Od prve rukovijeti kod žetve ili kosidbe žita odabere se trideset klasova. Izvade zrno i odnesu ga, zajedno s glavicom bijeloga luka i s jednim komadom srebrna novca, da se u crkvi na blagdan sv. Matije posveti. Kod sjetve to nose u onoj vreći iz koje siju. Kad se sjetva okončala, sijač pojede malo od luka, a ostatak odnese kući domarima, da ga oni pojedu. Prije no što počne sijati, sijač izmoli na njivi „Oče naš“. Dok traje sijanje, ne smije ni s kim razgovarati; za trajanja sjetve u kući ne pari se rublje; na stol ne smije da dođe ništa crno; iz kuće se ne smije ništa da izdaje. U selu Bertelovcima ne daju tako nikome ništa sve dok žito ne nikne. Srbi iz Eminovaca pozdravljaju prije sijanja njivu sa: „Dobro jutro“. Jakšički Srbi ne smiju nikako da siju u tjednu iza Krstovske, ako nisu u

¹⁾ Zbog ograničenog prostora ovoga puta se objavljuje prvi deo članka g. I. Franića. Nastaviće se u narednim knjigama „Glasnika“. — ²⁾ Ovi podaci potječu od g. Ivana Pratesa, upravitelja osnovne škole u Jakšiću.

Krstovskoj nedjelji makar malo orali, ili barem motikom zakopali u zemlju. Ni u sjeme ne diraju prije, dok se ne umiju i ne pomole Bogu. Jakšički Česi za vrijeme sijanja ne smiju da jedu kruha. Cerovčani obilaze polje već na Tri Kralja. Ko prvi izađe na njivu s blagoslovljenom vodom, taj će prvi sretno završiti i žetvu.

U selu Gradcu,¹⁾ općine Pleternica, prije prvog oranja orač obuče na sebe sve čisto. Prekrsti se i uzme žito što je ostavio iz žetelačkog vijenca koji je načinjen iz žita iz zadnjeg snopa kod posljednje žetve. Slamu od toga metne na ožeg. Potom upregne konje ili volove. Kandžiju (bič) metne napopreko ispod kola, a ožeg pred rudu. Kad zapali slamu, pretjera kola po polovini zapaljene slame. Tada se prekrsti i ode da ore. Podrani dobro, da mu ne bi koja ženska prešla put.

Ovo žito iz vijenca blagoslovi se na sv. Matiju u crkvi, a slama spremi. Vreća, u kojoj je sjeme određeno za sijanje, mora biti puna, jer se uvijek sije iz pune vreće, pa makar se za zasijavanje ove njive i ne trebala sva njezina sadržina. U vreću se stave: sir, jaja, bijela lukovica i srebrni novac. K tomu svemu pridodalo se još ono na Matijevo blagoslovljeno žito. Ova ovako priređena vreća sa sjemenom mora da ostane neodvezana sve do Badnjaka. Tada se izvade sir i lukovica, a novac o ponoćki dade kao „limozina“ (milostinja) crkvi. Negdje to urade tek o Gjurgjevu. U tome slučaju „srebrn novac“ na Badnji dan smjeste pod posudu u kojoj je „smišaj“ žita i u kojoj gore one tri svijećice. Tamo ostaje kroz sva tri dana Božića. Tad se opet vraća u sjeme. Iz te se vreće u proljeće sije. O Đurđevu novac se daje kao „limozina“.

U Sapnoj, općine Begtež, žito se prije sijanja kroz nekoliko dana suši na suncu. U Londiči miješaju u sjeme i nešto od žita koje je o Božiću stajalo na trpezii (stolu), a neki ponesu na njivu i božićnu svijeću.

Kao općenita pravila za prvo sijanje važe:²⁾

1. Sijati se ne počinje u vremenu mjesечеve mijene, ili, kako narod kaže: „kada je mjesec prazan“. Isto tako, ni kada „mjesec ide unatrag“.

2. Redovito se započinje, ili kada mjesec ide unaprijed („kada mjesec raste“), ili „kada je mjesec pun“.

Narod to objašnjava ovako: sjetva za prazna mjeseca donijeće prazno klasje. S praktične strane za ovaj običaj odlučuje, što žito koje se posijalo u mjesечеvoj mijeni i cvate u mijeni. A kako je doba mjesечеve mijene obično promjenljivo i loše, cvat žita pao bi upravo u nestalno kišno doba. Tako bi došla u opasnost pravilna oplodnja uslijed vremenskih nepogoda.

3. Zena, koja se u vremenu sjetve „viđa“ (ima svoje mjesеčno чишćenje), smatra se nečistom. Ona ne smije učestvovati u radu, ni pomagati kod sjetve.

Kada orač dođe na njivu, prije no što će da započne s oranjem, skine kapu, okrene se prema suncu, prekrsti se i pomoli: „Bože pomози i blagoslovi moj trud i moju muku!“. Prije no što uhvati za ručke pluga i

¹⁾ Podatke prikupio pisac. — ²⁾ Priopćio učitelj Dimitrije Vurdelja iz Sl. Požege.

potjera pretpreg, opet se prekrsti, a onda započinje s oranjem. U selu Bolomačama žito sije gologlav¹).

Taj dan ne smije se psovati. Dok ne odore jednu čitavu jedinicu, ne ide k „ručku“ (zajutarku). Prvi dan se ručak ne kuha. Ispeče se pogača u pepelu, načini „kajgana“ (iz jaja), spremi šunke, a može se, po volji, dodati i drugo što se u kući najboljega nađe. U podne odmara se orač samo toliko koliko da se konji odmore. Užinaju (objeduju) na prostrtom bijelom stolnjaku na zemlji. Eminovčani ne dozvoljavaju da se u vrijeme „brnanja“ (drljanja, vlačenja) sjedi ili leži na zemlji.

Na njivu se donosi uvijek puna vreća sjemena. Istom na njivi se iz nje može pruručiti onoliko sjemena koliko sijač može odjednom da ponese, ili koliko mu baš treba. Preostalo sjeme ostavlja se u vreći na samom oranju. Nikada na međi, na putu i sl.

Prije no što sijač počne sa sijanjem, zaprti podvezanu vreću sa sjemenom na rame, otkrije glavu, okrene se prema suncu, i prekrsti s riječima: „Bože pomози!“ Potom počne da sije. Sije se iz šake naomaške (sa zamahom — na rijetko). Svi siju podjednako. Razlika između pravoslavnih i katolika postoji jedino u tome, što jedni počinju da siju s desne a drugi s lijeve strane; nadalje, što jedni počinju s dna, a drugi s vrha njive.

Kada u Londici, i u brdskim krajevima sreza Požeškog uopće, njivu zasije do kraja, baci sijač još dvije do tri pregršti sjemena u vis i namije-njuje ga: „Ovo pticama nebeskim i drugim zvijerkama!“ A, stvarno, to rade, da bi zasijano sjeme ostalo pošteđeno od štete koju na poljima čine ptice, poljski miševi i t. d.

Kad se svrši posao, orač s družinom, koja se zatekla s njime, sjedne „da ostave umor na njivi“.

Nekada je u okolini Jakšića postojala kod svih ondje naseljenih narodnosti zajednička proslava tzv. „doronca“ (od riječi *do-orati* — svršiti oranje). Slavilo se onako, od kuće do kuće, kao što se, otprilike, još danas slavi klanje svinja. Bile su to tipične slavonske gozbe domaćeg elementa s obilnim jelom i pićem, koje su se svršavale i u raspojasanom stanju. Razumije se, da su uzvanici na gozbi prethodno i radili kod one kuće, da steknu pravo na proslavu završetka rada na gozbi.

Danas su „doronce“ već vrlo rijetke. I stariji ih zovu „raspikućstvom“. Mlađi ih jedva po imenu poznaju. Rasparčana individualna seoska gospodarstva ne bi mogla te troškove ni podnijeti. Od svih sela općine Jakšić slavi se ona još najviše u selu Eminovcima i u njihovom hataru.

Nije bez interesa spomenuti da se u staro vrijeme u Gradcu oralo jedino na šest volova. Ako je manjkao i jedan, taj dan se nije oralo. Konji su se upotrebljavali samo za podvoz na god ili u crkvu, te za lakše poslove kod kuće. Nikada za oranje.

Ovi obredi oko Slavonske Požege sadrže u sebi jezgru običaja, vjerovanja i obreda koji su očuvani ili zabilježeni i u ostalim krajevima

¹) Ovaj podatak dao mi je učitelj Veselin Račić iz Bolomača.

Jugoslavije, među ostalim Slovenima, pa i kod okolnih naših i neslavenskih susjeda. Možda tu ima objašnjenja u činjenici, da je srez Slavonsko-požeški naseljen življem iz raznih ogranaka našeg naroda iz svih krajeva Jugoslavije, pa i s tudim. Uz starosjedioce Hrvate, korijenjaše u Slavoniji, tu su se tokom vremena naselili pod turskom vlašću naši brojni sunarodnjaci iz Bosne. Dugo tursko vladanje i sjedište pašaluka ostavilo je mnogo tragova u nazivima okolnih sela i imanja negdašnjih begova i aga. Samo da spomenemo nekoja: Dervišaga, Alilovci, Skenderovci, Eminovci, Jakšići, Bertelovci, Tekići, Ašikovci, Kadanovci i t. d. U doba seoba Srba, područje Papuka i Krndije, izdanci Psunja, i hrbat Požeških gora gusto su naseljeni braćom koja su pripadala onom neprekinutom srpskom pojasu koji započinje i danas kod Prkosa kraj Ludbrega, a vuče se preko Sokolovca, Garešnice, Grubišnog Polja, Pakraca i Požege, da ispod Osijeka uroni u široko jezero Srijema, Bačke i Banata, a koje su usko vezane uz ime patrijarha Arsenija Čarnojevića.

Uz ovaj jugoslovenski rasni temeljac, tu su još brojna naselja Čeha i Slovaka, a uz njih kompaktne naseobine njemačkih „Švaba“, čiji počeci dolaznja dosižu sve u XVIII vijek. Ima i Mađžara. Na ovako rasno izmiješanom terenu dobili su i običaji svoje naročito obilježje. A kako ćemo u daljim razmatranjima vidjeti, ti običaji i obredi susreću se kod svih Slovena, osobito često kod istočnih i zapadnih, kod Rusa i Čeha.

Da im uzmognemo dati približno objašnjenje, potrebno je da se osvrnemo i na običaje kod ostalih južnih, istočnih i zapadnih Slovena, pa onda kod susjeda u kojima se, kao kod Mađžara, na slavensku srčiku nakalemilo i drugih odvajanja.

II. Običaji kod ostalih južnih Slovena.

U Omolju, u Srbiji, spremanje sjemena ženski je posao. Domaćinovo je da ga odnese na njivu i zasije.¹⁾ U selu *Obraždu* postoji crkva sv. Obražda, i njezin je praznik onda, *kada se prviput ore i brazda brazdi.*²⁾

U Pečenjencu³⁾ za sjetvu upotrebljavaju žito što su ga na orački praznik sv. Simeuna nosili u crkvu. U Omolju žene pred sjetvu kukuruza skinu ispod strehe, ili iz dimnjaka one klipove koje su odredili već kod prošlogodišnjega branja kao najbolje za sjeme; raspletu ih, no ne kidaju, da „ne bi vjetar lomio i kidao strukove na njivi“. Paluške (batrljice) zajedno s komušinom na njima puštaju, poslije zalaza sunca, niz rijeku, da „i kukuruz poteče (nabuja) iz zemlje kao voda niz rijeku.“⁴⁾

U spremnicu sa sjemenom (vreću, torbu itd.) meću u Omolju struk zdravca (*geranium macrorrhizum*) i korijen od koprive⁵⁾. U Levču i Temniću za bisage ili torbu u kojoj je sjeme vežu neku paru, „da bi pšenica bila u dobroj cijeni“ i olovo, „da bi bila teška kao olovo.“⁶⁾ U Lukama⁷⁾, sreza Krajinskog, metnu u sjeme bosiljka i kadifice (*tagetes patula*), a pored

¹⁾ С. Милосављевић: Српски народни обичаји из среза Омољског (Српски Етнографски Зборник XIX, 360). — ²⁾ Сима Тројановић: Главни српски жртвени обичаји (Срп. Етн. Збор. XVII, 13). — ³⁾ С. Тројановић: *romenuto djelo* str. 16. — ⁴⁾ i ⁵⁾ S. Milosavljević, *rom. djelo* str. 361. — ⁶⁾ Станоје М. Мијатовић, Левач и Темнић (Срп. Ет. Збор. VII, 163). — ⁷⁾ Тројановић: *rom. djelo* str. 15.

njih slavsku svijeću i jedno bijelo jaje. U Pečenjevcu metnu u sjeme „češalju“ (četku načinjenu od svinjskih čekinja i uvezanu s vrpcom; s njom se češljaju kućine), te srebrni derdan „da žito bude često (gusto) kao češalja, a čisto kao srebro“. Sličan je običaj i na Kosovom Polju.¹⁾

Kad orači prvoga dana hoće da siju pšenicu, među u vreću češalju od kućine i srebrni prsten ili srebrnu paru „da žito bude često kao češalja, bijelo kao srebro i okruglo kao prsten“.²⁾

U Lukama³⁾ kod prvog polaska na oranje prostire se preko praga ubijeljeno platno. Preko njega gazi se sa sjemenom za sijanje. Preko pluga se prebace: ubijeljena košulja, torba sa sjemenom, jaje, jelo (za svakog pluzara po pogaču) i cvijeće. Kada ubrazde tri brazde, zakopaju jaje u oranje, a ostale stvari skinu s pluga. Po svršenom oranju košulju i krsnu svijeću odnesu kući.

U Omolju⁴⁾ za prvo oranje postoji godišnje utanačenje za sprege među susjedima ili užim prijateljima. U oči prvog oranja, ne daju nikome ništa na zajam, ni na poslugu, niti se šta od mala iz kuće ne prodaje, „jer će izorana zemlja omaniti od srodnosti. A ne daju iz nijedne od kuća koje s plugovima učestvuju u oranju. Zajednički „sprežni ručak“ spremaju obje domaćice u kući onoga sprežana kod kog će se prvo da ore. Kod spremanja ručka spremaju i 2 male projice — uštipke. U vrg (tikvu) vode potope sjeme od poljskih usjeva: kukuruza, pšenice, ovasa, sočiva, pasulja i dr. Proje metnu u torbe, vrg na policu. Kod proljetnog oranja za ovim ručkom moraju biti, uz ostalo jelo, i cijele desne plečke ili bar polovina rebara s desne strane onih brava koje su sprežani klali za mrs svojih kuća. Čuvaju ih osušene u odžaku ili održane u presolku. Ručak biva uvijek u kući. Plečke ili rebra jedu za ručkom onako suhe, ili pečene na žaru, ili na ražnju. Nikad kuhani! Sofru postavljaju zajednički obje domaćice nasred kuhinje ili sobe. Jedna zapali svijeću i prizove k sofri ukućane iz obadviju kuća, a druga s kadionicom okadi sofru i njih. Ručaju bez žlica („ložica“).

Poslije ručka zaprežu volove. Domaćice im iznesu torbe s uštipcima koje nose čitavi dan. Po tome okite jaram perjem od živine i suhim bosiljkom. Kada sprežani, prekrstivši se, krenu plug, jedna od domaćica uzme kitu bosiljka, pa vodom iz vrga (vedrice) popraska volove, plug, sprežane i sve ostale ukućane, a potom prospe za njima i vodu i sjeme. Na putu od kuće do njive sprežani se ne osvrću i malo govore. Prvu brazdu izoru šuteći. Uštipke ne načinju i torbe ne skidaju čitavi dan. Užinu im domaćice odnesu na njivu. Orače pozdrave sa: „Prava brazda bilal!“ Ako je dobro oranje, oni odgovaraju: „Ovako i do godine!“ Ako je loše, onda: „U dušmanskoj svake godine ovako!“

Uveče, kada se vrate, objese torbe s uštipcima o drvo, jednu s istočne, drugu sa zapadne strane; ispregnu volove i, opravši ruke, sjedaju za sofru k večeri. Za večerom opet gori svijeća, i ostavi se da dogori do kraja. Poslije večere donesu uštipke, svakome dadu po zalogaj, a ostatak volovima, na kojima su orali.

Po svršetku oranja goste se o zajedničkom trošku u kući onoga čiji je plug. Ako je zajednički ili svaki ima svoj, onda u kući starijega; ako su vršnjaci, onda u kući onoga, koji se prije oženio. Za sprežni ručak seljaci vele da je slađi od božićnjega.

1) Поп Дена Дебелковић: Косово Поље (Срп. Етн. Збор. VII, 321). — 2) Поп Дена Дебелковић, пом. djelo, стр. 321. — 3) Сима Тројановић, пом. djelo, стр. 14. — 4) Сава Милосављевић, пом. djelo, стр. 357—359.

U Osatu, kada čovjek, određen za prvo sijanje, iziđe iz žitnice, baci od sjemena nekoliko pregršti pred živinu ili blago koje tu prvo naiđe, a on spazi¹⁾. U Hesenu u Njemačkoj, kad siju ozimicu, bace dvije pregršti pticama.²⁾

U Pečenjancima, prije no što začnu sa sijanjem, *zakolju pijetla gore na stožeru* (stub u sred vršaja za koji se vežu konji kod vršidbe) i *mole* se Bogu da „prečekaju“ i do godine. Pijetao se skuha i porjade na njivi. Isti običaj ušćuvao se i na Kosovu. A čine to zato „da im pšenica poraste visoko kao što je stožer, i da bude zrno crveno kao pijetao“³⁾.

Veoma je značajna skrb na čistoću. Općenito je strogo uslovljeno: *čisto odijelo*, a na nekim mjestima samo ono koje se oblači jedino na pričešće. U Loznici kod Čačka čovjek, kojeg su odredili za sijanje, od časa ovog izbora, pa sve dok sjemenje ne posije, ne smije spolno da opći s nijednom, pa ni sa svojom zakonitom ženom⁴⁾. I u Bugarskoj seljak tom prilikom oblači na se svečano odijelo. Na sijanje ponese: hljeba, buklju vina, a i pečenu kokoš. Kada stigne na njivu, otvori torbu s hljebom, prekrsti jedno parče i *utisne ga u zemlju*; drugi komadić daje volovima, a ostalo ostavi za sebe. Po tome uzme „buraču“ (čuturu od kože) prekrsti se, i polije njivu. Onda i sam založi, pa počne orati.⁵⁾ U Lukama, kad pluzari stignu na njivu, donese jedan od njih s obilnijeg potoka vedric vode. U vodu se umoči doneseni bosiljak. Domaćin ili najstariji od pluzara okrene se k Istoku, pa po tom prska ovom vodom volove, plug i pluzare. Volovi se okite cvijećem. Na to se svi prekrste i pomole: „Bože pomози! Srećan put! U zdravlju da pooremo! Da su zdravi pluzari i volovi, i da nam dobro rodi žito!“ Iza toga krenu plugovi.⁶⁾ U Bugarskoj, prije no što počne orati, uzme orač u ruke grudu zemlje, poljubi je, pa onda pristupi oranju.⁷⁾ U Omolju domaćin, kada dođe na njivu, izvadi iz torbe najprije „zdravac“ i korijen od koprive, pa ih zakopa usred njive. Prije početka sijanja prekrsti se i kaže: „Koliko zrna, toliko vreća!“⁸⁾

U srezu Perušić u Hrvatskoj, kad se kod pravoslavnih prviput zabrazdi, nosi se oračima pogača *brazdanica*, rakija i dobra užina. U Sumadiji taj orački kolač zove se *brazdionica*. U Plešu, Ploči i Rogavčini *ubrazdaonicu* (pogaču) prvog dana oranja uveče izlome i pojedu. Čajničani, umjesto obične užine, na prvi dan oranja prirede pogaču „*podoranicu*“.⁹⁾ Oko Čačka, kad orač zabrazdi drugu brazdu, donese jedan sedmogodišnji dječak „kolač od kukuruzna brašna“. Kada naiđe, orač mu dovikne: stoj! — i dječak stane. Orač dođe k dječaku, uzme kolač, prelomi ga na mjestu, *polovinu povрати kući*, a polovinu *uore u njivu*. Ona polovina, koja se zadrži kod kuće, služi za suzbijanje tuče (grada). A čuva se do prvog oranja slijedeće godine, kada se baci ili daje stoci.¹⁰⁾

Čajničani razbiju jedno jaje o čelo desnom volu u prvome jarmu prije no što zaoru prvu brazdu. U Resavi, u Medveđi, kada će da siju lan ili konoplju, zakopaju 3 jajeta u zemlju, koju onda „vlakuljom“ (drljača) povlače. Poslije tri dana izvade jaja iz zemlje, a na njihovo mjesto zabodu tri pruta bijele vrbe koji su zavezani *crvenim svilenim končićima*. Po tome pojedu jaja, a ljuske bace u lanište, odnosno u konopljište.

I pogača i jaja simboli su božjeg blagoslova i plodnosti. No i pijetao je najaktivniji činbenik u rasplodu živadi. Crvena boja označava radost i veselje. Vuna može da veže simbolički zemlju i stoku, čijim se gnojem prava oploduje.¹¹⁾

1) S. Trojanović, pom. djelo, str. 14. — 2) D. Jahn: Die Opfergebräuche, str. 71. — 3) i 4) S. Trojanović, pom. djelo, str. 15–16. — 5) Predavec: Selo i seljaci, Zagreb, 1934, str. 278. — 6) S. Trojanović, pom. djelo, str. 14. — 7) S. Predavec, pom. djelo, str. 278. — 8) S. Milosavljević pom. djelo, str. 361. — 9) S. Trojanović, pom. djelo, str. 13. — 10) i 11) Isti, str. 13, 15, 16.

Kada reduša donese ručak (zajutrak), pita u Ljutovnici Rudničkoj „gdje ću da postavim?“ Na to gospodar odgovara: „nosi na Rudnik!“ (da ptice ne sijeku kukuruz). U svako žito za sijanje pomiješaju malo zobi. Ako na prvu brazdu pane vrana, — dobro je; vraniće se žito od roda; ako pane svraka, onda je zlo, — ljetina će da bude šarena kao svraka.¹⁾ U Plešu, Ploči i Rogavčini sreza Župskoga na prvi dan oranja sveže orač crveni konac oko velikog prsta desne ruke i rasplješti olovo da naliči na nikleni groš; sveže ga o povrezlo (kukicu) na torbi u kojoj se nalazi pšenica za sijanje „da im zrno bude teško kao olovo, a pšenica svijetla kao crveni konac.“ Na Vlasini na početku prvog oranja zavežu oko prsta crveni konac iz vune i nose ga dogod ne izoru. U Rudničkome Majdanu vežu crveni konac na desni rog vola koji će da vuče plug za prvu brazdu.²⁾

U Ljutovnici Rudničkoj kod prvoga oranja na prvj brazdi pođe se od zapada prema istoku. U selu Loznici kod Čačka, kada njivu poore, sjeme koje je doneto u torbi počima da sije tako, da tri pregršti sjemena zasije zažmurenim očima, a onda nastavlja s otvorenima. U Omolju žito siju „omaške“ (sa zamahom) iz ruku, a kukuruz pod motiku.³⁾

Doba za prvo oranje i sijanje nije nikad tačno. Narod ga osjeća instinktivno. A i uobjčajila su se izvjesna pravila, kad da se započne. U selu Loznici kod Čačka početkom marta, ako je lijepo vrijeme, siju žito i ostalo sjemenje.⁴⁾ U Hercegovini „bijelo zrno“ (pšenicu, ječam i raž) zasijavaju, obično, u ranu jesen, a „zeleno“ (kukuruz, prosu) u rano proljeće. U općini Bekija narod vjeruje da je za oranje i zasijavanje zelenoga ploda najbolje vrijeme prvi dan poslije katoličkog Naviještenja Majke Božije. Prije toga datuma ne smije se ni orati, a još manje plod ove vrsti zasijavati; „*jer će sjeme u zemlji uništiti mraz.*“ Prema tome za ove seljake granica između zime i proljeća pomaknuta je, prema kalendaru, za 4 dana t. j. na 25 marta.⁵⁾

Ipak seljak oprezno provjerava, da li je toga dana uistinu nastalo proljeće. Dan iza Naviještenja kreće seljak s volovima, plugom i sjemenom na polje. Sa sobom povede dječaka od 5—10 godina. Na njivi posadi dijete bez hlača na zemlju i pokrije mu košuljicu sa zemljom koju otkopa s oranice. Tako sjedi dijete na goloj zemlji 10—15 časaka, a seljak mirno čeka. Nakon izminuća toga vremena zapita dijete, da li mu je zima. Odgovori li dijete niječno, seljak nalazi da je nadošao pravi čas. Zadovoljno potjera konje i počne da ore. Potvrdi li, naprotiv, dijete da mu je zima, razočaran, u većini slučajeva, okreće volove i vraća se kući, a da nije zaorao nijedne brazde. Boje se mraza. Uvjereni su da sjeme ne bi iskljijalo, kao što to redovno treba da bude, već trećeg dana iza sijanja, nego istom za 10—15 dana, pa ne bi ni sazrelo. Ako na dan Naviještenja kiši, tj. ako volovima budu rogovi mokri, biće dobra godina. Ako na pravoslavno Blagoveštenje brojne pčele prije podne, biće prva polovina ljeta dobra; ako poslije podne, onda će biti dobra druga polovina. I biće puno meda. Ako na taj dan i zagrmi, pčelari su više no zadovoljni. Biće meda u izobilju. Ako je za katoličku Blagovijest nebo vedro, biće godina zla i hambari ostaće prazni. Ako je nebo naoblačeno, godina će biti dobra i hambari puni.⁶⁾ Na Kosovu Polju seljaci vjeruju, kad je oranje hrđavo, da će da bude dobra žetva, a kad je dobro, biće žetva loša. Ako

¹⁾ Isti, str. 14—15. — ²⁾ i ³⁾ S. Trojanović, pom. djelo, str. 14. — ⁴⁾ Isti, str. 15. — ⁵⁾ i ⁶⁾ Sadik eff. Ugljen: Pravo vrijeme za sjetvu po pučkome vjerovanju (Wissenschaftliche Mittheilungen des Bosn. Herz. Landesmuseums sv. VI str. 650.

imade s jeseni mnogo miševa, biće mnogo vode od kiše i snijega.¹⁾ U Drobnojaku prviput zabrazde najradije u četvrtak; nikako u utorak ili petak.²⁾ U Omolju lan i konoplju žene ne siju nikada u petak, ni u srijedu, već obično u ponedjeljak i u subotu.³⁾

Tih dana prvog oranja i sisanja u Pečenjencima ne daje se nikome ništa iz kuće, ni novac na zajam, „da im se ne strvi beričet“.⁴⁾ Na Kosovu Polju ne vraća se čak ni uzajmljena stvar.⁵⁾ Ta mjera predostrožnosti skoro je općenito proširena. U Osatu, međutim, ako toga dana dođe u kuću prosjak, oni ga nahrane i nadijele.⁶⁾

Pravo oranje i sisanje smatra se svečanim danom. Vidjeli smo u Slavonskoj Požezi gozbu „doranac“. U Donjem Uncu u Krajini o prvome se oranju priredi čitava mala gozba.⁷⁾ U Popovom Polju u Hercegovini toga dana svako se navraća, da se badava najede hljeba. To je „brazdanica“.⁸⁾ U Drobnojaku domaćin odnese na oranje poveći hljeb i daje od njega svakome ko naiđe.⁹⁾ U Levču i Temniću spremi se sijaču dobar ručak s vinom „jer tako valja.“¹⁰⁾ Prvog dana oranja uvečer ne izuvaju se oko Čačka u kući, već napolju „da se ne bi toga ljeta množile buhe u kući.“¹¹⁾

Na kraju još da spomenem nekoje osobenosti iz općine Lovinac u Lici.¹²⁾

Kad se u proljeće prviput uhvate u jaram volovi, poprskaju se sv. vodom „svetokraljevskom“ t. j. koja je blagoslovljena o katoličkim sv. Trim Kraljevima. Prije no što će se pognati, načini se bičalom („kandžilištem“) na zemlji pred njima krst. Tada se zazove božji blagoslov i pomoć, pomoli se Bogu za zdravlje i sreću i krene na prvo oranje.

Na rašlje od „zavornja“ obično se prišije križić koji je načinjen iz skrletne vrpce.

U sjeme se domeće sol koja je blagoslovljena na sv. Tri Kralja. Radi zaštite od glisti i crva ponegdje običavaju da poslije Uskrsa zakopaju u njivu lupinje od jaja i sol koji su blagoslovljeni na Uskrs ujutru s posvećenom hranom. Božićna pšenica sa stola, tzv. „borak“, izvadi se iza božićnih praznika iz svojih posuda i zakopa u njivu „da bolje rodi, i da se ne gazi“.

Njive se blagosivaju uoči sv. Tri Kralja, kad se donese iz crkve posvećena voda. Tu neće zmiya ujesti blaga. Starješina kuće uzme posvećenu vodu i jednu grančicu, izmoli pozdrav Gospi, pa blagosivlje sa sv. vodom čeljad, kuću, staje, blago i njive.

Ivo T. Franić

Zusammenfassung. — *Volksgebräuche und Riten beim ersten Ackern und Sähen im Bezirke Slavonska Požega.* In unserem Volke wird der Tag des ersten Ackerns und Säehens als einer der grössten Festtage des Jahres gehalten. Dies ist verständlich: der Bauer lebt vom Ertrag der Erde; sein Schicksal ist von ihr abhängig. Aber diese Erde

¹⁾ Dena Debeljković: pom. djelo str. 321. — ²⁾ S. Trojanović: pom. djelo str. 16.

— ³⁾ S. Milosavljević: pom. djelo str. 361. — ⁴⁾ S. Trojanović: pom. djelo str. 16.

— ⁵⁾ Dena Debeljković: pom. djelo str. 321. — ⁶⁻⁷⁻⁸⁻⁹⁾ Vidi opasku pod 3 str. 14.

— ⁸⁾ Isto djelo str. 13. — ¹⁰⁾ St. Mijatović: Običaji srpskoga naroda; Levači Temnić, Srp. etnogr. zbornik knj. I str. 163. — ¹¹⁾ S. Trojanović: navedeno djelo str. 16. —

¹²⁾ Ove podatke sabrao mi je muzejski povjerenik Mate Pavičić Šunjić iz Lovinca u Lici.

wird von, ihm unbekannt, Mächten verwaltet. Er ist in der Seele gläubig und ein guter Christ. Aber im Unterbewusstsein leben in ihm die alten Traditionen und Gebräuche fort. Gleich seinen heidnischen Ahnen huldigt auch er den Dämonen der Fruchtbarkeit.

Als Ausgangspunkt dieser Abhandlung nimmt Ivo T. Franić die Riten und Gebräuche beim ersten Ackern und Sähen im Bezirke Slavonska Požega, weil er darin den Kernpunkt all jener Riten und Gebräuche findet, die sich bis in die heutige Zeit hinein nicht nur bei den Südslawen, sondern bei allen Slawen überhaupt, ja sogar in einigen benachbarten nichtslawischen Ländern erhalten haben. Auf diese Ähnlichkeiten wird er in der Fortsetzung dieser Studie, die in der nächsten Nummer des „Glasnik“ erscheinen wird, näher eingehen. Die Riten und Gebräuche der Bevölkerung von Slavonska Požega beim ersten Ackern und Sähen können am besten vom Standpunkt seiner gemischten Bevölkerung aus betrachtet werden (Die altansässigen Kroaten, und die eingewanderten Bosniaken, Serben, Tschechen, Schwaben und Ungarn).

Um die Gunst der Dämonen zu erlangen, müssen die vorgeschriebenen Gebräuche und Zeremonien streng befolgt und eingehalten werden. Die dazu verwendeten magischen Mittel sind entweder apothropaisch, oder symbolisch, Purifikationsmittel, oder solche, die dem Samen magische Kräfte geben sollen, um die Keimfähigkeit zu erhöhen, die Möglichkeit des Wachsens zu potenzieren, und um das Feld durch einen magischen Kreis vor Schaden und bösem Einfluss zu bewahren. Wie alle anderen Slawen, beginnt auch der Bauer aus Slavonska Požega mit dem Gebet. Mensch, Tier und Gerät werden mit Weihwasser besprengt und müssen über brennendes Stroh schreiten. Gewöhnlich wird geschwiegen. Am Vortage und am Tage des ersten Ackerns und Säehens wird bei den Südslawen nichts aus dem Hause gegeben. Dem Samen werden geveiheter Weizen oder magische Gegenstände beigemischt: Metallgeld, Käse, Zwiebeln u. s. w. . . . Tradition und Erfahrung haben die Zeit der Saat bestimmt: Bei Vollmond oder bei wachsendem Mond. Ein oder zwei Handvoll des Samens werden den Vögeln zugeworfen. Die Müdigkeit muss am Feld gelassen werden: nach der Arbeit wird am Boden sitzend ausgeruht. In früheren Zeiten endigte das Sähen mit grossen Festlichkeiten, dem sogenannten Saatschmaus („doronca“).

Auf Grund dieser Gewohnheiten und Gebräuche knüpfen die übrigen Südslawen noch andere, die sie aus einer grossen slawischen Urheimat mitgebracht und treu bewahrt haben (das Schlachten eines Hahnes, Eingraben von Eiern, Zusetzen von Steinen dem Samen, Das Binden eines roten Fadens um den Finger, das Brennen von Kerzen in unmittelbarer Nähe des Samens, Abstinenz des geschlechtlichen Genusses, Besprengen des Pfluges, Viehs oder Feldes mit Weihwasser oder Wasser aus einem Bach, das Backen eines besonderen Brotes, u. s. w.). Das Volk ist felsenfest vom Erfolg solcher magischer Mittel überzeugt. In der Fortsetzung dieses Artikels werden wir sehen, wie diese Gebräuche allen Slawen eigen sind; und wenn sie auch nicht alle rein slawischen Ursprungs sind, so sind sie doch gemeinsames Eigentum des Stammes der Slawen, die sie aus einer gemeinsamen Urheimat mitgebracht und auch in der neuen Heimat zu wahren gewusst haben.

Породични односи прирођених чланова породице

— Из околине Ђевђелије —

Породица се заснива браком од памтивека. Раније, пре стотину година, породица је у овим крајевима била скоро скуп сродника, јер је једна таква *заманска* породица имала по четири па и пет појасева. Данас таквих породица нема, али има читавих махала од једне исте породице, које се рачунају као најближи сродници, али не и као породица.

Поред правих чланова породице, произишлих из законитог брака, могу бити и адоптирани чланови, и то : *усвојени још из малена* и *уведени у породицу женидбом*. Прави се зову *пусинук*, а други *думузет* — *домазет*.

Пусинук (посинак)

Ступањем у брак и мужу и жени главни је циљ да продуже своју фелу. На свадби, приликом венчања и дуго још после свадбе, на поврничима и седељкама у част младожење и младе, увек се чује благослов : „Ваја гудина винчинија, ду гудина крштејне“. Поред свих осталих жеља и прижељкивања највише се данас понавља и прижељкује пород.

У вези с тим, на неколико дана пре свадбе, а и на сам дан свадбе, врше се разне чини, да се не спречи мушкост код младожење или плодност младе и младожење, јер се брак без деце сматра као највећа несрећа.

Али и поред свих тих жеља, дешава се да прођу две и три године а да жена нема порода. Чим прође пола године од венчања, ако се не осете знаци трудноће код жене, настаје забринутост и код мужа и код жене. Иста та брига снађе и свекрву а и невестину мајку. Старије жене почињу да се саветују и питају младу да ли се с мужем *милује*. Ако не нађу у томе узрока, онда се баце на разбијање магија, урока итд.

Стрепња је све већа око навршетка године од венчања. Тада се пада у очајање. А ако се знаци трудноће не појаве ни идуће године, онда је несрећа потпуна.

С уздахом спомињу Бога и кажу : „Е, к’мет, таква срекја на срите Уд Госпуд е, нсе уд нас!“ Међутим никако се не престаје са тражењем узрока или лека.

Ако и после тога не буде „срекје“ и ако се увере да супружници врше своју супружанску дужност, али нема *Божје џувелије* (није Бог рекао да буде порода) онда се сви предају судбини.

Кад прође 10—12 година, почиње се говорити о усиновљењу. Супружници одмах не пристају на то, јер се надају да ће ипак имати порода.

И сиромашне и богате породице желе да имају порода — „одмена на старост.“

Ако је породица велика, не приступа се одмах решавању питања усиновљења. И врло су ретки случајеви да се дете усвоји док су бешчедни супружници у заједници. Јер остали чланови нерадо гледају на то, желећи да *имање* (имовина) остане целокупна. Али „бешчедни пар“ се на то не обазире.

Први погледи тада падају на рођаке и то на сиромашне који имају доста деце. Никад разговор не отпочиње директно у том смислу, нити о томе разговор почиње бешчедни пар. Прво се та намера испољава пријатељством, чешћим походима, миловањем све деце у тој кући, разним поклонима о великим празницима па и обичном приликом. Обично жена нероткиња на особит дирљив начин, индиректно, испољава своју љубав. „Што ми са мили, куту да са моји.“ „Ного ми е мило, куту ка сум гу рудила“ — обично тако жена испољава своју намеру.

Кад се тако стекне љубав, онда старије, озбиљније жене, на вешт начин припремају терен. Оне директно никад у почетку неће да испоље своју намеру. Разговор воде у виду жаљења и сажаљевања дотичне жене, што нема од срца порода. Износе њене добре и племените особине, слогу с мужем, напредак у кући и послу итд.

После извесног времена, говорећи опет у истом смислу, напомињу као узгред, да морају (подразумевајући бешчедне супружнике) они узети неко дете под своје да им се „кукја рашени и развесели“, да имају на кога своју љубав да излију, да не буду „сами самуници, уф свет да са збркат (да се изједначе с осталим светом) и на њих некој да им каже тате и мале, и они да кажат: ох, на тате, ох на мајка.“

Сав се разговор обострано своди на излив саосећања према том бешчедном пару, наглашавајући напоследку: „некуе сиромашко дете ки има касмет, рџт да праве, ама које ки биде касметлија. Ка гледум ка и(х) милуве твојте деца, срцто ми са кине, ама што да правиш!“

То је последња припрема у разговору између мајке која има деце и жена које удашавају усиновљење. Тад се обично разговор прекида за извесно време и прећутно се оставља матери с децом да размишља о томе.

У том међувремену бешчедна жена посећује ову породицу с времена на време, милује децу, али необично је пажљива да ма шта сама предложи.

После извесног времена отворено се приступа циљу. Жена која је ово удешавала и припремала, обично неким празником по подне посети мајку с децом и отворено, али ипак врло опрезно каже своју намеру.

Ма колико да је сиромашна породица од које се тражи дете, ипак она нерадо говори о томе. Мајка је мајка, да има стотину деце, сва су јој подједнако мила. Али с обзиром на околност, да ће јој дете наследити богато имање, да ће се о њему бринути и извести га на пут — а поред тога осећа да су оптерећени децом, да су сиромашног стања, да их не могу ни нахранити, а камоли добро обући итд. нерадо, али ипак, пристаје, јер каже: „па да ли уф јабанџија кукја ки биде!“

У таквим случајевима, када се узима дете од директних рођака, узима се док је још мало, од године — годину и по дана највише, желећи да дете не осети ово усвајање, те да доцније не тужи и жали на овај поступак својих родитеља.

Усвајање се најлакше изводи ако је један од родитеља детињих умро. Тада нема ни великог увода, него одмах после смртног случаја се договоре и одмах се дете узима. Ако је умрла мати, а оставила дете на сиси, а поред њега има и старије деце, отац много о томе не мисли и одмах решава ствар. Јер се за време Турака у околини Ћевђелије врло тешко могао понова оженити удовац, нарочито ако има ситне деце. То је дошло и услед тога, што се и најсиромашнија жена, ако остане удовица после 5—6 година брачног живота, више није удавала. Веома добро памтим, да је у селу Богородици, пре ослобођења ових крајева, било преко 20 младих удовица, од 3—5 год. брачног живота највише, али ни једна се није удала. Удовици су се пре решавали на женидбу, али удовице врло ретко. Услед тога што су се удовице нерадо удавале, не желећи да им се рођена деца помешају са туђом, а удовац *никад* није могао узети девојку, било да има или нема деце од прве жене, то је живот удовца био веома отежан. И ради тога лакше су пристајали да неко од своје деце отуђе и даду под своје.

Кад се дође до пристанка, онда се обе стране припремају за извођење овог акта, и одреди се дан извршења.

У породици која дете усваја настају припреме. Кућа се кречи и спрема као за велики празник. Детету се шију нове хаљине и све што следује до ципела и чарапа. Извести се свештеник и сви рођаци и пријатељи који би хтели тога дана присуствовати овоме чину.

Усиновљавање се врши у цркви, недељом или празником, после службе Божје. Тога дана изјутра бешчедни пар са неким својим пријатељем пође у кућу где се дете налази. За дете понесу: кошуљу, гаће, чарапе, ципеле и одело. Дете обуче све то јер на себи не сме имати ништа од своје куће. Родитељи (или родитељ) не иду у цркву да присуствују овом чину, али од њихове стране присуствује обично најближи рођак. Пошто се дете опрости с родитељима, бешчедни родитељи узимају га за руке ако дете може да иде, а ако је мало понесе га на рукама бешчедна жена. Изводећи га они се прекрсте и опросте са детињим родитељем. Том се приликом дају поклони браћи и сестрама детињим, али никако у новцу него у разним другим даровима. Родитељима се не даје ништа.

Према исказима и причању најстаријих људи, родитељима се не даје, односно не поклања ништа, да не би изгледало да су продали своје дете.

У цркву се стиже обично после литургије, када се свет разишао, сем оних, који су позвати да присуствују. Не уносе дете одмах у цркву, него сви уђу у препрату. Свештеник у одежама стоји на северним вратима олтара са свећом и јеванђељем у руци, и позове присутне к себи. Бешчедни пар, прилазећи свештенику, држи у рукама припаљене свеће. Пошто свештеник поднесе јеванђеље да га сви целивају, обично изговори неколико пригодних речи, помињући Аврама, Исака и Ребеку, о дужности „нових“ родитеља. На крају их пита: да ли обоје подједнако воле да усвоје ово дете, да га пред Богом признају за свога сина (или ћерку, у најређим случајевима), да није то жеља само једног од њих итд. У исто време пита и рођака усвојеног детета, да ли је оно с благословом родитељским уступљено, да није било приморавања и томе слично, јер је грех не казати праву истину.

Кад се сврше ове формалности, свештеник нареди да бешчедни пар стане један до другог. Дете заузме место испред њих, а они ставе десне руке на детињу главу. Преко тога свештеник стави епитрахилъ и чита црквене молитве о усиновљењу. После свршених молитви, он нареди да нови родитељи пољубе дете у чело и да изговоре: „Син мој јеси, аз днес родих тја.“ Затим свештеник мироше родитеље и дете зејтином из кандила над светом трпезом и чин је завршен.

Уз описани црквени обред врши се у цркви и овај народни обичај. Ако је дете веће, жена га пред свима провуче кроз своју кошуљу, коју је тога јутра, полазећи од куће, скинула са себе. Ако је пак мало, скине се с детета одело, да остане само у кошуљици, и уз помоћ присутних жена га провуче кроз кошуљу, спусти га доле и при том га подигне и пољуби, изговоривши: „Сино на мајка, да си жив и гулем да порасниш, кукја да ни рашениш (развеселиш), кукја да ни нап'лниш, сус сој и соп (род и рођаци) да бидиш, Аврам и Исаковата мулитва да а имаш!“

У црквене књиге дете није увођено, јер оне раније нису вођене. Из цркве сви полазе кући. Дете води мајка за руку, или га носи на рукама.

На путу до куће са свима се поздрављају и објављују извршени чин. Целог дана долазе рођаци и пријатељи, доносе поклоне усиновљеном детету и честитају родитељима сина. Најближим рођацима и свештенику даје се ручак. О ручку сви присутни дете дарују новцем. За софром дете седи између *родишеља*. *Први залагај му дају родишељи* изговоривши: „Сус здраве и касмет да бидеш!“ О ручку је обавезно и даривање новцем, али због чега се то врши нисам могао сазнати. Изгледа да ће овај обичај имати везе с крштењем, јер кад се дете крсти, обично се приређује ручак за рођаке и свештеника. Кад се ручак заврши, бабица, и нека од старијих жена, уведе породиљу у одају где се

руча, и породила дарује све госте за софром, обично ризама (пешкирима) или чарапама, пољубивши претходно руку сваком од њих. После тога донесе се беба и положи на софру, између посуђа за јело и хлеба, те сваки гост па и остали укућани који седе за софром, дарују бебу новцем, говорећи: „Да си купиш сонче (сан тј. дете да спава и ноћу да се не буди) или: сестричка (ако је беба мушко) или братче (ако је беба женско)“.

После ручка гости се разилазе, желећи срећу новом члану породице као и „родитељима“.

Идуће недеље „мајка“ са посинком иде у посету прво својим најближим рођацима а доцније и осталима.

Правим родитељима се не чини посета за шест недеља. По навршетку шесте недеље посете се и они, али је ова посета врло кратка. Пре него што устану да пођу, *прави родитељи* се уклоне, те кад „мајка“ са посинком излази из куће, посинак не види никог од својих правих родитеља.

Код многих се ова посета чини тек после годину дана.

На овај начин се врши посиновљење из места. Ако се посинак узима из другог села, пошто се претходни разговори и преговори изведу на исти начин, или се дете доведе у село, где ће бити усинено, или пак пар, који жели усинити, отиде уочи недеље у то друго село, понесе собом одело и све остало као у првом случају, ноће ту, у истој кући, а сутрадан се рано с дететом враћају у своје село, да изврше обред у цркви свога села. Остало је све исто као и у првом случају.

Права усвојеника. Усвојити може само домаћин с домаћицом, који су исправни у сваком погледу и имућнијег су стања. Удовац може усвојити само мушко дете, ако ужива поштовање у околини и располаже моралним особинама. Ако тога нема и ако није имућан, свештеник не даје благослов и усиновљење се не може извршити.

Ни сувише млад пар не може чинити усвојење из бојазни да доцније не добију пород. Један такав случај десио се у Ђевђелији. После усиновљења, жена је родила двоје деце. Многи су саветовали ове родитеље да врате усвојеног посинка са извесном наградом. Прави родитељи, који су били и род са усвојитељима, пристајали су да им се врати дете, али ови (усвојитељи) никако нису пристајали. Они су говорили: Оно нам је донело срећу у кућу и ми њега не одвајамо од наше деце, и оно је наше дете и пред људима и пред Богом.

У вези с овим препричава се и један други случај из једног непознатог ми села. Тако је један пар, још у младости, усвојио нечије дете, али одмах идуће године жена је родила. После годину и по дана родила је још једно дете. После овога они су вратили усвојено дете. Али ни годину дана није прошло после овог случаја, а оба детета им умру. Сви ово тумаче као казну Божју.

Однос између усвојеника и усвојитеља је као и однос између родитеља и рођене деце. И један и други родитељ (муж и жена) имају иста права над усвојеником, а и он тако исто има подједнаке дужности према њима.

Дете промени и презиме. Не презива се и не води се више у селу као син првог родитеља, те ради тога, где су били родитељи мало отреситији, ако је дете имало крштеницу (нуфуз тескереси),¹⁾ која је гласила на име првог оца, иста се замењивала са новим очевим именом.

Променом нуфуза добијала се правна санкција на наслеђе и пред турским законима.

Било је случајева да се нуфуз не промени, али у том случају су турске власти, према усменом реферату месног свештеника и кмета, стављале на полеђини нуфуза неку врсту „накли мећан-а“ (промена места становања) те се и то доцније узимало као један правни доказ у погледу наслеђа, ако би се појавио спор.

У погледу наследства усвојеник никад није имао неприлике. Сав иметак који је припадао његовим новим родитељима пре усинољења, као и сав доцнији иметак, у погледу наслеђа припадао је усвојенику, као правом и рођеном сину. Ни најближи рођаци нису имали право ма и на најмањи део од тог имања. До усвојења могао је усвојитељ нешто и да отуђи или поклони, али после тога, кад се изврши усвојење, није могао лако и без велике нужде машта отуђити без припита и одобрења усвојеника.

Ради тога, поред промене „нуфуза“ или „накли мећана“ многи су правили и *диатшике* (тестаменте) код месног свештеника, које је потврђивао и владика. У *диатшици* је свештеник именовао од кога је дете усвојено и који га усваја, са датумом и годином. У њој се набрајало и целокупно непокретно имање, које се после смрти мужа и жене остављало у наслеђе усвојенику. Поред свештеника „прст су ударали“ или потписивали још три мештана као сведоци. Других клаузула није било. Турска власт диатику није потврђивала, али се она могла сачинити и код кадије. Врло су ретки случајеви да кадија православном пише диатику. Једино су код кадије ишли муслимани, пошто је код њих наслеђе било врло компликовано, због тога што су неки имали више жена.

У току живота, ако би умро усвојитељ, а остала његова жена, она би продужила живот са усвојеником. Ако дотле није ожењен, она би га и удомила (оженила).

Док је жив усвојитељ — отац, он је домаћин у кући. Он управља, купује, продаје производе, плаћа порез и у селу свој *дом* (жену и усвојеника) заступа. После његове смрти усвојеник у селу заузима његово

¹⁾ Турске власти издавале су нуфуз тескереси на крају године, обично марта месеца, одједном за сву децу у селу рођену те године, према списку што је свештеник подносио властима једанпут у години.

место, али кућом управља у сагласности са „мајком“. И после женидбе ова се патриархална навика одржава.

Усвојеник са свима рођацима својих усвојитеља сматра се као да је у крвном сродству и заузима такав положај као да је рођени син својих усвојитеља. У погледу брака исто тако. Не може се женити ни с једном девојком из тога рода, па макар била и четврто колено.

Али исто тако не губи сродство ни са првим својим родитељима и рођацима по оцу и мајци. Само у погледу наследства нема права од правог свог оца ни на најмањи део.

II Думузет (домазет)

Рекли смо у почетку да се породица заснива браком, али треба још додати, да се породица јача и продужује децом из тога брака. Породица се може продужити адоптираном децом, али се у народу тако продужење сматра вештачким, те нема оне специфичне вредности, какву има породица која се продужује сопственим породом.

Поред усвајања деце има још један начин којим се бар формално у породицу уводи мушкарац и тако „не зватара кућа“. То је довођење *домазетџа* или како народ каже *думузетџа*.

Има случајева да родитељи изроде само женску децу. Познато је, међутим, да се од краљевих палата па до најсиромашнијих колиба више радују мушком породу, особито првенцу, него женској деци. Родитељи воле и женску децу, али ипак веће интересовање показују за мушкарцем. У мушком породу гледа се продужење рода и племена — продужење *порекала и крви*. Кад се мушко дете роди, кажу: „ни са роди домакјин — удмена“ (замена домаћинова), чувар огњишта итд., док за женску децу кажу: „са руди гостинка (гошћа), са роди едно арамијче“ (арамија), јер девојка приликом удаје гледа што више да изнесе из очеве куће дарова, прђије итд. Али се ипак разговор завршава са утехом: „не е сат касмет уф мшкутинте (мушкарице), ного љугје аир видуват и уд женска чељад.“ Хоће да се каже, да није сва срећа у мушкарцима, него да су многи људи видели користи и од женске деце. Међутим, не може се сакрити жеља, да онај пар, који има само женску децу, воли да има бар једног мушкарца. То потврђује и обичај да многе мајке најмлађе женско дете облаче у мушке хаљнице као што има и обратно: да мушку децу облаче у женске хаљине, везују им машне на коси итд.

Често се пута деси, да се муж наљути на жену што му је родила и треће или четврто женско дете, па по неколико дана не долази кући, него пробави време по њивама, салашима итд.

Родитељи, који изроде само женску децу, једној од својих кћери, кад одрасте за удају, намене *домазетџа*. Није обавезно ни правило да најстаријој или најмлађој доведу домазета, јер сва деца, и ако су од једног оца и мајке, нису подједнаког темперамента и карактера. Још из малена на ове особине родитељи обраћају пажњу, те за неко дете, које

је јачег и бољег карактера, а на првом месту које је *берикукјно* (економиста) зарана још кажу: „ваја нас ки на гледи (ова ће нас чувати и пазити), на неја ки си дунесме думузет!“

Често пута од оваквих обичних и ненамерних добацивања и разговора постаје и стварност. И деца то прихвате, па и суседи приме, те се по селу прича и зна се унапред којој ће кћери тај и тај домаћин довести домазета.

Од раније, још из детињства, биле су предистиниране удаје и женидбе, и сви су у селу знали која ће се девојка за ког момка удати. Девојке, које су биле од раније одређене да остану код својих родитеља, тј. да ће им се довести домазет, нису узимане у комбинацију. На Ђурђев дан, када се јавно, на сред села, љуљају момци и девојке, и када се именује која девојка ког момка воли или обратно, оне нису спомињате, или се њима намени неки сиромашнији момак, за кога се мисли да може бити домазет¹⁾, јер момци из имућнијих кућа нерадо иду за домазете.

Родитељи који имају само женску децу, одређују којој ће довести домазета још чим почну преговори око удаје прве кћери. Обично првој кћери не доводе домазета. Најчешћи су случајеви да се задржи код куће најмлађа кћи, тј. њој се доведе домазет. А томе је овај разлог: родитељ треба да разуда старије кћери, да после довођења домазета нема више удаја. Ово се чини због наследства, о чему ће бити доцније говора, јер удајом свака девојка престаје да мисли на очевину, пошто је она првијом однела свој део из очеве куће. На покретност и непокретност у очевој кући она више нема права.

До скоро је овде био обичај да момак, односно његови родитељи, шаљу *сиројнике* (наводације) девојачким родитељима, да *сиројају* — уговарају и траже пристанак. Али, када је у питању домазет, онда девојачки родитељи наговештавају преко стројника своју намеру момковим родитељима. Када момак да пристанак за домазета, а на то пристану и његови родитељи, онда тек, опет по старом обичају, момак, односно његови родитељи, шаљу стројника девојачким родитељима и званично траже пристанак.

Кад се све уговори, наступа званична веридба. Веридба се врши обично дању, празником, и углави се споразум. Тада се пред свима рођацима и свештеником јасно изнесе ствар. Девојкин отац изјављује да су се споразумели са тим и тим својим будућим *свајом* (пријатељем), „оти тако Госпуд ричел“ (тако је Бог наредио) да он даје своју кћер његовом сину (каже име момково), али с тим, да после „поврнича“ пређе у његову кућу као домазет, где ће га после његове смрти наследити у свему и водити кућу и целокупно имање као своје, пошто он нема мушког порода. Свештеник понови ове речи момковом оцу, и пита га пред свима, да ли његов син, породица и он пристају на ову изјаву девојачког оца.

¹⁾ Етнографски зборник Срп. краљ академије, књ. XL (16) стр. 69.

После тога момков отац устаје, прилази прво свештенику, пољуби га у руку и гледајући у девојачког оца и свештеника каже: „Нија дома минасип¹⁾ видеме и кандисме.²⁾ Госпут така е ричел! Мене Госпут ма дарувал се сус мшки деца а него се сус женски. Нека бидат живи и здрави, сус воја сибеп³⁾ он кји дубије син а јас кјерка. Аврам и Исакувата мултивта нека а⁴⁾ имат, нека са благуслувени и од мене и уд Госпут и уд сите вас!“ Кад изговори последње три речи, окрене се свима присутнима, климне главом, понова приђе свештенику и пољуби га у руку, а свештеник га ухвати за руку, поведе га девојкином оцу и пошто се и он позове на Аврамову и Исакову молитву, благослови их, а ови се пољубе.

Понова сада седа сваки на своје место, послужи се прво свештеник ракијом, понова благослови и честита. То исто раде и остали гости. Претпоследњи се послужи момков отац а на крају и домаћин, девојкин отац. Они се обично заједно послуже, да заједно један другом кажу: „Ајарлија“! (Нека је са срећом!).

Разговор се после тога поведе око *диатиике* (тестаментa). Обично и момков и девојачки отац изговарају се, да не треба итд., али свештеник као и остали присутни наваљују да треба написати диатику. „Оти сме смртни љуге“ — кажу они.

Ако домаћин има само једну ћерку, онда обично и не праве писмено. Не праве писмено ни у случају ако је било и других сестара, али удатих у богатије куће, па су убеђени да оне неће понова тражити извештан део од очевине. Али ако девојка, о којој је овде реч, има и неудатих сестара, диатика се мора написати и у њу се уноси: да целокупно имање, покретно и непокретно, после смрти домаћинове остаје на домазета, његову жену и децу, али млађе њене сестре имају се удомити (удати) *как ѓралега* (како треба и доликује), тј. као и остале девојке у селу.

Диатику саставља месни свештеник, а потписују као сведоци двојица са девојачке а двојица са момкове стране. Неписмени се не узимају, али ако се баш мора узети за сведока неко који је неписмен, он онда „удара прст“ (палац). Диатику потврђује владика, а чува се код свештеника до свадбе, када се предаје домазету.

Остали обреди до свадбе као и на свадби исти су како су већ раније описани.³⁾ Свадба се обавља у младожењиној кући, где се остаје до поврница. Први или други петак после свадбе, побратими са женске свадбе уз поклоне и дарове одлазе те вечери младожењиној кући да кане (покана) младожењу и невесту на поврнич — на вечеру код невестиних родитеља. Побратими те вечери остају на вечери код младожење, где се веселе до неко доба ноћи, па се после враћају кући.

Сутрадан, или идуће суботе увече, млада и младожења у друштву са младожењиним родитељима и посестримама и побратимима са мушке

1) Решити; турска реч. — 2) Пристати; турска реч. — 3) Узрок; турска реч. —

4) „а“ у овој реченици значи „је“. — 5) Етнографски зборник С. к. а. XL (16) стр. 144 и д.

свадбе (а може и који други рођак) долазе на вечеру код младиних родитеља. Пре него што пође на ову вечеру, младожења се опрашта са својим родитељима и са свима у кући, пошто их за увек напушта. То исто учини и млада. Моменат је веома дирљив. Као што се млада прашта приликом поласка на венчање, тако се исто и син сада прашта. На средини куће разастре се бео чаршав. Лицем окренути на исток, на самом чаршаву стоје отац и мајка, а остали синови и ћерке уз њих. Млада и младожења стану на крај чаршава, једно поред другог, прекрсте се три пута и три пута метанишу. Кад се заврши метанисање, прво син пољуби руку оцу, па мајци итд. а за њим то исто чини и млада. Када пољубе руку свима, кажу: „Прости ми татко, мале (мајко), баче (старији брат) итд. Сви (отац, мајка, браћа, снахе, сестре итд.) гласно узвикну: „Прустено да ви 'е и на воја и на тоја век, и уд нас и уд Госпуд!“ После овога прво отац и мајка загрле сина и снаху, пољубе их у оба образа (отац обично у чело), а потом и сви остали их грле и љубе уз пригодне речи.

Затим млада и младожења спотакну главње на огњишту па одлазе, опростивши се на тај начин и са огњиштем — (тј. целом кућом).

Код младиног оца дочек је свечан и усрдан. Кућа је осветљена довољно и пуна је гостију и рођака. Те се вечери највећа пажња указује младожењином оцу и мајци.

После вечере сви се (младожењин отац и мајка, побратими, посетирице и др.) враћају кући.

У кући, у којој је доведен домазет, наставља се весеље до зоре. И тек сада, после одласка младожењиних родитеља, укућани и рођаци честитају младином оцу „сина“, а младожењи „кућу“. Младу те вечери највише дирају, а она је и највеселија.

Сутрадан сви иду у цркву. Млада у цркву носи „бакшиш“ и икону Св. Богородице дарује обично кошуљом.

Овим је извршен чин увођења домазета у кућу.

Положај домазета у новој кући. — Положај домазетов је веома деликатан, и то све дотле, док је жив његов таст. Дотле он има сва права у кући, али се ипак осећа као да је подређен. Могу га волети сви у кући, може му се указивати сва пажња и у свакој прилици, али се он осећа некако као да је спутан. Он не може ни један већи издатак сам на своју руку учинити, макар колико зарадио у тој кући. Његова жена има већа права и веће слободе у сваком погледу. Док она може предлагати и настојати да се њен предлог усвоји, домазет може само предлагати, а решење чека од таста, таште или своје жене, ако већ таст није издао налог за извршење посла. Укућани, међутим, радо прихватају његов предлог, а чешће пута га питају за савет. Али ако је таст болешљив, стар, недовољно упућен у послове или без ауторитета у селу, онда домазет заузима утицајнији положај у кући. У таквим приликама одмах после уселавања у тастову кућу он прима све дужности старе-

шине, управља кућом и иметком као прави домаћин и заступа кућу у селу.

У таквим случајевима за таквог домазета се каже да живи „куту¹⁾ бубрак уф лој“. Још ако је та кућа доброг стања, онда му сви завиде.

Напоменули смо раније да се домазет доводи у кућу да се она „не зашворе“, јер удајом и последње кћери у туђу кућу, и смрћу старих, „оцак се гаси“ и породица се затире. Напоменули смо и то, да *домазет* обично долази у туђу кућу под јединим условом: да он са женом и децом наследи сву покрешност и непокрешност, као и евенчуалне дугове ако их буде било. То је правило и услов. Али се у погледу наследства може поступити и друкчије, само су то ретки случајеви.

Ако је домазет у браку имао и мушку и женску децу, наследство је неоспорно, и нико од рођака нема права ништа да тражи после смрти домаћинове — таста домазетовог. Ако пак има само женску децу, док се сва не изудају (ако се некој не доведе домазет), нико нема права да тражи део од имања. У овом другом случају, други домазет може наследити имање ове деце без икакве сметње. Ако се све девојке удаду у туђе куће, после смрти свога оца постају наследнице и деле имање на равноправне делове. Родбина им не смета. Ако домазет не буде имао деце, после његове смрти и смрти његове жене целокупно имање припада тастовим рођацима. Чак и у случају кад је имање он лично умножио и увећао. Породица, из које је он поникао, нема права ни на најмањи део од овог имања. Али док је жива његова жена, код које је дошао као домазет, могу усвојити неко дете по свима правилима и обичајима, и онда рођаци немају права да траже део од овог имања. Оно остаје у наслеђе усиненом дечку²⁾.

Још један незгодан случај може се десити домазету и то само у времену док му је жив таст. Може се десити да се таст и домазет не трпе и не слажу. За домазета је у том случају срећа ако влада љубав и слога између њега и супруге му, и ако у браку имају деце. У овом случају се домазет не може отерати из куће и одбити од права на наслеђе. Ако их село на помири, може доћи до деобе, и имање се дели на пола, тј. пола задржава таст са својом женом, а другу половину добија домазет са својом супругом и децом. Ако би старац сада хтео да прода овај део свог имања, нико га у селу не би купио. Село га приморава, да после његове смрти опет и ово имање остане на домазета и на његову супругу и децу.

Ако је противу домазета и сама његова жена (заједно са својим родитељима) чека се годину дана, па ако и после тога не дође до измирења и домазет се не врати у кућу, њему се одређује „бабахаци“ (очинство). Очинство се састоји у томе, што се од првих и најстаријих људи

¹⁾ Као — ²⁾ Рођаци, који имају права на наследство јесу: кћери домазетовог таста, које су пре тога удате а имају порода, и браћа домазетовог таста, односно њихова деца.

у селу образује суд, који му одређује новчану награду, сразмерно проведеном времену у тој кући. Од свега онога што је у непокретности¹⁾ привређено у тој кући, од како је он као домазет ушао у ту кућу, има право на половину.

У том случају диактика се ништи. Домазет се враћа својим родитељима са „бабахаком“ и додељеним имањем.

Такав се брак врло тешко раскида. Црквена власт никада није давала свој благослов.

Ст. Тановић

Résumé. — *Les rapports familiaux des membres adoptés par la famille dans les environs de Djevdjelië.* L'auteur parle dans cet article des rapports familiaux des membres adoptés dans les environs de Djevdjelië (Serbie du Sud). Ces membres peuvent être adoptés (*pousinak*) ou introduits dans la famille par le mariage (*doumazet*). — Quand un ménage n'a pas d'enfant même au bout d'une dizaine d'année, généralement il adopte un enfant âgé d'un an ou deux, issu habituellement de la famille de ses proches parents. L'adoption a lieu à l'église après l'office et elle est accompagnée de formalités spéciales et d'un rituel religieux, ainsi que de certaines coutumes populaires. L'enfant adopté (*pousinak*) reçoit le nom de ses nouveaux parents. Entre lui et les personnes qui l'ont adopté le rapport qui existe est le même qu'entre les parents et les enfants consanguins. Il hérite d'eux comme un fils véritable. — Les *doumazeti* sont des membres qui sont introduits dans la famille par mariage. Il sont introduits dans les familles qui n'avaient que des filles et ce sont, dans la majorité des cas, des jeunes gens pauvres. Les parents amènent en général le doumazet pour la plus jeune fille. A l'occasion des fiançailles, un contrat est conclu entre les parents des jeunes filles et des jeunes gens en vertu duquel les parents des jeunes gens acceptent que leurs fils après le mariage partent dans la maison des parents des jeunes filles et les parents des jeunes filles s'engagent à ce que le *doumazet* après leur mort soit avec sa femme et ses enfants leur unique héritier.

1) У непокретност се рачунају само њиве, баште, ливаде и виногради. Обновљена или изнова подигнута кућа не узима се у обзир. Али, у том случају, ако је кућа подигнута после његовог уласка у ову породицу, мора добити накнаду у осталом непокретном имању, и то мало, „кулку (колико) ок'то да не му устане уф неја!“

Обичаји о Мартинцима у Јужној Србији¹⁾

Јужна Србија је крај наше земље, где су сачувани најкарактеристичнији обичаји нашега народа из далеке прошлости. У њима се огледа целокупан живот нашега села на Југу, а за њих је везан сав рад у пољу и код куће. Нарочито су интересантни обичаји о појединим празницима и данима преко године, где се могу видети многе манифестације духовног живота нашега народа у Јужној Србији. Тих дана народ ништа не ради, или се не раде неки послови, или не ваља при раду употребљавати неке предмете и сл. То се све чини ради разноврсних веровања, која се односе на кућу, породицу, род на њиви, напредак у стоци и сл.

У Јужној Србији, у свима крајевима, народ празнује сваке године дане од 24 новембра (11 нов. по старом кален.) до 1 децембра. Тих дана народ не ради никакве послове верујући ако би се друкчије поступило, да ће бити штетних последица за стоку или за породицу. Ти се дани празнују да вук, змија и друге штеточине не причињавају штете људима и стоци. Народ те дане назива *Марџинци* (Овче Поље, околина Криве Паланке и Средорек), *Марџинија* (Дебарце) *Марџини дани* (Дримкол и Струшко Поље), *Марџинова недеља*, *Марџиноица*, *Марџинија* (Полог), *Минови празници*, *св. Мина* (Битољско Поље), *св. Мраџа* (Скопско Поље и Демир Хисар), *Вучки празници* (Кочанско Поље и Малешево) и *Влакв правник* (околина Ђевђелије).

Обичаји о Мартинцима су очувани у свима крајевима нашега Југа, а нарочито у планинским пределима. Они се празнују строго и тих дана скоро нико ништа не сме да ради, а особито онај који има стоку. У многим крајевима на Југу први дан Мартинаца зове се „прва Марта“, а последњи, односно седми, зове се „распус.“ Верује се да св. Мина односно св. Мраџа управља вуцима и да их шаље целе недеље куд хоће. У Битољском Пољу и околини Ђевђелије Мартинци се празнују три дана, а раније су се празновали вероватно седам дана.

Уочи првог дана Мартинаца у Пологу је обичај, да нека од жена или девојака из куће узме гребене, и пре но што се стока дотера и

1) За време путовања по Јужној Србији и прикупљања материјала о етничким особинама нашега народа на Југу, налазио сам на предусретљивост многих учитеља, којима и на овом месту топло благодарим.

затвори, поје са њима на стругу од кошаре или од „трла“ (тора), растави гребене и стави један са једне а други са друге стране улаза, куда ће стока да прође, окренувши зупце гребена к средини пролаза (врата). Гребени тако остану док се стока не утера у кошару или трло, а после изађе она жена која их је ту наместила, па их затвори говорећи: „На дијанијата¹⁾ и на душманите да им се затворе устата.“ Гребене тако затворене метне на врата од штале или „трла“ да преноће, а сутрадан их остави на место где их не сме нико дирати за свих седам дана Мартинаца.

У Средорек у вече уочи првог дана Мартинаца једна од жена из куће узме конач и иглу, затвори очи, и провуче конач кроз иглу, а затим тако затворених очију прошива иглом и концем неки део одела који се носи, тако да један део конца остане ушивен у оделу. Прошивање се обично врши на оделу на местима где има закрпа, а може и на новом аљетку, само се пази да се конач не види. Кад се конач прошива кроз одело говори се: „Завезомо, закрпимо уста да не зева, закрпимо очи да не гледа,“ а затим се конач прекине и завеже, па се каже: „Заврзамо ноге да не иде.“²⁾ Са том иглом и концем сви укућани, па и деца, ушивају одело и говоре све као и она жена која је прва почела. После, пошто сви прошију конач, редом се чешљају говорећи: „Зачешља му очи да не гледа! Нека иде где је гора равна, где се вода раздваја и где нема куће.“³⁾ Сличан је обичај и у Кривопаљаначком крају. Тамо домаћин (или домаћица) узме пређу од конопље, стави руке позади, затвори очи и уста, па тако упреда једну врвцу од конопље. Кад буде готово са упредањем онда се каже: „Уста да му се затворе, очи да му се затворе, ноге да му се смрзну“ и сл. Све се ове клетве односе на вука. Домаћин тада започне да плете асуру говорећи у себи и кунући штетне животиње. Он плете асуру испред себе, али затворених очију, па тај почетак од асуре остави да стоји до завршетка Мартинаца. То и све друго што је започето да се упреда, плете и слично уочи Мартинаца, а нема вредности, кад се заврши Мартинова недеља, спали се на ватри. То се чини да се вуку кад сретне човека или стоку затворе очи, да не види, и да не може ујести.⁴⁾

У Дримколу се уочи првог дана Мартинаца веже „синђир“ (вериге) и тако ваља да остане завезан најмање 24 часа, а обично га оставе тако да стоји целе недеље. То се чини да буду свезана уста вуку и свему што наноси штету домаћим животињама и породици. Ако се преко године изгуби нешто од стоке, одмах се вежу вериге („синђир“) говорећи: „Врзова устата на волкот да не изедет овца“ (и изговори се име

¹⁾ „Дијанијата“ су штеточине, које нападају и уједају стоку и причињавају штету као вук, змија и др. Реч „дијанијата“ замењује речи вук, змија и све што чини штету стоци, па се за време Мартинца ове речи не изговарају. — ²⁾ и ³⁾ Све се ове речи односе на вука и на друге животиње које наносе штету стоци и људима. — ⁴⁾ Види и „Вардар“ од 29 јануара 1885.

животиње која је изгубљена). Вериге обично веже „домаћинка“, а може и која друга жена из куће. Кад се вериге вежу верује се, да изгубљени брав неће нестати. Сем тога у Дримколу и у Струшком Пољу уочи Мартинаца затворе се гребени, „ножици“, нож, па то све тако остане целу недељу дана. То се све чини да се вуку и змији затворе уста и да не могу ујести стоку. У Пологу се све ствари које се затварају: гребени, ножице, ножеви, нити и сл., склањају затворене да се за недељу дана не додирују „да дијанијата не отвори устата.“ Ако се за време Мартинаца не би чувале ове ствари затворене, верује се да би вук и змија починили штету људима и стоци. И у Скопском Пољу на дан св. Мрате заклапају се гребени, везују вериге, и то остане недељу дана. Тај је обичај нарочито очуван у брдским крајевима Скопског Поља.¹⁾

У околини Криве Паланке, уочи Мартинаца, сељаци стоку затварају у стаје са затвореним катанцем на једној страни врата, тако да се врата могу затворити и отворити, а катанац да стоји затворен и закључан целе недеље на вратима. То се чини да се вуку закључају уста. Тако исто уочи Мартинаца домаћица завеже вериге, које висе над огњиштем и тако стоје завезане целе недеље.²⁾ На Овчем Пољу се такође сви предмети који су оштри (нож, секира, ножице, тесла, гребени и сл.) оставе уочи Мартинаца и тако остану за седам дана да се не употребљавају.

У Струшком Пољу и Дримколу уочи првог дана Мартинаца нађе се сиров „шипин“ (шипка) од трна, па се расцепи на две половине и једна од тих половина стави се на улаз у кошару или трло — на земљу — преко које ће прећи стока, а друга изнад врата. Између ових половина од „шипина“ стока прође. Тако намештен „шипин“ ваља да остане на вратима, целу недељу дана, а после га однесу и метну у неки џбун где нико не пролази. Уочи првог дана Мартинаца од „сите овци“ помало се сакупи вуне, па се од тога упреде једна врвца, која се пред вече метне изнад врата кроз која стока прође. Те се вечери запале још и „лешке“ (суве балеге) и то пре но што се стока утера у трло или кошару. „Лешке“ се метну запаљене с обе стране „стреге“ (струге), а између њих уђе стока у трло. Пошто се стока утера, стругу затворе, а „лешке“ остану целе ноћи да горе. Све се то ради, да би отерали вука и змију од куће и од тора.

На Овчем Пољу уочи првог дана Мартинаца узима се просо, измешано са печеним кукурузом, и посипа се око трла или кошаре, говорећи: „Кад се овај просо сабрал тад влк дошал.“ Трло се обиђе три пута и врата се закључају. Највише пазе на овце, јер верују да се њима може најлакше нашкодити. Слично просипање проса врше и у околини Ђевђелије. У томе крају домаћица узме бела проса у ирам

¹⁾ Ј. Хади-Васиљевић: Скопље и његова околина, стр. 396; Београд, 1930. — ²⁾ Види и „Вардар“ од 29 јануара 1935.

(вунену прегачу) и њиме „прасејве“ око куће и преко куће говорећи: „Када душмајне воја просо ду зрно ки гу сиберат, тоги и нашут касмет да гу праземат.“ Ове речи она говори док не обиђе кућу, обор и башту¹⁾

У Средореку уочи првог дана Мартинаца ко има црну кокошку закоље је на праг од куће и са крвљу окрвави праг, а ко нема црну онда закоље и окрвави праг крвљу ма какве било кокошке. Пошто се кокошка закоље, оставе је неочишћену да преноћи, па је сутрадан рано очисте и спреме да се кува за ручак. Њену главу провуку три пута кроз „намчицу“ везаних верига (кроз завезак верига), па је онда вежу за конач и обесе је за вериге, а у кљун метну по једну длаку од сваке домаће животиње. Црна кокошка се коље на кућнем прагу да би стока била заштићена од вука, а то је једна врста жртве, која замењује сву штету преко године, а глава од ње служи за лек људима и стоци. Стоци се даје кад се истуца и помаша са сољу. И у околини Ђевђелије је обичај да свака кућа уочи Мартинаца закоље по једну кокошку и да се са њеном главом направи крвав крст над вратима.²⁾

Уочи Мартинаца ради се на све начине да се вуцима „укоче вилице“. У Демир-Хисару то врше жене врачаре помоћу разних трава. Кад дођу Мартинци, тада, уочи првог дана („св. Мрате“) увече, врачара узме разне траве и метне их у торбу, а затим пође ноћу, да је нико не примети, најближем „котару“ (тору). Кад тамо дође, на самом улазу у „котар“ изговора неке речи, које никоме не казује. После тога запали оне траве на струзи од тора и са њима један конач, који је одређен од вуне сакупљене од оваца из разних „котара“. Кад буде све изгорело, врачара сакупи пепео, остатке од запаљене траве и крајеве од изгорелог конца, па све то замота у крпу и понесе те метне под стреху од куће. Од котара се враћа брзо да је нико не примети, па ако успе да је нико не види верује се да ће враџбина успети и да ће се вуцима „укочити вилице“. Ако преко године од вука погине неки брав, верује се, да је неко видео жену која је врачала уочи Мартинаца код „котара“ и због тога враџбина није имала дејства.³⁾

У Кочанском Пољу, уочи првог дана Мартинаца, колико који домаћин има оваца толико накупи малих камичака у шаку, па их затим веже у једну мараму а тако их остави да се чувају до Ђурђевог дане. Кад дође Ђурђевог дан чобанин узме оно камење, рано ујутро уђе у трло, и баца их међу овцама говорећи: „Како му камен јак, тако ми стока јака“.

У околини Криве Паланке уочи првог дана Мартинаца обуку се и обуку сви чланови породице и тако не мењају одело целе Мартинске недеље. Затим се очешљају и жене и мушкарци, па чешаљ оставе и не дирају га целу недељу дана а тако исто и иглу оставе и не употребљавају је док трају Мартинци. За време Мартинаца ништа не чешљају

¹⁾ С. Тановић: Српски народни обичаји у Ђевђелијској Кази (Српски етнографски зборник књ. XL, стр. 16); Београд-Земун, 1927. — ²⁾ С. Тановић: *op. cit.*, стр. 16. — ³⁾ Види и „Вардар“ од 16-XII-1934.

нити зашивају.¹⁾ На Овчем Пољу се такође облаче и ниједан део одела са себе не промене за седам дана, а овчари не смеју са себе да скидају ниједан аљетак за свих седам дана, па ма где спавили: код трла, код куће или на ма којем другом месту. И ово се чини да би стока била заштићена од вука. У вези са оделом постоји и ова прича: Био неки човек и пошао у шуму да насече дрва. На њему је било одело, које је прављено за време Мартинаца. Кад је дошао у шуму, на њега наиђе вук и затрчи се да га поједе, али човек побегне на дрво. Вук тада појури за њим, а човек да би се спасао и да би себе заштитио одмах је почео да скида са себе комад по комад одела и да баца вуку испод дрвета. Вук је цепао све што му је човек бацио сем капе, која није била прављена за време Мартинаца. Кад је вук видео да је уништио све аљетке, који су прављени за време Мартинске недеље, пошао је на другу страну. Човек се тада скинуо с дрвета и пошао је наг својој кући. Због тога данас на Овчем Пољу за време Мартинаца не сме нико да прави ново одело, да крпи старо, да шије или ма шта да спрема за одело и обућу. Има људи, који носе понеки аљетак и не знају да је то прављено у данима Мартинаца, па се верује, да ће бити нападнути од вука. Кад наиђе вук на људе, који носе такве аљетке, ваља одмах да их баце са себе. Верује се да ће бити спасени, јер ће вук поцепати бачене делове одела и тиме ће се заштитити. — И у Жеглигову је обичај да се уочи Мартинаца преобуку сви у кући и то одело не мењају целе недеље, а старији свет спава са оделом и обућом.

На Овчем Пољу, уочи Мартинаца, са дрветом са којим се суче „баница“ (пита), „засуче“ се три пута уз реп овци. То се чини да зле очи не би могле нашкодити овцама у пролеће кад имају највише млека. На Ђурђевдан се са тим истим дрветом „отсуче“ низ реп, да би се одвило и отпустило млеко, које је засукано уочи Мартинаца.

У околини Криве Паланке кад неко жели нешто од стоке да прода за време Мартинаца, одвоји што хоће да прода још раније од остале стоке, и тако чува одвојено док не прода или не прођу Мартинци. У Дебарцу је обичај, да у онај дан у који је пао „Мартинија“ (први дан Мартинаца) преко целе године не ваља клати ништа од стоке.

На први дан Мартинаца врши се џулазувајне. Тај је обичај распрострањен у околини Ђевђелије. Пулазувајне може бити намерно и случајно. Ако је домаћин богат и има *арин и лек џолаз*, полажајника он сам позове, или му поручи да сутра рано дође пре других и да *џулазе*. Кад полажајник уђе у кућу, назове добро јутро и седне до врата, а затим се почне вртети на столицу као кокошка на јајима кад их меша. Тада он метне на ватру и неко пруже, које је понео из дворишта, а које се зове *џилци* (пилићи), говорећи: „Пл'на кукја бирикјет, сус краве, сус телци, овци, кукошки, пулци јаја; на сите Господ да дадне касмет:

¹⁾ Види и „Вардар“ од 29 јануара 1935.

на неармасано — армасница, на нежинено — жена, на жињени деца, на деца здраве и касмет и уд Госпуд на сите здраве и касмат!“ Пошто заврши овај благослов, онда га домаћин или домаћица послуже ракијом или кавом, а после тога поседи неко време, па онда пође кући. *Пулазач*, ваља кад уђе у кућу да седне и да остане дужи, јер се верује ако не седи дужи, да им кокошке неће лежати на јајима или ће са њих чешће устајати и неће се пилићи излећи.¹⁾

На Овчем Пољу на први дан Мартинаца, а понегде и целе недеље, не сме да се оре нити да се копа земља, јер ако неко то учини верује се да ће преко године вук његову стоку таманити и закопати је у земљу. У околини Ђевђелије првог дана Мартинаца не ради се ништа, а нарочито се не сме ништа сећи. Тога дана се ништа не износи из куће, а жене по сандуцима ништа не траже, да им мишеви не би ствари изгризли.²⁾

На Овчем Пољу за време Мартинаца не ваља давати стоци со, жито и мекиње, ради тога да се не би вуци „збирали“ (купили) па овчија трља, као што се овце купе кад им се даје со или мекиње. Тих дана избегавају да дају стоци и сено, и све оно на шта се стока скупља у гомилу. У Кочанском Пољу док трају Мартинци ножем се не сме ништа сећи, да вуци не би нападали стоку. У Битољском Пољу не сме нико ништа оштро да употребљава за време Мартинаца, а нарочито чобани. Тих се дана у трлима и кошарама не сме ложити ватра нити палити каква светлост. Тако исто ни жене не смеју ништа да раде с вуном: да перу, чешљају, гребенају, преду, плету, тку итд. То се све чини, да би овце биле заштићене од напада вукова. На Овчем Пољу жене у данима Мартинаца ништа не раде а нарочито пазе да не преду вуну и да од ње не плету ништа. Тако и људи ништа не раде, само најнужније послове, који не иду на штету стоци.

У околини Ђевђелије Мартинце сви празнују а нарочито они који имају овце. Прича се, да је на први дан Мартинаца нека жена нешто секла маказама, док су је друге жене опомињале да то не ради. Она им је одговорила: да је празник за оне које имају овце и да јој вук нема шта појести. Сутрадан, кад је изишла из куће, наиђе вук на њу, нападне је и дохвати зубима за стражњицу. Тако је настрадала. Због тога празнују Мартинце и они који немају стоке. За сва три дана Мартинаца не ваља ништа клати, јер се верује за онога који закоље брава или кокошку да ће му све поцркати.³⁾

У Средореку се, за време Мартинаца људи не шишају, да их не би вук нападао. За време целе Мартинске недеље не ваља правити опанке, а тако исто и жене не раде са вуном, једино понешто са памуком и то само у уторак, четвртак и суботу. У Средореку се прича да је вук

¹⁾ С. Тановић: Српски народни обичаји у Ђевђелиској Казни (Српски етнограф. зборник, књ. XL), стр. 16; Београд-Земун, 1927. — ²⁾ С. Тановић: *op. cit.* стр. 16. — ³⁾ С. Тановић: *op. cit.* стр. 16—17.

ујео једног човека за ногу и поцепао му чарапе, које су биле саплетене за време Мартинаца. Тај је доцније остао без ноге. Због тога сељаци за свих седам дана Мартинаца не смеју ништа да раде. У томе се крају за време Мартинске недеље не броји стока, јер се верује да ће вук појести сву пребројану стоку и онога који ју је пребројао.

У Жеглигову прва три дана Мартинаца нико ништа не ради, а три последња дана жене раде само памучне ствари. Вунени се предмети тих дана не смеју ни шити ни крпити, све то ради стоке и заштите од вука. За свих седам дана Мартинаца вуци се уопште не помињу да не би стоку нападали.

У околини Криве Паланке не ваља ткати за свих седам дана Мартинаца, међутим девојке које су стасале за удају раде преко целе недеље. Оне те дане не празнују, пошто све што ураде иде у туђу кућу као дарови, спрема и др. Мартинске су ноћи дугачке и зна се да девојке тада раде и спремају се за удају, па се због тога често пева на свадбама ова песма:

„Дека су ти девојко
Мартинији те ноћи,
Петрово то лето?
Скуби стреје девојко
Даруј сватове!“¹⁾

Првога и последњег дана Мартинаца жене у Пологу не раде никакве послове ни у пољу ни у кући изузев што спремају јела. За време осталих дана оне понешто раде, али при раду не смеју употребљавати предмете који се затварају и отварају, и који су оштри. У неким крајевима Јужне Србије, као на Овчем Пољу, за време Мартинаца не кувају ништа за јело сем што пеку хлеб. У Пологу последњег дана Мартинаца, пред само вече, једна жена узме затворене гребени, које стоје тако од првог дана Мартинаца, па са њима изађе ван куће и окрене се на ону страну на коју њихова стока никад не иде и отвори гребене не говорећи ништа.

У Малешеву се Вучки празници празнују три дана и то у месецу октобру (од 19—22). Тада жене не плету, не ткају и не крпе одело, да вуци не би нападали на народ и на стоку. Нарочито на то пазе жене чији мужеви иду зими у шуму због дрва или стоке.²⁾

Мартинци или *Мрајинци* празнују се „од вука“ и у северним крајевима наше земље, где живи православно становништво.³⁾ Св. Мрата је празник који доноси снег и мећаву. Отуда се и каже: „Свети Мрата снег за врата!“ Обичаји о Мартинцима у нашим северним крајевима и у Јужној Србији имају у многама сличности. И код католика се св. Мра-

¹⁾ Види и „Вардар“ од 29-1-1935 — ²⁾ Јеремија Павловић: Малешево и Малешевци, стр. 211—112; Београд 1929. — ³⁾ Српски етнографски зборник књ. 14, стр. 74; књ. 16, стр. 142; књ. 19, стр. 67; Народна енциклопедија код речи: Мрајинци и др.

тиња или Мратињ дан слави истога датума као и код православних. Код католика се спрема све као и за Божић.¹⁾

Свет. Раичевић

Résumé. — *Les coutumes populaires pendant les „Martinci“ en Serbie du Sud.* En Serbie du Sud se sont conservées des coutumes populaires très caractéristiques et très anciennes qui sont liées à beaucoup de travaux aux champs et à la maison. C'est ainsi que dans toutes les régions de la Serbie du Sud le peuple considère comme fériés les jours entre le 24 Novembre et le 1-er décembre et il appelle cette période: *Martinci, Martinija, Martini dani* (les jours de Martini) etc. Alors on ne fait pas beaucoup de travaux, on se considère en jours de fête et on accomplit beaucoup de rites, tous destinés à ce que, au cours de l'année, les loups, les serpets et autres bêtes mal-faisantes ne causent pas de dommages aux troupeaux et aux gens.

---

¹⁾ Народна енциклопедија код речи Мратинци.

Свадбени обичаји у Дебру и Жупи

У лето 1932 године сам у Јужној Србији са фонографским апаратом највећим делом снимао фонографским путем народне мелодије, а мање сам их сам, као раније, бележио. Том сам приликом, благодарећи Таназију Поп Спасићу, обућару (стар 30 година), забележио свадбене обичаје из Дебра и Жупе¹). Пошто је највећи део свадбених мелодија снимљен фонографски, а Етнографски музеј у Београду није могао до сада плоче да изради²), то ћу уз овај чланак објавити мањи број свадбених мелодија из Дебра и Жупе које имам и на ноте забележене.

Као и у Галичнику, који је у близини Дебра, или пак у Пећи, и у Дебру и Жупи свадбени обичаји имају свој ритуал проткан песмом, који се још одржава, али је ван сумње да време чини своје, и да првенствено материјалне прилике утичу да се свадбени обичаји, иначе врло интересантни и питорескни, сведу попустило на најпотребнију меру. Нема сумње да ово греба жалити, али живот иде својим током и руши и уништава много што шта што иначе, због његове оригиналне вредности, не би требало рушити. Данас када се ради о бити и не бити, ко ће од млађих приликом свадбе да се држи старих прописа. А да млађе генерације напуштају обичаје својих предака то је чињеница на коју су ми се жалили сви старији људи, који се тешко мире са назорима младих.

Вршење — *веридба*. Свадбени обичаји почињу још са *вршењем*, тј. веридбом. Обично се момак, који је стасао за женидбу, повери некоме из куће, са којим је интимнији, и каже му да воли ту и ту девојку. Пошто се син срами да то каже оцу, то о овој чињеници оца обавештава дотични повереник момков. Ако је отац сагласан са синовљевим избором, он шаље девојачкој кући *стројника*, тј. ближњег из рода девојачког, који, такође, жели да се породице ороде, јер ако породице не желе да се ороде, онда се стројник не шаље да се не би сазнало како је момак одбијен. Када стројник оде девојачкој кући и постигне споразум, онда се уговори између породица када ће бити *нишан* (прстен).

Нишан. Момкова породица узме киту босиока и црвену свилу (коприну) на коју навуче нишан — прстен (дукат). Нишан се ставља у

¹) Из села: Горенци, Пареше, Баништа, Вапа, Ослоница, Елевци, Горње Косоврасте и Брошница. — ²) Плоче — фонографски снимци чувају се у Етнографском Музеју пажљиво, али је питање да ли време није учинило своје, и да ли је парафин остао читав.

сито, на чијем се дну ставља црвена шамлија (шамија) а на њој босиљак. Затим позвани гости, али само из момкове родбине, дају дар за младу. Тада мушко дете, обично кумовљево или чије друго, ставља сито на главу и, као коловођа, води коло.

Док се нишан спрема певају се женске песме:

Прстен ти панал, бре, моме,
Отоде река,
Отоде река, бре, моме,
На ледината.
Кој ти промина, бре, севдо,
Тој ти го најде.
Ристе (име момка) промина, бре, севдо,
Тој ти го најде.
— Речи му, речи, бре, мамо,
Да ми го дајит.
— Реков му, реков, бре, ћерко,
Нети го дават.
Залум ти сакаг, бре, ћерко,
Белото лико,
Белото лико, бре, ћерко,
Црните очи,
Црните очи, бре, ћерко,
Гајтанта вежди.

(Фонографски снимак бр. 120) ¹⁾

О, река газит малкај моме
Бели е се пози.
О, в рака држит кошничца
П'лна со љубичица.
О, се стретиле мома и момче (или имена)
Во тесни сокаци.
— „О, дал на војска одиш, бре, момче,
Али од војска идеш?“
— „О, ни на војска одам, бре, моме,
Ни од војска идам.
О, туку с'ум си било, бре, севдо,

На Нова Пазара,
О, с'ум купило, данум, бре, севдо,
Една брза коња“
— „О, подај десна р'ка, бре, лудо,
Качи ме на коња.
О, качи ме на коња, бре, лудо,
Однеси ме дома.
О, мајке ти одмена, бре, лудо,
Таткое ти промена“.

(Песма бр. 1 у нотном прилогу)
Фонографски снимак бр. 12

Шетат мома, талат²⁾ мома
Из росни ливађе,
И по неја лудо младо
С кавел роса бијет.
— „И почакај, моме . . . . (име)
Нешто ћа ти речам.
Да ли имаш кован прстен,
Да ли да ти ковам?“
— „И да имам, и да немам
Што те брига тебе“.
— „Жалба ми је, жалба ми је
Зашто ћа те земам!
Да ли имаш кован ћердан,
Да ли да ти ковам?“
— „И да имам, и да немам
Што те брига тебе“.
— „Жалба ми је, жалба ми је
Зашто ћа те земам“.

Кад је нишан готов полази се девојачкој кући на голем нишан. Напред иду свирачи са гајдама или думбоанима (тапанама), а за њима дечко са нишаном на глави. Нишан је сада у *кошари* (корпи) а не у ситу. За дечком иду родбина и пријатељи младожењини, па младожења и његова отац. Мајка-свекрва не иде.

Голем нишан. Кад су дошли у тазбину, гости поседају, момков отац узима од дечка нишан — аманет и чека да дође младић отац, коме га, пошто се са њима пољуби, предаје и каже: „*Аирлија свайу пријашељийина за век*“. Невестин отац прима нишан, предаје га својој

¹⁾ Сви фонографски снимци су својина Етнографског музеја у Београду. Снимљени су 4—IX. 1932. г. — ²⁾ Талат = скита.

жени, а гости са девојачке стране, и то само женски — *чакалени* — разгледају момков нишан.

После тога улази млада. Њу прати удата сестра или снаја, које иду напред. Сестра (или снаја) се прво поздрави са гостима, и то приступа прво оцу, кога пољуби у руку, па изађе из собе. За њом ступа млада, која гостима не сме да окрене д... (леђа), и поздравља се. После поздрава млада узима *џабак* (послужавник) и служи госте ракијом или слатким, а *чакалени* служе ракијом и кафом. Жене из момкове породице имају право да траже од жена из невестине родбине да их служе оним што имају. Овом приликом се не врши црквени обред. После овога момак се, са оцем, пријатељима и родбином, враћа својој кући, где сви заједно чекају долазак пријатеља из девојачке куће. Као што момкова мајка није ишла са гостима девојачкој кући, исто тако овај пут не долази са гостима момковој кући ни девојачка мајка. И овде се гости послуже и поседе па се разилазе. Истога дана, пошто је девојачка породица посетила момкову, момкови рођаци одлазе младиној кући. Ово чине да не би последња посета остала на невестиној страни. Том приликом младиној кући носе погачу — *стројски колач*, мали дукат и послужење. Овога пута пријатељи (очеви) леме стројски колач без ножа и грабе ко ће веће парче да узме. Све се ово врши у празнични дан или у суботу, а никако у уторак, среду и петак.

Ако се свадба не сврши пре Ускрса, а девојка је верена, онда на други дан Ускрса иду њеној кући *јајчари*, који јој доносе 20—23 јаја, од којих два шарена а остала црвена. Ову групу чине и мушки и женски из момкове родбине. Том приликом носе за младу и ципеле, који дукат, а ако је момак сиромах онда погачу. Гости са момачке стране гледају да нађу јака јаја, како би са њима могли лако да разбију јаја невестина. Разуме се, сваки пријатељ носи више јаја. Том приликом гости се чисте: пију, једу и веселе се.

Истога дана млада породица враћа пријатељима посету носећи и она јаја: два шарена а остала црвена, бирајући и сама јака јаја. И овде је опет све весело, а после тога се разилазе. Ручак се не приређује него само „мезетише“. Ако се свадба не сврши до другог Ускрса ово се понавља.

Свадба. Дан свадбе одређује се договорно три месеца раније да би се девојка боље спремила. На две недеље пре свадбе девојка престаје да се јавно шета са својим вереником, а разуме се чим се вери не сме више да се шета са другим момцима, док јој је дозвољено да иде у комшилук.

Свадба је у недељу, и то у свако доба године осим у време поста. За свадбу се шаљу позивнице. За ту сврху узима се *карџа* (буклија, чутура) украшена босококом, сребрним новцем и цвећем. Са њом један момак позива на свадбу. Сваки кога позову пије из буклије и на њу стави сребрн новац са свиленим концем. Ако су гости са села они долазе у сватове још у суботу вече.

У суботу вече *зеџ* (момак) зове своју ближу родбину да се проселе и вечерају. После вечере они иду са младожењом (али без његова оца и мајке) младиној кући. За ту прилику *зеџ* треба да је обучен у *најгоре* одело. Пошто су послужени и задржали се извесно време опростају се и враћају се кући. Том приликом невесту не могу да виде.

Код момкове куће певају се песме:

Месечино марудо, лелеи,
Не огревај свечеру,
Не огревај свечеру, лелеи,
Дур да лудо вечера,
Дур да лудо вечера, лелеи,
Коњи му се в ливађе,
Коњи му се в ливађе, лелеи,
Во девојка клучови.

Девојка му заспала, лелеи,
Под црвени трндафил,
Под црвени трндафил, лелеи,
Под рафцутен оргован.
Оргован ми цутеше, лелеи,
На ликои капеше,
На ликои капеше, лелеи,
Лудо его береше.

(Фонографски снимак, бр. 122).

Да ли, ела, бре, девојко,
Али да ти дојда.

О, река газит малкај мома.

(Песма бр. 1 у нотном прилогу).

Код девојке певају:

Жали моме да жалиме,
Како ће се поделиме.

(Песма бр. 2 у нотном прилогу).

Као што момак зове у суботу вече на вечеру своје пријатеље и другове, тако и невеста зове своје рођаке и пријатељице (девојке) на вечеру, док друге девојке зове после вечере на игранку.

У суботу се невеста купа у бањи (амаму), где одлази у друштву својих рођака — девојака. Купање се обавља после ручка, а невеста плаћа купање за своје другарице.

Вече пред венчањем невеста проводи у друштву неколико девојака, које остану да спавају са њом. То се зове *чуање цуца*. Обично се каже: *Го ојме да чувамо цуца*.

У недељу, на дан свадбе, рано у зору, младожења устаје и иде са два побратима — старијим (жењеним) и млађим (момком), који не смеју један другоме бити побратими — у амам да се окупају. Купање за све плаћа младожења. После купања враћају се кући.

Док се *зеџ* купа, његови укућани пошаљу једнога човека да зове ближу родбину. Позив се врши ујутру око 7—8 часова, и то се каже: *Да ојме жиџари*. *Жиџари*, мушка лица, носе руво које је младожења спремио млади за венчање и предају јој га. Том приликом млада предаје житарима све дарове које је спремила за своју нову породицу. Младини дарови, сложени у два сандука, стављају се на коња, кога мора да јаши један мали дечко из младожењине родбине. Коња му воде

старији. По доласку у младожењину кућу житари предају младине дарове, па се онда разилазе, а у одређено време долазе на свадбу.

Када се младожења врати из бање (амама) код куће га чека спремно ново свечано одело. Али пре него што га почне облачити, одело се стави у велику ризу (крпу), па се закопча и измери на кантару. После извршеног мерења, побратими младожењу облаче и спремају. То се каже: „*Го облакајеш на зешош*“. Облачење младожење врши се у соби у којој ће он са младом да преноћи. У тој соби лампа мора да гори још од суботе вече, а у недељу та соба не сме да се мете.

Док се зет спрема, жене напољу певају, и то док га берберин брије пева се:

Бербера зета бричеше,
Кума му риза држеше,
Сестра му коси береше.

(Фонографски снимак бр. 123).

А за време облачења:

Рафцутел црвен трандафил
Во наше лепо одајче.

(Песма бр. 3 у нотном прилогу).

О, море, Ристе (име) ајтарија¹⁾
Слечи си руво севдалиско,
Облечи си руво гајделиско.

(Песма бр. 4 у нотном прилогу).

Затим доносе младожењи, његовим побратимима, пријатељима и свима који су певали *вишкано*, витканицу, тј. округлу питу коју они једу, а оставе само средину.

Кад је зет готов са облачењем, долазе му отац и мајка (баба) и он их љуби у руку. За то време мајка плаче, јер јој је жао што ће син да се одвоји. Том приликом мајка му ставља у џеп затворен катанац, а *живосребро*, тј. живу у лешнику, залепљену воском и увијену у мараму, ушива му у поставу од одела. После тога зет иде у другу собу у којој га чекају већ сакупљени сватови да му честитају. Пре зета иде *сџар побрашим*. Сада је већ све готово за полазак.

Сватови певају овом приликом, односно кад полазе по младу:

О, мори, моме пребела, леле,
Уготви лепа одаја.
Уготви лепа одаја, леле,
Да си пречакаш сватон.

(Песма бр. 5 у нотном прилогу).

На челу поворке иде дечко — кумов син или који други дечко кога кум узме. За њим иду кум и мушки сватови, па зет засебно, а за њим жене које певају свадбене песме и ударају у даире. Зета чувају побратими и између њих не сме нико да прође, да не би зета урекао.

¹⁾ ајтарија = безбрижник.

Када дођу младиној кући жене не улизе у кућу, него остану у близини и играју чекајући невесту, док остали улазе и чате се. Зет има своје одређено место, које је обележено ћилимом на коме је најбоља столица. Са леве зетовљеве стране седа млад а са десне стар побратим. Они седе заједно са гостима а не одвојено. Тада устаје зет и са млад-побратимом и неколико момака излази из куће и одлазе у комшијску, носећи из младине куће погачу и плећку од печења (лопатицу). У комшијској кући млад-побратим раздели све то између њих, и они то поједу заливши вином (из карте), које су, такође, добили.

За то време стар-побратимова је дужност да од тазбине откупи младу. Да то постигне, он улази у собу код невесте и погађа се шта ће да им да у име откупа. „Злашо зема, злашо да ни даиш“, кажу му, и стар побратим баца нешто у име откупа на ризу испред младе, која стоји у углу собе са обореним очима. Кад су се погодили око откупа, стар-побратим узима спремљену ризу и ставља је на десно младино раме да би је водио. Млада полази десном ногом и ступа на ризу, на коју је бачен новац. Стар-побратим не сме младу руком да дирне. Пошто је учинила три корака по ризи, млада стане. Сада излази стар-побратим из собе и сватови га задиркују и питају да ли није скупо младу платио.

Док се ово ради отац и родбина се опраштају са младом која плаче. Том приликом они је дарују сребром. Кад су се сви опростили са младом, њен брат или рођак — обично најближа родбина, два брата од мајке или од очеве стране, ако нема брата — узму је под руку и воде је тако до цркве, док је младожења и гости прате.

Кад млада изађе из очеве куће певају младожењини сватови :

Што му сторифме на сватог,
Муја зелофме ћерка му.

(Песма бр. 6 у нотном прилогу).

Њена родбина је води само до цркве али у њу не улази. Сватови ту стану, играју и певају. Стар-побратим (стари сват), који је жењен, узима младу од њене родбине, а сватови се куцају са буклијама и мењају их.

На црквеним вратима кума их сачека држећи и руци сито са житом. шећером и бонбонама, као и тас са водом и китом босилка, и чим млада уђе у цркву, кума преко ње и младожење баца жито и шкroupи их водом. Улазећи у цркву ступа напред младожења па млада. Затим настаје обред венчања.

После венчања законници — кум, стари сват, велики и мали побратим дају бакшиш за свештеника и љубе младеначке венце. Свештеник за ову прилику има мали, мек штап, који је разделио на две поле али га није сасвим прецепио. Када дође стари сват свештеник га удари дватрипут по глави. Стари сват прима од свештеника овај штап и њиме остале сватове, када долазе да се љубе са младенцима, удара по глави, а они скачу и вичу : „До године мошко деша“.

После овога се формира сватовска поворка: сватови увек иду напред, а младенци испод руке. Када дођу пред младожењину кућу сватови певају:

Добор ти вечер, свекрво,
Дал си зготвила вечера?
— „Зготвила сум ви, зготвила,
Варено ззеље штирено,
На копанкиште ¹⁾ толчено,
Со сикириште дробено“.

(Фонографски снимак бр. 122).

Свекрва већ израније изгледа и ишчекује невесту, држећи сито испред очију, кроз које гледа младу са жељом само да је види. Кад угледа младу, она ово сито баца. Кад сватови дођу до капије, улазе у кућу, а младенци остану испред капије а иза њих жене.

Младожења скида десну ципелу, која се ставља изнад капије (врата), да млада прође испод ње. Ово значи да млада буде потчињена младожењи. Пред младенцима се налази тепсија и они обоје стају у њу десном ногом. Затим млади дају симит-хлеб — да буде берићетлија. Кад младенци стану у тепсију, баце им преко главе певца, да би имали мушког порода. Овога певца не смеју у овој кући да закољу и поједу. Њега оставе да живи или да га когод украде. Затим младенци улазе у кућу, и младу доводе до *ношви* (наћви), где она мора да просеје мало брашна а, такође, и са оклагијом да ради. Кумове свеће се запале, забоду у брашно и оставе да горе. После овога воде младу до оцака, у који она удара три пута, да би била за кућу везана. Тада је саму воде у њену собу, у којој она чека до поноћи.

О свадби се обично не даје ручак, него се после поднег приреди весеље, а увече се даје вечера, којом приликом служи само младожења. Не седи се за столовима него на поду, и то прекрштених ногу, пошто је вечера постављена по простром *цедилу* — платну. Веселење је пропраћено песмом и свирком. Вино се служи грнетом и картом а ракија бардаком.

У поноћ се гости разилазе. Остаје само најближа родбина. Још док гости вечерају, млади доведу мушко дете, које јој скида десну ципелу и ставља јој је на скут — крило. Ово се ради да би млада имала мушко дете. Затим оба побратима доводе млади младожењу. Стар-побратим изађе на само са њим да би му дао потребна упутства како са младом да поступа прве брачне ноћи, а то исто млади објашњава побратимова жена. После датих упутстава они поседају за софром, на којој су пржена јаја и тепсија са баклавом. Младожења стоји. Званице поједу све осим средине од баклаве, која се остави за младу и младожењу, што они после једу. Када сврше вечеру излазе и у чашу вина, која је на софри, бацају сребрн новац. Приликом одласка поздрављају младенце и честитају им. Младожењина мајка изађе последња. Том при-

¹⁾ Копанкиште — дрво, пањ

ликом младожења *коленичи*—метанише пред мајком и оцем, љуби им руку и прима благослов. Мајка плаче.

Младенци остају сами у соби, испред које се разлеже песма.

Врти се грнче кун мене.
— Нети се вртам . . . . . (име)

За ово време гости, који су заостали да зета — младожењу — затворе са младом у собу, хватају по авлији пилиће и кољу их, да им се, како кажу, не би кваро пев. Тада се праве и *шигањци* са зејтином, за госте. У зору они пред вратима певају младенцима:

Стани ми, Денке, дења је.

Млада отвара врата, излази и сви певајући иду на чесму, где их млада полива да се умију. По свршеном умивању враћају се да пију *црвену* (топлу) ракију. Тада долазе и гости, који су у недељу били на свадби, „на *видување невеста*“, јер је она тек сада, после проведене прве брачне ноћи, у ствари жена и том је приликом дарују сребрним новцем.

Младина породица шаље момке који позивају госте да дођу код њих „*да ојме колачари*“, а док гости долазе, спреми се баклава и погача коју носе зету. Кад дођу код младожењине куће, зет—младожења и млада љубе гостима руке а гости их дарују. Том приликом отац даје млади и младожењи пешкир и јабуку са новцем. После овога се младин отац са гостима враћа својој кући да би сачекали да им младожењин отац, са младом, младожењом и својим гостима, врати посету. И они носе баклаву и погачу. Код младиних родитеља спремају нарочито за ову прилику пржена јаја за зета. Овај се дан завршава доласком *законика* код зета на вечеру, којом приликом доносе поклоне за младу.

У *ушорак* невеста иде у посету својој мајци са младожењом, млад-побратимом и неколико жена. Пошто су провели извесно време, младожења и гости одлазе а млада остаје. Тога дана таст зове зета на ручак. Зет има право да собом поведе на ручак кога хоће. Млада остаје код своје мајке све до на један сат пре сунчевог заласка, када је њени одводе. Овим се свршава свадба.

Првиче. После месец-два дана младин отац иде са гостима зету на вечеру. То се зове *првиче*. Зет враћа тасту посету, долази код њега на вечеру, али мора да поведе више гостију од таста.

После недељу дана проведених у младожењиној кући, млада са другим невестама и девојкама, као и са женским чељадима из своје и мужевљеве породице иде у бању (амам). Том приликом она свима плаћа купање. После купања се враћају кући и ручају. Приликом повратка певају:

Идет моме од бањето
Измијено и вчешљано,
И вчешљано руси коси,
Руси коси по рамено.

Виђе. Када невеста роди прво дете мајка јој спреми све што за дете треба, долази јој у походе и доноси дарове и баклаву. Овај се обичај зове *виђе*.

О свадбама, односно приликом разних обичаја, певају се, поред чисто свадбених песама, и друге песме. Ниже дајем текстове песама које сам у Дебру забележио.

Игра јагне во стадо големо,
Неје јагне во стадо големо,
Ток је јунак со лепа невеста.
(Фонографски снимак бр. 119).

Роса росит в арбаноска земја,
Ѓа наросит кумовското руво,
Ѓа наросит зетоското руво,
Ѓа наросит невестинско руво,
Ѓа наросит побратимско руво.
(Фонографски снимак бр. 119).

Анде, анде, бре, моме,
Доста те чакавме.
— О, не можа да донда, бре, лудо,
Нозиве ми болет,
Аи, нозиве ми болет, бре, лудо,
Од колена на долу.
— Аи, ђа ти купам, бре, моме,
Сеименски опинци да носиш.
— Аи, несум сеимен, бре, лудо,
Сеименски опинци да носам,
Аи, туку сум си мома, бре, лудо,
Видела кондури што носам,
Видела кондури што носам
На прсти што одам.
(Фонографски снимак бр. 119).

Коња ковит, жан'м, млад јуначе,
Мома му светит.
Еи, ем му светит, жан'м, ем му нелит :
— „Земаице мене,
Земај мене, жанам, млад јуначе
На твои вилает“
— Еи, мон вилает, жанам, је далеку,
Немоиш да доидиш.
— Еи, ђа се сторам, жанам, еребица,
С тебе ђа донда.
— Еи, таму имат, жанам, црно море,
Немоиш да проидиш.
— Еи, ђа се сторам, жанам, морска риба,
С тебе ђа донда.
— Еи, ја си имам, жанам, лоша маика,
Ѓа се карате.
— Еи, мајка лоша, жанам, ја сум кротка,
Ѓа проминиме.

— Еи, ја си имам, жанам, лоши татко,
Ѓа се карате.
— Еи, татко лоши, жанам, ја сум кротка,
Ѓа проминиме.
(Песма бр. 7 у нотном прилогу)
Фонографски снимак бр. 120.

Аи, од како сум млади јунак настанал,
Аи, из тои сокак не сум минал никога.
Аи, доиде време из тои сокак да мина,
Аи, таму наидон Каравилка девоика.
Аи, јас и реков: „Добор вече девоико“,
Аи, она ми рече: „Ела, вечер при мене,
Аи, сум ти зготвило слатка вечера за тебе,
Аи, слатка вечера јагне чено за тебе,
Аи, слатка вечера јагне чено за тебе,
Аи, јагне печено, бела погача за тебе“.
(Фонографски снимак бр. 121).

Одоздола идет една невеста,
Нане милно, нане, една невеста.
Една невеста бело промената,
Нане милно, нане, бело промената.
Бело промената со бело фустанче,
Нане милно, нане, со бело фустанче.
Со бело фустанче, срмено коланче,
Нане милно, нане, срмено коланче.
Кого проминуват реја не удират,
Нане милно, нане, реја не удират.
Реја не удират, реја од босилек,
Нане милно, нане, реја од босилек.
Реја од босилек, реја од оргован,
Нане милно, нане, реја од оргован.
(Песма у тексту бр. 8)
Фонографски снимак бр. 121.

„Анде, невесто, да повечерамо.“
— „Вечераите мене не чаканте.
Мене не нашло големоно арно,
Слегол ми Ристо долу во градина,
Ми искинало свекаквоно цвеће,
Свекаквоно цвеће бело ем црвено,
Бело ем црвено, сино ем зелено.“
— „Клни, ђерко, даго исклниме.“
— „Немој, маико, еден је ву маика.“
(Фонографски снимак бр. 122).

Невесто, тенка висока, јаман, јаман,
 Не оди ситно пред мене.
 Не оди ситно пред мене, јаман, јаман,
 Не дигаи м'гли праови.
 Не дигаи м'гли праови, јаман, јаман,
 Не скорнаи моите јадови.
 Не скорнаи моите јадови, јаман, јаман,
 Доста сум само јадовно.
 Доста сум само јадовно, јаман, јаман,
 Вчера ми маика умрело.
 Вчера ми маика умрело, јаман, јаман,
 Денеска татко закопав.

— Аку си само јадовно, јаман, јаман,
 Куписи рало волови.
 Куписи рало волови, јаман, јаман,
 Оранси твоите дворови.
 Оранси твоите дворови, јаман, јаман,
 Сејан си цвеће и босилек.
 Аку ти изникни босилек, јаман, јаман,
 Боса ђа трчани по мене.
 (Песма бр. 9 у нотном прилогу)
 Фонографски снимак бр. 122.

Седи невеста на брега,
 Отоде први млад лудо,
 И сија фанал за р'ка,
 Водил ја, водил, дур дома,
 Сија јоднесол в одаја,
 Јодаја лепа, шарена.
 „На ти, бре, мајко, јодмена,
 Татеје бела промена.
 (Фонографски снимак бр. 123).

Не фали се, бре, невесто,
 Со белото лико.
 Ак је твоје бело лико
 Белилото нане.
 Не фали се, бре, невесто,
 Со гајтанта вежди.
 Ак се твоји гајтан вежди
 Гајтаните наши.
 Не фали се, бре, невесто,
 Со црните јочи.
 Ак се твоји црни јочи
 Сирмилото наше.
 Не фали се, бре, невесто,
 Со тенката сн'га.
 Ак је твоја т'нка снага
 Чаа-цубе наша.
 (Фонографски снимак бр. 124).

Невешче, грумче шећерче,
 Шчо ти се тебе чинеше,
 Да ли је лудо шећерче,

Во јенуш да го изедипи.
 Невешче, грумче шећерче,
 Шчо ти се тебе чинеше,
 Да ли је лудо босилек,
 Во јенуш да го искиниш,
 Пазува да си го фрлиш.
 Невешче, грумче шећерче,
 Шчо ти се тебе чинеше,
 Али је лудо јаболче,
 Во енуш да го изедипи.
 (Фонографски снимак бр. 124).

Карафил, невесто моја,
 Вода ми се пијет.
 — Аку ти се пијет, лудо,
 Нема шчо да чина.
 — Карафил, невесто моја,
 Со уста напиме.
 — Усто ми је полна, лудо,
 Со локум шећери.
 — Карафил, невесто моја,
 Вода ми се пијет.
 — Трандафил, јуначе, море,
 Сош да те напија?
 — Карафил, невесто моја,
 Со десната рка.
 — Рка ми је плна, лудо,
 Со златни прстени.
 (Фонографски снимак бр. 124).

Чиво је теја, мори, девоиче
 Што рано одит на вода.
 Што рано одит, мори, на вода,
 На таја чешма шарена.
 На таја чешма, мори, шарена
 Да полнит вода студена.
 Да полнит вода, мори, студена
 Со два ибрика стребрени.
 Чакаи, почакаи, мори, девојче
 И ја ђа донда со тебе.
 И ја ђа донда, мори, со тебе
 Стомните да ти поноса.
 Стомните да ти, мори, поноса,
 Рците да ти одмена.
 Рците да ти, мори, одмена,
 Ликото да ти болуба.
 Запали китка, мори, борина
 Да не ти влезе в темнина,
 Да не ти влезе, мори, в темнина,
 Да не ти згаза јорганот,
 Да не ти згаза, мори, јорганот,
 Да не ти скрша ђеданот.
 (Песма бр. 10 у нотном прилогу)
 Фонографски снимак бр. 125.

Стани, стани, бре, невесто, мори, невесто,
 Стани, стани мошне рано, севдо голема,
 Да наполниш ладна вода, мори невесто,
 Да му туриш на свекрата, мори, невесто,
 Да измијет бело лико, мори, невесто,
 Да измијет бело лико, севдо голема,
 Ће ти дадит голем башкиш, мори, невесто,
 Ће ти дадит голем башкиш, севдо голема.
 Да е туриш на свекрвати, мори, невесто.
 Да е туриш на свекрвати, севдо голема,
 Да измијет бело лико, мори, невесто,
 Ће ти дает голем башкиш, севдо голема.
 Да му туриш на деверот, мори, невесто,
 Да му туриш на деверот, севдо голема,
 Да измијет бело лико, мори, невесто,
 Да измијет бело лико, севдо голема.

Голоби, бели голоби,
 Вије високо летате,
 Многу далеко гледате.
 Јал ми видофте татка ми,
 Јал го видофте брата ми?
 — Видофме, тиго, видофме,
 Голема нива ораше,
 Бела пченица сејаше.

(Фонографски снимак бр. 125).

Лута ракија, слатка вечера.
 Ти, мори, невесто, ти кротко јагне,
 Невесто, севдо, ти моја да си.
 Слатка вечера, јагне печено,
 Ти, мори, невесто, ти кротко јагне,
 Невесто, севдо, ти моја да си.
 Јагне печено, вино црвено.
 Ти, мори, невесто, ти кротко јагне,
 Невесто, севдо, ти моја да си.
 Вино црвено, бела погача,
 Ти мори невесто, ти кротко јагне,
 Невесто, севдо, ти моја да си.
 Моминото лико бело пресно млеко.
 Ти, мори, девојче, ти кротко јагне,
 Девојче, севдо, ти моја да си.
 Моминити јочи црни како гројзе.
 Ти, мори, девојче, ти кротко јагне,
 Девојче, севдо, ти моја да си.
 Момините вежди морски пијавици,
 Ти, мори, девојче, ти кротко јагне,
 Девојче, севдо, ти моја да си.
 Моминито јусте шећерно купивче.
 Ти, мори девојче, ти кротко јагне,
 Девојче, севдо, ти моја да си.
 Моминото косе писанско калемче.
 Ти, мори, девојче, ти кротко јагне,
 Девојче, севдо, ти моја да си.

Момината снага стамболска ченгија.
 Ти, мори, девојче, ти кротко јагне,
 Девојче, севдо, ти моја да си.
 (Фонографски снимак бр. 126).

Ђурђините друшки по кукурек одет.
 Ђурђоле, Ђурђа нема да станит.
 По кукурек одет, све за Ђурђа зборет.
 Ђурђоле, Ђурђа нема да станит.
 От кукурек одет све за Ђурђа зборет.
 Севдоле, Ђурђа нема да станит.
 (Фонографски снимак бр. 126).

Пукнало, мале, треснало, леле,
 Зашто ме роди убаво,
 Зашто ме роди убаво, леле
 Не може да поида в чаршиа,
 Не може да поида в чаршиа, леле,
 Од тие пусти бећари.
 Бели ми смитт даваат, леле,
 Бело ми лико сакает.
 Не можа да поида в чаршиа, леле,
 Од тие пусти терзије.
 Црни ми гаитан речеје, леле,
 Гаитан ми вежди сакае.
 (Фонографски снимак бр. 127).

Цвѐше цутеше, мале, в наш'та градина,
 Как да кандиса, мале, да го искина.
 Да го искина, мале, да го наредя,
 Да го наредя, мале, до китка цвѐше.
 Да си го прата, мале, на моито либе,
 На моито либе, мале, во Цариграда.
 Во Цариграда, мале, во зандането,
 Што три години, мале, дома не дошло.
 Цвѐше мирисат, мале, дури е росно,
 Моме се лубит, мале, дури е младо.
 (Песма бр. 11 у нотном прилогу).

Три години време, Кате, мори, болно лежа,
 Ти не доиде, севдо, мори, да ме видиш.
 Аман, ти не доиде, Кате, мори, да ме видиш
 Еднуш Госпот, севдо, мори, те донесе.
 Аман, еднуш Госпот, Кате, мори, те донесе,
 Постелчево, севдо, мори, да ми премениш.
 Аман, постелчево, Кате, мори, да ми
 премениш,
 Завртиго, севдо, мори, кун пенцере.
 Аман, завртиго, Кате, мори, кун пенцере,
 Кат се денит, севдо, мори, кат се нојит.
 (Фонографски снимак бр. 127).

Девоиче, девоиче, црвено јаболче,
 Не луби ме мене, не губи си време,
 Оти ја сум, лудо, од далечна страна,
 Одалечна страна, од града Србија.

Ти кога ћа чујеш зар ја б'лно лежа,
 Повада да дјсиш два бели симида,
 Два бели симида, круша шербетлија,
 Круша шербетлија, шише румракија.
 (Песма бр. 12 у нотном прилогу).
 Фонографски снимак бр. 127.

Девојчице, ружичице, ружа румена,
 Што не збориш ти со мене усте шећерно?
 — „Би зборвало ја со тебе, мајка ме карат.“
 — А где ти је твојта мајка не била ти је?
 — „Отишла је во ђул бафчи невен да бери.
 — Не што брало, там заспало китки редило.
 (Песма бр. 13 у нотном прилогу).

Ох, што ми те лубам, мори, севдо,
 На сон те сонувам,
 На сон те сонувам, мори, севдо,
 Во шарна одаја.
 Шарена одаја, мори, севдо,
 На мека постела,
 На мека постела, мори, севдо,
 На басма!) перница.
 На басма перница, мори, севдо,

На рака десница.
 Кога се разбудив, мори, севдо,
 Тује нете најдов,
 Тује нете најдов, мори, севдо,
 Луто те проклинаф.
 Огон да ја горит, мори, севдо,
 Шарена одаја,
 Шарена одаја, мори, севдо,
 И мека постела.
 И мека постела, мори, севдо,
 И басма перница.
 (Песма бр. 14 у нотном прилогу).

Ако ме лубиш лубиме, леле,
 Ако ме пизмиш кажи ми,
 Јас да си барам чарето,¹⁾ леле,
 Дури сум бело црвено.
 Дури сум бело црвено, леле,
 Дури сум тенко високо.
 Дури сум тенко високо, леле,
 Дури сум јagne калешо.
 Де, ђиди, лудо, бре, младо, леле,
 Продај си коња дорџа.
 (Песма бр. 15 у нотном прилогу).

Moderato

1 О, ре - ка га - зит мал - кај мо - ме бе - ли
 е се - но - зи но - зи.

Andante

2 Жа - ли, мо - ме, да жа - ли - ме, еј, мо - ме,
 жа - ли, мо - ме, да жа - ли - ме.

Moderato

3 Раф - цу - тел - цр - вен тран - да - фил,
 раф - цу - тел - цр - вен тран - да - фил

1) басма = возен, шарен. — 2) тражим средства

Moderato

4

О, мо - ре, Ри - сте ај - та - ри - ја,

сле - чи си - ру - во гај - ле - ли - ско.

Moderato

5

О, мо - ри, мо - ме пре - бе - ла, ле - ле,

у - чот - ви ле - па о - да - ја.

Andante

6

Што му — сто - риф - ме на сва - тот, —

што му — сто - риф - ме на сва - тот.

Andante

7

Ко - ња ко - вит, жа - њм, млад ју - на - че,

мо - ма му све - тит све тит.

Allegro moderato

8

О - до - здо - ла и - дет ед - на не - ве - ста,

на - не, ми лно на - не, ед - на не - ве - ста.

Andante

9

He - ve - sto, ten - ka, vi - so - ka, ja - man, ja - man,
 не о ди сит - но пред ме - не.

Allegro moderato

10

Чи - во је те - ја де - вој - че, де - вој - че,
 што ра - но о - дит на во - да, што ра - но о - дит на во - да.

Andante

11

Цве - ће цу - те - ше, ма - ле, в наш' - га гра - ди - на.
 Как да кан - ди - са, ма - ле, да го и - ски - на

Moderato

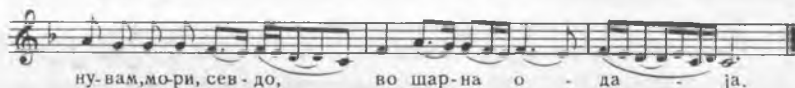
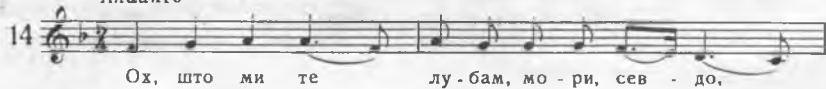
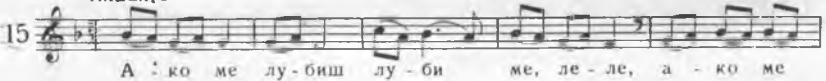
12

Де - вој - че, де - вој - че, цр - ве - но ја - бол - че,
 не лу - би - ме ме - не, не гу - би си вре - ме,
 не лу - би - ме ме - не, не гу - би си вре - ме.

Allegro moderato

13

Де - вој - чи - це, ру - жи - чи - це,
 ру - жа ру - ме - на, што не збо - риш

*Andante**Andante*

У музичком погледу свадбене песме из Дебра и Жупе пружају следећи изглед.

Ритмички. Свadbарске песме из Дебра и Жупе крећу се у следећим простим тактовима $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{8}$ или $\frac{3}{4}$ и $\frac{4}{4}$. У дводелном такту је песма бр. 7; у троделном песме бр. 1, 4, 8 и 15; у четвроделном песма бр. 9. У сложеном $\frac{3}{8}$ ($\frac{3}{4}$) такту су песме бр. 5, 13 и 14, док су у полиритмичким комбинацијама, и то: $\frac{5}{8} + \frac{4}{8}$ песма бр. 2; $\frac{3}{8} + \frac{3}{8} + \frac{4}{8}$ песма бр. 12; $\frac{7}{8} + \frac{4}{8}$ песме бр. 3 и 10; $\frac{7}{8} + \frac{5}{8}$ песма бр. 6; и $\frac{3}{4} + \frac{3}{4}$ песма бр. 11.

Мелодиски. Амбитус — обим ових мелодија следећи је. У обиму *квартне*: песме бр. 1, 3, 4, 5 и 6; у обиму *квинте*: песме бр. 2, 8, 7 и 15; у обиму *велике сексте*: песме бр. 10, 11, 12 и 14, а у обиму *мале сексте*: песма бр. 9; у обиму *велике none*: песма бр. 13. *Прекомерна секунда* налази се само у песми бр. 9.

Метрички. У погледу музичких периода мелодије су састављене симетрично а и несиметрично. Према томе периоди су састављени из двотактовног, тротактовног и четворотактовног метрума, односно из њихових комбинација. Преглед је следећи. Песме бр. 1, 4, 8, 11, 13 и

14 = 4 + 4; песма бр. 2 = 4 + 3; песме бр. 3, 5 и 6 = 2 + 2; песме бр. 12 и 15 = 4 × 4; песма бр. 7 = 3 + 4 + 3 + 3; песма бр. 9 = 3 + 3 + 2 + 2; песма бр. 10 = 4 × 2.

Коста П. Манојловић

Résumé — *Les coutumes nuptiales de Debar et de la Župa de Debar.* Mr K. P. Manojlović, professeur et compositeur, a noté les coutumes nuptiales de Debar (ville de Serbie du Sud) et des environs de Debar, — coutumes qui se perdent très rapidement. En les décrivant dans l'ordre où elles se déroulent, l'auteur commence par les fiançailles: d'abord par le *vršenje* c'est à dire par les négociations que fait un cousin — le *stroinik*, ensuite par le *nišan* (la préparation de l'anneau à la maison du fiancé) et le *veliki nišan* (le père du fiancé donne l'anneau au père de la fiancée). Ces coutumes accompagnées de cérémonies intéressantes se déroulent seulement le dimanche et le samedi, jamais le mardi, le mercredi et le vendredi. La noce (*svadba*) a lieu le dimanche, habituellement trois mois après les fiançailles. En notant les cérémonies des noces, qui se déroulent durant quatre jours, l'auteur en terminant cet article indique les chansons qui sont chantées en diverses circonstances au cours des fiançailles et des noces.

Диховске ваљавице

На горњем току речице Драгора, отприлике на средини између Битоља и места одакле почиње прави Драгор, налази се село Дихово, познато и даље од битољске околине по својим шумним, слапастим и бистрим перистерским водама, и, уза све друго, по својим ваљавицама.

Дихово је још из најранијих времена познато као насеље у коме се вода искоришћавала за разне сврхе, а поготову за ваљање понеких вунених тканина тканих на домаћем разбоју. Најпростије ваљавице биле су заправо многобројни Драгорови слапови, чији су млазеви падали у коритасте стене и ковитлали воду. Тамо су долазиле сељанке и стављале у вртлоге рубље за прање, или су метале сукна и покриваче за прање и ваљање.

Ваљавица, скоро једнаких овима данашњим, било је, како народ објашњава, још отпре двеста година, када се мисли да се први пут отпочело са њиховим грађењем. Оне су подизане увелико, и врхунац у њихову броју био је „за време Турака“, када их је било двадесет и девет. Али напоредо с опадањем радиности, њихов се број постепено смањивао, тако да данас има само девет, ма да ни оне не раде стално.

У Дихову постоје ваљавице двојаког облика, и најчешће су обе врсте заједно, једна близу друге: једне — свакако рађене по узору на природу,¹⁾ и старије по постанку — народ назива „ви́ро'и“ (вирови) или „водени валајци“ (слово *л* је меко), а друге „суви валајци“ („сухе“ ваљавице). И првој и другој врсти намењена је посебна улога у ваљању тканина.²⁾

Да би могле да раде, за обе врсте ваљавица потребно је да вода пада у млазу са повеће висине. Зато се вода спроведе поиздаље јазом до потребне висине надомак ваљавица, одакле се рачвају два крака воде и протичу кроза сасвим стрме бадње („буки“). Обично вода пада са висине од око три метра кроз нешто дуже бадње, постављење под углом од преко шездесет степени. Бадњи су коритасти, и најрадије се праве од шупљег или издубљена букова дебла, али могу бити и од дасака (слика 1). Ширина њихова жлеба је различита; она се сужава одозго наниже: горњи део је широк око тридесет, а доњи до десет сантиметара. Овако појачани водени млаз обавља рад обеју врста ваљавица.

1) Видети други став. — 2) Видети даље.

„Вир“ је у ствари велики „суд“, закопан у земљи готово до врха, чија висина — боље речено дубина — износи око сто четрдесет сантиметара, са пречником горњег дела око метар и по, а дна преко пола метра. Зид и дно су направљени, као код бачве, од кружно поређаних чамових или борових дашчица, опасаних радије лесковим обручима него гвозденим. Када се подигне лопатаста устава („салак“) што се налази пред улазом у бадањ, вода потече свом силином низа њ пут ограђена простора, а пошто се излаз бадња налази поред ивице „суда“, млаз узбурка воду, покрене је кружно, и створи вртлог, „вир“ или „водену ваљавицу.“

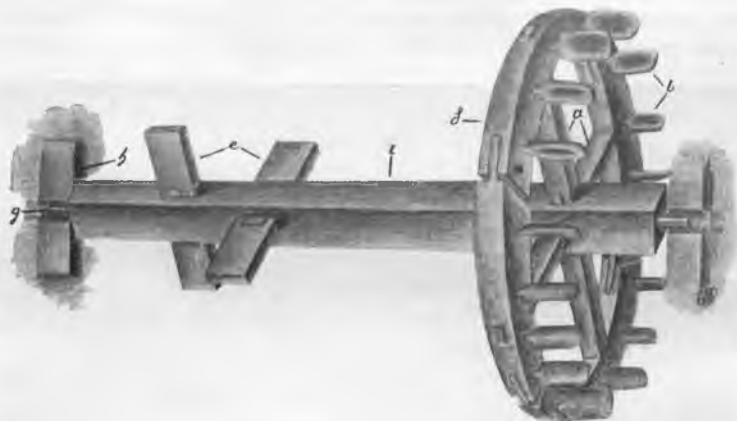

Слика 1. Ваљавице Васета Лазаревића: *Сн. Б. Русић.*
„сува валајца“ (лево, и у кућици) и „вир“ или „водена валајца“, са свема „букама“, у раду.

„Сува“ ваљавица је сложенија од „водене“. Њен главни део налази се у нарочито подигнутој омањој и каменој згради,¹⁾ док су напољу само точак и бадањ. Млаз воде који се слива кроз бадањ истих размера као код вирова, удара у пера кола и тако покреће ваљавицу. Точак („коло“) је велик око метар и по у пречнику. Он има четири палца (што чине „крс“, крст) углављена на вретену, а поврх ових су четири повијена дрвета („лактишта“, гобеле),²⁾ која кружно спојена сачињавају точак. На једној страни „лактишта“, одакле се слива вода, налазе се шеснаест окомито постављених пера („лајци“, кашикџ), нешто удубљених са стране куд удара млаз воде. Њихова је дужина до тридесет, а ширина преко десет сантиметара. Вретено („вретенце“) на коме су при-

1) У тој обичној кућици налази се покашто млин или пецара; али о томе неће бити речи. — 2) Видети *Гласник етнографског музеја у Београду*, VIII, 11.

чвршћени паоци, четвртаста је облика, а дужина му износи до два метра. На оба краја вретена налази се по једна железна осовина („железо“) која належе на дрвено лежиште („перница“, узглавник), па се на месту трења „подмазује“ водом спроведеном до тога места. На дужем краку вретена (чији је главни део у кућици) налазе се два двокрака дрвена палца („леви“), постављена један близу другог упрекрст кроз вретено. Овако направљено буково коло (цртеж 1) покретач је другога важнијег

Цртеж 1. Коло „сухе ваљавице“:

а, „крс“; б, „лактиште“; в, „лајци“; з, „вретенис“; д, „железо“; ђ, „перница“; е, „леви“.

На цртежу се виде „клино’и“ (на точку) и „чиви’и“ (између вретена и „лева“).

дела ваљавице. Он се састоји из једне велике паралелопипедне клада („кофчек“), обично дубове (храстове) или орахове, дужине до два и по метра, са ширином покашто до метра, и дебелином око пола метра. Посађена под углом од преко шездесет степени, клада се налази скоро седам дециметара узидана (да не би иструнула) међу крупним каменовима под тлом. Ипак, да би се боље држао, „ковчег“ је подупрт с обеју страна, наспрам дебелине, по једним дрвеним подупирачем („еклеме“). С исте стране, на подножју ковчега, испод „еклемета“, прикуцана је у правцу вретена точка по једна даска („стрианица“) дужине до метар и по, и тако се образује правоугаонични простор између ковчега и вретена, где се врши ваљање. На горњем делу ковчега причвршћена су водоравно два четвртаста дрвета, правоугаонично прорезана по средини („вили“, виле). Изнад ових има још по једна таква слична направа („клучеинца“; с умешаним словом л); али су те „клучанице“ покретне горе-доле, и угљављене су само за виле помоћу два окоито постављена клина („клино’и“) што пролазе кроз оба краја и једне и друге направе. Кроз њихове прорезе пролази по једна четвртаста букова полука („раст“, гњат¹) често дужа од два метра, која се одржава на трапезној даш-

¹) Видети „Гласник етнографског музеја у Београду“, VIII, 11—12.

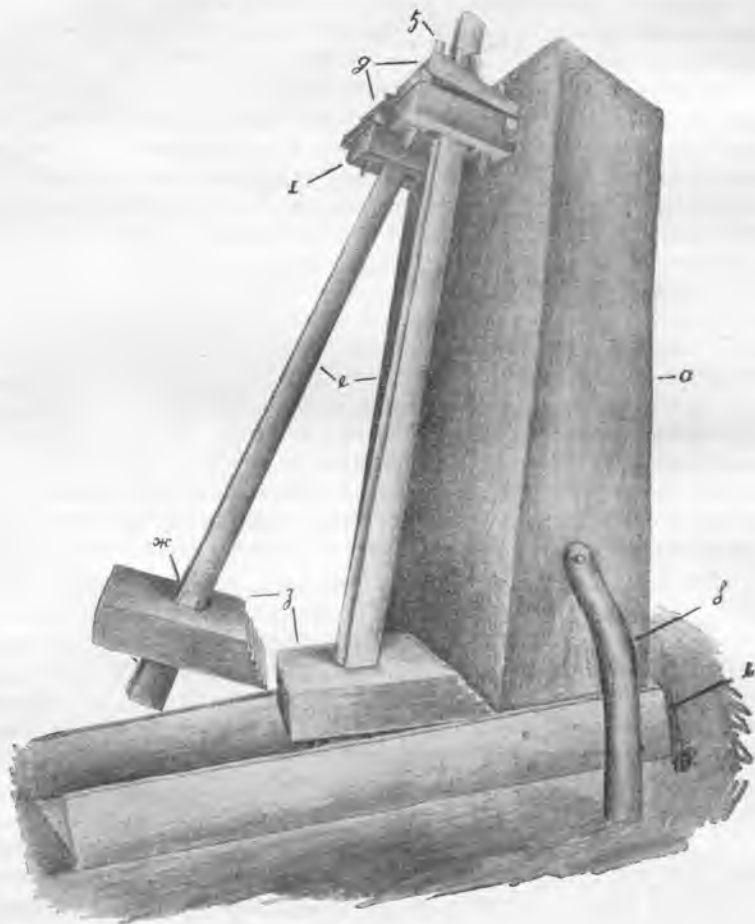
чици што је у горњем делу њезину, то јест у направљеноме прорезу на „растовима“, унакрсно постављена, па управо стоји на кључаници, где је и прегиб. На доњем делу растова, готово при крају, налази се провучен озго и притегнут клином („чивија“) велики маљ („копан“, батак), сличан великоме чекићу у виду правоуглога трапеза. Његова је дебелина око тридесет и пет сантиметара, ширина до четрдесет, дужина основне ивице око осамдесет, и горње до шездесет сантиметара. Прави се најчешће од храстова дебла, али је добар и од ораховине, бреста, или букве. Један такав маљ достиже тежину од осамдесет до сто килограма. Коса страна овога „чекића“ има пет или шест редова зубаца („запци“). Доњи делови „чекићевих држака“ (то јест растова) продужени су, и нешто дебљи (да не би маљеви испали) него горњи, и на њих ударају „леве“ приликом окретања кола, подижући наизменично по два пута оба маља за време једног обрта. У једноме тренутку маљеви се ослободе, и свом тежином ударе зупчастом и оштром страном у доњи део нешто издубљена ковчега. Изнад овога места спроведена је кроз избраздано дрво („шупурка“) вода што служи за влажење тканина које се ваљају. Осим овога (цртеж 2), понеке ваљавице имају, слично воденицама, дрвену нараву за заустављање („ставјало“) из кућице. То је покретна дрвена полука провучена кроза зид до бадња. Када је повучена, млаз воде слива се слободно на коло; а када се гурне, млаз се прекине, вода запршти на све стране, и изгуби снагу да покрене тешки строј.

Обе врсте ваљавица граде и поправљају сами Диховци,¹⁾ и то неким нарочито подесним оруђима. Пошто су им најглавнија средства за то пиле, секире, кесери, сврдлови и длета, — ваљавице (нарочито сухе) су гломазне, грубе направе. Оне су готово целе од дрвета; на њима нема, сем осовина кола, никаква гвожђа: ни на колу, ни на маљевима, ни на ковчегу. Давнашње искуство је показало да је тако заиста најчвршће и најтрајније, и, узимајући у обзир њихов стални рад у води и са јаким потресима, — знатно боље но свако спајање или прикивање железним израђевинама.

У Дихову су грађене сухе ваљавице, онакве какве их налазимо данас, још отпре четрдесет и пет година. Разлика између дотадашњих и садашњих била је у томе што су раније ковчеге забадали у *земљу* (те су брже и трунули), уместо да их причврсте међу камењем; што су, даље, биле без „ставјала“²⁾, — и што су биле простије израде. Грађење

¹⁾ Као прилично познат градитељ оваквих ваљавица је Димитрије Ристић, од кога је добивен највећи део ових података. Он је, узгред речено, раније одлазио у садашња грчка села Буф (северозападно од Лерина) и Жељево (јужно од језера Вентрок) и поправљао тамошње ваљавице. Када је 1906 био тамо, у Буфу је било једанаест ваљавица истог облика и састава, једнаких диховским и по називима појединих делова. Само, неке жељевске сухе ваљавице имају четири маља (према томе и четири „леве“), и стога су нешто веће од осталих. — ²⁾ Ту нараву има сада само ваљавица поменутога Ристића.

нове ваљавице, и водене и сухе, износи данас око четрдесет или педесет златника („наполони“¹; с умекшаним л).

Цртеж 2. Делови „сухе ваљавице“ у кућици:

a, „кофчек“; *b*, „склеме“; *v*, „раница“; *z*, „вила“; *д*, „клученци“; *ђ*, „клин“; *e*, „расто“; *жс*, „чивија“; *з*, „копани“.

Ваљавице могу бити пуштене да раде — ако устреба — преко целе године, дакле када нема леда и кад има довољно воде. Иначе, радови се обустављају за време великих празника (нарочито о Светоме Николи,

¹) Том новчаном јединицом обично рачуна народ у многим приликама. Уз то рачуна још и грошом, динаром, и „банком“ (десетицом).

„најјачем свецу“, „старешини вода“), затим сваке недеље, и, наравно, када нема шта да се ваља.

И једна и друга врста ових примитивних стројева служе једино за ваљање понеких вунених домаћих производа, то јест оних што служе за одећу или за покриваче. Пошто се на разбоју дотка, тканина ма какве врсте изгледа слабија, а често је и прозирна. Да би добила лепши изглед, мора да се да на ваљање. Прерађевине намењене за то носе се у ваљавице тек онда кад им сопственици пришију какво знамење („нишан“), да би једино по томе могли познати своју знатно промењену тканину након обављена ваљања. Када се донесе, ваљавичари најпре измере тежину тканина, па им се за рад плати по пола динара од оке, ретко када више¹⁾. Ради распознавања, а и да се не би заборавило колика је тежина, за тканину привезују ваљавичари врло мали рабош („рабуш“), састављен од два дела (цртеж 3). Мањи део рабоша (на коме су заседи што обележавају број ока), звани „пиле“, чува сопственик тканине; а већи (са заједничким зарезима са „пилетом“, ради познавања истоветности рабоша), „квачка“ (квочка), остаје на тканини. Ако неко жели

Цртеж 3. „Рабуш“: а. „пиле“; б. „квачка“.

да му се тканина ваља мање, онда се за ту сврху пришије нарочито знамење, снопић сена или сламе. После свег овог — ако тканина *није* сукно, — почиње се са ваљањем. Трајање ваљања зависи од врсте тканине и од тога чему има да служи. Тканине се ваљају или само у вировима или само у сухим ваљавицама (али тада вир послужи само за квашење њихово).

Сукно („шајак“) које треба да послужи за одећу, било горњу или доњу, — захтева највише труда. Оно се пре ваљана сашије дебелим конопљаним концима по рубовима, тако да се добије облик завојнице око ваљка, чији би пречник износио до метра, а висина би зависила од дужине сукна. Шивење се врши нарочитим иглама — сличним онима самарциским, — са широким ушима и проширеним и плочастим врхом. Рубови сукна се прошивају за дужину игле (отприлике два дециметра). Када се опшије докраја, отсеца се конопчић, идући уназад, и везује у чворове на местима бодова. Тек овако сашивено може да се ваља, и тако се једино може да изваља добро. Тада се стави у вир, где стоји око два сата у води, да се добро накваси. Одатле се затим извади и стави у суху ваљавицу, на место где маљеви ударају у ковчег. Вода која бије у пера точка, ма колико била јака, не може сама да покрене ваљавицу. Но када се руком подигну маљеви, вода покрене коло, и тако почне рад. Наизменичним ударцима зупчастих мањева сукно се добро истепе и постане власасто. Ако је ткано чвршће (као што су сукна из Смиљева и Остреча), ваља се до шездесет сати; а има слабијега што служи за рубље и поткошуље, које се ваља до двадесет и четири сата.

¹⁾ Недавно се плаћало два динара од оке.

Пошто се овако изваља, поново се стави у вир. Ту се пропере око два сата, па се вади и рашива, и најзад завија у свитак („траба“). Тада се још једаред замотак стави под маљеве да се ваља до петнаест минута. Када је и с овим готово, сукно се одвије, веша о клинове по зиду, или се ставља на нарочито саграђене сушнице у виду костура троугласте колибе, или се простре по ледини, — и ту се суши. Чим се осуши, поново се завија у свитак, и предаје сопственицима.

Дебље тканине које се тку власасто и које служе за покриваче или гуњеве, ваљају се само у виру. Оне се, после свих претходних потреба, ставе у заковитлани вир, где се ваљају прилично дуго. Покровци са ресама („дифтици“) ваљају се дотле док се ткиво и ресе довољно рашчешљају и овласе. И други покривачи без дугих реса („покро‘и“) комешају се под јаким млазом воде до четрдесет и осам сати, нешто више него „дифтици“.

Поред предмета за ваљање, у вирове се стављају за прање застирке, покривачи, сукнена одећа, и доње дебље рубље.

После завршена рада, ваљавице се заустављају „ставјалом“, пењањем на „копане“, или одвраћањем воде од бадања. Тада их сопственици чисте и поправљају за наредни рад.

Б. Ђ. Русић

Résumé. — *Les fouleries de Dihovo.* Dans le village de Dihovo, près de Bitolj (Banovine du Vardar), il ne reste aujourd'hui que neuf fouleries qui fonctionnent sur l'eau de la petite rivière le Dragor. Construites d'abord avec des outils primitifs, par les habitants de Dihovo, il y a deux cents ans, elles se distinguent fort peu de celles qu'on construit depuis quarante-cinq ans.

Il y a deux types de fouleries: les unes sont appelées „à tournoiments de l'eau“ („viro'i“) ou „fouleries à eau“, et les autres, „fouleries sèches“; elles sont presque toujours l'une à côté de l'autre. Les premières ont la forme d'un grand entonnoir, enfoui dans la terre jusqu'à son bord; l'eau s'y précipite en grande chute à travers un tronc d'arbre creusé, et, comme le jet d'eau vient tomber tout près du bord de la masse d'eau, celle-ci prend un mouvement circulaire. Dans ce tourbillon, on met à fouler des couvertures („diffici“, „pokro'i“), ou bien on lave des tapis et des vêtements, ou enfin on laisse tremper des draps que l'on met plus tard dans les „fouleries sèches“.

Les secondes sont de véritables machines, composées de trois parties principales: le tronc d'arbre creusé (ou une sorte de cuve oblongue imitant ce tronc et construite de planches), la roue, et les gros marteaux de bois avec leur support. L'eau qui coule par le tronc creusé („buka“), vient frapper les palettes de la roue et la fait tourner; alors les deux „pouces“ („levi“; fig. 1, e) qui sont fixés sur l'axe („vretence“, c'est-à-dire „petit fuseau“, bien qu'il soit assez grand), soulèvent les marteaux, qui, lâchés à un moment donné, s'abattent de tout leur poids sur le drap qu'on foule.

Les „fouleries à eau“ sont construites uniquement en planches; et dans les „fouleries sèches“, seuls les deux bouts de l'axe („železa“) sont en métal.

On ne fait point fonctionner les fouleries le jour de la fête de Saint Nicolas (qui est „le maître des eaux“), pendant les grandes fêtes et le dimanche.

Le prix du foulement est minime, et l'on paie selon le poids du drap. Le nombre d'okas (mesure turque équivalant à 1,265 kilogrammes) est marqué sur une petite taille, qui sert en même temps à reconnaître les draps, car, après le foulement, ceux-ci changent d'aspect et deviennent poilus et compacts.

Le foulement dure de 24 à 60 heures; cela dépend de la nature des draps.

Из народне медицине у околини Крагујевца

У Гласнику Етнографског музеја књ. VIII (стр. 52—58) објавио сам грађу о народним лековима, веровањима и празноверицама из околине Подгорице. На овоме месту објављујем грађу о истом предмету из околине Крагујевца.

Да би се неко ослободио брадавица, треба на Ђурђев дан да порани и кад наиђе на прву особу да каже у себи: „Јашем коња насатице, предајем ти брадавице“.

Да би се излечиле брадавице, треба онај који их има да нађе коњску балегу и из ње да узме онолико зрна овса колико има брадавица, па да сваку додирне једним зрном. После тога та зрна треба да стави на глогов трн говорећи: „Кад овај овас никао, тада моје брадавице израсле“. Или треба да убије кртицу па њеном крвљу да намаже брадавице.

Да би брадавице ишчилеле, треба узети добро киселу јабуку, разрезати је и са њом их трљати.

Ко има брадавице, треба да узме парче соли одломљено од великог грумена, да га раствори у пола литра воде и са том водом да их пере.

Да би се излечило крваво око, треба на њега привити беланце од јајета помешано са истуцаним белим луком. Или се узме средина од киселог хлеба и измеша се белим вином, па се та смеша три ноћи привија на око.

Да би се излечило болесно око, треба жена која доји дете да намузе у њега неколико капи млека. Неки на болесно око привијају печену слатку јабуку са шећером. Јабуку треба мало оцедити, да њен сок не би ушао у око.

У болесно око неки сипају чисто кравље или овчије кувано млеко, или на њега привију лист од купуса намазан зејтином.

Болесно око треба опрати три пута водом, преко које су кокошке прелетеле. Треба узети лонче са водом и ставита га у пилићар, тако да кокошке кад улазе и излазе из пилићара прелећу преко њега.

Да би се животињи излечило бело на оку, треба јој ставити у око мало ситног шећера, а на врат котур од беле лозе.

У болесно ухо треба усуги неколико капљица „врачјег масла“. „Врачје масло“ прави се од млека помушеног на Врачеве. Тога се дана мора и масло измесити. Многи ово масло чувају преко целе године, да би га дали болеснима од уха.

Кад ухо боли због нечистоће, треба у њега усути неколико капљица богојављенске водиче.

Да би се знало да ли у уху има каква животињица (мрав, бува и др.), треба узети цев од трске и један крај од ње метнути у ухо, а на други стивити танко платно. Кроз платно треба неко да сише, да би животињу тако увукао у цев.

На болесно ухо привија се печена слатка јабука посута циметом, или се у њега кану пером три капљице топлог зејтина, у коме су 10—20 дана држани мали голи мишеви. Неки у болесно уво сипају неколико капљица сока од сланог сира.

Ухо лече травом чуваркућом (*Sempervivum tectorum* L.). Чуваркућа се добро истуца и кроз чисто танко платно исцеди се неколико капљица у болесно ухо.

На заушнице привија се на лоју испржена гугута (*Cicuta virosa*).

Заушнице лече зовом (*Sambucus nigra* L.). Скувана зова или њен лист привија се на заушнице. Неки привијају печен измет од неустројеног вепра замочен у ракију.

Заушнице се лече травом штављем (*Rumex* L.). Треба узети девет листовата штавља, намазати их машћу, испећи их на жару и посути их сумпором, па их привити на заушнице. Неки на заушнице привијају медом намазану плаву хартију, посуту сумпором.

Да не би коса опадала, треба је опрати водом „установ“, тј. водом која се после кише задржи на некој нарочитој трави, о којој нисам ништа детаљније могао сазнати. Неки је перу водом, у којој је растворена ума (врста иловаче) али без сапуна, а неки је натапају винским сирћетом или мажу мешавином винског сирћета и петролеума.

Косу не ваља чешљати после сунчевог заласка, јер ће опадати.

Косу мажу соком од винове лозе, да не би опадала и да би боље расла. Кад се у пролеће орежу винове лозе из њих избија сок, који треба прикупити у стакленој бочици.

Да би косу очували, треба је сваког дана умивати цеђем.

Да би коса боље расла, треба је мазати измешаним петролеумом са ракијом.

Косу треба прати водом у којој се кувала коприва, да би боље расла.

Да би ишчистили перут са главе, косу треба чешће прати кишницом.

При улазу у младожењину кући млада пребацује јабуку преко куће, да би се лакше порађала.

Да би се лакше породила, породиља треба из три пута да попије по мало воде, у којој има земље са раскрници.

Да би се жена лакше породила, треба је додирнути штапом којим је змија ударена. Узме се једногодишњи штап и њим се удари змија која држи жабу и изговори се: „Раздвојте се ви двоје“. Овај штап се чува и кад се породиља порађа, додирну је њим и изговоре ове речи.

Да би породиља имала доста млека, треба да једе што више црног лука.

Дојиља која нема довољно млека, треба да узме парче хлеба и да га остави поред извора, па ту сутрадан да дође пре сунчевог изласка и да га поједе.

Кад дојиља нађе на путу кору од хлеба, треба да је поједе, да би имала више млека.

Дојиља која нема довољно млека, треба да пође са дечком на текућу воду, да загази у њу и дечка да братими.

Дојиља треба да попије мало воде у којој се кувао црв из врбе, да би имала више млека.

Трудна жена не сме у цркви да клечи или да се дубоко клања, да јој дете не би имало падавицу.

Да се не би повраћала падавица, треба узети пролећно повесмо и развући га око болесника. Кад му „дође“, треба повесмо упалити на три места, а ново земљано лонче напуњено водом разбити изнад болесникове главе.

Несвестицу лече трљањем вратних жила сирћетом у коме је ситан бели лук.

Ко има несвестицу, треба на врат да ставља хладне облоге.

Кад се ко онесвести, треба га трљати хладном водом.

Ко је пун крви, а има несвестицу, треба му пустити пијавице. Оне се пуштају на врат и не ваља их маћи док саме не падну. Ако крв не може сама да се заустави, треба на раницу ставити мало струготина од кајиша.

Ко је малокрван, треба да пије сваки дан по мало љуте ракије или свако јутро некувано млеко.

Малокрван човек треба да узме три јабуке, у сваку да забоду 8—10 клинчића (које праве ковачи) и да их у њима остави 12 часова. Пошто се клинчићи изваде, јабуке треба појести.

Ко не може да спава, треба пре спавања да попије мало ракије комовице, па ће боље спавати.

Мало дете не ваља ноћу плашити, јер неће моћи да спава.

Да би дете боље спавало, треба мајка да нађе траву „страшник“ и да му је стави под јастук.

Неки стављају трње на прозоре, да не би ноћу ушли у кућу „зли духови“, који не дају деци да спавају.

Да би мало дете боље спавало, треба његова мајка да узме говећу балегу и три главице белог лука. Кад се појаве звезде мајка узме дете, балегу грази ногом и држећи лук у десној руци каже: „Стадох на све траве, погледах на све стране и угледах ватру. Вила жени сина и моје дете зове у деверство. Не могу јој пратит' дете у деверство, већ јој пратим његов сан и главицу бела лука“. Пошто изговори ове речи, пребаци лук преко детета.

Детету треба први пут отсећи нокте зубима, да би били здрави и да би дете могло боље да једе.

Да би престао зуб да боли, треба у њега ставити мало соли и тамјана, или мало шећера са самлевеном кафом.

Болесне зубе испирају водом, у којој се кувао оvas.

У болестан зуб треба ставити мало фате натопљене петролеумом. Да би престао зуб да боли, треба ставити у ухо мало белог лука. Лук се ставља у оно ухо на којој је страни болесни зуб.

Да би оток од зуба спао, треба привити облоге из топле ракије. Или у устима треба држати посољену ракију.

Истудана татула (*Datura Stramonium L.*) посута јаком ракијом привија се на оток. Треба је привијати 2—3 пут дневно.

На оток се привија скувана или печена тиква посута шећером. Неки привијају грудку сира, да би извлачила ватру.

Да би оток спао, треба га парити куваном трињом, или се на оток привијају облози из мокраће.

На оток на нози, руци или на којем другом делу тела треба привити крпу са ракијом и ситно истуцаном татулом. Пошто се ово привије, болесник мора да легне.

Ко има зубни чир, треба да га протрља ситном сољу, или се на њега привија млака у млеку скувана зовина (*Sambucus Nigra* Linn.) кора. Неки привијају печен црни лук посут зејтином и нишадором.

Печен лук и живи угљен посути петролеумом привијају се на чир, да би што пре загнојио.

Чир треба ставити у цеђ, да би се провалио.

„Поткожник“ (врста чира) се облаже цицваром на масти, да би се што пре излечио.

На чир се привија печен лук и саструган сапун, да би загнојио и провалио се.

Главу лече пелимом. Треба се умити водом у којој је био бели пелим, а после пелим привити на главу.

Кад чело боли, треба на теме ставити крпе из ракије, а кад боли теме треба их привити на чело.

На главу привијају печени мрки лук, посољену самлевену кафу, или неколико кришки кромпира.

Кад глава боли неколико дана, треба на табане привити дебеле облоге белог лука. Неки привијају рен и брашно измешане у јаком сирћету.

Кад стомак боли, треба попити једну чашицу ракије комовице или појести једно црвено печено зрно кукуруза. У овом случају и веште жене или људи трљају стомак болеснику.

Ко болује од стомака треба да пије воду у којој се кувао плод од траве „крсти куме дете“ (*Trifolium pratense*).

Кад дете боли стомак, треба му на њега привити репушину (*Lappa*) намазану машу.

На болестан стомак треба ставити угрејану циглу, лећи и згрчити се.

Ко пати од стомака треба да пије сваког дана по три чаше воде, у којој се кувала нана (*Mentha*), хајдучица (*Achillea millefolium*) или кантаријон (*Hypericum*).

Кога боли стомак треба ујутро и на подне да пије воду у којој су кувани корени од коприве.

Кад змија уједе некога, треба овај да убије њу или коју другу, да јој отсече главу и да је привије на уједено место.

Кад змија уједе човека за ногу или руку, треба канапом добро стегнути изнад уједеног места, да се крв не би затрвала. После се помоћу цеви исисава из ране затрована крв.

Кад змија уједе козу или овцу, треба узети по мало земље са девет крвичњака и привити је на уједено место.

Да би се неко излечио од грознице, треба да попије једну чашу добро љуте ракије и да се после добро утопли.

Да грозница не би више хватала човека, треба да привије на зглоб леве руке траву грозницу (*Helichrysum*).

Болесник од грознице треба на Ђурђев дан пре изласка сунца да поједе неколико дренових цветова, да га грозница не би више хватала.

Да грозница не би хватала, купају се на Ђурђев дан пре изласка сунца. Пре Ђурђев дана се не ваља купати у текућој води, да грозница не би хватала.

Ко сече нокте средом и петком, верују да ће га грозница хватати.

Болесник од грознице, кад има највећу ватру, треба да се окупа у хладној води.

Да би се неко излечио од грознице, треба свако јутро да пије пре јела по једну малу чашу воде, у којој се кувала кичица (*Egythea Centaureum*). На једну винску чашу воде ставља се 2—3 цвета са дршком.

Грозницу лече водом од лубенице. Треба наћи лубеницу која је заметнула и сазрела између Велике и Мале Госпојине, исцедити воду из ње и дати је болеснику да је попије.

Да би се болесник излечио од грознице, треба три јутра пре јела да пије по једну чашицу ракије комовице у којој су била три листа пелина 24 часа. Чашу са ракијом и пелином треба покрити избушеном хартијом и оставити је на прозор да преноћи, али мора око прозора бити чист ваздух.

Жутица се лечи травом жутицом (*Tenista*). Треба жутицу ставити у воду и у тој води се окупати. За време купања жутицом треба добро трљати тело. Неки једу истуцану жутицу помешану са медом. Има их који пију сваког дана по једну чашу воде у којој се кувала жутица.

Болесник од жутице треба за 25 дана да једе пре јела ујутро и на подне срце од тиквине семенке.

Треба неко да држи мало соли у устима и да са њом изненада попрска по лицу болесника од жутице, кад стоји на кућном прагу.

Као лек противу жутице употребљава се цвеће „жута карафија“ и жути шећер. Треба добро скувати жуту карафију и жути шећер и дати болеснику да једе.

Болесник од жутице треба да што више једе добро слане рибе, посуте бибером и паприком. Уз то да што више пије јаког црног вина, све док не осети да га опија.

Дете које болује од великог кашља („магарећег кашља“) треба да пије одварак од сувих шљива. Поред овога неки болеснику дају да једе гушчију маст са шећером.

Да би се дете излечило од великог кашља, треба му дати да пије свињско млеко разблажено водом.

Болесник од великог кашља треба свако јутро пре јела да попије по једну кашичицу млека измешаног са гушчијом машћу, или треба да пије млеко од магарике.

Да би се излечио пресек (*lumbago*), треба привити на болесно место вруће облоге. Поред овога неки болесно место трљају помешаном машћу и зејтином. После трљања треба лежати три дана и добро се утоплити и презнојити.

Ко осећа „тишњу“ (пробад) треба болесно место да намаже машћу, да попије чашу љуте ракије и одмах да легне у топле хаљине, да би се презнојио.

Болесника који болује од врућице треба, не говорећи ништа, рано ујутро окупати водом донесеном у бакрачу, у којој су лисчија глава, три кашике и трава пасји језик (*Vrboskum*, мечји језик). Бакрач са том водом и осталим треба да преноћи на веригама.

Да би стала ватра, треба болеснику привити облоге из сирћета или из ракије комовице помешане са $\frac{1}{8}$ воде. Неки се купају трипут дневно у топлој води. Неки болеснику привијају на ноге облоге од хлебног квасца помешаног чађом. Ако је ватра велика, на табане и дланове стављају иструган рен.

Да би спала ватра, треба болеснику ставити на стомак и табане кашицу од кукурузног брашна. Кашицу треба мењати сваког сата.

Да би се болесник излечио од прехладе (грипе), треба да пре спавања попије чашу куваног вина у коме има бибера, или што више да пије вруће ракије. Неки међу кришке кромпира на главу и често их мењају.

Болесник који болује од бубрега не сме да једе мрсна јела, већ лакша и јела са зејтином.

Кога боле бубрези, кости или плућа, треба да се истрља травом испут (*Scrophularia podosa*) или црним оманом (*Inula*).

Болесник од бубрега или од жучи треба да пије кад ожедни место обичне воде ону воду у којој је скувана трава коњско реп (раставић).

Болесне бубреге лече семенкама од диње. Семенке треба истуцати и скувати. Ујутро, на подне и увече пре јела треба попиту по једну мању шољу воде, у којој су се семенке кувале. Воду треба пити четрдесет дана. — Или треба ујутру, пре јела, попиту једну чашу воде у којој је скувано суво брезово лишће. Воду треба пити четрдесет дана. — Или, болесник треба да пије за четрдесет дана по три деци воде, у којој је кувана свила са кукурузног клипа. Воду треба пити на један сат пре јела ујутро, на подне и увече.

Бубреге лече вењом (клеком). Место обичне воде пију за четрдесет дана воду у којој се кувала вења.

Срце од тиквине семенке треба болесник од бубрега да једе 25 дана, пре јела, ујутро и на подне.

Туберкулозан човек треба да се петнаест пута окупа у млакој води, у којој се кувало орахово лишће и коњски босиљак (*Mentha*). У води треба да остане два часа. — Или треба да једе што љућа и киселија јела. Особито треба да једе проју и љуте паприке са расолом.

Болесник од катара треба да пије сваког дана по једну чашу хладне воде, у којој су скувани хајдучка трава (*Achillea milifalium*) и мало кантариона (*Nuregicum*). Ову воду не сме да пије за време лета. — Или треба сваког дана да поједе по три кашике меда измешаног са жуманцем и жутиим шећером. — Или треба сваког дана да пије по три чаше воде у којој је скувано корење од купине. У сваку чашу треба ставити по једну кашику меда.

Кад крајници почну да боле, треба око врата привити хладан облог, а преко њега ставити суву крпу.

Кад крајници загноје на њих се споља привија кувано срце од тикве. Неки пију топло млеко.

На загнојене крајнике дувају кроз цев со или нишадор. Узме се цев и на једном њеном крају стави се ситно истуцан нишадор, а кроз други се дуне, тако да нишадор падне на крајнике.

Болесне крајнике треба испрати сланом водом, или водом у којој је растворен нишадор. Место водом неки употребљавају ракију.

Ко има жлезде у грлу треба на њих да привије кувано орахово лишће, или да их увече протрља руком и каже: „Вечерас и жлезда и звезда, а сутра ни звезда ни жлезда“.

Да би се излечило уједено место од пчеле, треба га трипут унакрст прекрстити каменом.

Кад пчела уједе, треба јој извадити жалац и уједено место прекрстити ножем унакрст.

На ујед од пса треба ставити печен жут пасуљ. Неки на уједено место привијају истуцану траву кантаријон, потопљену зејтином.

Да би се излечио лишај, треба га у среду вече намазати „пувором“ од дрвета и казати: „Лишај њива, пувор семе. Семе њиву затрло“.

Свраб се лечи мелемом који се прави од јаја, барута и сумпора. Мелемом се треба мазати свако вече, или се треба окупати у цеђу и истрљати се „катран сапуном“.

Ко има свраб треба да се истрља врећом од козје длаке, па после врећу да баца на кућу.

Да би се излечиле красте, пије се вино у коме је крмез. Неки мажу красте „турским белилом“.

Као најбољи лек за красте на глави сматрају пену од говеђине приређене за супу. Док се говеђина кува треба скупити пену и умерено топлу ставити је на болесно место.

Красте треба намазати зејтином и глеђом. Измеша се зејтин и глеђ и добро се утрљају, па се са тим после мажу красте.

Красте се лече мелемом који се прави од зејтина, жуманца, воска и слане воде. Са овим се мелемом мажу красте.

Красте мажу измешаним винским сирћетом и зејтином.

Ко има пеге по лицу треба да их помаже сврачијим јајетом или козјим млеком.

Да би штучање престало, треба попити мало воде и рећи: „Иди, вода те у море однела“.

Да би човеку престало штучање, треба га изненадити или заплашити.

Ко има горушицу, треба пре спавања да попије шербет, или да прогута један мали орах, или да поједе мало самлевене кафе са шећером.

Да би престало подригивање, треба пити по мало љуте ракије. Противу подригивања неки једу бели лук.

Ницина се лечи зовом. Саструже се испод коре зелени део зове и скува се у млеку, па се после млако привија. Ово се ради да би ницина сазрела и провалила се. Неки привијају кувану кашицу од ланеног брашна. Кад се провали, кашица се не сме привијати.

Болесник који има богиње треба да пије расо од киселог купуса. Неки пију противу богиња из двапут по једну чашицу вина, у коме је потопљен крмез.

Богиње мажу измешаним зејтином и беланцем, да би их излечили.

Кад се богиње покажу, не сме болесник да пије воду, већ само црно вино. Ако је вино сувише јако, треба га измешати са куваном водом. Ко пије воду, верују да ће му „пасти на срце“ и да ће убрзо наступити смрт.

Кад некоме тече крв из носа треба да попије мало петролеума, да би му престала.

Болесник од реуматизма треба болесно место да маже петролеумом.

На утучено место без ране привија се добро истуцани и посолоњени црни лук или облоге из петролеума. Неки пију воду у којој је саструган „камен од убоја“ (једна врста плавог камена).

Кад се неко удари по прсту, па му крв не потече, треба да привије хајдучку траву (*Achillea millefolia*). Траву треба испећи, истуцати и после привити на утучено место.

Кад кога заболи прст, треба да на њега привије восак. Неки привијају сириште и бурјан (кокошије грожђе).

На болестан прст привија се истуцано лишће од хајдучке траве измешано са ракијом.

На набој се привија печена главица црног лука, истуцани живи угаљ и петролеум.

Да би отпао жуљ на прсту од ноге, мажу га павлаком од крављег млека. Неки на жуљ привијају парче сланине, мажу га зечијим салом или на њега стављају парче зрелог парадајза.

Кад хоће нокат да отпадне, треба на њега привити цицвару од ланеног брашна. Неки привијају восак, испод којег ће после да израсте нов нокат.

Ко једе мозак од животиње, верују да ће му се руке знојити.

Да се некоме руке не би знојиле, треба да пође у кућу у којој није никада улазио и да превуче рукама низ вериге.

Ко на Ђурђев дан додирне руком зеленбаћа, руке му се неће знојити.

Треба превући руком преко живе змије, коју неко држи за главу, па му се руке неће знојити.

На посекотину привијају струготине од кајиша, пшенично брашно или чађ, да би зауставили крв. Неки посекотину исперу, ставе мало соли и привију неку нарочиту траву.

Мању опекотину треба намазати маслом и посути је самлееном кафом, па је после завезати. Неки је мажу мастилом или зејтином.

На опекотину привијају фату намазану сапуницом „поганог“ сапуна и липов лист. Неки привијају кисео купус.

Опекотину мажу зејтином у коме је измешано жуманце. Неки место жуманца употребљавају беланце.

На опекотину привијају истуцану траву кантаријон (*Hypericum*). Неки је мажу мелемом. Мелем се прави од зејтина, жуманца и мало воска. Све то треба добро измешати.

Опекотину треба пригрејати на ватри и казати: „Ватра ватри, месо месу“.

Да би се савио пупак, треба га намазати маслом, ставити на њега кору хлеба са три шибице и упалити их. Док шибице горе стави се на њих земљани лонац и држи се све док пупак не дође на своје место. Неки савијају пупак убрусом. Упреден убрус у котур ставе на пупак и окрећу га све док се пупак савије.

Кад човека ухвати грч у ногу или руку, треба да стави сламку за ухо, да би га пустио. Неки укочено место трљају ракијом или машћу.

Сломљену кост на руци или на нози многи вешто намештају помоћу облога од дашчица.

Алкохоличару треба посолити ракију, да би престао да је пије.

Лудог човека треба одвести у манастир да преноћи, позвати свештеника да му чита молитву и у име лудога дати прилог манастиру у новцу.

Да би болесник оздравио, позивају свештеника да му чита молитву, заветују се да неке дане посте, носе га у манастир или цркву и чине прилоге цркви у новцу или у разним стварима.

Верују да зле очи могу да нашкоде, те због тога гасе угљевље. За гашење угљевља треба узети неначету воду, усуги је у лонче и у њу бацати угљевље. Угљевље се намењује на разне очи и разне особе и том приликом се три пута каже: „Урок седи на прагу, а урочица под прагом. Урок урочице. Урочица разриче. Иде урок по свету, као што иде пчела по цвету“. Од ове воде треба болесник да попије са три стране суда, затим њом да се умије па да је проспе на неку животињу.

Воду у којој су окупали болесника треба просути на раскрсницу, да би оздравио.

Богојављенску водицу сматрају за лековиту, те због тога дају болеснику од ње да пије, или га са њом умивају.

Илија Радуловић

Résumé. — *Traits de la médecine populaire dans les environs de Kragouyévatz.* En Serbie, dans les environs de Kragouyévatz, la population a encore aujourd'hui en cas de maladies recours à des remèdes de bonne femme et à diverses pratiques de sorcellerie quoique ayant des médecins et tous médicaments de la médecine moderne. L'auteur décrit dans cet article un grand nombre de remèdes populaires (pour les maladies de la peau, des yeux, des oreilles, des poumons, des dents, pour diverses maladies internes et nerveuses, pour l'accouchement etc.).

Поклисари¹⁾

Као и друга међународна питања и друге међународне установе тако је и установа поклисарства код Јужних Словена привлачила пажњу Валтазара Богишића, који, желећи да је испита до детаља, поставља у своме „Напутку“²⁾ питања на која се требало одговорити, да би се могао расветлити положај поклисара и његова дужност, према правној свести словенских народа настањених на југу. Добивен је велики број података скоро из свију крајева јужнословенских земаља. Ови савесно прикупљени подаци прецизно указују на здраву међународно-правну свест Јужних Словена. По њима је Богишић с разлогом повукао разлику између правне науке код Јужних Словена, чија се материја састоји из писаних закона, мишљења судија с једне и „фактичких одношаја“ правнога живота с друге стране. Али за правилно разумевање ове установе неопходно је потребан кратак историски поглед, који ће нам показати како се у историским размацима изграђује зграда једне међународне установе. Тако ћемо видети, да ова друштвена творевина није тако нова и да за собом има дугу историску прошлост. Па, ипак, иако је установа поклисарства стара творевина, литература по овоме питању је врло незнатна. Сем Јиречека, колико је нама познато, остали историчари или правни писци узгред су додиривали ово питање; више наводећи га него расправљајући о њему. Овде није циљ да се установа поклисарства расветли у потпуности у своме историском развоју, већ да се баци летимичан поглед на основне црте установе којој је Валтазар Богишић довољно пажње указао, те да се овим погледом доведу у логичку везу и бар у неколико објасне подаци Богишићевог зборника. Остављени подаци од Богишића о поклисарима имају драгоцену вредност за етнолошка проучавања, можда већу него за правна, те зато и добијају овде своје место.

Још у најстаријим временима код организованих хорда, племена и народа из односа суседства једне хорде, једног племена или народа према другом, развили су се извесни односи. Овакви односи дириговани су животним додирима ових друштвених група. Они су захтевали своје

¹⁾ Чланак је рађен с нарочитим обзиром на Богишићев зборник. — ²⁾ В. Валтазар. Богишић: Напутак за описивање правних обичаја који живе у народу. Беч 1867. II издање.

решење и због тога повлачили за собом извесна преговарања. Преговарања нису могла бити вођена са целим народом и зато су слате специјалне личности, које су у својству посланика доносиле вести противничком табору — суседном народу. Али додири народа нису били само ратничког карактера — непријатељски, па следствено томе преговарања нису вођена посредством посланика само у оваквим приликама. Било је и пријатељских односа међу хордама, племенима и народима са питањима, која су захтевала своје решење на миран начин од „националних мандатора“.¹⁾

Истина, народи који су себе сматрали божијим народима и једино достојним да управљају светом, придржавали су се принципа националне изолације и сваки други народ сматрали су за варварски. Али још и код таквих племена и народа не само да су познати посланици, већ се је њихов посао морао вршити по извесним правилима, усађеним у свести народа. И варварска племена северноамеричких Индијанаца преговарају међу собом по неким усвојеним правилима и обичајима.²⁾ Такав пример даје и Прокопије за варварске народе. Он каже, да и варварски народи поштују посланике.

Поред усвојених обичаја приликом преговарања вредно је напоменути, да су још стари народи посланике сматрали као личности којима народ код кога се налазе и са којим су дошли да преговарају дугује поштовање и обезбеђење њихове личности и имовинске сигурности, „јер се сматрало, да они свој задатак могу испунити само тако, ако немају ничега да се боје и да страхују за своју личност и безбедност; бела гласничка палица, зелена гранчица, појас и т. д. обезбеђују им неповредност, они стоје под заштитом божанства и њихова је повреда грешна и безбожна“.³⁾ По овим знацима посланици су се могли распознати. Али зашто је њима указивана оваква почаст? Природа и значај посла кога они имају да обаве; њихов положај у своме племену или народу; поверење и налог дат са највишега места, обезбедили су овакво осигурање почести. Сем тога постојала је бојазан, да се не увреде богови, ако би биле нанете увреде лицу „које по освештаним религиозним предањима и прописима стоји под нарочитом заштитом и протекцијом божанства“.⁴⁾

Оваква верска затуцаност и везивање посланичког положаја за заштиту и наклоност божанства није остала у пуној мери у току историског развоја. Развој ове установе код разних народа може се пратити од најстаријих времена, и с разлогом се може рећи, „да је она најстаријега порекла и да је неповредност посланичка једно од древних времена већ свестрано признато правило“.⁵⁾ Оно је у току времена модифицирано. Њега има како код Јевреја, тако код индијских народа и североамеричких Индијанаца; како код Персијанаца тако и код Јелина

¹⁾ Гл. Гершић: Данашње дипломатско и конзуларно право. II Кратак преглед историјског развојка дипломатског права. Књ. II. 1898. — ²⁾ Гершић стр. 103. — ³⁾ Гершић стр. 104. — ⁴⁾ Гершић стр. 112. — ⁵⁾ Гершић стр. 111.

и Римљана; како у Византији тако и код германских народа као и код осталих народа, који су наследили већ стечену културу.

За установу посланства код Јужних Словена врло велике вредности има византијско царство. На свакој страни друштвеног, верског и духовног живота утицај овога царства осећа се у потпуности. Претерана формалистика и церемонијал некадашњег византијског царства одомаћени нарочито на двору византијских царева¹⁾ допрли су и до установе посланства. Почев још од Константина Великог византијски цареви занимали су се како духовним тако и световним питањима. Они су путем церемонијала и раскоши своје потчињеном народу хтели да улију веровање о цару као божијем изабранику и о господару који поред квалитета световне власти има и квалитете духовне власти.²⁾ Такво је стање пресађено са византијског тла и на територије других народа, па није ни чудо што је Прудон царевима, који су се хвалили да су божији пуномоћници, затражио то пуномоћје. Ако су владари заиста божији пуномоћници, нека онда покажу то своје пуномоћје.

Овакав положај византијских царева окружен формалностима, церемонијалом и сјајем повукао је за собом консеквенцу. Кад су посланици били ти, који су уживали царево поверење, право је да и они уживају што од толиких формалности и церемонијала. И тако су посланици добили део од овога сјаја, указивањем почаста према њима и поштовањем њихове личности. Овако стање су примили у наслеђе Јужни Словени. Сасвим је разумљиво, да су Јужни Словени пре ових утицаја имали и својих навика и обичаја од којих су неке и даље задржали, а неки су модифицирани овим страним утицајима услед учестаних социјалних додира. „Тако мало по мало постојао је дворски ред или обичај а примање хришћанства широм је отворило врата обичајима и законима грчке питомости не само у ондашњи српски двор него и у најмању колибицу. Да би се ово прилагођивање још већма ојачало, из Цариграда се настојало да се из одличних породица шиљу младићи на двор у Цариград, где су могли видети сјајност Цариградског двора, која је театарски удешавана, да импонује оку неискусна патријархалног света“³⁾. Не треба губити из вида утицај извесних вештачких творевина формираних изван опште народне свести, које су дужином свога живота прешле у народну навику а затим и у обичај. Те тако и саме друштвене творевине формиране одозго модифицирале су, стварале или допуњавале правну свест народа и његову навику. Овакво посматрање иде само у прилог каузалне теорије о узајамној узрочности социјалних творевина.

Може се поставити питање откуда Јужним Словенима назив поклицарство за установу посланства, а за лице које врши функцију изасла-

¹⁾ Види: Стојан Новаковић, Византијски чиновни и титуле у српским земљама XI до XV века. С. К. А. Глас LXXVIII. — ²⁾ Види: Шарл Дил, Историја византијског царства Превео Р. Перовић 1933. — ³⁾ Новаковић: Византијски чиновни и титуле, стр. 192--193.

ника име поклизар? Поклизар је туђа реч¹⁾ за коју Гершић мисли да долази од звања *apocrisarii*, које су носили претставници црквени.²⁾ Звање поклизар има различита значења. Према изворима овим звањем именују се посланици за црквене и државне послове, папски изасланици или божији изасланици итд. То је најшире значење поклизара. У ужем смислу поклизар је лице које врши посланичку функцију међу организованим племенима и народима.³⁾

У изворима од XIII до XVII века па и даље има помена о поклизарима из којих се види, да су одређени поклизари вршили бар извесно време функцију поклизарства, да они нису били стално ангажовани поклизарском службом и да су поклизари регрутовани из горњих друштвених редова. „Къди приходи краљевству ми поклизарь отъ Дубровъника Никола Крусыкъ и Бинъчула Фосковикъ;⁴⁾ како приде къ царству ми поклизарь бенетъчки Никола Горьгие и ш нимъ властеле дубровъчучи Маринъ Буникъ и Симеонъ Бенешикъ и Живе Чревикъ;⁵⁾ послаше къ краљевству ми властеле своје Жуња Влъкасовић и Жуња Журьговић и Николицу Марьтинушевић у поклизарство краљевству ми;⁶⁾ како придоше краљевству ми много почтовани мужие властеле, поклизарие, много почтовани витезъ кнезъ Јакета Гундулић и Кнез Паладинъ Лукаревић, поклизарствомъ одъ много почтенога града Дубровника.“⁷⁾ Од значаја самог посла који је имао да се овави зависило је ко ће бити послат за поклизара. За веће и замашније послове бирана су за поклизаре лица високога друштвеног положаја, док су за послове мање важне ангажовани „намесници пограничних округа“. Али ипак скоро у свима приликама по обичају упућивана су по два поклизара и то један од те двојице је био световно лице, а други лице из духовног реда.⁸⁾ И братства племена Куча у Црној Гори дају нарочити значај посланству. Код њих је старешина братства — главар „учествовао као представник свога братства у разним посланствима целог племена.“⁹⁾ „Војвода је био на

¹⁾ Ђ. Даничић: Основе српског или хрватскога језика, Београд 1876, стр. 117 прим. 2. —

²⁾ Гершић стр. 110. Са *apocrisarii* и латинском речи *legatus* скоро сиви састављачи речника српског и хрватског језика објашњавају значење речи поклизар кол Лужних Словена. Реч *apocrisarii* је непозната старом грчком језику, по пореклу је из новијега доба и употребљава се као звање за оно лице, које доноси одговоре. В. Рјечник хрватскога или српскога језика. Изд. Ј. а. з. у. од Т. Маретића, св. 43. Загреб 1928, стр. 514—516; Ђ. Даничић: Рјечник из књижевних старина српских. II Београд 1863, стр. 345—6; В. Мажуранић: Приноси за хрватски правно-повјестни речник. Изд. Ј. а. з. у. Загреб 1918. — ³⁾ Реч поклизар је више била у говору у старом језику од XIII—XVII века. У новијем језику мање је у употреби. По Караџићу реч поклизар има примене у југозападним крајевима. Поред звања поклизар за лице које врши улогу посланика у примени је и израз елчија: „По зло не ваља елчије слаати. Оно само дође“. В. Вук С. Караџић: Српске народне пословице. с. 252. — ⁴⁾ Fr. Miklosich: Monumenta Serbica spectantia historiae Serbiae Bosnae Ragusii. Viennae 1858, с. 52. — ⁵⁾ Monumenta Serbica с. 146. — ⁶⁾ Mon. Serbica с. 107. — ⁷⁾ Mon. Serbica с. 490—1. — ⁸⁾ К. Јиречек: Историја Срба, Превео и допунио Јован Радоњић. III св. Београд 1923. стр. 33. — ⁹⁾ Ј. Ердељановић: Кучи племе у Црној гори. С. к. а. Етн. зборник књ. VIII. Београд 1907. Стр. 210.

првом месту представник заједничких интереса племенских у свима спољашњим односима: он је склапао савезе с околним племенима, водио преговоре с турским везирима и пашама, са црногорским владикама, с Млечићима, Русима итд.“¹⁾ А племенска скупштина је доносила одлуке о спољним пословима племена.²⁾ Тако су спољне послове и посланичку службу код племена Куча обављале најзначајније и водеће личности овога племена.

Да су поклисари уживали завидан положај у друштву види се и по томе што су постојале извесне обавезе према њима, као што је на пр. дужност праћења поклисара. Исправама краља Милутина и цара Душана ослобођавају се црквени људи поред извесних обавеза и обавезе праћења поклисара. „Того ради освети их краљевства ми оть всех работь малих и великихь краљевства ми, да имь не поноса никогани житнога ни вињнога ни провода ни кона ни пса ни поклисара ни владальца никогаре краљевства ми, ни у Свету Гору да не ходе никонимь посилиемь, разве да пасу кобиле Свете цркве;“³⁾ и такози је дарова царство ми, да јесть кели Светаго Савви иже у Карејахь до века и ослободи је царство ми оть соћа, оть позоба и оть приселице оть војске, оть псара и оть поклисара, оть града, оть винограда, оть секоноше, оть глобе и поданька, просто реши оть всех работь великихь ималих.“⁴⁾

Положај поклисара, поред свега, захтевао је и нарочито одеване и раскош. „Поклисар царски узјаха златном сабљом ресець бедру“ (Гундулић). Њима су чињене све бенефиције и олакшице, да би своју поклисарску дужност могли што правилније извршити. Па ипак било је случајева када се са њима није добро поступало. У критичним моментима они су убијани само да би се постигао циљ. Овакви случајеви непоштовања поклисареве личности појављују се као изузетак, јер је важило опште народно правило да према посланицима треба пристојно поступати, чувати њихову личну и имовну безбедност. Зато наш народ каже: „Поклисару се глава не сијече.“⁵⁾

Из свега излази да је положај поклисара код Јужних Словена јако повлашћен. Поклисар није обичан странац⁶⁾, који долази у туђу земљу. Нити се он може сматрати као обичан гост. „Поклисара треба частити и од сваке части чувати још више него обичног госта, јер он претставља поглавицу туђега народа.“⁷⁾ Њему се морају указати почести, које треба да одговарају његовој функцији коју врши и положају који заузима. „Част исту, коју и онима, који су их послали.“⁸⁾ Поштовање његовог

¹⁾ Ердељановић, стр. 214. — ²⁾ Ердељановић, стр. 217. — ³⁾ Monumenta Serbica с. 61. — ⁴⁾ Monumenta Serbica с. 138. — ⁵⁾ Вук Стеф. Караџић: Српске народне пословице. Беч 1849 с. 252. Види и Даничић: Пословице. Загреб 1871, с. 98. „Поклисару се глава не одсијена (осијеча)“. — ⁶⁾ Према странцима Јужни Словени лепо поступају. В. Валтазар Богишић: Зборник садашњих правних обичаја у Јужних Словена. Изд. 1874 (нарочито питања и одговоре о странцима). — ⁷⁾ Богишићев зборник: Конавли у дубровачком округу као и Херцеговина и Катунска нахија у Црној гори. — ⁸⁾ Зборник: Осредња Босна, с. 651.

положаја и указивање почasti поклисару знак је правилно постављене међународне свести. Јужни Словени поштују друге народе, сматрају их једнаким са њима и признају суверенитет њихове државне организације. Овакав њихов став излази из признања положаја, који заузима поклисар. „Сваки поклисар заступа цијели свој народ, да је његова особа поштована вриједна, те би била највећа простачина повриједити права поклисарска.“¹⁾ Поклисар не сме бити увређен. Његово се достојанство мора држати на достојној висини. „Поклисаре нико не смије ни у најмањем увриједити.“²⁾ Они се морају чувати као „светиња“.³⁾

Да би се поклисар могао слободно кретати и да би по инструкцијама свога поглавице могао да води преговоре, потребно је да му се да извесна безбедност. Ова безбедност мора се простирати како на његове ствари, које носи са собом, тако и на његову личност. „Поклисари се имају часно примити и штити, не смију се задржати а под нипошто убити или злостављати.“⁴⁾ Да би гаранција за поклисареву безбедност како личну тако и имовинску била што већа, забрањено је ма шта са поклисарем радити чак и онда када би овај што противно добрим односима са суседима урадио, јер он се сматра „недотакљивим“, а сем тога и народ каже: „Поклисару се глава не сијече.“⁵⁾ Или „поклисару се глава не одсијеца.“⁶⁾

У Стубичкој жупи и Хрватском Загорју сматра народ да поклисари, због свог особитог положаја који заузимају, треба да имају специјалне знаке по којима би се лако могли распознавати да су поклисари. Ови знаци, поред тога што би означавали њихов положај, имали би практичне вредности у томе, што би се одмах могло лако по тим спољашним знацима утврдити да ли је једно лице поклисар или не. Ако би се утврдило да јесте, одмах би затим уследиле почasti, које повлачи његово звање. Не би се могло десити на пр. да поклисар не буде почастиван или да буде злостављан, па можда и убијен. Ових знакова је морало бити. Али Богишић не наводи такве ознаке. Који су то знаци?

Љубиша Протић

Zusammenfassung. — *Poklisari (Die Gesandten).* Der Verfasser wirft einen flüchtigen Blick auf die Frage der Gesandten (*poklisari*), worüber Baltazar Bogišić eine große Zahl von Angaben gesammelt hat, und versucht diese Angaben in einen logischen Zusammenhang zu bringen und einigermaßen zu erklären. Nach einer kleinen Einleitung über Gesandte und Gesandtschaften im allgemeinen, verweilt der Verfasser bei der Frage der Gesandten (*poklisari*) bei den Südslaven. Er erklärt diesen Namen, welcher herrührt vom Stand der apocrisarii, und nach Quellen aus den 13.—17. Jahrhundert und aus späterer Zeit führt er Beispiele über Gesandte an, ihrer Rolle und gesellschaftlichem Range. Zum Schluß hebt der Verfasser hervor, daß bei den Südslaven der Stand der Gesandten sehr bevorzugt war.

1) Зборник: Земул град и околина, поред тога Срем, Банат и Бачка, с. 651. — 2) Зборник: Котари и Буковица у Заларском округу. — 3) Зборник: Макареско приморје у Далмацији као и Љесковац и трновска околина у Бугарској, с. 651. — 4) Зборник: Стубичка жупа и Хрватско Загорје. — 5) Зборник: Конавли у дубровачком округу. — 6) Зборник: Херцеговина и Катунска нахија у Црној Гори, с. 651.

Гусле и јуначке песме у Источној Србији¹⁾

Источна Србија је географски појам а не и географска целина. И у етничком погледу је врло разноврсна, али се ипак могу издвојити две велике етничке области: Јужни крајеви са Пиротом, Нишом, Лесковцем и Врањом и северни између Велике Мораве, Дунава и Тимока. Јужни крајеви имају нешто особено своје у целом свом бићу и стварању. Северни део као да је проширена Шумадија у колико је нису вардарско — моравски и влашки насељеници изменили. Али постоји нешто заједничко за све ове крајеве, а то су гусле и јуначке песме, о којима ћемо говорити у колико смо дошли до податка у литератури и у народу.

Пре 19. в. нисмо нашли писаних података о јуначкој песми у Ист. Србији. Занимљиво је да Вук нема ни једне јуначке песме из тих крајева, иако је једно време провео у Крајини. Вук каже: „По том сам по логорима, као на Дрини и у Лозници (1804 и 1807 године), тако и у Кладову (1811 г.) и у Неготину и у Брзој Паланци (1812 и 1813 године) с великом жељом и радости песме слушао и певаче тражио и призивао“. На истој страни у примедби каже: „А у Кладову и у Брзој Паланци имао сам гусле у кући, и, осим различних војника, који су ми певали, једно момче из Наије шабачке највише смо зато држали у служби (као куvara), што је врло лепо знао уз гусле певати.“²⁾ На другом месту Вук каже: „По доњим крајевима Србије (око Саве и око Дунава) већ су рјеђе гусле по кућама но опет мислим, да би се у сваком селу (особито с лијеве стране Мораве) по једне могле наћи.“³⁾ Према наведеним Вуковим речима могло би се закључити да су на почетку 19 в. гусле и јуначке песме постојале у једном делу Ист. Србије, али не у оној мери као у западним крајевима. Изгледа да Вук није наишао на добре певаче, па зато и није бележио песме из тих крајева. Он је тражио сараднике и у Ист. Србији, па је вероватно наишао на слаб одзив, јер помиње свега једног из Пирота, неког учитеља Проку, који му је послао две женске лирске песме.⁴⁾

Од девет округа Ист. Србије Милићевић⁵⁾ помиње гусле, око седамдесетих и осамдесетих година 19. в., само у Алексиначком, Ћупријском и Кнежевачком округу. За Алексиначки округ наводи ово: „Ређе чујемо гусле и певање међу одраслим људима;“⁶⁾ за Ћупријски: „Гусле се још чују у Ресави и ако ређе него у другим окрузима који су више на запад“⁷⁾. За Кнежевачки округ каже ово: „Гусле су овде ретке; само у граничним

¹⁾ Овај чланак је требао бити објављен у „Прилозима проучавању народ. поезије“, али због спора са уредницима објављујемо га овде. — ²⁾ Вук, Српске народне лјесме, књ. IV, стр. XXXIV, Београд, 1896. — Држав. издање. — ³⁾ Књ. I, стр. XXXV, Београд, 1891. —

⁴⁾ Вук, књ. I, стр. 127 и 285, Београд, 1891. — ⁵⁾ Кнежевина Србија и Краљевина Србија. — ⁶⁾ Кнежевина Србија, стр. 817, Београд, 1876. — ⁷⁾ Пом. дело, стр. 1139.

караулама, и негде у пандура, може путник да их види“¹⁾. 1881 Мишковић је забележио за гусле у Кнежевачком округу исто што и Милићевић, само карактерише начин певања уз гусле овако: „Њихово је певање више жалостиво него јуначко; на крају стиха глас је одвише отегнут.“²⁾

За Пожаревачки округ наводи Милићевић део песме „Секула се у змију претворио“, где се помињу Кучево и Браничево, и целу песму „Два су бора напоредо расла.“³⁾ Он их не наводи као песме из тих крајева, него као песме у којима се помињу места и црквине из тог краја. Обе је песме узео од Вука, књ. II, стр. 14 и 498. Вук не казује одакле је песма „Два су бора напоредо расла“, него само да је од некога Рова, момка Јована Обреновића (књ. II, стр. XXII). А за песму „Секула се у змију претворио“ не зна се ни код Вука одакле је.

У Кнежевачком округу („Из тимочке долине“) Милићевић је забележио песму која је постала у том крају, кад је ослобођена Крајина 1833. Песма почиње: „Књигу пише Вуја Буљубаша Па ју праћа Милошу јунаку, Да сабере три хиљаде војске, Да заварди Тимочку Паланку, Да искара Турци Видинлије“.... Песма има 33 стиха. Он је забележио још пет песама које певају пастири кад спремају овце за бачију. Неке су по броју слогова и садржају сличне гусларским.⁴⁾

За Црноречки округ (околина Зајечара) Милићевић каже: „Песама јуначких које би припадале Црној Реци готово нема“⁵⁾ Још каже: „Власи песама јуначких немају никаквих“.⁶⁾ Од забележених песама три су које личе по броју слогова и садржини на јуначке („Богати Иван“, „Сестра брату љуба“ и „Две сестре“.⁷⁾ Оне имају по 40–50 стихова.

Описујући Крајински округ Милићевић је забележио само једну песму о Хајдук Вељку и то врло слабу, која би одговарала јуначким.⁸⁾ Он каже да све песме крајинске говоре о Хајдук Вељку и да их певају Цигани.⁹⁾ Из текста тих песама види се да су то баладичне песме које славе Хајдук Вељка. Милићевић саопштава да Власи у Кључу опевају неког Стојана Буљубашу. Он је забележио у прози превод те песме, која је доста дугачка: Стојан је био Србин из Неготина, па је много јада задао Турцима. Али га Турци ухвате на превару и обесе.¹⁰⁾ По садржини ово би била права јуначка песма.

У Тупријском округу Милићевић је забележио само једну песму и то о Млави и Ресави. Она се пева „на глас“ и може се, како каже Милићевић, увргнути у оне које се певају уз гусле.¹¹⁾ Та песма има свега 11 стихова и изгледа да је одломак од неке дуже песме.

У Нишком округу је забележио Милићевић само једну песму „Милица и Милош“¹²⁾ од десет стихова, која личи на гусларску песму.

У Пиротском округу поред осталих песама забележио је две које би се могле певати уз гусле („Краљевић Марко и Вила Пештеркиња“ и „Од Висока Станко“) и три песме сличне гусларским („О слави“, „Сестра и брат договарају се“ и „Полетело сиво соколенце“.¹³⁾ Тако и у Врањском округу поред других песама забележио је четири песме: „Девет ћери и један син“, „Ђура Тамничар“, „Јован Чобан и три девојке“, и „Нејаки Јован“.¹⁴⁾ Прва песма има свега десет стихова, последња четр-

¹⁾ Пом. дело, стр. 858. — ²⁾ Гласник С. у. д., књ. 49., стр. 107. — ³⁾ Књежевина Србија, стр. 1078–1079. — ⁴⁾ Књежевина Србија, стр. 851–863. — ⁵⁾ Нав. дело, стр. 923. —

⁶⁾ Нав. дело, стр. 930. — ⁷⁾ Нав. дело, стр. 925, 927 и 929. — ⁸⁾ Нав. дело, стр. 1008–1009. —

⁹⁾ Нав. дело, стр. 1004–1008. — ¹⁰⁾ Нав. дело, стр. 1004–1012. — ¹¹⁾ Нав. дело, стр. 1139. —

¹²⁾ Краљевина Србија, стр. 147. — ¹³⁾ Краљевина Србија, стр. 255, 259, 261, 264 и 266. —

¹⁴⁾ Нав. дело, стр. 318, 320, 322 и 323.

десет, а две остале испод тридесет. По садржини и броју слогова личе на праве гусларске песме. Октобра 1878 видео је Сретен Л. Поповић гуслара у Врањи око кога се купио свет и каже: „А оно један гуслар сече Турке на буљуке, слави и велича Краљевића Марка и све српске јунаке и то чисто српским наречјем“.¹⁾

Према свему ономе што су Вук, почетком 19. в., и Милићевић средином друге половине истог века, забележили о гулама и јуначким песмама Ист. Србије могао би се извести закључак да је Ист. Србија била врло сиромашна у погледу јуначких песама. Али се пре може рећи да они нису имали прилике да забележе нешто више, а нарочито за планинске крајеве Ист. Србије. Зато ћемо овде изнети податке, које су забележили доцнији писци, крајем 19. и почетком 20. века. Тако Мих. Ст. Ризнић (1894) у чланку „Седељка у Ист. Србији“ каже за гусле и јуначке песме ово: „Чуо сам више пута на седељкама по где кога момка да пева уз гусле. Ово нарочито бива онда, кад је мало мушкога друштва, те се не могу да певају друге песме. Ово бива чешће у Тимочној Крајини и Алексиначком Поморављу, у другим крајевима Ист. Србије већ је ређа појава“.²⁾ Он наводи као пример три песме, које се певају уз гусле: „Груица дијете и Црни Арапин“ (у десетерцу, има 106 стихова), из Алексиначког Поморавља; „Сибинјанин Јанко у Тамници“ (у десетерцу, има 58 стихова), из Алексиначког Поморавља и Ресаве и „Млади Стојан и Паша Совијски“ („око Старе Планине“³⁾). Ова последња је у осмерцу има 115 стихова, и сигурно није певана уз гусле на онај уобичајени гусларски начин, или се писац ту пребацио кад је унео у гусларске песме.

Када се 1884 године појавила М. Ђ. Милићевића *Краљевина Србија* (Нови крајеви) изненадио се пок. Светислав Вуловић што у тој књизи има свега три јуначке песме. Заиста је занимљиво што Милићевић није забележио више тих песама, кад их и данас има врло велики број у свим тим крајевима. Изгледа да је и ово постакло Вуловића да ради на овом питању, па је 1894 године објавио како сам каже податке „О стању народне епске поезије у Округу врањском“, до којих је дошао сам на терену. Он истиче да у Врањском округу, нарочито у планинским крајевима, јуначка песма живи од старина и да је гуслара и гусала раније било много више. Један старац од 103 године, из Пољанице (крај у сливу реке Ветернице, на западној страни Мораве, сев.-западно од Врање) причао му је да је у његово младо доба имала свака кућа гусле, „али сад се — вели — то изгуби“ (1894. год.). Други старац му је причао да „још седе“ гусле његовог оца. Вуловић саопштава још, по казивању чича Ивка, да су до 80 година 19. в. долазили слепи гуслари „из битољских крајева“ у Пољаницу, те гудели и певали песме о старим српским јуначима. Даље Вуловић наводи да се јуначка песма и гусле губе и да су тада обично старци знали певати уз гусле и казивати песме. Вуловић је забележио, од неког старца из Пољанице, песму о хајдуку Јеремији. Тај је старац био неписмен а научио је гудети и певати уз гусле од свог оца. Другу песму је забележио од неког младића, старог 24—25 година, из Пољанице, „Женидба будимлије Јова“. Младић је каже песму научио „из Вукових Дела“, па је Вуловић забележио да се види разлика између штампаног текста те песме и те исте песме како је њему тај младић певао. Тај је младић научио да пева и

¹⁾ Сретен Л. П., Путовања по новој Србији, стр. 294, 504 и 547. — ²⁾ Браство, књ. VI, стр. 126. — ³⁾ Нав. дело, стр. 127—135.

гуди док је био чувар на граници.¹⁾ Девет година доцније (1903) Риста Т. Николић каже за Пољаницу: „Гусле у Пољаници нисам видео.“²⁾

Владимир М. Николић (1910) за Лужницу и Нишаву наводи ово: „У Лужници и Нишави гусле се сада ређе виђају по селима, а пре тридесет и више година, гусле су биле омиљене људима. И данас у сваком селу чућете да Вам кажу за по неколико људи, који су у старо време радо по славама и свадбама гудели и певали уз гусле, а данас и ако нека кућа има гусле, оне су негде бачене на таван, те некад само о слави или Божићу „деда испоје по неку песан... Многе песме са гусларском аријом и данас показују, да су гусле некада биле људима познатије.“³⁾ Николић је забележио велики број песама које се певају у Лужници и Нишави у разним приликама. Међу њима је повећи број у десетерцу, од којих су ове гусларске: „Рано ми је сунце огрејало“, стихова 32, стр. 296; „Појде Марко из гору зелену“, ст. 42, стр. 317; „Рано рани Марко Краљевићу“, ст. 23, стр. 319; „Зажени се Павол, добар јунак“, ст. 77, стр. 331; „Два су брата много живовала“, ст. 49, стр. 345; „У горици нигде никој нема“, ст. 63, стр. 348; „Синоч мајћа дете породила“, ст. 51, стр. 352; „Поранила два стара путника“ ст. 31, стр. 354; „Што се бели у Старе Планине“, ст. 50, стр. 354; „Варала се змија и девојћа“ ст. 68, стр. 360; „Обложи се Тодоре везире“, ст. 197, стр. 362; „Скупише се тридесет капетана“, ст. 35, стр. 367. Све су песме забележене онако како су чувене у народу.“⁴⁾

Риста Т. Николић (1905—1909. г.) истиче као главне особине становништва у Крајишту и Власини⁵⁾ одржавање традиција о Немањинима, Косову, Карађорђу, симпатије за Шумадију итд. А поред тога и одржавање гусала и песме уз гусле. Те особине подвлачи нарочито код становништва у планинским крајевима, у развоју између Мораве и Вардара с једне и Струме с друге стране. Он саопштава да је гусала раније било много више и да у селу Црвеној Јабуци нису знали ништа друго да свирају него уз гусле, пошто је свака кућа имала гусле. „Свирајка друга има нема, това беше, са се мануше.“⁶⁾ Поред осталог Николић наводи и ово: „Сада многи имају старинске гусле, заостале од предака, а и данас их праве. Нпр. у Калини од 100 кућа око 20 до 30 немају гусле. У Рупју неки знају да гуде али не и да певају.“⁷⁾

У „Караџићу“ за 1899—1903 штампане су неколике гусларске песме и неке сличне гусларским из Ист. Србије. Међу њима се истичу као гусларске из околине Пирота: „Краљевић Марко и брат му Андрија“,⁸⁾ „Марко Краљевић, Качанска девојка и дете Радоица“⁹⁾ и „Иван Беговина и цар“¹⁰⁾; из Тимока „Марко и Солунка девојка“¹¹⁾ и из Алексиначког Поморавља „Побоље се Вуче од Солуна“¹²⁾. Прва песма има 91, друга 53, трећа 69, четврта 22 и пета 43 стиха.

Из западних крајева Бугарске (Трн, Брезник, Радомир, Ђустендил и Софијско Поље) има велики број јуначких песама скупљених 1879 године.¹³⁾ Ово су суседни крајеви Крајишта, Власине, Лужнице и Нишаве о којима смо говорили, па зато скрећемо пажњу и на те песме.

¹⁾ Свет. Вуловић, Белешке и белешнице.. (Чупићева годишњица, књ. 14, стр. 263—279). — ²⁾ Насеља, књ. III, стр. 129. — ³⁾ Срп. етн. зборник, књ. XVI, стр. 389. — ⁴⁾ У нав. делу на означеним странама. — ⁵⁾ Насеља, књ. VIII, стр. 233—237. — ⁶⁾ Пом. дело стр. 237, примедба 2. — ⁷⁾ Пом. дело, стр. 237. — ⁸⁾, ⁹⁾ и ¹⁰⁾ „Караџић“ за 1899, стр. 68, 70 и 74. — ¹¹⁾ и ¹²⁾ „Караџић“ за 1903, стр. 106 и 95. — ¹³⁾ Стојковић, Краљевић Марко, с. 19, Н. Сад, 1922.

Из Среза тимочког М. Станојевић наводи уз свадбене обичаје више песама, од којих се неке, као „Синоч Марко од Солуна дојде“¹⁾ и „Валила се сестра Богданова“²⁾ и „Вечерује Марко добар јунак“³⁾, приближују јуначким. Прва има 22, друга 39, а трећа 19 стихова.

У чланку „Народне песме у средњем Тимоку“, Станојевић вели: „До скоро се овде онде могле чути гусле, а уз гусле и народна јуначка песма, али је данас она права реткост.“ Он каже да јуначка песма више живи у причи, јер људи не знају песму у стиховима, него у причи. Он наводи кратак садржај једне песме, како је чуо у причи. Песма је по садржини варијанта песме „Ропство Јанковић Стојана.“ У чланку има више песама, од којих две: („Где но синоч слнце заодеше“ и „Имала мајћа девет девојке“) личе на јуначке, нарочито друга. Прва има 41 а друга 121 стих.⁴⁾

У чланку „Народне песме у Тимоку“ има неколико песама из Јавка: „Омер момче и Северин девојче“ (варијанта песме „Смрт Омера и Мериме“) и „Браћа и сестра“ (варијанта исте песме код Вука); а из Грлишта: „Петар Доњоземац и вила“, „Марко продаје своју сабљу“, „Стојан и Орједин“ (варијанта песме „Предраг и Ненад“), „Женидба Сибињанин Јанка“ и „Рајкова женидба“.⁵⁾ Песме имају повећи број стихова; најлужа, „Женидба Сибињанин Јанка“, има 103 стиха. Поред ових су из Грлишта још две песме: „Женидба деце у пеленама“ и „Љуба за ракију“.⁶⁾ Песме су јуначке или се приближују њима. Код Станојевића, у поменутих радовима, има још песама које личе на одломке јуначких песама. Све је песме Станојевић бележио пре 30 година и то тамошњим народним говором. Да би се добила што јаснија слика јуначких песама у Ист. Србији, споменули смо из разних крајева Ист. Србије, не само јуначке песме, него и оне које су нам се учиниле да личе на јуначке.

Ми смо године 1933 пропутовали један део Источне Србије, да се на лицу места упознамо са јуначким песмама тих крајева. Главнији резултати са тог пута су објављени у „Прилозима проучавању народне поезије“ I/1, стр. 96—106. У околини Ниша, у селима: Габровцу, Просеку, Јелашници и Ступници утврдили смо да се јуначке песме певају без гусала, а и уз гусле у свим тим местима осим у Габровцу. — У широј околини Пирота, у југоисточном крају, у долини реке Јерме (Одоровци, Звонце, Ракита и друга) и Црвеној Јабуди јуначке се песме певају и данас уз гусле и без гусала. Тамо смо нашли велики број гуслара и певача. У селима: Камнику, Сукову, Стрелцу, Дојкинцима, Топлом Долу, Височкој Ржаној и за још нека села, сазнали смо за гусле, гусларе и певање јуначких песама уз гусле и без њих. — У околини Књажевца сазнали смо да многа села имају и данас по неколико гусала, нарочито у Сврљигу и Заглавку. У местима: Трговишту, Жутковцу, Краљевом Селу и Кожељу забележили смо већи број преминулих и живих гуслара. У том чланку смо изнели више детаља о гуслама, гусларима, мушким и женским певачима и о неколико забележених песама. У јуну 1935 обишли смо неколико села испод Старе Планине (околина Пирота), којом смо приликом дошли до података, који допуњују изнесено стање за тај крај.

¹⁾ и ²⁾ Зборник прилога за познавање Тимочке Крајине, књ. I, стр. 32 и 51. — ³⁾ Летопис тимочке епархије, с. 65. Зајечар, 1924. — ⁴⁾ Зборник прилога за познавање Тимоч. Крајине, књ. II, стр. 69, 71 и 72. — ⁵⁾ Годишњи извештај Зајеч. гимн. за 1925-26 г., Зајечар. 1926. — ⁶⁾ Годишњи извештај Зајечар. гимн. за 1926-27, стр. 27 и 30.

На основи свега изложенога се види да је јуначка песма постојала кроз цео 19 в. у Ист. Србији, али не у оној мери као у нашим западним крајевима. Како је било раније, не можемо рећи са сигурношћу, али да је и раније постојала јуначка песма у овим крајевима, могло би се тврдити из више разлога. Прво, у овим крајевима и данас, а и од раније, постоје жива предања о личностима добро познатим нашој јуначкој песни. Не само то, него су многа места везана за личности из јуначких песама (Марка Краљевића, Милоша Обилића, Вука Бранковића, Војводу Момчила итд.). А у крају у коме живе предања и успомене на прошлост постоје и народне јуначке песме.

Друго, из ових крајева има изванредан број јуначких песама, које су везане топографски и језички за те крајеве, а поред тога су у њима опеване локалне личности. Према томе се може тврдити да су постале у тим крајевима. Поред тих правих јуначких песама, има велики број кратких песама у десетерцу, од којих смо многе споменули, које по садржини изгледа да су одломци јуначких песама, а има и таквих које се приближују јуначким.

Треће, у овим крајевима су врло рано познати хајдуци, који су били од великог значаја за стварање наших јуначких песама¹⁾. — Тако још у доба Стевана Високог (1431) помиње се неки хајдук Новак (Каралюк), који се кретао од Овчег Поља до Топлице. Скоро у исто време се помиње као хајдук Новак Дебељевић, у крајевима око Трна и на путу Пирот — Софија.²⁾ После се помињу хајдуци у XVI в., око Цариградског друма: Морави—Ниш—Пирот, у теснацима: Дервент, Лукавица и Куновица.³⁾ Код многих страних путописаца и домаћих писаца помињу се хајдуци до наших дана, неки у причама а многи опевани у песмама, као Стојан Хајдук у Кључу, Синидик Јован и хајдучки војвода (вид. горе). Из споменутих песама се види да су многе личности и места из ових крајева опевани.

Све ово наводи нас да верујемо да јуначке песме нису тако нове у тим крајевима. Али према броју досад прикупљених песама и њихову карактеру, ти крајеви заостају за нашим западним крајевима. То би се могло донекле објаснити тиме што нису имали оне услове за гусле и песму. Али јуначка песма тих крајева, једнолика и сиромашна, обогаћена је јуначким песмама западних крајева доста рано. Претпостављамо да је прво значајније преношење јуначких песама из западних крајева било са досељавањем динарских и косовских досељеника (крајем 17, у 18 и 19 в.), јер су морали, уз друге обичаје, донети и песму и гусле. По Цвијићу су динарски и косовско-метохиски исељеници у масама населили котлине Ист. Србије (Звижд, Хомоље, Млаву, Црну Реку, Сокобањску котлину итд.), а Косовци околину Ниша и Заплање, а они од Прилепа, Битоља и Елбасана крајеве око Врање и Горњу Пчињу.⁴⁾ И ови последњи су значајни, јер су слепи гуслари из околине Битоља долазили у околину Врање (наш рад стр. 102), а и зато што су јуначке песме тамо распрострањене и можда врло старе.⁵⁾

Од великог су значаја први и други устанак и сви ратови после њих за преношење јуначких песама из западних у источне крајеве, јер су

¹⁾ Св. Матин: Творци народног епа, С. к. гласник, књ. 33, с. 509—515. — ²⁾ Вукићевић: Хајдуци XV в., „Побратимство“, I, св. IV, стр. 9, 12—14; Гласник С. у. д., књ. XLII, с. 41—45. — ³⁾ Rad LXXI, с. 22; Д. Поповић: Хајдуци I, с. 107, Београд, 1930. — ⁴⁾ Балкан. Полуострво I, стр. 166, 168 и 169. — ⁵⁾ Г. Геземан: „Нова исцртавања о народном епу...“, Гласник Скоп. науч. д., књ. XI, стр. 191—198; М. С. В.: О слици гусларима у Луж. Србији, Гласник Етнограф. музеја у Б., књ. VI, стр. 100—106.

у време ратова и после њих настале тешње везе између Шумадије и Ист. Србије. У свима народним покретима људи из Ист. Србије узимали су видног учешћа. Кад је ослобођен један део Србије, долазили су од сваке куће по једног или више мушкараца у слободну Србију на печалбу из планинских крајева Ниша, Врање, Пирота и Трна, још док су ови били под турском управом. Из једног писма од 1878 јасно се види, у коликом су броју људи из Знепоља и Трна долазили у Србију још у турско доба: „Ми Знепољци и Трњани, који годишње по 7—8 хиљада путних исправа вадимо па прелазимо браћи у Србију.“¹⁾ Старци су нам причали да се тада ишло на печалбу у Србију као на весеље, а не као на тешке пољске радове, јер су се осећали као код својих. Они и данас памте породице код којих су радили. Највише су долазили у некадашњи Београдски округ. Они су остајали тамо по пола године, па се после поврате кући. Тада су чули многе јуначке песме и однели их у свој крај. Влад. М. Николић каже за Лужницу и Нишаву ово: „За време турске владавине овдашњи сељаци учили су гудети уз гусле по Шумадији.“²⁾

У овим крајевима памте се и Босанци као добри гуслари. По саопштењу В. М. Николића — како су њему причали стари људи пре 40 година — у свим крајевима од Ниша до Пирота и Власотинаца, „познати“ Бели Мехмед, за време турске управе, водио је у својој пратњи муслимане из Босне. Они су лепо певали и гудели уз гусле, а где за ноће и нађу гусле певали су Белом Мехмеду. Неки су казивали да је и Бели Мехмед знао да гуди и пева. У те крајеве су долазили у турско доба муслимани из Босне на службу као буљубаше и чувари поља, а они су такође знали да певају уз гусле. Сличне податке налазимо у поменутој књизи Николића који тврди да су од тих муслимана „највише наши сељаци и неки свештеници учили гуђење и певање уз гусле.“³⁾

Јуначка песма је врло рано ширена по овим крајевима преко школа, свештеника и учитеља, не само преко књига, него су неки свештеници и учитељи гудели и певали јуначке песме уз гусле. 1878 г. нашао је Мика Ракић, код Деда Мисаила Цветковића, у манастиру Св. Богородице код Трна, песме „Андрије Миошића-Качића.“⁴⁾ У школи села Шестигабра код Пирота нађене су са другим књигама и „Јуначке народне песме“, штампане у Београду 1850, и „Босанка јуначка народна песма“, штампана такође у Београду. На тим књигама је записано да је учитељ Сима отворио школу 1871⁵⁾. Око 1860 год., по саопштењу пом. Николића, старешина манастира Мисловштице код Трна, Мисаило Деда (свакако поменути Мисаило Цветковић) био је добар гуслар и добар певач уз гусле. Он је био родом из Херцеговине или Старе Србије, рукоположен у Дечанима око 1830. Он је провео неко време у Црној Гори и Србији, па је дошао као стар човек у Трн. Николић саопштава још да су трнски свештеници Глигорије и Василије, око 1860, знали да гуде и певају уз гусле. Поменули смо учитеља Ђирића родом из Росомаче⁶⁾ који је гудео и певао уз гусле. По саопштењу г. Јована Петровића, учитеља у пенсији, родом из Дојкинаца, уз гусле је певао јуначке песме Милосав Поповић, родом из околине Ужица, кад је био учитељ у Калини и Црвеној Јабучи, од 1890—1900 године.

Почетком 19. в., кад су отворене прве школе у ослобођеној Србији, почеле су се отварати школе и у неослобођеним крајевима Ист. Србије.

¹⁾ Братство, књ. XVIII, с. 35—36. — ²⁾ Етнографски зборник књ. XVI, с. 389. —

³⁾ Етнографски зборник књ. XVI, с. 389. — ⁴⁾ „Побратимство“, I, св. II, Београд, 1892. —

⁵⁾ Влад. М. Николић: „Народне школе у Пироту и Округу пиротском, стр. 74. Срем. Карловци, 1924. — ⁶⁾ Прилози I, стр. 98.

Прва основна школа у Зајечару је отворена 1831¹⁾, у Пироту 1825 (изгледа и раније, јер Вук помиње неког учитеља Проку пре 1820,²⁾ у Трну (данас у Бугарској) 1830, у Осмоковцу 1835, у Дојкинцима 1841. После се школе отварају све више, тако да их је било до 1877 у Пиротском округу, осим оних у Трну и околини, 46.³⁾ Преко тих првих школа ширене су јуначке песме у народ и путем књига, јер смо нашли многе писмене старце који су читали песме из књига.

Носиоци јуначке песме били су и граничари, од којих је велики број пореклом из западних крајева Србије. Ми смо раније поменули неколико пута гусларе граничаре и да се код њих чувају гусле.

Песме су разносили из места у место и домаће занатлије, који су из вароши у варош носили своје израђевине. Једно време су тако радили „стругари“, који су правили разну дрвено посуђе. Поменути гуслар Ранча Ачовићин, из Дојкинаца,⁴⁾ био је стругар. Он је путовао са израђеним посуђем по свим крајевима Источне Србије.

Овде смо истакли све главније чињенице, које су биле од значаја за стварање јуначких песама и њихово преношење из западних у источне крајеве. Посредним путем допрле су јуначке песме свих циклуса у све крајеве Источне Србије, али данас су у неким крајевима (Звонце — Ракита), те песме доста измењене, јер су их тамошњи гуслари препевали на свој начин. Те разлике смо само у неколико могли да истакнемо.⁵⁾ Стварни удео ових крајева у стварању нашег јуначког песништва не може се оценити, али свакако није незнатан.

Митар С. Влаховић

Zusammenfassung. — *Gusle und Heldenlieder in Ostserbien.* In Ostserbien kann man zwei große ethnische Gruppen hervorheben: die nördlichen Gebiete, zwischen Donau, Morava und Timok, welche gewissermaßen eine Erweiterung Sumadiens sind, und die südlichen Gebiete mit Pirot, Niš, Leskovac und Vranje, welche etwas Eigenartiges in ihrem Wesen und Schaffen haben. Jedoch haben diese beiden Teile Ostserbiens etwas Gemeinsames, und zwar die Gusle und Heldenlieder, von denen in diesem Aufsätze die Rede ist auf Grund von Angaben aus der Litteratur und persönlicher Forschungen im Volke. Auf Grund dieser Angaben schließt der Verfasser: 1) daß in Ostserbien der epische Gesang durch das ganze 19. Jahrhundert bestand, jedoch nicht in dem Maße wie in den übrigen Gebieten; 2) auf Grund einiger epischer Lieder, welche örtlich und sprachlich an Ostserbien gebunden sind, behauptet der Verfasser, das sie daselbst auch entstanden sind; 3) in diesem Gebiete waren sehr früh die „Hajduken“ bekannt, welche von großer Bedeutung für das Entstehen unseres epischen Liedes waren. Das veranlaßt den Verfasser zu glauben, das die epischen Lieder in Ostserbien nicht so neu sind, doch nach der Zahl der bisher gesammelten Lieder und nach ihrem Charakter, bleiben die Gegenden Ostserbiens hinter den Gebieten im Westen zurück; 4) bedeutenderes übertragen epischer Lieder aus westlichen Gegenden fand mit der Ansiedlung dinarisch-kosovischer Ausswanderer statt; 5) von großer Bedeutung für die Übertragung epischer Lieder aus westlichen in östliche Gebiete Serbiens sind die Volksaufstände (1804 und 1813) und alle späteren Kriege, da zwischen den Gebieten nach diesen Kriegen nähere Beziehungen entstanden. In diesen Bewegungen nahmen auch Leute aus Ostserbien Anteil; 6) es gab auch Leute aus Bosnien, welche geschäftlich nach Ostserbien kamen und zur Gusle sangen; 7) das epische Lied verbreitete sich in Ostserbien auch über Kirche und Schule, dann über Bücher und Grenzsoldaten (Soldaten, welche die Grenze bewachten und aus westlichen Gebieten Serbiens stammten und 8) im Gebiete selbst verbreiteten epische Lieder Handwerker, indem sie nach Arbeit aus einem Ort in den anderen gingen.

¹⁾ Зборник прилога Тимочке крајине II, с. 23, Зајечар, 1930. — ²⁾ Вук Пјесме I, с. 127 и 235, 1891. — ³⁾ Влад. М. Николић, пом. дело. — ⁴⁾ Прилози I/1, стр. 99. — ⁵⁾ Наш чланак, Прилози I, стр. 96 — 106.

Србљаци у Горњем Полимљу

Пре двадесет и пет година, уважени професор и научник г. Тих. Р. Ђорђевић, поставио је питање у првој свесци Гласника географског друштва: „Ко су то Србљаци?“ Он је очевидно постакинут на ово, што се име Србљаци помиње у неколико радова о Васојевићима. Колико нам је познато, о том питању није ништа више речено до сада. Ни новији радови нису пружиоли ни мало више светлости. Поред назива Србљак у области данашњих Васојевића, јавља се и име Ашанин, које је у неку руку постало синоним овог првог израза. Пошто су и један и други назив до сада погрешно тумачени, чак и од оних који се баве књигом, ми ћемо покушати да у овом чланку унесемо бар нешто више светлости о постанку оба имена. Али да се дође до бољих објашњења морамо се осврнути на етничку прошлост области у којој сада живе Србљаци односно Ашани.

Горње Полимље, где данас живе Србљаци, било је све до краја прве половине седамнаестог века густо насељено. То потврђује опис скадарског санџака од Марјана Болице из 1614 године, којем је припадао и један део ове области. Кад је у Плавско-Гусињској области и у суседним пределима било тако густо насељено старо српско становништво, може се са сигурношћу то рећи и за суседну беранску котлину, која није обухваћена поменутиим описом. То српско становништво нагло је проређено после катастрофе од 1651 године, када је будимаљски епископ Пајсије одрт, а свештенство покљано или разагнато. Оно света што је тада остало докоччале су две познате сеобе, тако да је око 1737 године ова област готово сасвим опустела. Том приликом је спаљен и манастир Шудикова, а по народном предању и манастир Ђурђеви Стубови, код данашњих Берана, није „певао“ баш у то доба пуних тридесет година. Од краја седамнаестог века почињу се спуштати и насељавати на опустела места разна брдска и црногорска братства. Насељавање се није вршило у маси, но појединачно и постепено. Овај крај постаје у то доба нека врста вратнице, кроз коју се креће становништво из Брда и Црне Горе, да се преко Пештери разлије по Шумадији и Поморављу. При пролазу неке су се породице задржале краће време у данашњим Васојевићима и беранској котлини, а затим ишли даље. Са овима се каткада кретало понешто и од оних остатака старог, односно раније досељеног становништва. Оно света што је остало настањивало се на беговску земљу, сељакајући се у почетку из места у место по целој области. Тај остатак брђанских и црногорских братстава, која памте своје порекло, време доласка и узроке сеобе, Васојевићи су назвали Србљацима. Дакле, Србљацима се називају они Срби православне и муслиманске вере, који не воде порекло од Васа, родоначелника свих Васојевића. Ма из које српске области дошао Србин да се насели у Васојевиће, он је за Васојевића

Србљак; што значи по народном схватању, онај који није Васојевић. То име Србљаци су добили много раније, а не после преласка Васојевића у лимску долину, као што тврди г. Вешовић и други васојевићки испитивачи.¹⁾ Ово није тешко утврдити. Познато је из поменутог описа М. Болице, да су Васојевићи живели око 1614 године у Лијевој Ријеци као организовано племе које је бројало 90 кућа. Зна се и то, да они нису прешли из своје матице преко Комова пре 1700 године. Како је Лијева Ријека у суседству са Полимљем, у којем је пре преласка Васојевића у ову област живело српско становништво, ови су не само знали једни за друге, него били, без сваке сумње, у тешњим односима. Сем тога, Лијева Ријека је тада припадала будималској епископији, те је сасвим природно да су њени становници и преко ње имали везе са полимским. Још тада су, дакле, Васојевићи називали своје прекокомске суседе Србљацима.

Различна су тумачења имена Србљак. Једни тврде, да тај назив означава не баш право Србина него нешто слично као на пример: Арнауташ, Гркман итд.²⁾ Други опет мисле да ово име носи у себи класно обележје, које потсећа на средњековне „Сebre — робове“ или потиштену турску рају.³⁾ По нашем мишљењу у једно и друго тумачење је погрешно. Име Србљак је старији назив. Њиме су, као што је раније речено, Васојевићи, још док су били у својој прекокомској колевци, називали Србе староседеоце у долини Лима. Будући организовани племенски, Васојевићи су, као и остали Брђани, претпостављали до скоро племенско име српском и црногорском. Међутим, старије становништво лимске долине није имало сличног племенског имена, сем општег, Срби или Србљаци. Тај назив старијег становништва пренели су доцније Васојевићи и на онај мозаик брђанских братстава, племенски неорганизованих, а настањених баш у оној области где су пре њих живели стари Србљаци. Да се назив Србљаци заиста односи на раније становништво и, да ово име значи што и српско, има довољно доказа и у литератури. Оно по Новаковићу одговара старом називу Србљь.⁴⁾ У Српском речнику од Вука Караџића, поред Србин стоји и реч Србљак, као синоним ове прве. И богослужбена књига „Србљак“, која садржи службе српским свецима, потсећа на ово име. Сем тога, назив Србљак очуван је и у неким другим областима, и то баш за старо српско становништво, као што је случај са муслиманским сточарима у Херцеговини.⁵⁾ По испитивањима Тих. Р. Ђорђевића, и становници Хомоља називају се такође Србљацима. „У Жагубици у којој је становништво српско и румунско, редовно се за Србе каже, да су Србљаци.“⁶⁾ Ово становништво, по саопштењима писца, дошло је од Бијелог Поља и Сјенице.

Интересантно је, што се име Србљаци односи, или се односило на старије српско становништво, које живи у области где је формирана прва српска држава и њено етничко језгро, или на оне исељенике из исте области, као што је случај са становништвом у Хомољу. И чињеница, што ови Србљаци живе у додиру са супротним етничким елементима: са организованим племенима, досељеним планинцима или са становништвом других народности, није такође без интереса за чување овог старог

¹⁾ Др. Р. В. Вешовић: Пleme Васојевићи, Сарајево 1935 год. стр. 109, 134 и 244. —

²⁾ Поп Богдан Јалевкић: Васојевићи у турској граници (Несеља књ. III, стр. 703). —

³⁾ Пleme Васојевића, стр. 245. — ⁴⁾ Ст. Новаковић: Неколико тежих питања српске историје (Годишница Н. Чупина књ. XXXI, стр. 5). — ⁵⁾ Ј. Дедијер: Херцеговина (Несеља VI, стр. 174). — ⁶⁾ Тих. Р. Ђорђевић: Ко су то Србљаци. Гласник Српског географског друштва, св. I, стр. 121.

назива. Из свега овога може се родити доста сигурна мисао, да је име Србљак било опште у Старој Рашкој, или бар у једном њеном великом делу, где и данас тај назив још живи. То старо српско становништво, делом је исељено, а делом разбијено у мање групе новијим динарским досељеницима, или асимиловано. Негде је на њих остала само успомена у имену као што је случај у Горњем Полимљу, где је без сваке сумње било континуитета између старијег и данашњег становништва.

Име Србљак, које је до скоро имало у Васојевићима погрдно значење, раније је било чак и похвално. У стиху, сигурно узетом из народне поезије, каже се за Србљаке:

Оваки је адет у Србљака
У Србљака на гласу јунака!)

Погрдноост имена Србљак дошла је у разним крајевима под различним околностима. У Васојевићима, оно је могло добити тај смисао још док је ово племе било у својој матици, Лијевој Ријеци, а није немогућно, и доцније, после доласка у непосреднији додир са данашњим Србљацима. У првом случају, Васојевић планинац гледао је на Србљака ратара са висине своје планине. Он га је сматрао за мекшег и уопште слабијег, као што је и данас редовна појава у областима где један поред другог живе планинци и равничари. У другом случају Васојевић је гледао на мала србљачка братства, неорганизована и лишена племенске заштите и подршке, као на нешто ниже од себе и по пореклу и по вредности, и ако у ствари већина ових воде порекло од најбољих родова у Брдима и у Црној Гори. И ово име, које у почетку није годило неवासојевићким братствима, честом употребом и дужим навикама изгубило је првобитно погрдно значење. Сва та братства почела су се у односима са Васојевићима називати тим заједничким именом, што је у ствари било прва етапа за стварање србљачког или ашанског племена као противтеже васојевићком.

И назив Ашани, који смо узгредно споменули, често се преплеће у овој области са именом Србљаци. У беранској котлини (Хасу) Ашанин значи што и Србљак. Сасвим је јасно да овај назив долази од предеоног имена Хас, али се ово погрешно тумачи, а са тим и порекло ранијег, а врло често и данашњег становништва овог предела. Има Васојевића који верују да је овде раније живело неко сточарско племе Ашани, слични оним несловенским сточарима, који се суочају по планинама и у долинама Поморавља и Повардарја. Као један од доказа за ово тврђење, многи помињу нека братства ван ове области, која себе зову Ашанима. Заиста постоје братства у Ускоцима, у Вранешу, на Коврену и Метохији (Мојстир), која се презивају тако; али то нису стари Ашани страног порекла, већ братоношка братства, која су неко време живела у Хасу, па се доцније због крви иселила као и многа друга. Тамо, у свом новом завичају, прозвали су их по месту одакле су досељени, што је врло чест случај у нашем народу. И др. Вешовић повео се донекле за овим погрешним мишљењем, када каже, да су можда овде живели такви Ашани и да је име Хас остало као успомена на њих.²⁾ Међутим, потпуно је познато да назив хас има сасвим друго значење. Хасови су били добра цара, царске породице, везира или које друге значајне личности. Таквих хасова било је по целој нашој земљи, за прво доба турске владавине. Између осталих да

1) Вук С. Караџић, Српски речник, код речи Србљак. — 2) Вешовић: Пleme Васојевићи, стр. 154—5.

поменемо Ђаковачки Хас у Метохији и Азбуковицу (Ас Буковица), предео у Северној Србији. Хас код данашњих Берана, „Равни Хас“ „питоми“, „гиздави“ и гусињски, како се често назива у народним песмама, био је, без сваке сумње, султанов посед, јер су царски поседи били увек плодне земље, које су давале велике приходе. О томе говори и народно предање. У народу се прича, да је овај хас припадао, једни кажу цару Душану, други турском султану, и да је један од ових приликом обиласка овога краја, занет његовом плодношћу и лепотом изрекао ове стихове:

Хасу равни мој Мисру мали,
Да те нису брда опколила
У тебе би престо начинио

Предео Хас се јавља под овим именом врло рано. Два српска калуђера, Павле и Дамњан, у писму Папи, децембра 1597 године, поред осталих предела помињу и овај Хас¹⁾. У једној школској дипломи свештеника Илије Јовановића — Лутовца изdatoј у Београду 1847, каже се да је он родом из предела Хаса у Херцеговини. И 1858 године, приликом покрштавања неких Васојевића у селу Ржаници, берански Хас се помиње као кнежина.²⁾ Он је и раније, пре доласка данашњег становништва, у ствари то и био. Кнезове ашке помиње народна песма у борби са Турцима.

Хас берански је према томе био у неком погледу посебна управна јединица у овој области. Због тога и због свога географског положаја и других особитих услова, погодних за формирање засебне етничке групе, и његово становништво је добило нарочито обележје. Њих су Васојевићи и уопште сви планинци називали Ашанима. А пошто је Хас првобитно био насељен само Србљацима, то је и име Ашанин у овом пределу добило оно значење које и Србљак. Србљак је, могло би се рећи, шири појам, а Ашанин ужи за обележавање невасојевићких братстава. Али у многим случајевима, особито када се говори о невасојевићком становништву беранске котлине, ови се називи могу заменити један другим.

Што се тиче Васојевића, може се са сигурношћу примити мишљење В. Ђоровића, да су они тек по доласку у тешињи додир са Србљацима, који су се називали само Србима, почели чешће употребљавати тај општи назив, као заједничку ознаку и за себе и за Србљаке.³⁾

Односи између Србљака и Васојевића. — Какви су били односи између старијег становништва у долини Лима и Васојевића, не може се сигурно утврдити, јер о томе никаких писаних података, а традиција није сигурна у колико је има. Тек откако су Васојевићи прешли преко комовског развоја у слив Лима, зна се нешто више о тим додирима са Србљацима и о животу једних и других. Као сва планинска племена која се баве сточарством и Васојевићи су били завојевачи. Настањивали су се силом на заузето земљиште, али сасвим постепено као и малисорска племена, никада не кидајући везу са матицом; лагано су они потискивали тек насељене Брђане — Србљаке, и не толико физичком силом колико рђавим поступцима. Самим тим, што сва ова разнородна србљачка братства нису била у почетку организована као целина, може се лакше објаснити брзо надирање Васојевића. Али се ипак ни сви Србљаци нису лако потчињавали. И они су са собом пренели сву борбеност и сав понос својих племена. У многим случајевима, и у пркос велике силе, давали су снажан отпор, нарочито задружне по-

¹⁾ Гласник Земаљског Музеја за Босну и Херцеговину (1909) свеска 1—2, стр. 50. —

²⁾ Српске новине бр. 53 од 8 маја 1858. — ³⁾ В. Ђоровић: Историја Југословена, стр. 25.

родице и она братства која су одржавала тешке везе са својим племенским матицима у суседству Васојевића. Напротив, бројем слабија братства подносила су многе насртаје васојевићке, који су извођени на доста груб начин. Једни су се Васојевићи, на пример, идући на четовање у муслиманске крајеве: Рожаје, Бихор, Ругову, Плавско-Гусињску околину и Колашин, при пролазу кроз србљачка села, снабдевали храном („брашњеником“). Било је случајева да су овакве чете, неуспевши да нешто заплене од Турака, нападе и на стадо којег слабијег Србљака.¹⁾

Друга група Васојевића, још мање храбрих и човечнијих од првих, тумарала је као каква арамија од села до села, из куће у кућу, тражећи од појединих да им се зготови што лепше јело. И поред добре гозбе, дешавало се да овакви „гости“ однесу нешто што им се свидело у кући и да за то и не упитају домаћина. Прављене су разне смицалице, да се створи бар какав повод за пљачку. Овакви поступци су учинили, да се исели велики део православног живља из Бихора, где су долазиле васојевићке чете, ради пљачке. Поп Богдан Лалевић и Иван Протић у своме делу *Васојевићи у ширској граници*, забележили су сличне примере. Они на једном месту кажу: „Било је случајева да Васојевић узме Ашанину и жену и овај није смео ништа предузети. А већ за коња, вола, ништа није било природније него их Ашанину отети.“²⁾

Да ли су Васојевићи појединим Ашанима отимали и жене, не можемо са сигурношћу рећи. Због велике осетљивости, која је у том погледу јако наглашена код свих Брђана, па и код духом најслабијег њиховог човека, тешко је овоме потпуно веровати. Можда је било и таквих случајева, али су се они сигурно завршавали крвљу, или сеобом. Напротив, биле су много чешће појаве присилне женидбе Србљака са васојевићким девојкама.

Овакав поступак довећа девојка онима које су они у почетку омаљовавали слаже се досеке и са схватањем брђанског света, да девојку треба дати „вагановићу“ тј. оном ко је имућан, а узети од „кућевића.“

Поступак при таквој женидби био је врло једноставан. Дође отац, брат или који ближи сродник девојке, као намерник или нежељени гост у кућу где жели дати своју одиву. Пошто се наједу и напију, испале пушке кроз прозор, пропративши пуцањ честиткама и речима, да је тај и тај ту или ту девојку дао за тога или тога момка. После тога изабраник коме је девојка намењена, морао се са тим помирити, из обзира према својој задрузи, која би се иначе морала иселити из тога краја, а овај „за узети образ“ добити земљу.

Овакви поступци навели су Ашане, односно Србљаке, да се жале против Васојевића и у Београд и на Цетиње. У писму, које је Кнез Александар Карађорђевић упутио владици Раду 28 октобра 1851 године, каже се између осталог и ово: „Два Србина из Хаса код предела Васојевића дошли су ми ово дана с молбом и јадиковањем противу Васојевића. Они чуда противу ти људи приповедају. Кажу да им они не дају мира, да ји сваки час напастују, глобе и убијају, жене им отимају и небројно

¹⁾ Андрија Јовићевић у своме делу: *Плавско — Гусињска Околина, Велика, Полмиље и Шекуларци*, помиње сличне случајеве. На једном месту он каже, да су се мезгљани (Шекуларци) иселили због васојевићког зулума. Љеворечани су овима правили разне пакости: нападали су их и отимали им стоку. Један пут им „Љеворечани закољу чобанина, па са главом у торби дођу на конак у оца закланог детета. Када су домаћи видјели главу свога детета, нападну Љеворечане по ноћи и убију њих пет, па утеку у Ругову, а затим у Шећ, одакле их паша Махмудбеговић пресели у Гораждевац...“

²⁾ Поп Богдан Лалевић и Иван Протић, пом. дело стр. 703.

число други им зала чине“ итд.¹⁾ Даље се у писму каже, да је Кнез био „тронут јадиковањима“. У поменутом делу о Васојевићима, сасвим је нетачно тумачено ово писмо. Вешовић тамо каже, да је било нечега грубог и оштрог у држању Васојевића према Србљацима, али само у оним случајевима, „ако би ко потказао васојевићке чете Турцима или их завео у неприлику“, или што ови „нису показивали ратоборности у борбама са Турцима и водили више рачуна о интересима целине.“²⁾

Колико се може сазнати, овакви случајеви у народу нису познати. И Васојевићи као и Србљаци нису могли то потврдити. Заједно су они били, кажу, у свим борбама и четничким походима отаџко се зна. Домаће размирице су остављане на страну чим би се појавио спољни непријатељ. Што се тиче убојитости, Србљаци су се трудили да не изостану иза Васојевића. Има примера где су они били и храбрији. Као краишници Србљаци су, а доцније и досељени Васојевићи, били увек на удару. У свакодневной борби и на вечитој стражи, према Ругови и другим муслиманским пределима истрајали су Србљаци (Заграђани и у опште Поличани, Дапсићани, Петњићани, Калудрани, Загорани, Ровчани, Шекуларци, Величани и Горњосељани раније), и други, све до ослобођења испод Турака 1912 г., док су Васојевићи из Лијеве Ријеке и испод Комова долазили само у пљачку. Али је србљачка слава сасвим из разумљивих разлога засењавана васојевићком. Многи тврде да им је јунаштво одузимано и поједини подвизи другима приписивани. И Велимировић, у своме путопису „На Комовима“ то наглашује; каже, да Васојевићи Србљацима „чак и јунаштво отимају и ките се туђим перјем“³⁾. Без сваке сумње, било је и оваких случајева, као и другде, где племе није потпуно хомогено.⁴⁾

Поједини Србљаци били су једно време и духовни вођи читавог Хаса. Речи попа Вукашина и капетана попа Јосифа са Заграђа, слушала је цела област, и Васојевићи као и Србљак. Њихов наследник поп Мина, претстављао је исту вредност, само што је он, како Васојевићи тврде, био „велики Србљак“, због чега је изгледа и настрадао. Из србљачких братстава су готово и сви остали свештеници краја, који су као свуда у оно доба били са другим правцима на челу сваког покрета за ослобођење.

Дакле, разлог за рђаво поступање Васојевића према Србљацима у прошлости, не потиче из неке урођене племенске мржње, а још мање какве измишљене нератоборности ових последњих. Ти односи су веран економско-социјални израз онога доба, када су сва брдска и црногорска племена водила непрестане борбе око планина и у њима отседали главе једни другима, као да су били крвни и најзаклетији непријатељи. Шта више, такве су се свађе догађале између појединих грана истог племена. Ово је важило и за онај мозаик брђанских братстава, која се нису могла у свакој прилици одбранили од оних који су нападали сваког који је био слабији. Тицало се то и Васојевића. За ово тврђење довољан је доказ, што ни једном јачем србљачком братству није учињено никакво насиље, ако је и било таквих покушаја свршили су се са неуспехом, а често и крваво. Према томе, Васојевићи су у то доба рђаво поступали само са онима који су били бројно слаби и неотпорни. Са јачим србљачким

¹⁾ Душан Вуксан: Писмо Александра Карађорђевића Владици Раду; Записи, књига III, стр. 172-3. — ²⁾ Вешовић: Племе Васојевићи, страна 346—7. — ³⁾ Поп Милош Велимировић: На Комовима (Братство, књига V, стр. 87). — ⁴⁾ М. Велимировић каже у поменутом раду, да је Андрија Петровић, Србљак, убио крволока васојевићког Малић бега Ресеп-агића, али се то приписало Арсенију Вукићевићу (Васојевићу). Други тврде да је бега убио и притрао да му отсече главу други Србљак у тој чети, Милун Фемић, којег су Васојевићи убили на месту, да им овај неби славу узео.

братствима, они су се врло радо орођавали, дружили и ишли заједно у четовање и плен на непријатељску стоку.

Из сличних узрока произашли су и појмови о супериорности Васојевића над Србљацима. Такви примери нису ретки између досељених освајача и слабијих староседеоца, односно мањине. Готово иста појава запажа се и у оним насељима, где су Србљаци многобројнији од Васојевића. У овом случају и Србљаци сматрају Васојевиће, ако не нижим по рођењу, оно бар нешто горим и слабијим од себе.

Србљаци су морали доста трпети у та бесудна времена, како народ означава то доба, када није било сигурности ни за кога, а најмање за онога ко је био слаб. То стање је измењено тек у току друге половине деветнаестог века, када је Васојевићима завладао, под утицајем државне мисли са Цетиња, знаменити војвода Миљан Вуков, човек широких схватања, који је осетио потребу да цело племе, и Србљаци и Васојевићи, буде што солидарније. То се могло постићи само правичношћу. С тога је он уз припомоћ својих сарадника завео ред и правичу, уколико се у то доба могло учинити, а у заједници са сердаром Јолем Пилетићем, изаслаником кнеза Данила, организовао је и правосуђе. Постављени су осам капетана за целу област, од којих су тројица били Србљаци. Сваки је капетан судио у свом крају, а теже послове сви заједно. Нас овде особито интересује чињеница, да је србљак капетан-поп Јосиф Михаиловић са Заграђа био надлежан у суђењу и на оних пет до шест кућа србљачких које живе испод самих Комова. Почев од тада, није се могло лако решавати ни једно питање које се тичало Србљака, да у њему не учествује србљачки претставник. Али се и даље осећао подређенији положај Србљака и њихова борба са Васојевићима за постизање равноправности није престајала. Пред сами Балкански рат 1912 године Србљаци у турској граници, образовали су тако звани „Ашки одбор“, чији је задатак био, да, поред општинских, води бригу и о посебним интересима Ашана, односно Србљака.

Из ове борбе са Васојевићима родио се дух солидарности код свих Србљака који је постепено долазио до све већег изражаја. Њих су најпре приближиле невоље; сјединиле потребе за одбрану; затим су примили наметнуто србљачко или ашанско име за своје, као нешто заједничко што их чвршће спаја у једну целину. Под тим околностима се могла и јавити мисао, која се код неких Србљака чује, да они воде порекло од Аса, који је био брат Васа, родоначелника Васојевића. Тим се потсвесно жели казати да су сви Србљаци једно племе равно Васојевићима и по јунаштву и по другим вредностима. Ма колико ово веровање било наивно, ипак је интересантно. Ту се јасно види, да се племе може формирати под извесним околностима и око неке измишљене личности или каквог наметнутог имена, као што је случај са данашњим Србљацима у Горњем Полимљу.

Иако су се Васојевићи и Србљаци изједначили и физички и психички под утицајем сталног додира и родбинских веза, које су већ одавна обострано премрежиле цело племе, ипак се још и сада осећа извесан антагонизам између њих. Истина, он слаби, као и племенско уређење, под утицајем новог доба и млађих генерација, али још покаткад избије на површину што је последица двестагодишње борбе, традиција, а можда и атавизма далеких предака.

Résumé. — *Les Srbljaci.* Les Vasojevići nomment Srbljaks ceux qui n'appartiennent pas à leur tribu. En réalité ces derniers se composent de différentes familles, descendues à Gornje Polimlje du Monténégro.

Ce nom de Srbljak n'est autre que celui que portaient déjà les anciens habitants serbes de cette contrée. Etant donné leur manque d'organisation comme tribu, les Srbljaks étaient souvent en bute à des attaques diverses de la part de Vasojevići. C'est cette situation intenable qui a poussé les Srbljaks à se donner une organisation analogue à celle des Vasojevići.

Grâce à ce fait, ils ont pu, par la suite, tenir tête aux Vasojevići.

Мањи прилози

О сувачама у Банату (Über Pferdemühlen in Banat)

У Банату је доскора у многим селима било *сувача* за млевење разних врста жита. Данас су, колико ми је познато, оне врло ретке. Градили су их мајстори који су зидали куће и друге зграде.

Суваче су обично имали богатији сељаци. На простору пречника 20--25 м. постављан је кружни зид од цигала или дасака, на тај начин што су у размаку од 2—3 м. побијани диреци, преко којих су стављане даске или су узиђиване цигле. На томе зиду су остајали врло мали

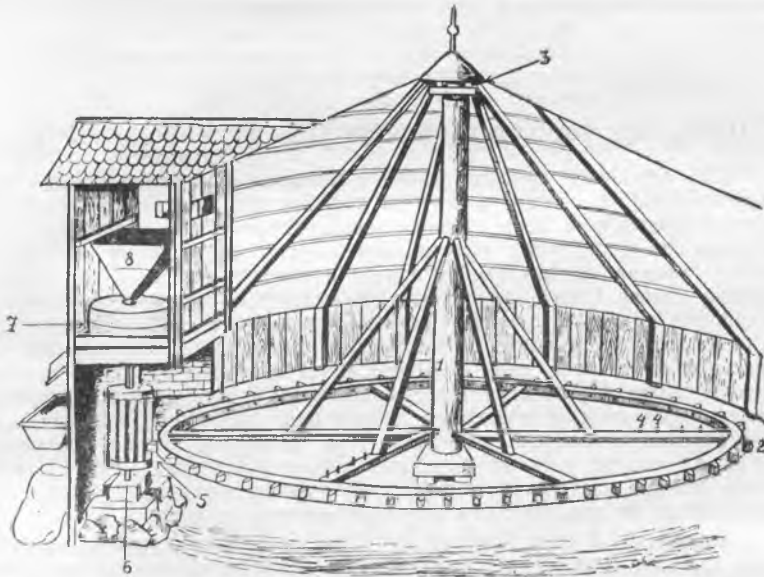
Слика 1. Сувача у Банату.

отвори који су замењивали прозоре. Напред, према улици, био је простран улаз кроз који су могла ући и четири коња. Суваче су имале купаст кров покривен трском, даскама или црепом, а при врху једним делом и плехом. У врху крова је усађен шиљак (слика 1).

Унутрашњи део крова, под самим врхом, зове се *небо*. У средини суваче је *йой*, дебео и око 10 м. висок балван, углављен на јаким, четвртастим гредицама, које леже на каменој подлози. Горњи и доњи део попа оковани су гвожђем и на врху имају гвоздене шиљке. Гредице

које се зракасто разилазе од доњег дела попа и оне које полазе од његове средине везују *велики шочак* за попа. *Велики шочак (коло)* је округло и са зупцима од дреновог дрвета; зупци су поређани у размаку од 5—6 см. и они улазе у *вретено* (цртеж 1).

Да би коњи могли ући у велики точак (коло), он се морао подизати. Коњи су у велики точак упрезани на тај начин што су везивани за јаке дренове клинове, који су били учвршћени на оним попречним гредама у точку. Коњи су покретали велики точак и то обично два. Само када се журило и хтело да се посао што пре сврши, упрезана су по четири коња. Са два коња за један сат могло се самлети до 100 кгр. жита.

Цртеж 1. Унутрашњост суваче.

1. = поп; 2. велики точак; 3. = небо; 4. = клинови; 5. = вретено; 6. = жабица; 7. = доњи и горњи камен; 8. = сантрач.

До великог точка је вретено кроз које пролази гвоздена осовина. Ова осовина доњим делом лежи на *жабици* која је углављена у једну греду, а ова усапљена у две друге, јаке греде. Да би било издржљивије, вретено је у средњем делу од дреновог дрвета и опточено гвозденим обручевима. Горњи део гвоздене осовине пролази кроз *доњи камен*, а на њеном врху је углављен *горњи камен*. Над горњим каменом је *сантрач* у који се сила жито. Кад коњи крену, велики точак помоћу зубаца покреће вретено а вретено горњи камен. Ако коњи иду брже, брже се окрећу велики точак и вретено, па са њима и горњи камен. Камен се подизањем и спуштањем подешава за млевење разних врста брашна: за ситније или крупније, за прекупу (зрна се само издробе) итд. Било је сувача у којима се могло самлети најфиније брашно.

Уз сувачу се налазила мања зграда од набоја или цигаља са станом за „сувачара“ и са *шаваном*, подељеним на одељења за разне врсте

жита, које се добијало као *ушур* (награда за млевење). На име ушура је обично узимана ока за сваких 100 кг. самлевоног жита, а он се мерио нарочитим дрвеним судом облика мање ведрнице за млеко.

У сувачи је стално живео сувачар, чија је дужност била да чува и одржава сувачу, да оштри камен сваких осам дана и да пази на ред и помељаре. Сувачари су били или сами сопственици суваче, или су то били најмљени људи. Ови последњи су као награду имали башту и проценат од ушура.

Раније у Банату није било парних ни других млинова осим сувача. Скоро свако село је имало по неколико сувача, које су добро радиле и сопственицима доносиле лепе приходе. Данас су њих заменили модерни млинови.

Никола Зега

Неколико народних обичаја (Einige Volksbräuche)

Као наставник српског језика у Битољској богословији, дао сам школске 1933/34 године у другом разреду домаћи задатак: „Један народни обичај који ме је највише заинтересовао.“ Сви ученици су одговорили на постављену тему и дали податке о појединим обичајима које су уочили. Скоро сви су навели и моменат кад су и где видели описани обичај. Пошто су ученици богословије из разних места, описали су обичаје из својих крајева. Прегледајући задатке мени се учинило да би било потребно средити од њих један чланак, који иако не обилује богатством материјала, ипак је интересант сам по себи, тј. по начину рада. Ученици су у почетку задатка давали своје мишљење о обичајима; опис догађаја који је претходно да они виде тај обичај итд. Све сам то пропустио, а изабрао само места која спадају у обичаје, препричавајући их својим језиком, изузевши карактеристичнија места. Испод сваког обичаја наведено је име ученика који га је описао, а обичаји су распоређени по празницима и свечаностима кад се врше.

Божих. — У селу Претрешњи (Срез прокупачки) пошто домаћин унесе бадњаке и простре сламу по кући, заспу га житом, и онда сви поседају на „черге“ и вечерају само воћа, пошто се на Бадњи дан ништа не кува. Испред зоре домаћин изводи вола из штале, доводи га на кућни праг и даје му жито из сита. Док во једе жито из сита, двојица му ставе шупаљ колач на рог, окрећу га неколико пута па га онда преломе на пола и пољубе се. Укућани тада кажу: „Љуби свиња магарца“. Ујутру, кад дође полагајник, мора, пре него што ће „царати“ у ватру, да стави рукавицу на десну руку и онда „цара“ говорећи: „Оволико говеди, коза, оваца, волова“ итд. После тога полагајник седа на сламу и огрну га гуњем.¹⁾

У селу Сувом Долу, истог среза, сељаци иду по бадњаке после подне на Бадњи дан. Са собом понесу ракије, погачу и мало овса или кукуруза. Кад посеку први бадњак, онда пањ прелију ракијом, заспу га житом и ту ручају, па се са бадњаком враћају кући. Бадњаци се уносе у кућу увече. Домаћин с прага уносећи бадњак засипа домаћицу житом говорећи: „Христос се роди“. Домаћица одговара: „Ваистину роди,“ и такође га засипа житом. Кад се унесу бадњаци и простре

¹⁾ Милосав Поповић.

слама, сакрију се све столице и столови из куће; уносе се тек трећег дана Божића. Кад осване Божић, најпре један из породице донесе воде са извора, затим уводе у кућу овна или вола, стављају му на рог један шупаљ колач и гледају да ли ће треснути главом да га збаци или ће остати миран. Ако тресне главом, биће родна година, а ако не тресне, биће неродна година.¹⁾

У селу Ковилову (Срез неготински) два пута се иде по бадњаке: први пут ноћу уочи Бадњега дана, „да им се плоди црна стока,“ и други пут на Бадњи дан, „да имају доста беле стоке“. Кад се врате први пут, уносе бадњак у кућу говорећи: „Добар дан! Нек' нам буде Бадњи дан и нек' нам Бог да здравље, срећу и весеље, много стоке и блага“. На Бадњи дан деца рано поране, иду селом, певају коледарске песме и ударају у тарабе својим шареним штаповима, које су им старији начинили. Затим се једна група деце одвоји и иде те носи бадњак по селу, певајући песме о Христовом рођењу. Њих сваки домаћин дарује и била би велика срамота да пођу испред чије куће без поклона.²⁾

У Михајловцу (Срез брзопаланачки) уочи Бадњега дана свака кућа спрема по један врбов штап. Штап се најпре огули, па се онда покрије по неким деловима кором и надресе на упаљену свећу, над којом се држи док сав не поцрни. Онда се скине кора и штап остане шарен. На Божић, ујутру, деца иду од куће до куће и свако носи по један шарен штап, торбицу и ножић, па пролазећи лупају штаповима и вичу: „Колач, колач, дај колач!“ Дете које прво уђе у кућу сматра се као полагајник, и оно оним шареним штапом „гарка“ ватру и говори: „Буна зо ла жун ен тру час бун со дја Домъезо порчи гајини“. То чине и остала деца. Прво дете добије колач, натакнут на шарени штап и нешто новаца, а остала по један мали колач. По народном веровању ови шарени штапови означавају шарену стоку, која је била у пехини кад се Христос родио. Ови се штапови зову „коленде“ и чобани их носе за стоком преко целе године. На први дан Божића носе жене пржена јаја и „мамаљигу“ и дају свакоме кога сретну. То чине за душу умрлих, „за Бог да прости“.³⁾

У селу Моргару (Прилепски срез) скупља се слама која је остала од ноћне ватре и разноси по кокошијим гнездима. Тада се изговарају речи: „Колку сламки толку јајца на ден да носите“.⁴⁾

У истом срезу, у селу Никодину, на Бадњи дан увече жене носе на воду квасац од хлеба и пропуштају га кроз воду изговарајући неке речи. То се зове „подмлада квасца“. Веровање је да мора свака жена да подмлади квасац уочи Божића, иначе ће јој се стално преко године кварити хлеб и јести ће га миши.⁵⁾

Ускрс. — У Доњој Собри (Дојрански срез) на Ускрс чељад иду на извор да се умију. Са собом узму црвено јаје и лист трендафилов (ружин) и пре него што се почну умивати тринут се протрљају јајетом и листом по лицу, говорећи у себи три пута: „бео—црвен“. Тамо народ у пролеће много пази да га кукавица не претекне, т.ј. да не закука пре него што ујутру заложе. Кад први пут чују кукавицу вичу: „Чух те, прехих те, иди сос здравје.“⁶⁾

Ђурђев дан. — Код Штипа има једна шупља стена, кроз коју води пут у другу, такође шупљу стену, само много пространију, где цури вода. Ово се место зове „Шадрванбаши“. Један дан уочи Ђурђев дана сав народ иде да се провуче кроз ове отворе. Прво прођу кроз

1) Милан Вељовић. — 2) Иван Петровић. — 3) Борисав Дидић. — 4) Петар Николић. — 5) Борисав Бошковић. — 6) Ђорђе Данчевић.

први отвор, па онда уђу у други где се умију оном водом што цури, запале унутра свећу и излазе напоље. Кад се провлаче кроз први отвор строго пазе да се не дотакну камена, јер ко га се дотакне мисле за њега да је грешан, а ко се не дотакне да је праведан. Кад сврше са провлачењем, сви ту доручкују, па људи иду на посао, а женске и младеж остају цео дан играјући се и веселећи се.¹⁾

Ивањ дан. — У Прилепу и околини уочи Ивањ дана скупе се дечаци и девојчице, узму један ибрик, обавију га марамом и оките цвећем, па иду од куће до куће и траже прстење или какав други накит који стављају у ибрик. Кад обиђу све куће, оставе ибрик с накитом да преноћи под ружом. Овај се ибрик зове „тајане“. На Ивањ дан у јутру дечаци узму остављени ибрик, једну тепсију за брашно и један суд за уље, па иду опет од куће до куће. Кад дођу пред неку кућу, ставе ове ствари на сред дворишта, ухвате се у коло око „тајанета“ и певају ову песму:

„Тајане, бојане,
Имам брат свети Јоване,
Ункеши, ункеши.
Ункеши по измомо
По измо, по измо.
По измо ситна роса,
По роса, по роса.
По роса мома боса.
Постој моме почекај,
Да ти кажам два збора.
Имам брат свети Јоване.

Тој мене, тој мене;
Тој мене широк встан,
Лас њему шал чорани.
Играле момите крај манастира,
Калуђер гледа од пенџерина.
Ој калуђере ти црн' ђаволе,
Врли си шапка на ћерамили,
А петравило на трендафило.
Белато брада дома си седи,
Приата брада на бербершица“.

Кад отпевају, враћају прстење ономе чије је, домаћица им даје брашно и уља, а богатији и новаца. Од сакупљеног брашна и уља једна жена им умеси колачиће без квасца — „кравајчиће“. За новце купе „шећерчина“ који стављају на кравајчиће. Од преосталог брашна и уља умесе им питу са зељем — „зеоник“. Кад се све испече, сваки узме своје кравајче и по комад пите и разилазе се. Од цвећа, којим је био окићен ибрик, жене узму по мало и чувају преко целе године као лек, а исто тако чувају и прстен, односно накит који су добили натраг.²⁾

Нова година. — Прослављање Нове године у Битољу се назива „бабари“. На Нову годину се обуку неколико особа у бабаре. Обуку се у кожухе, или у овчију кожу са окренутом чулавом страном напоље, па се по кожуху опашу и обесе звона. Капа им је са роговима а мушки у рукама имају дрвене сабље. Са њима иде једна „девојка“ (обично у женско одело преобучен младић) с дугачким вितिцама, обучена у белу дугачку хаљину. Девојка на главу стави венац од лишћа, са кога се позади спушта низ леђа до земље једна дугачка трака од белог платна. Ова девојка претставља Нову годину. Кад се овако спреме, бабари залазе по кућама. Кад дођу пред кућу ухвате се у коло и играју а девојка стоји напред кола. Бабари певају:

„Домаћине, Дамњанине,
Ако спијеш разбуди се;
Ако пијеш весели се.
Ти носиме нова срећа,
Нова срећа Нова година“.

Кад добију поклон иду даље и понављају свуда исту песму и коло. Пре рата су бабари ишли у околна села, која су такође имала своје

¹⁾ Стојан Бојадјевић. — ²⁾ Трајко Мирчевић и Борисав Талевић.

баваре. Тада су пазили да се не сретну једни с другима, пошто би у том случају дошло до туче између њих, јер нису хтели једни другима да се уклоне с пута.¹⁾

У Плашком, у Лици, увече на свршетку старе године, скупе се сељаци у једну кућу и ту певају тужне песме за старом годином. Онда једна најбоља певачица запева:

„Годинице, годинице, ти јаднице стара“.

А момци и девојке заједно одговарају:

„Ми нећемо, ми нећемо таквог господара“.

Кад то отпевају, улази у собу стара година и то обично она девојка која је прошле године била „Новајлинка“ тј. Нова година. Она је у поцепаном црном оделу, прилази прво младима, али је ови не примају него сви из гласа запевају:

„Бјежи од нас стара бабо,
Ти нас ниси пожењила,
Ти нас ниси поудала,
Нити добра пожелела“.

Она се онда обраћа старима, који јој благодаре што их није уморила, него их сачувала здраве, и она поздрављајући се с њима излази напоље, а млади је том приликом ударају. Тада улази Нова година — „Новајлинка“ искићена пантљикама, воћем, клиповима кукуруза и са класјем, које је за тај празник нарочито остављено. Тада јој сви приђу, да јој скину накит, но она дигне руке у вис, дајући тим знак да се умире. Кад се умире, „Новајлинка“ тражи од њих обећање да ће извршити све што она предложи, ако желе да код њих остане. Кад присутни пристану, она пресуђује: да се тај и тај човек помири; да се та девојка уда за тог момка итд. Затим најлепша девојка или она којој је „Новајлинка“ одредила да се уда, посипа „Новајлинку“ житом, орасима и лешницима, а девојке и младићи певају:

„Нек нам даде Свемогући,
Што нам Новајлинка носи.
Не дај, Боже, ником створу,
Да у Новом году проси!“

Тако целе ноћи проведу у веселу и песми, а ујутру „Новајлинка“ иде по селу, честита свима Нову годину и тражи обавезе од завађених људи да ће се помирити. Дешава се да се гада помире и они који су били „до крви завађени.“²⁾

У Дебру се Нова година зове Василица и прославља се свечано. Уочи Василице деца скупљају по баштама прутине и босиљак. Кад се врате кући, мајка им све то лепо свеже и окити. После вечере, домаћин узме један мали суд од бакра или од бронзе и у њега стави онолико зрна пшенице, колико има чељади у породици и блиској родбини, паменивши свакоме по једно зрно, а дода још једно зрно за св. Василија. То онда стави на ватру, и једно од чељади гледа чије ће зрно најпре да скочи. Сматра се да ће онај, чије је зрно прво скочило, у наредној години бити најсрећнији. Ако прво скочи зрно св. Василија, верује се да ће бити родна година. Сутра дан домаћин та зрна даје кокошкама,

¹⁾ Вукота Кандић. — ²⁾ Војислав Мирић.

осим зрна св. Василија и оног које је прво скочило. Ова се два зрна чувају крај иконе, преко целе године, док се на Нову годину не замене новим. На Нову годину иду дечади од куће до куће по селу и свакога, кад уђу у кућу, ударе по глави и говоре: „Сура, сура година по весела Господа.“ Народ пази које ће им дете прво ући у кућу и много га обдаре, јер верују да оно носи срећу.¹⁾

У околини Куманова уочи Нове године се скупе младићи на сред села. Ту се договоре шта ће ко тражити од сељака, и онда иду по селу. Гдегод дођу, пред сваком кућом певају, свирају и одиграју по једно коло, да би домаћину стока играла, тј. да би била здрава. Онда изађе домаћин с лампом у руци и даје им дар. Играјући они вичу „сирово и борова“ што значи да желе домаћину сирову а не суху годину. Сутрадан се маскирају, једни као девојке, други као бабе, а трећи као старци. Ови последњи навуку на главу црне овчије коже, на којима су по две рупе за гледање. На леђа подмећу сламу да би изгледали грбави, а исто тако и ноге обавију сламом. У рукама носе по једну батину место пушке, а паприка узму место фишека. Они су старешине својих „девојака“ и јуре онога ко их дира.²⁾

Св. Параскева. — У селу Вукањи (Срез моравски) постоји предање да је негде давно једноме кмету цркао во уочи св. Параскеве. Место где је во цркао налази се крај једнога потока и сељаци верују да је ово место означила за себе св. Параскева и да она не допушта да се по њему гази, нарочито кад је њен дан. Зато су сељаци близу потока направили пролаз кроз земљу дуг до четири метра и кроз њега, уочи св. Параскеве, проводе своје волове. На улазу, с обе стране, наложе ватре. Крај огњева стоји по један момак и по једна девојка. Девојке држе по један суд у коме су измешани со, бели лукац и маст. Кад наведу вола, девојке му на бутинама направе крст од те смесе, а младићи пруже батине и прекрсте их над волем. Пошто проведу волове, сељаци на овом месту режу колач и моле се св. Параскеви да им сачува стоку.³⁾

Уз часни пост. — У селу Смиљеву, у суботу увече, за време часног поста, позову се жене и девојке у кућу где има верена девојка. Приликом доласка дочекује их вереница љубећи старијим руку. Кад падне мрак, све девојке изиђу на поље у двориште и наложе ватру. Онда вереница поведе коло око ватре и девојке певају тужне песме, зато што је пост. Није обичај, због поста, да се у коло хватају мушкарци. На овим седељкама жене се маскирају и изводе разне шале.⁴⁾

Свадба. — У Мудраковцу (Срез расински) кад се сватови врате с венчања, војвода и младожења улазе у собу где су сватови. Војвода носи певца и с њим изводи разне шале, а младожења носи сито. Тако иду од свата до свата и војвода тражи дар за младу. Пошто покупе све дарове, војвода узима најпре старојков дар и пита свате чији је, па ако је дар богат говори: „Браћо, ово је донео стари сват: један казан, печенога овна, десет чаша и буре вина. Зато нека му Бог да пуне торове оваца; пуне бачве вина. Његова кућа сијала као царски двораци! Нека му Бог да здравље, како њему тако и његовим укућанима. Његове њиве нека буду увек пуне радника. У његовој кући увек нек се чује песма и свирка а јаук никад. Старојко, теби нека је на глас, домаћину и нама на част!“ — Тако редом пита за све дарове, а ако

¹⁾ Стојан Васиљевић. — ²⁾ Александар Цветковић. — ³⁾ Стојан Цветковић. — ⁴⁾ Спирос Даневић.

дар није богат онда он говори: „Браћо, ово је донео комшија... Врло богат човек, али циција. Један чађави бокал и то није купио, него је узео онај што му је покојни деда оставио. И једну дебелу кокошку. Пре би из суве дреновине воду извадио него ли из ње капље масти исцедио. Хвала... да Бог да добро дочекао. Нека Бог да ред у твојој кући и твоји укућани нека се слажу као рогови у врећи. Ти ниси дошао овде да пијеш чашама, него окама; ниси дошао да једеш, него да се наједеш и нешто у џеп да метнеш. Теби нека је на глас домаћину и нама на част!“ После овога улазе понова војвода, младожења и млада. Војвода носи сито са житом, младожења бокал вина а млада чашу. Војвода маше ситом и говори: „Често, песто, и невесто честитам ти ново место!“ и кудне га ситом по челу. У том младожења напуни чашу вина и да млади, а млада је даје старојку. Овај узме чашу и каже: „Домаћине, нека ти је срећно весеље кога сад правиш; нека су срећна деца коју сада састајеш. Нека их Бог сложи и умножи. У здравље да те снаја одмени од тешких послова. Нека ти Бог да добро у сваком послу. Твоји кошери нека су увек пуни; твоја чељад нека су жива и здрава. У твојим торовима блејало много оваца и јагањаца. У здравље да дочекамо и код моје куће да се овако провеселимо, а сваки наш пријатељ и непријатељ нек дочека овакву срећу. Здрав си домаћине!“ — И тако редом свима сватовима.¹⁾

Погреб. — У Михајловцу (Срез брзопаланачки) кад некога носе да сахране прво изваде једно дрво са жилама и оките га жутим марамама и шареним хартијама. То дрво носи пред мртвацем један момак. За мртвацем иде неколико девојака. Кад стигну код цркве, сви уђу у цркву осим девојака, које за време опела обилазе око цркве, чупају косу, бију се у прса и вичу: „Скола, скола дајка-а-о“. Кад га сахрањују свак баци у гроб по једну шаку земље. Тада оно дрво посаде поред гроба а с њега скину жуте мараме и поделе их девојкама које су умрлога оплакале као „награду од покојника“. После неколико дана дају „поману“. За време јела вежу главу белим марамама, затим се веселе и смеју па и на силу, да би се покојник радовао.²⁾

Вл. Влаховић

О божићним обичајима у Батињанима (Über Weihnachtsbräuche in Batinjani)³⁾

На неколико дана пре Божића настане међу женама у кући живљни рад, али ипак извесних дана избегавају неке послове. Тако на пр. на Оцеве неће да прихвате иглу. На Туцин дан купују разне потребне ствари и кољу свињче. Многи кољу још и живицу. Од свињчета ухвате крв и њом са кукурузним брашном умесе колач, који чувају за Ђурђево. Свињче натакну на ражањ и уз повећу ватру га пеку на Бадњи дан ујутру рано. Раније се свињче печло уз један велики *пањ*, уз који су налагали друга дрва. Тај пањ, обично хростов, довозио је домаћин куће на Бадњи дан ујутру. На Бадњи дан врло рано домаћин је упрезао у кола два или четири вола и одлазио у шуму по пањ.

Кад се пањ донесе кући, сматрали су да је дошао бадњак. Домаћинца тога дана рано ујутру пече од пшеничног брашна омањи колач,

1) Радивоје Костић, — 2) Борисав Дидић, — 3) Батињани су српско село у Славоњини, на северистоку од Дарувара.

леишњу, који тога јутра са куваном меденом ракијом једу укућани и дају онима који би дошли. На Бадњи дан богатије домаћице обично дају сиромасима поклоне у храни. Понекад, јер није обавезно, дође и *йоложај* (положајник) који мора бити мушкарац. Преко дана се неколико пута живини даје жито са варицама (кувано жито на дан св. Варваре). Верују да ће кокошке онолико пута преко године пронети колико пута им је давано да једу на Бадњи дан. У сумрак домаћин, гологлав, уноси на леђима сламу из дворишта. Куца на врата и улазећи честита речима: „Добро вече, срећан и честит Божић био свима!“ Домаћица га посипа житом, пољубе се, а затим се деца, ако их има, љубе између себе и са одраслима. Све просторије у кући застру сламом тако да се не види под или земља. Верују да би у том случају било јалових места у пшеници на њиви. Један део сламе ставе испод стољњака на сто, на који се пре тога ништа не ставља. Стављајући сламу домаћин зажури и три пута пита домаћицу где ће ићи живина да сноси јаја. „Око куће, у башти“ и сл. — одговори она. На сто се прво донесу *божићњак*, *леишњак*, *веселац* или *здрављак*, како се чешће чује у Дарувару, умешен од пшеничног брашна у облику зарубљене купе, на чијој су површини разне шаре: дуж ивице је венац у коме су дечје фигуре, слике кокошију, житних класова, четири ораха, више буради, од којих је једно обично под домаћиновом главом и т. д.

Ова четири ораха, као и божитњак, једу се на Млади божић и за онога који први поједе добивени орах верује се да ће бити здрав. Божитњак се обично преломи руком, прелије вином и поједе о доручку на Нову годину.

После божитњака донесу на сто суд са разним врстама жита и воћа: са варицама, остављеним од св. Варваре, са грахом, орасима и јабукама, међу којима има и ситног сребрног новца. Потом донесу чашу с медом и неколико свећа, једну велику и три мале, тројство, које забоду у суд са житом и воћем. Вечера је посна. Обично се ове вечери једу супа, риба, сарма и, обавезно, бели пасуљ, зачињен бибером и луком. Од хлеба једу углавном три мала колача, испечена са божитњаком. Пре него започну да једу упале прво велику свећу која гори преко целе ноћи, а затим, кад донесу супу, три мање, које угасе чим принесу сарму. У неким кућама домаћин посипа житом домаћицу кад уноси сарму. Ако свеће много капљу, сматра се да ће бити родна година. Свеће се гасе житом са трпезе, пазећи нарочито куда ће дим отићи, јер помоћу њега тумаче судбину укућана. Ове свеће купују или их праве сами код куће. Око трпезе седају по реду: домаћин седне по средини трпезе са десне или леве стране, домаћица до њега, а деца поред њих. Многи пазе да за столом буде парни број укућана, иначе верују да ће неко од њих те године умрети. Раније су за столом седели само људи, а жене са децом и то свака мајка међу својом децом. Пре јела служили су се меденом ракијом из две различите тикве: већа тиква била је за људе, а мања за жене и децу. Место чаше узимали су грло (врх од тикве).

Ове вечери многи упале кандило, које гори другога дана до подне; у неким кућама место кандила запале воштану свећу, која гори преко целе ноћи. Обавезно је да се бадње ноћи држи со на трпези. Мрве од хране, поготово хлебне, покупљене у тањиру, држе такође на трпези. Њих чувају преко године све до другог Божића, кад их баце у ватру. Употребљавају их у болести. И божићни мед чувају у кући; њиме лече

ране а мажу и кошнице приликом рођења пчела, да би се у њих вратиле. За време вечере обавезно је да се узме од сваког принесеног јела. Све што преостане од хране сачувају за Крстово, кад се такође пости.

У Дарувару ове ноћи долазе *верџаши*, неколико дечака с маскама на лицу, које води један старији мушкарац. Један од дечака носи у рукама малу цркву, начињену од хартије и дрвета, у којој су поред свећа и јасле са сламом, које претстављају Христову колевку. Дечаци наизменично рецитују по једну црквено-божићну песму, после чега им домаћин даје новаца и да једу и пију. Овде готово сви православни купују божићно дрво (јелку). Старији, кад деца полежу, ките јелку са разним бомбонима и свећицама, које касније дан-два узимају и пале.

Обично ове ноћи седе на слами, а многи ту и преспавају целу ноћ. Девојке, које мисле на удају, око поноћи оду у двориште и са дрвљаника захвате нарамак дрва. Ако захвате парни број, очекују удају те године, ако пак буде непар, немају наде на удају. И на друге начине, ма да ретко у селу, гледају да ли ће се удати: лију олово, које сипају у воду, гледајући у каквом ће се облику слити. Ако буде облика сабље, верују да ће узети официра, пера — писара, какве алатке — земљорадника. Исто тако верују да ће се девојци, ако изађе на прозор, испунити три жељене ствари. И животиње ове ноћи говоре својим језиком о својој судбини: коју ће газда продати, оставити код куће или заклати. Преко ноћи ватра се пажљиво одржава.

На Божић ујутру сви укућани устају врло рано. Један мушкарац, пре него отпочне литургија, оде на бунар по воду и успут убере једну лескову гранчицу. Том водом домаћица замеси чесницу а лесковом гранчицом измеша тесто, начинивши по њему из три пута крст, па га поново умеси. У цркву одлазе у три сата после поноћи; један из куће носи свећу ради напретка у стоци. Пре него се врате из цркве, а то је око подне, не једу ништа. После свршене литургије поздрављају се са: „Христос се роди! — Ваистину се роди!“ Готово свака кућа овога јутра закоље нешто од живине, да би „окржавили сламу“. То чине ради напретка у кући. Око подне, кад хоће да ручају, запале све свеће, велику и три мале, које сачињавају тројство: једну свећу домаћин намени друштву, другу марви, а трећу житу. Приликом паљења свеће домаћин започне Оченаш, а остали прихвате. Тада четири мушкараца, или, ако њих нема, домаћин и домаћица деле пешкиром замотаних руку чесницу, коју домаћица пре тога донесе с медом и јабукама на сто, гледајући пажљиво да које парче од ње не отпадне, јер би у том случају неко од укућана те године умро. Чесница је тешка до два килограма, прилично танка, без шара, премазана медом и има на површини четири лескове гранчице, забодене у облику квадрата, које су убране и донесене тога јутра с водом. Кад изломе чесницу, сви се међусобно љубе. За онога који однесе највећи део чеснице верује се да ће бити најсрећнији. Новац из чеснице дају у цркву или просјаку који први наиђе. Донесене јабуке једу с медом. Док целу чесницу не поједу, други хлеб не доносе на трпезу. Главу од печенице не једу, већ је оставе за Нову годину или Савин дан, кад је прву од меса донесу на трпезу и поједу. За Савин дан оставе и плеће од печенице, кроз које гледају каква ће бити година. Свеће гасе вином чим донесу сарму на трпезу, нагађајући према боји капљица шта ће родити: пшеница, кукуруз, вино. Такође према правцу дима тумаче да ли ће ко те године у кући умрети: ако

дим иде право увис, верују да ће сви укућани бити здрави, али ако иде косо и пут некога значи да ће тај убрзо умрети. Многи овога дана не чисте трпезу нити што уклањају с ње, већ је држе пуну. Чим ручају уводе у кућу *ћоложаја*, понајчешће мушко теле или, ако њега нема, вола, коме дају да једе од јела, а затим му саспу у грло чашу вина. Многи *ћоложаја* врте кроз кућу да би оставио балегу, што се сматра за срећу. После овога долази други *ћоложај*, мушкарац, који улазећи у кућу говори: „Добар дан, Христос се родио!“ Укућани га лепо приме, покрију ћебетом и посаде на сламу, по којој он гребе и говори: „Нека вам добро напредују говеда, коњи, овце, живина и све друго у кући!“ Пошто *ћоложај* поједе једно парче чеснице, обично котурић са средине, утиснут чашом, устаје и иде за сто, где даље једе и пије. При поласку домаћица му затакне за капу влакно од лана, по чему се зна да је био *ћоложај*.

Велику воштану свећу чувају у кући и пале је преко године једино у случају смрти. Домаћица уз лескову гранчицу, донесену на Божић ујутру, као уз преслицу, испреде од лана танку жицу, дугу до два метра, којом обавијају краву приликом телења, да би се лакше раставила од телета.

Први дан Божића облаче се као обично и не иду никуда, јер је прекорно удаљавати се тога дана од своје куће. Већ другог дана сви, мушко и женско, опреме се што лепше, посећују ближње и иду у коло. Обично прва два дана празника прозоре не отварају, да не би „изашао“ Божић. Трећег дана ујутру пре зоре помету кућу и изнесу сламу напоље. Једним делом сламе обавију у облику гужвица воћке у башти, а други део, много већи, изнесу у двориште, где од ње на Велики петак начине две ватре, између којих, ради сузбијања болести, прогоне свиње. Од сламе са стола праве лежај приликом насађивања кокоши. Преко дана иду кроз башту, од воћке до воћке, и прете им да ће их посећи ако не рађају.

Неколико дана касније, на Нову годину (Млади божић), мушкарац који највише ради око говеди иде с јастуком у шталу, и јастуком их редом удара, да би били пуни као јастук. Раније су на овај дан вољу, који је о Божићу био *ћоложај*, натицали на десни рог један колач, испечен са чесницом. Вола би терали кроз гумно док не би бацио са рога колач, од којег су ради напретка давали да једу сва говеда. Ако би во оставио у гумну балегу, веровали су да ће бити плодна година.

Јован Вукмановић

Ђаволи у веровању код Црногораца досељених у Косаницу (Teufel im Volksglauben der zugesiedelten Montegrinern in Kosanica)

Код Црногораца у Косаници, који су се доселили из Црне Горе после ратова од 1876—1878 год., постоје, између осталих, и ова веровања: Ђаволи се једаред недељно састају на скуп по племенима, свако племе засебно. Том приликом најстарији од њих све ђаволе сврста у један ред и броји их изговарајући гласно ова имена, уместо бројева: Ињиц Илијин, Мина Милијин и Лала Стадин. Пошто изређа ова имена, поново их понавља истим редом. То увек бива пред мрак.

После тога настаје оро, које ђаволи прате овом песмом:

Пиргито, Маргито,
Прилипово, зорђевојко,

Саволе, Сајаволе,
Савоверма коња дерма.
Пирмози, пирамози,
Јарамози, јатуози;
Карајасум, Миле, Павле;
Свилен траче,
Ој дилбере мој!

Татомир Вукановић

Средство против рђава сна (Un moyen contre mauvais songes)

Ради заштите од рђавих снова и трзања у сну, Црногорци у Косаници стављају под узглавље отворено сечиво. Још већу моћ него сечиво имају стихови које наводим у целини. Они се морају „очитати“ гласно пре спавања, а дејство им је увек позитивно. Те ноћи се неће ништа сањати ружно. И ако би се уснио какав ружан сан, нема моћ испуњења, ништа се од тога не може догодити.

Стихови гласе:

Заспо Каракан на Каракановом Брду,
Мало заспо, чудан сан уснио:
Отуд иду треста опасаних
И поред њих треста припасаних,
А пред њима Тома господине,
Те тонота виле и вјештице,
Кроз петоножне ногавице,
Да их спушта у Тоношну Ријеку.
Тоношна је Ријека мутна и крвава.
Оне њега сташе преклињати:
„Не забoga, Тома господине,
Ми ћемо ти бити од помоћи,
Од помоћи од потопна времена“.
На то Тома њима одговара:
„Ил' одатле, Божја проклетнице,

Нит' ћу вас ни ваше помоћи;
Но ћу ићи под највиши град,
Да потражим брата Тонотлију,
И сестрицу Светглију,
И мајчицу Деветлију,
Да ми донесу лука крекеља,
Омана дољана, петопрсне ђетелине,
Да се мажем од вила и вјештица.
Кад пребројале:
На небо звијезде, у море пијесак,
На пијесак капље, на псу длаке,
На гори гране, на гране лишће,
На лишће росу,
И под росом свакој живиници косу;
Онда мене наудиле!“

Татомир Вукановић

Веровање у други свет код Црногораца у Косаници (Der Glaube an eine andere Welt bei dem zugesiedelten Montenegrinern in Kosanica)

Други свет, или како се још каже у народу „онај свет“, налази се на небу. Дели се на два дела: пакао и рај. Пакао је ближи нама на Земљи, а иза њега је рај. У паклу живе змије и ђаволи, њега никад Сунце не огреје, већ је увек у тами и диму. Кад се пође с овог света у онај други, прво човека сусретне једна стена. Позади те стене налази се провалија; то је пакао. На дну пакла гори огањ, где ђаволи у казану кувају душе грешника, а тела им једу змије. Иза ове провалије, налази

се друга стена, а иза ње је рај. У рају увек греје Сунце, али је ипак много хладно. Ту цвета свакојако цвеће. У њему бораве праведници.

Свети архангел Михаил вади душе грешницима на овај начин : седне им на груди, завуче руке у душник грешника и извуче душу. Затим је носи на небо. Чим дође до прве стене, пушта душу да пређе преко једне длаке, која се налази као мост преко ове огромне провалије, а личи људима на греду, која је прикачена за другу стену, на ону страну где је рај. Чим наиђе грешна душа на длаку, греси претежу, длака се кида и душа пада у пакао где је дочекују ђаволи и муче је.

Праведну душу свети архангел Михаил вади на овај начин : дође близу болесника, спусти златну удицу, прикачену за златан конач, а овај за златан штап, па на њу из душника болесникова вади душу, одлеће на небо, а душу носи на удици. И праведна душа прелази преко моста од длаке, али она лако прође. Чим дође у рај, душа се скамени, а да јој не би било хладно, огрне се покровом, што га је мртавац добио приликом сахране.

На златну удицу свети архангел Михаил вади душе праведника ради тога да се не би душе окаљале.

Татомир Вукановић

О научном раду Етнографског музеја у Београду (Sur le travail scientifique du Musée Ethnographique de Beograd)

Поводом тридесетпетогодишњице од његова оснивања (À l'occasion du 35-ème anniversaire de sa fondation)

9 октобра 1898 г. управник Народног музеја у Београду упутио је Министру просвете и црквених послова акт којим је предложио да се из Народног музеја пресели етнолошка збирка у завештану зграду Стевче Михаиловића.¹⁾ Овај предлог је Министар просвете прихватио и

¹⁾ Тај акт гласи :

„Господину Министру просвете и црквених послова. — У тестаменту своме од 28 августа 1887. покојни је Стевча Михаиловић, тада Министар на расположењу, своју „велику кућу у улици Књаз Милошевој“ завештао „Народу Српском за вечити спомен и то у тој цели да се од ње начини Музеј за Краљевину Српску“, наређујући даље „и то да се преда после моје смрти и моје супруге Кате. На кућу кад буде у Музеум претворена да се напише на угледном месту: Задужбина Стевче Михаиловића.“

Као што је Господину Министру познато, госпођа Ката Михаиловић умрла је пре неколико дана, те тако настаје време да се наредба завештаваочева изврши, т. ј. да се кућа његова претвори у Музеј, што би се учинило тиме да се из садашњег Народног Музеја етнолошка збирка пресели у њу.

Зато молим Господина Министра просвете, да би изволео учинити да Народни Музеј по тестаменту ступи у своје право.

У садашњој мањој згради Музеја — у бившој кући Браће Величковића — у којој су смештене, и колико простор допушта, распоређене, српске историске, световне и црквене старине, па оружје и историски ликови и етнолошке српске ствари — у тој згради већ нема места за потребно прегледно излагање свију врста старина. Уређујући Музеј у садашњим зградама његовим, рачунао сам вазда да ће се етнолошки предмети једном оделити и сместити засебно у кућу покојног Стевче Михаиловића кад за то наступи по тестаменту подесно време.

Етнолошком Музеју мора се што пре обраћати пуна пажња, јер градива за њега у народу сваким даном све више нестаје. А предмети се дотле живо прибирати не могу док им се није најпре спремило место за чување и излагање на гледање и проучавање.

Кућом пак покојног Стевче Михаиловића, Музеј је добио маха да прибирање етнолошких предмета настави живље и Етнолошки Музеј био би и даље део садашњег Народног Музеја. Док се не би нашло спремно лице за руковање тим Етнолошким Музејем, ја бих се и даље о њему старао.

Етнолошки одељак у данашњем Музеју није толики да би одмах могао заузети све просторе у кући покојног Стевче Михаиловића, те би на тај начин за сад и за коју годину још сувишни му простори могли послужити другом каквом заводу који смером и радом својим одговара ономе чему је завештавалац кућу своју наменио.

Држим да би се поред Етнолошког Музеја у кућу покојног Стевче Михаиловића привремено могао сместити „Музеј Српске Земље“ док му се не сгради засебна зграда, за коју, како се чује, има изгледа. Управа Народног Музеја погодила би се са Управом Музеја Српске Земље односно поделе простора у кући покојног Стевче Михаиловића.

Подносим Господину Министру овде под „/“ препис тестаментa и под „/2“ додатак тестаменту покојног Стевче Михаиловића, од 3 марта 1888 године.

Бр. 133
9 октобра 1898
у Београду

Чувар Народног Музеја,
Мих. Валтровић с. р.“

одобрио је, „да се из Народног музеја издвоји Етнологски музеј и да се тај смести у кућу пок. Стевче Михаиловића“.¹⁾

Из наведених аката види се, да је већ пред крај 1898 г. дефинитивно било решено питање издвајања етнологске збирке из Народног музеја и њеног смештања у завештану зграду Стевче Михаиловића, која је у току неколико наредних година прилагођена музејским потребама. После извршених преправака у згради и постављања вршиоца дужности управника, у фебруару 1901 г. отпочео је рад у новооснованом Етнографском музеју. Ово је, дакле, датум оснивања ове научно-просветне установе, па, према томе, крајем јануара 1936 г. навршава се тридесетпет година њена постојања.

О раду Етнографског музеја у Београду ми смо имали прилике и раније да пишемо. У првој књизи његова Гласника (стр. 11—25) изнесен је преглед рада за време од 1901 до 1926 г., а у наредним књигама (II—X), у годишњим извештајима, објављиван је преглед рада за године 1927—1935. Због тога се овога пута нећемо задржавати на детаљима о којима је већ било говора, него ћемо истаћи само најглавније моменте који су у вези са предметом овога чланка.

Полазећи од чињенице, да је задатак етнографских музеја да прикупљају, сређују, чувају, излажу и научно обрађују предмете материјалне и духовне културе народне, покушаћемо да тим редом изнесемо шта се и колико се урадило у Етнографском музеју у Београду у току минулих тридесетпет година, имајући у виду његову улогу као начине установе.

Ако прегледамо податке о стању збирака Етнографског музеја, који су објављени у Гласницима књ. I—X²⁾, видећемо да се у току тридесетпет година настало и успело да оне добију леп број предмета. Приликом оснивања Музеја тих предмета није било више од једне хиљаде (Гласник I, 15), године 1914, пред објаву светског рата, њих има око 9.500 (Гласник I, 19), крајем 1926 г. има их 12.064 (Главни инвентар II, 50) а данас (31 децембра 1935 г.) збирке имају 20.493 предмета. Завидан број узимајући у обзир светски рат и време његова трајања, када се у Музеју не само није могло радити, већ су његове збирке осетно оштећене. Прелиставајући старе инвентаре пада у очи, да у међувремену од 1901—1914 г. нису прикупљани предмети само из Србије. Етнографски музеј у Београду у то време има у својим збиркама

¹⁾ Одговор Министра просвете гласи:

„Чувару Нар. Музеја. — Господине, част ми је извести Вас да усвајам Ваш предлог и одобрам да се из садашњег Народног Музеја издвоји Етнологски Музеј и да се тај смести у кућу пок. Стевче Михаиловића.

Етнологски ће музеј и даље бити део Народног Музеја коме је покојни Стевча своју кућу и завештао.

У исто време одобрам да се у исту зграду може привремено сместити и „Музеј Српске Земље“, док све просторије Стевчине куће не би устробале Народном Музеју или док Музеј Српске Земље не би дошао до своје зграде.

О свему овоме Ви ћете имати непосредни надзор и Управи Музеја Српских Земаља одобрити да заузме одељења која нађете да им се могу уступити.

ПБр. 18.202

27. окт. 1898

Београд

Министар,

“

²⁾ Гласник Етнографског музеја у Београду књ. I, 15 и 19; књ. II, 86 ид.; књ. III, 118 ид.; књ. IV, 124 ид.; књ. V, 168 ид.; књ. VI, 145 ид.; књ. VII, 147 ид.; књ. VIII, 129 ид.; књ. IX, 120 ид. и књ. X, 161 ид.

предмете скоро из свих крајева данашње наше државе. У то су време набављене и неколике драгоцене колекције, међу којима су неке уникати и за етнолошке студије од велике вредности. Већ је 1907 г. Јован Цвијић у своме светосавском говору¹⁾ истакао, „да је наш (тј. београдски) Етнографски музеј за релативно кратко време прибавио богату етнографску грађу“. Предмети, прикупљени до 1914 г., разноврсни су и од вредности, збирке су умножене, али, нажалост, нису употпуњене подацима потребним за науку, јер за велики број предмета није било скоро никаквих података. Осим тога, збирке су у току светског рата, за време окупације, испретуране, оштећене и многи предмети нестали. Због тога оне непосредно после светског рата нису могле бити „ризница за етнографске и социолошке студије“, како је то Цвијић у споменутом говору предвиђао.²⁾ Да би се ово постигло, одмах после светског рата обраћена је сва пажња на попуњавање, сређивање и обрађивање збирака.

Овај посао, напоран и тежак, трајао је више година. Томе су били разни узроци, међу којима главни: 1) Музеј није имао сталног стручног особља; 2) врло мало или никаквих података није било за велики број предмета после рата разбацаних и без икаквих ознака, што је отежавало правилан рад на изради инвентара и 3) оскудица у потребним просторијама за смештај и излагање предмета и за рад. Ипак се постепено одмицало са послом на етикетирању, поновном инвентарисању и распооређивању музејских предмета. Установљен је нови Главни инвентар и у њега унесени сви музејски предмети са подацима, уколико су забележени у старим инвентарима или накнадно добивени од музејских чиновника који су односне предмете набавили. Инвентарисани предмети, који нису изложени, сређени су по групама и са одговарајућим списковима чувају се у магацину. За све предмете је израђен Лисни каталог: 1) азбучни, 2) по областима и 3) по колекцијама. Установљени су: Регистар свих предмета, Инвентар изложених и Инвентар неизложених предмета. За многе предмете, о којима није било потребних података, у инвентаре су накнадно уношени подаци које је музејско особље у току својих путовања могло прикупити. У инвентаре је за многе предмете унесена литература о њима. Колико су дозвољавала материјална средства, снимани су ређи инвентарски предмети, и ти се снимци чувају у Илустративном одељењу. Предмети се прецртавају и цртежи прикључују одговарајућим листићима азбучног Лисног каталога.

Увођењем ових књига и каталога обезбеђено је лако и брзо сналажење у маси разноврсних музејских предмета. Тако је олакшан рад стручњацима и научним радницима који желе да искористе музејске збирке. Њима се данас могу врло брзо ставити на расположење и проучавање читаве групе предмета разних колекција и из разних крајева, сав одговарајући илустративни материјал као и потребна литература којом располажу Илустративно одељење, односно музејска библиотека.

Поред Главног инвентара музејских предмета и књига које из њега произилазе, установљени су инвентари: Илустративног одељења и Одељења за музички фолклор, Архива за народне песме, Фонографског и Кинематографског отсека.

Из напред наведених података о бројном стању музејских збирака види се, да су оне из године у годину стално напредовале. Иако богат

¹⁾ и ²⁾ Јован Цвијић: О научном раду и о нашем Универзитету (Говори и чланци I. Београд, 1921. Стр. 24).

предметима, београдски Етнографски музеј је још и данас далеко од тога да се може говорити о потпуности његових збирака. Наша настојања да се то постигне нису се могла остварити, чему је главни разлог оскудица у материјалним средствима. Познато је да у нас има још тако много етнографских предмета који с временом ишчезавају. Ми знамо да од тих предмета имамо један завидан број у Музеју, али нам је исто тако познато да их има још врло много и врло ретких у народу, и да их је потребно што пре прикупити и сачувати за нараштаје који долазе после нас, јер је за то настао последњи час. И док су материјална средства била главни разлог да то досада није учињено, с друге стране тај исти разлог удружен са оскудицом у просторијама није дозволио да се остваре многи наши планови у погледу систематског уређења изложених предмета. Они нису изложени онако како то захтевају савремени музеолошки принципи, нити су изложене збирке употпуњене одељцима и групама, којима би се посетиоцима очигледније и потпуније приказали многи моменти народног живота.

Уколико није било могућности да се музејске збирке употпуне и уреде како смо желели и како је потребно, трудили смо се да те недостатке надокнадимо оним што се могло урадити. Илустрације су врло значајне за етнолошка и друга проучавања и важни документи нарочито за доцније студије, када многи од данашњих предмета неће постојати. То нас је руководило да на Илустративно одељење обратимо већу пажњу. Број предмета овога одељења стално је растао: године 1926. било их је 2.375 а на крају 1935 г. њих има 7.704. Поред оригиналних снимака које је музејско особље доносило са својих путовања, ово одељење располаже знатним бројем репродукција старих слика и фотографија, затим има лепу збирку акварела и слика у боји, старих фотографија и цртежа, збирку снимака старог Београда, збирку диапозитива и др. Нарочиту научну вредност има Арсеновићев албум са неколико стотина акварела народне ношње скоро из свих крајева Југославије. Како је највећи број предмета овога одељења неприступачан за ширу публику, у Музеју су приређене неколике повремене изложбе, а од пре неколико година и стална изложба слика и диапозитива који се с времена на време обнављају и замењују.

Илустративно одељење је 1930 г. добило кинематографске апарате за снимање и за приказивање филмова, па је те године основан и Кинематографски отсек, који данас има око 1.000 м снимљеног филма. Нажалост и у овоме отсеку није урађено онолико колико се желело, а из истих разлога које смо раније навели. Материјална средства нису дозвољавала да се сниме све што је било у нашем програму, а снимљени филмови по нашој замисли нису могли бити у Музеју приказивани због оскудице у потребним просторијама. Ипак ће ово што је досада урађено, и што ће се евентуално доцније урадити у овоме отсеку, бити од драгоцене користи за доцније студије и за упознавање народа, његових обичаја и живота.

После рата је у Етнографском музеју установљено Одељење за музички фолклор, чији инвентар на крају 1935 г. има 1.387 бројева. Пошто Музеј нема стручњака музиколога, то је и бележење мелодија зависило од добре воље г. Косте Манојловића, композитора, од кога и потиче највећи број забележених мелодија. До 1930 г. мелодије су бележене на нарочито за то подешеним картонима, а од тада и фонографским

путем. Те је године установљен Фонографски отсек који данас има 180 воштаних плоча на којима је забележено 362 мелодије.

За научни рад установе као што је Етнографски музеј од нарочитог је значаја да има добро снабдевену и уређену библиотеку. Због тога се настојало да она буде што потпунија. Библиотека је попуњавана на првом месту нашим старим и ређим делима, часописима, путописима, картама итд., затим и страном литературом етнолошког карактера. Инвентар библиотеке је на крају 1926 г. имао 928 бројева са 2.648 свезака, а крајем 1935 г. има 2.590 бројева са 5.027 књига и свезака. С обзиром на средства којима се располагало, библиотека не би данас имала овај број књига, да није вршена замена за музејски Гласник и друге музејске публикације, о чему ће доцније бити говора.

До сада смо говорили о раду у Музеју на прикупљању, сређивању и обрађивању предмета и на уређењу његових збирака, да би оне задовољиле двојаке потребе: 1) да буду од што веће користи за научни рад и 2) да буду што приступачније широким народним масама. Са овим музеолошким упоредо је ишао и научни рад. Не улазећи у индивидуални научни рад музејских чиновника, ми ћемо се овде задржати само на колективном раду у Музеју.

У своме чланку „Музеј и Универзитет“ професор Ј. Ердељановић је истакао, да до 1922 г. није било никаквих веза између београдског Етнографског музеја и београдског Универзитета, односно његовог Етнолошког семинара¹⁾, а професор Тих. Р. Ђорђевић, приликом приказивања прве свеске музејских Посебних издања каже: „да Етнографски музеј у Београду од себе дуго није давао гласа.“²⁾ У извештајима о раду Етнографског музеја³⁾ ми смо већ имали прилике да детаљније говоримо о тим везама и о свему шта је у њему урађено у томе правцу, а овде ћемо се задржати само на главним моментима.

Везе између београдског Етнографског музеја и Етнолошког семинара Универзитета у Београду успостављене су од 1922 г. С времена на време, док су то дозвољавале смештајне прилике, у Музеју су слушаоцима Етнологије одржавана предавања у вези са музејским збиркама и са радом у Музеју. Доцније су Етнолошком семинару стављани на расположење музејски предмети и фотографије којима су илустрована семинарска предавања. Те су везе успостављене и са другим научним установама: са етнографским музејима у Загребу, Љубљани, Сарајеву и Скопљу, са етнолошким семинарима у Загребу и Скопљу, са етнографским музејима и семинарима у Прагу, Львову, Кракову итд. Етнографски музеј је учествовао и у научним пословима других установа кадгод је за то тражена његова сарадња. У току јула и августа 1927 г. у Етнографском музеју је одржан курс из Етнологије слушаоцима Педагошког течаја, који је посећивало око 40 учитеља из свих крајева Југославије. На овом курсу је одржана серија предавања из Етнологије, као и неколико специјалних предавања, да би се слушаоци упознали са методама рада на проучавању народа и тако оспособили за музејске сарадње. У јулу 1933 г. одржано је неколико предавања слушаоцима Курсева старина, које је приредило Друштво пријатеља старина. Године 1931 је Етнографски музеј са члановима Немачког друштва за славистичка испитивања из Прага учествовао на петнаестодневној екс-

¹⁾ Гласник Етнографског музеја у Београду I, 54 и 55. — ²⁾ Српски књижевни гласник за 16 април 1930, стр. 636. — ³⁾ Гласник Етнографског музеја I до X.

курзији у раду на проучавању епских песама у Јужној Србији. Овај је посао настављен и доцније, и на њему се од тада ради интензивније. По извесним питањима су вршене анкете, или су слата нарочито спремљена и штампана упутства. Од 1927 г. до краја 1935 г. музејско особље је извршило 69 научних екскурзија.

Поводом двадесетпетогодишњице од оснивања Етнографског музеја, 1926 г., покренут је Гласник Етнографског музеја у Београду. У предговору,¹⁾ којим се образложава његово покретање, између осталог речено је и ово: „Управа Етнографског музеја жели, да рад који предстоји буде потпунији, успешнији и плодноснији. Она мисли, да се ово може постићи поред интензивног рада у Музеју и публикацијама..... и сматра да ће одговорити дужностима, ако у Гласнику буду излагана и претресана, поред питања која су у тесној вези са Музејем и његовим напретком, и сва она која ће допринети да се што дубље и детаљније упозна наш народ..... Управа жели, да преко Гласника ступи у што тешњу везу са свима сродним институцијама и личностима у земљи и на страни, затим да око њега окупи што већи број особа чијом би се помоћи и сарадњом што пре, што брже и што потпуније прикупило све оно благо које у народу лежи и сваким даном га све више нестаје.....“ Из ових редова, у којима је Етнографски музеј изложио свој програм, види се његова тежња за што активнијим радом на прикупљању оног „неоцењеног блага народне душе које брзо и све брже пропада“, за чије спасавање од пропасти и заборава, по речима професора Ј. Ердџановића, „наши данашњи нараштаји носе на себи врло велику, праву историску, одговорност пред целим нашим народом.“²⁾

Иако је располагао недовољним средствима којима су се једва могли подмирити штампарски трошкови, Етнографски музеј је од 1926 г. до данас издао десет књига Гласника, пет свезака Посебних издања, две свеске Упутстава и Вођу кроз Етнографски музеј. Покрећући Гласник и остале публикације, Етнографски музеј је желео да са своје стране што више допринесе спасавању народног блага од пропасти, како би на њега пало што мање одговорности коју професор Ердџановић и са пуно права спомиње. Али је управа Музеја страховала да ће се моћи остварити све оне жеље и планови, изнесени у предговору првој књизи Гласника, утолико пре, што Музеј није имао ни довољно својих стручних радника ни материјалних средстава за њихово извођење. Бојазан је била појачана и због тога, што Музеј није имао средстава за хонорисање радова сарадницима, што код других установа није био случај. Али управа Музеја са задовољством и радошћу може констатовати, да та бојазан не само да није била оправдана, него да је за последњих десет година остварен један део њеног програма. Заслуга за то припада на првом месту сарадницима, који су као одани пријатељи Етнографског музеја са пуно воље и љубави, без икаквих материјалних награда, својом сарадњом помагали управу у овоме послу. Због тога сматрамо за особиту дужност, да свима сарадницима Гласника и Посебних издања у име Музеја изјавимо најсрдачнију захвалност.

Са задовољством констатујемо, да је у току десетогодишњег рада на музејским публикацијама учествовао знатан број сарадника и да је

¹⁾ Гласник Етнографског музеја I, стр. IV. — ²⁾ Др. Јован Ердџановић, Етнолошка проучавања нашег Југа. Његов Етнолошки зборник (Гласник Етнограф. музеја у Београду VII, 3).

Етнографски музеј својим публикацијама успео да ступи у везу са 80 научних и других установа на страни, као и са великим бројем тих установа у нашој земљи. Од 1926 г. Етнографски музеј одржава везе и врши замену публикација са овим установама на страни: *Leka* (Skadar); *Muzeo Nacional* и *Revista de la Sociedad de ciencias* (Buenos Aires); *Muzeum für Volkskunde* (Wien), *Antropologische Gesellschaft* (Wien), *Afrikanisches Institut* (Innsbruck), *Seminar für slavische Philologie* (Graz); *Steierisches Volkskunde Muzeum „Joanneum“* (Graz); *Service de recherches historiques et folkloriques* (Bruxelles), *Musée de la vie wallone* (Liège); *Академија наука* (Софија), *Етнографски музеј* (Софија), *Бугарски преглед* (Софија); *Britisch Muzeum* (London), *The Redaction of the Folk-lore* (London), *The Redaction of the Slavonic Reviev* (London), *The Secretary the Museums Association* (London), *Victoria and Albert Muzeum* (London); *Esti Rahva Museum* (Tartu); *Latvijas saule* (Riga); *Section ethnographiques du Musée national* (Budapest), *Vasi Szemle-Vasvármegyei Múzeum* (Szombathely); *Staat. Muzeum für Völkerkunde* (Berlin), *Muzeum für deutsche Volkskunde* (Berlin), *Muzeum für Volkskunde* (Leipzig), *Muzeum für Lander und Völkerkunde* (Stuttgart), *Bibliothek der bayer. Akademie der Wissenschaften* (München), *Germanisches Nationalmuseum* (Nürnberg), *Muzeum für Völkerkunde* (Hamburg), *Hessische Vereinigung für Volkskunde* (Giessen); *Norsk Folke-muzeum* (Oslo); *Instytut Nauk Antropologicznych* (Warszawa), *Panstwowe Muzeum archeologiczne* (Warszawa), *Zakład etnologiczni towarzystwa naukowego* (Warszawa), *Redakcja Ludu Słowiańskiego* (Krakow), *Kancelarija Polskiej Akad. Umiejętności* (Krakow), *Komisja etnograficzna Akademii Umiejętności* (Krakow), *Seminarjum etnografii słowiańskiej Uniw.* (Krakow), *Instytut etnologiczni Uniw.* (Poznan), *Бібліотека Наук. Тов. ім Шевченко* (Lwow), *Polskie Towarzystwo Ludoznawcze. Zakład etnolog. Uniw.* (Lwow), *Muzeum Slaskie* (Katowice), *Seminarjum etnologiczni Uniw.* (Wilno), *Muzeum Tatrańskie* (Zakopane); *Museo Etnologico* (Lisboa); *Muzeul Etnografic* (Cluj); *Бібліотека Академіи Наук* (Київ), *Всесоюзное общество культурной связи с заграницей* (Москва); *Deutsches Arheologischen Institut* (Istanbul); *Logan Muzeum* (Beloit. Wisconsin); *Société Finlandaise d'Archeologie* (Suomen Muzeo — Helsingfors); *Musée d'Ethnographie du Trokadero* (Paris), *Société d'Ethnographie* (Paris), *Archives internationales de la danse* (Paris), *Institut d'études slaves* (Paris); *Ceski Lid* (Praha), *Slawische Rundschau* (Praha), *Redakce Antropologie* (Praha), *Sudetendeutsche Zeitschrift für Volkskunde* (Praha), *Etnologisches Seminarium der deutschen Universität* (Praha), *Slovanska Knihovna* (Praha), *Československo-jugoslovenska Liga* (Praha), *Redakce Slavia* (Praha), *Hudebni Maticе* (Praha), *Narodopisne sbirky Narodniho Muzea* (Praha), *Knihovna Narodniho Muzea* (Praha), *Slovansky ustav* (Praha), *Narodopisna společnost československa* (Praha), *Redakcija Centralne Evrope* (Praha), *Slovanska knihovna* (Praha), *Moravski zemaljski muzej* (Brno), *Seminar slovanski Masarikova Univerzitetu* (Brno), *Matica slovenska* (Turčanski Sv. Martin), *Knihovna University Komenskeho* (Bratislava), *Studiska Knihovna* (Olomouc), *Časopis vlastenečkeho spolku muzejního* (Olomouc); *Schweiz. Gesellschaft für Volkskunde* (Bâle); *Nordiska Museet och Scansens* (Stokholm); *Universitetbiblioteket* (Upsala) и *Museo Regional e Historico* (Madrid). Од ових установа Музеј добија у замену велики број публикација.

У раду на Гласнику учествовало је 74 сарадника са 214 радова. Међу сарадницима има 9 универзитетских и 22 гимназиска наставника; 13 музејских радника; 11 учитеља; 2 свештеника; 8 студената универзитета и 9 сарадника разних професија (судија, адвоката, лекара и др.).

У десет његових књига има 214 чланака, мањих прилога, бележака, библиографија и извештаја. О Гласницима и радовима у њима наша и зстрана критика је повољно писала и истакла њихов значај (Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор IX, 206 и XV, 228; *Slavische Rundschau* VI, 362; Српски књижевни гласник за 16-IV-1930, стр. 632; за 16-IV-1934, стр. 613 и за 1-IV-1935, стр. 582; Централная Европа № 5/1935, стр. 325—326 и др.).

Ма да у Гласнику нису заступљена сва она питања која су од интереса за Музеј и за етнолошку науку, јер је то, поред осталог, у многоме зависило од самих сарадника, којима се нису могле наметати наше жеље, ипак се успело да се у њему објаве чланци разноврсне садржине. Тако је у десет књига објављено: 11 чланака и прилога о народној привреди; 8 о кући и другим зградама; 21 о народној ношњи; 51 о народним обичајима; 19 о народним веровањима; 8 о народном певању и песми; 18 о народним причама, загонеткама, пословицама и играма; 8 о народној медицини; 22 о музејима и сродним установама; 24 библиографије и биографије и 25 чланака и прилога разне садржине.

Пошто у Гласнику нису могли бити штампани већи списи о појединим питањима као и музејски илустративни материјал, Музеј је од 1930 г. почео издавати и своја Посебна издања, од којих је до сада изишло пет свезака. У првој свесци (1930): *Југословенска народна ношња*, објављено је 15 акварела из албума Николе Арсенивића, које је за штампу спремила Марина Недељковић, професор; у другој свесци (1931): *Аквареле и цртежи*, објављено је 16 цртежа и три аквареле Владислава Тителбаха; у 3 свесци (1933) штампан је рад Митра Влаховића, кустоса: *Лов у Колашину*; у четвртој свесци (1934) штампан је рад д-ра Боривоја Дробњаковића, директора: *Риболов на Дрини* и у петој (1935) рад Петра Ж. Петровића, кустоса: *О народним песмама у Рудничком Поморављу*.

Да би сарадницима олакшао рад, Етнографски музеј је издао и две свеске Упутстава: *Ујуштва за прикуљање грађе о народним песмама* (1935), која су урадили Митар Влаховић и др. А. Шмаус, и *Ујуштва за прикуљање грађе о риболову* (1935), која је урадио др. Боривоје Дробњаковић.

Сарадници I—X књиге Гласника Етнографског музеја у Београду

Баш Фрањо 2 (III 66, V 6);¹⁾ *Бошковић Душан* 1 (VII 113); *Брајевић Миленко* 1 (IV 114); *Влаховић Влајко* 2 (VIII 114, X 118); *Влаховић Мишар* 10 (III 77, V 41, VI 100, VII 90, VIII 72, VIII 93, VIII 117, IX 70, X 100); *Вујић Вукосава* 1 (V 83); *Вукановић Ташомир* 3 (X 126, 127); *Вукмановић Јован* 1 (X 123); *Вуксан Душан* 6 (III 1, IV 29, IV 105, VI 109, VI 110, VI 112); *Глазер Јанко* 1 (II 83); *Дамјановић Драгољуб* 1 (III 104); *Димитријевић Драгољуб* 1 (VII 118); *Дробњаковић Др. Боривоје* 19 (I 11, II 86, III 45, III 118, IV 124, V 161, V 168, VI 141, VI 145, VII 115, VII 143, VII 147, VIII 1, VIII 118, VIII 127, VIII 129, IX 119, IX 128, X 129 и 161); *Ђорђевић Вера* 1 (IX 58); *Ђорђевић Владимир* 2 (IV 18, VI 120); *Ђорђевић Др. Тихомир* 9 (I 45, I 99, II 81, III 14, IV 1, VII 106, VIII 91, IX 1, X 1); *Ердељановић Др. Јован* 3 (I 54,

¹⁾ Арапска цифра изван заграде означава број прилога дотичног писца оштампаних у Гласнику, а у загради римска цифра означава књигу а арапска страну Гласника где су ти прилози оштампани.

V 1, VII 1); *Живанчевић Будимир* 1 (VIII 92); *Жујанић Др. Нико* 2 (I 40, X 11); *Зайлаша Рудолф* 1 (VII 129); *Зега Никола* 3 (I 68, II 18, X 116); *Јанковић Даница* 1 (IX 90); *Јелић Др. Илија* 2 (II 72, VI 11); *Јуришић Јован* 7 (IV 35, IV 113, V 139, V 140, VI 35); *Казимировић Др. Радован* 1 (II 59); *Карановић Милан* 3 (I 26, V 17, IX 100); *Качулини Анџон* 1 (VII 132); *Кордунаш Манојло* 5 (VI 77, VI 118, VII 82, VIII 113, IX 107); *Косић Пејшар* 2 (V 126, VI 28); *Кулишић Шјиро* 1 (V 142); *Кус Николајевић Др. Мирко* 1 (IV 63); *Лушовић Др. Милсав* 2 (V 107, X 108); *Мајсторовић Милић* 1 (III 103); *Манојловић Косић* 3 (I 84, VIII 39, X 62); *Марковић Душан* 1 (VII 32); *Марчић Луцијан* 4 (V 28, VII 78, VII 153, IX 102); *Мијашовић Сјаноје* 3 (III 26, III 62, IV 13); *Милаковић Бранко* 1 (IX 110); *Милојевић Драгољуб* 1 (III 108); *Миронова Милица* 1 (III 20); *Мићевић Љубо* 3 (V 98, VIII 108, IX 105); *Недељковић Марина* 2 (IV 75, IX 108); *Николић Владимир* 8 (II 55, III 106, VI 73, VI 114, VII 121, VIII 91, VIII 112, IX 106); *Обреновић Ђорђе* 1 (V 36); *Павловић Милан* 1 (II 63); *Пејровић Др. Александар* 2 (VIII 84, IX 105); *Пејровић Ж. Пејшар* 18 (I 109, II 4, III 105, III 109, IV 55, IV 115, IV 117, V 152, VI 90, VI 126, VI 130, VII 110, VII 112, VII 134, VIII 102, VIII 104, VIII 120, X, 156 и 165); *Појовић Иконија* 1 (VIII 92); *Појовић Павле* 1 (V 103); *Прошић Љубиша* 1 (X 94); *Радовановић Борисав* 1 (III 98); *Радовић Босилка* 1 (IX 64); *Радуловић Илија* 2 (VIII 52, X 85); *Раулић Радован* 1 (VIII 110); *Раичевић Свејозар* 4 (I 122, II 91, VI 55, X 54); *Русић Бранислав* 2 (IX 95, X 78); *Скарић Владислав* 2 (VI 107, VI 108); *Сјанковић Др. Синиша* 1 (IV 82); *Сјанојевић Маринко* 2 (IV 42, VIII 59); *Тановић Сјеван* 8 (III 40, III 102, VI 43, VII 45, VIII 19, IX 32, X 42); *Ткалчић Владимир* 1 (I 33); *Тројановић Др. Сима* 2 (I 57, II 43); *Ускоковић Радоје* 6 (I 94, V 93, V 141, VI 117); *Филиповић Др. Миленко* 13 (II 28, IV 101, IV 112, V 138, VI 16, VII 64, VII 122, VIII 93, VIII 95, VIII 98, VIII 100, IX 46, X 18); *Франић Иво* 1 (X 33); *Хаџи Васиљевић Др. Јован* 2 (VI 115, VII 6); *Холуб Иво* 1 (II 35); *Цвешкић Емило* 1 (I 1); *Чајкановић Др. Веселин* 5 (I 76, II 1, III 59, VI 1, X 4); *Чийлић Богдан* 3 (V 113, IX 123, IX 127); *Чолић Алфонзо* 1 (VII 108); *Шеровић Пејшар* 1 (VIII 28); *Шневајс Др. Едмунд* 2 (I 80, II 21) и *Шмаус Др. Алојз* 1 (VII 90).

Преглед садржаја I—X књиге Гласника Етнографског музеја у Београду

1. Привреда

Дамјановић Драгољуб: Стриг III 104.¹⁾

Јуришић Јован: О старинском народном бојењу у Млави IV 35.

Казимировић Др. Радован: О старом народном бојењу II 59.

Мићевић Љубо: Негдашње лончарство у селу Баљвцу VIII 108.

Николић Владимир: Ђилимарство у Књажевцу II 55; О печалбарима из Источне Србије VI 73.

Раичевић Свејозар: О сточарству и сточарском животу у Васојевићима VI 55.

Сјанковић Др. Синиша: Типови рибарских чамаца на јужнобалканским језерима IV 82.

Ускоковић Радоје: Израда корита у околини ужичке Пожеге VI 117.

Филиповић Др. Миленко: Стари занати и еснафи у Велесу IX 46.

Чолић Алфонзо: Паљење дрвеног угља у Боровници VII 108.

2. Кућа, остале зграде и покућство

Баиш Франо: Ветрењаче у Словенији III 66; К вргаšanји štajerske пређе V 6

Дробњаковић Др. Боривоје: Воденице на Дрини и њеним притокама VIII 1.

1) Римски број означава књигу а арапски страну „Гласника“.

Зега Никола: О сувачама у Банату X 116.

Марчић Луцијан: Украси на прочељу кућа у Равним Котарима и Буковици IX 102.

Мијашовић Сјаноје: Нешто о домаћем посућу III 12.

Радовић Босилка: „Моравке“, воденице на Морави IX 64.

Русић Бранислав: Диховске ваљавице X 78.

3. Ношња

Влаховић Мишар: Мушка ношња у београдској Посавини III 77; Женска ношња у београдској Посавини V 41; Мушка ношња у Васојевићима VIII 72; Женска ношња у Васојевићима IX 70.

Вујић Вукосава: О ваљевској народној ношњи V 83.

Вуксан Душан: Шта је понијела у прију Стане Ђеловић VI 112.

Димићријевић Драгољуб: Нешто о коси из кабарских села VII 118.

Дрбњаковић Др. Боривоје: Ношња у Космају III 45.

Ђорђевић Др. Тихомир: Црна чоха кроја каурскога X 1.

Зега Никола: Изобичајене младине капе у Србији I 68.

Карановић Милан: О зубуну у Босни V 17.

Марчић Луцијан: О ношњи на задарским и шибенским острвима V 28.

Мијашовић Сјаноје: Ншња у Ресави IV 13.

Миронова Милица: Народна плетиво III 20.

Недељковић Марина: Неколика разматрања о косовским орнаментима IV 75.

Обреновић Ђорђе: О ношњи у околини Билеће V 36.

Павловић Милан: Наша народна обућа II 63.

Пешировић Пешар: Музејска збирка кецеља из Шумадије IV 55.

Тановић Сшеван: Народна ношња у околини Ђевђелије VI 43.

Ускоковић Радоје: Народна ношња по старовлашким селима око Ивањице I 94.

Хаџи Васиљевић Др. Јован: Врањска градска ношња ранијих година VII 6.

4. Обичаји

а. Обичаји уопште

Мијашовић Сјаноје: Обичаји у Ресави III 26.

Сјанојевић Маринко: Обичаји и веровања на Тимоку IV 42.

Влаховић Влајко: Неколико народних обичаја X 118.

б. Обичаји верски

Бошковић Душан: Тежачка свијећа VII 113.

Влаховић Мишар: Опасивање цркве VIII 93.

Вукмановић Јован: О божићним обичајима у Батњианима X 123.

Дрбњаковић Др. Боривоје: Неколико података о прилагању свећа црквама на Велики четвртак VII 115.

Ђорђевић Др. Тихомир: Опасивање цркве VIII 91.

Живанчевић Будимир: Опасивање цркава у околини ужичке Пожеге VIII 92.

Кордунаш Манојло: Божићњак VI 118.

Косић Пешар: Светога — крсно име — слава у Призрену VI 28.

Мајсторовић Милић: Краљице III 103.

Мићевић Љубо: Крсно име или крсна слава у Попову V 98; Провлачење испод бадњака IX 105.

Недељковић Марина: Братствене и општинске свеће IX 108.

Николић Владимир: Опасивање цркава у околини Пирота, Ниша и Прокупља VII 91.

Пешировић Пешар: Лила, олалија и сродни обичаји II 4; Опасивање цркава VII 110.

Појовић Иконија: Опасивање цркава у ваљевској Подгорини VIII 92.

Пољовић Павле: О служби у Кривопаљаначком срезу V 103.

Раичевић Свејозар: Обичаји о Мартинцима у Јужној Србији X 54.

Русић Бранислав: Још нешто о опасивању цркава, манастира и мртваца IX 95.

Ускоковић Радоје: Сеоске и црквене славе по селима око Ивањице V 93; Шарање ускршњих јаја у Ужицу VI 117.

Филиповић Др. Миленко: Породична, лична и еснафска слава у Велесу II 28; Породична слава и сличне славе у Тетову VI 16; Тежачке свеће и слични обичаји у неким крајевима VIII 95.

в. Обичаји друштвени

Ђорђевић Вера: О сватовској погачи у околини Скопља IX 58.

Ђорђевић Др. Тихомир: Из брачних обичаја IV 1.

Кордунаш Манојло: О сахрани мртваца на Огулинском Кордуну VI 77.

Манојловић Косија: Свадебни обичаји у Галичнику I 84; Свадебни обичаји у Пећи VIII 39; Свадебни обичаји у Дебру и Жупи X 62.

Пејровић Пејшар: Свадебни обичаји у Галичнику VI 90; Прилози за проучавање двобоја у нашем народу III 105 и IV 115.

Скарић Владислав: Тешкоће што их сватови морају савладати, кад дођу по девојку VI 108.

Тановић Сјеван: Зашто младожења не скида капу при венчању III 102.

Филиповић Др. Миленко: Једна напомена о сахрањивању мртваца у средњој Далмацији V 138.

Хаџи Васиљевић Др. Јован: Мађарско гробље у Ставама VI 115.

Чајкановић Др. Веселин: Свекрва на тавану VI 1.

Чийлић Богдан: О женидби и удадби у средњем Потисју V 113.

Шневајс Др. Едмунд: Апотропејски елементи у свадбеним обичајима код Срба и Хрвата II 21.

г. Обичаји правни

Вуксан Душан: Народни суд у Приморју 1848 г. IV 105; „Вађење мазије“ крајем 18 вијека VI 110.

Јелић Др. Илија: Крвна освета и умир код старих културних народа II 72; Правна природа снахачења VI 11.

Марковић Душан: Начин и ред натапања земљишта у Мркојевићима VII 32.

д. Обичаји уз послове

Јуришић Јован: Велика вечера V 140.

Лујшовац Др. Милосав: Неколико сточарских обичаја у подножју Проклетија V 107.

Франић Иво: Народни обичаји и обреди уз прво oraње и сејање у срезу Slavonско-пожеском X 33.

5. Веровања, врачања, празноверице и бајања

Ђрајевић Миленко: Празноверице у Јеленку (Даниловградски срез) IV 114.

Влаховић Влајко: Књига попа Минића VIII 114.

Вуковић Тајомир: Ђаволи у веровању код Црногораца досељених у Косаницу X 126; Средство против рђава сна X 127; Веровање у други свет X 127.

Вуксан Душан: Вјеровање у вампире VI 109.

Ђорђевић Др. Тихомир: Зле очи у веровању муслимана у Охриду IX 1.

Зега Никола: Волowska богомоља II 18.

Јуришић Јован: Кад коме што нестане V 140; Старо благо V 139.

Кордунаш Манојло: Народне празноверице из Дероња у Бачкој VII 82.

Милојевић Драгољуб: Једна бајалица за нишине III 108.

Пејровић Др. Александар: Народна бајања у неким селима крагујевачке Јасенице VIII 84; Меређе мужева код наших Цигана IX 105.

Радовановић Борисав: Празноверице и бајања у неким селима југозападнoг Стилa III 98.

Ситанојевић Маринко: Из народног живота на Тимоку — Веровања и празноверице VIII 59.

Тановић Сшеван: Урок — уручовајне у околини Ђевђелије IX 31.

Ускоковић Радоје: Не ваља се ноћу окретати V 141.

Филиповић Др. Миленко: Славонски вотиви од воска VIII 98.

6 Песме и певање

Влаховић Мишар: О слепим гусларима у Јужној Србији VI 100; О епској песни у Срему VII 90 (са д-ром А. Шмаусом); Гусле и јуначке песме у Источној Србији X 100.

Ђорђевић Владимир: Неколико речн о игрању и певању у Херцег Новом IV 18.

Ђорђевић Др. Тихомир: О народном певању у Гацком и Јајцу I 99.

Николић Владимир: Поводом једне песме VIII 112.

Пејтровић Пешар: Четири циганске народне песме VIII 102.

Шмаус Др. Алојз (са М. Влаховићем): О епској песни у Срему VII 90.

7 Приче, предања, загонетке, пословице и игре

Ђорђевић Др. Тихомир: Сребрни цар VII 106.

Јанковић Даница: Народне игре нишавских села IX 90.

Јуришић Јован: Белење вуне IV 113; Мешајница од Бога благословена IV 113.

Кордунаш Манојло: Јованова струга VIII 113; Две српске народне побожне приповетке из Огулинског Кордуна IX 107.

Косић Пешар: Пословице, загонетке и бројанице у Призрену V 126.

Марчић Луцијан: Легенде са Задарских острва VII 78.

Николић Владимир: Животиње у народним причама III 106.

Пејтровић Пешар: Зла жена VII 112; О бауку VIII 104.

Раић Радован: Човјек танке наваке VIII 110.

Тановић Сшеван: Српске народне игре из Ђевђелије и околине VII 45.

Ускоковић Радоје: Богородица благословила жабу V 141.

Филиповић Др. Миленко: Сребрни цар VIII 93; Цар Давид и св. Илија у циганском предању VIII 100.

Холуб Иво: Нешто о селима, прелима и народним играма у Попову Пољу у Херцеговини II 35.

Чајкановић Др. Веселин: Три српске пословице III 59.

8. Медицина

Влаховић Мишар: Опасивање болесника VIII 93; Молитва противу уједа змије VIII 117.

Вуксан Душан: Један зборник народних лијекова из прошлога вијека III 1; Један зборник народних лијекова из Боке IV 29.

Јуришић Јован: Неколико народних лекова, бајања и веровања из Баточине (крагујевачке) VI 35.

Карановић Милан: Молитва св. Сави кад змија „упече“ IX 100.

Радуловић Илија: Из народне медицине у околини Подгорице VIII 52; Из народне медицине у околини Крагујевца X 85.

9. Универзитети, музеји, сродне установе и друштва

Дробњаковић Др. Боривоје: Етнографски музеј у Београду I 11, II 86, III 118, IV 124, V 168, VI 145, VII 147, VIII 129, IX 128, X, 161; О научном раду Етнографског музеја у Београду X 129.

Ђорђевић Др. Тихомир: Етнографски музеј у Гетингену 1819 г. II 81.

- Ердељановић Др. Јован*: Музеј и Универзитет I 54; Етнологија у нашим средњим школама V 1; Етнoлошка проучавања нашега Југа и његов етнoлошки зборник VII 1.
- Жујанић Др. Нико*: Краљевски Етнографски музеј у Љубљани I 40.
- Карановић Милан*: Сарајевски етнографски музеј I 26.
- Марчић Луцијан*: Етнографска секција Дубровачког музеја VII 153.
- Пејровић Пејшар*: Етнографски музеј у Београду и његови посетници X, 156.
- Раичевић Свејшозар*: Студентско етнoлошко друштво на Универзитету у Београду I 122 и II 91.
- Ткалчић Владимир*: Етнографски музеј у Загребу I 33.

10. Биографије и библиографије

- Глазер Јанко*: Pregled etnografskih članaka u glasilu „Zgodovinskega društva v Mariboru“ II 83.
- Дробњаковић Др. Боривоје*: Библиографија радова наших етнoлога: Др. Тихомир Р. Ђорђевић V 161; Др. Јован Ердељановић VI 141; Др. Сима Тројановић VII 143; Др. Милован Гаваши VIII 127; Др. Нико Жупанић IX 119.
- Ђорђевић Владимир*: Оглед библиографије српске народне музике VI 120.
- Ђорђевић Др. Тихомир*: Кратак преглед колективног рада на етнографском проучавању нашега народа I 45.
- Зайлаша Рудолф*: Прилог биографији и библиографији радова Владислава Тителбаха VII 129.
- Качулини Анџон*: Leka VII 132.
- Кулишић Шјиро*: Оглед библиографије наших народних пословица V 142.
- Милаковић Бранко*: Библиографија за 1933 год. IX 110.
- Пејровић Пејшар*: Библиографије: за 1925—26 г. I 109; за 1927 г. III 109; за 1928 г. IV 117; за 1929 г. V 152; за 1930 г. VI 130; за 1931 г. VII 134; за 1932 г. VIII 120; Библиографија радова Владислава Тителбаха VI 126; Др. Сима Тројановић X, 165.
- Филиповић Др. Миленко*: Етнологија у часопису Јужна Србија VII 122.
- Цвејић Емило*: Стеван Михаиловић I 1.
- Чийлић Богдан*: У спомен стогодишњице рођења Валтазара Богишића IX 123; Петар Костић IX 127.

11. Разно

- Дробњаковић Др. Боривоје*: „Госпоински“ панађур у крагујевачкој Тополи 1847 г. VIII 118.
- Ђорђевић Др. Тихомир*: Девојачка невиност у нашем народу III 14.
- Жујанић Др. Нико*: Ка problemu тумачења имена корушке престонице Celovca X 11.
- Кус Николајевић Др. Мирко*: Psihološka sadržina seljačke umetnosti IV 63.
- Лујовић Др. Милисав*: Србљаци у Горњем Полимљу X 108.
- Николић Владимир*: Прилози и фолклорне белешке VI 114; VII 121; IX 106.
- Прошић Љубиша*: Поклисан X 94.
- Скарић Владислав*: Један остатак византиског дворског церемонијала у нашем народу VI 107.
- Тановић Сшеван*: Нешто о духу и менталитету нашега народа око Ђевђелије III 40; Пресипање белим просом III 102; Народне мере из околине Ђевђелије VIII 19; Породични односи природених чланова породице (у околини Ђевђелије) X 42.
- Тројановић Др. Сима*: Главна обележја српског народа I 57; Неки проблеми о српском народу II 43.
- Филиповић Др. Миленко*: Географија у нашем народу IV 101; Пресипање белим просом IV 112; Етнoлошке белешке из северних велешких села VII 64; Деформисање лубање у Југославији X 18.
- Чајкановић Др. Веселин*: Два старинска случаја аслије I 76; Пресипање дукатима II 1; Босњак X 4.
- Шеровић Пејшар*: Из архиве старе топањске општине код Херцег Новог VIII 29.
- Шневајс Др. Едмунд*: Ново објашњење једне српске коледске песме I 80.

Регистар¹⁾

за I—X књ. Гласника Етнографског музеја у Београду

- авлија*, марама IV 3.
азбисер, накит VII 28.
ак, воденичарев део VIII 28.
а ко нам је у колу, игра II 41.
алај барјак, VIII 30.
алаш, словеначка литература о њему II 83.
алшун, старински златан новац VI 50.
аљина 195; V 37; VIII 74, 80, 82; IX 77, 81.
амаљија VII 47; IX 12 и д., 33 и д.
амбар у воденици IX 65.
аншерија I 95, 97; III 48, 52, 85, 88; IV 15, 16; V 20; VI 51; VII 17, 66, 67, 68.
ајошројајон X 4.
аруг, сточарски пртљак VI 55.
аршин, мера VIII 19.
асилија, I 76 и д.
Ашани X 110.
ашарџија, закупац десетка VIII 26.
ашиковање V 114.
ашрма, марама VII 13.
ашчибаша, игра II 38.
ашчика, на свадби VIII 40.
бајали X 120
бабахаци (очинство) X 52.
бадањ код воденице VIII 3; код ваљавице X 78.
бадњак I 80—83; III 35; IV 48; VI 60; VII 71; IX 105; X 118, 119.
Бадњи дан IV 48, 50, 51; X 118, 119, 124.
бадњиковица, бадњак VII 71.
бајадере (бејадере) III 18; VII 18.
бајалица за нишине III 108.
бајање III 98, 101; VI 35, 40, 41; VIII 59 и д., 84 и д.; IX 27, 28.
бараш, мост код воденице VIII 15.
барбуш, новац VII 26.
барјак, истицање о свадби I 85; VI 92; алај VIII 30.
барјакшар VIII 30.
барка (варка) IV 91, 93.
барнавези, чакшире VI 47.
башак, маљ у ваљавици X 81.
баук VIII 104.
бацијање III 29.
бачиларка VII 68.
башуре, увијачи за ноге II 64, 67; IV 14.
бденије пред „службу“ II 29.
бедреница, говеђа болест V 108.
бејадере, в. бајадере.
белаче, чарапе V 37.
белојка, суд за вино VI 32.
бељене (платна) IV 40, (вуне) 113.
бевевреци, чакшире VIII 66, 67.
бендук, в. хурдија.
бера, игра IX 91.
бечве (бјечве), чарапе II 64; VII 67.
бибер, игра II 38.
библиографија етнолошка I 109 122; II 83—85; III 109—117; IV 117—123; V 152—167; VI 126—144; VII 122—146, VIII 120—128; IX 110—127.
библиографија народне музике VI 120 ил.
библиографија народних пословица V 142 и д.
бизо, јаре VI 115.
бјелаче, чарапе и назувице I 97; VIII 74; 75, 78, 81, 82.
бјелаче, чарапе II 64.
благо, копање закопаног . . . . . V 139.
Благовести, обичаји о . . . . . IV 44.
бљак у воденици VIII 12.
бабари у Битољу X 120.
богомолја воловска, обичај II 18; VI 65.
Божидан IV 53.
Божик III 34—36, 48, 51, 52; IV 48; X 118, 125; кокошињи III 34.
божићни колачи III 35; IV 48, 49, 52; X 123, 124.
божићњак, божићни хлеб VI 118; X 124.
божејак, просјак VI-101.
бој, мера VIII 23.
бојаџија IX 50.
бојење народно II 59 и д.; IV 85 и д., 75.
болесник, опасивање . . . . VIII 93.
болеси V 109; VIII 68, 69, 70, 85; в. лекови, лечење, медицина.
борак, божићна пшеница X 40.
борејне (хрвање) VII 46 и д.
босарка, игра IX 91.
босилак, као апотропајон X 4; при разним лустрацијама X 5; кићење са апотропејским циљем X 5; његова улога при жртви и молитви X 6; у мртвачком култу X 6; његова улога приликом гатања о удаји X 7; његова употреба у враџбинама и нар. медицини,

1) Римска цифра означава књигу а арапска страну Гласника.

- његов помен у митологији и легендама X 9; легенде о њему X 9; у обичајима уз сетву X 36; у обичајима приликом веридбе X 63.
- брада*, в. коса.
- браздоаница*, погача за ораче X 38.
- браколомство* III 43.
- брачни обичаји* IV 1 и д.
- брашњар* у воденици VIII 6.
- брашњеник* (храна) X 112.
- брегеси*, чакшире V 32.
- бријање* I 87 (младожење у Галичнику); II 22 (младожење у ок. Ђевђелије); III 31 (на Чисти понедељак у Ресави); VI 23 (жена у Потисју); VI 94 (младожење у Галичнику).
- бришалка*, убрис VII 66.
- бркови*, в. коса.
- брни кайа*, игра VII 56.
- брњање* (дрљање) X 35.
- брица* на минђуши V 57.
- брод* на реци VIII 14.
- бројанице* V 126, 137; VI 70.
- бронза* код воденице VIII 5.
- бугарење* VI 78 и д.
- буклијаш* скупља сватове V 115, 123.
- буџа* V 87.
- бурунџук*, платно V 37, 46.
- вагановић*, имаућан човек X 112.
- вађење мазје* VI 110.
- ваљане сукна* VIII 12; X 83.
- ваљавица* X 78 и д.
- ваљарица* I 98; VIII 2, 10.
- вампир* VI 109; VII 76.
- ваона* у воденици IX 65.
- варка* (барка) IV 91, 93.
- варија*, занатлија IX 49.
- Василица*, Нова година X 121.
- Васиљев дан* IV 43.
- вајра жива* II 18 и д. 24; VI 65; не сме се ложити X 59.
- вашар* VI 100; VIII 118.
- вез* I 95; V 19, 24, 47, 56, 62, 67, 79; IX 82; в. орнаменти; шаре.
- везена јабучка* I 63.
- везне*, мера VIII 25.
- вел* IV 2; IX 88.
- веледун*, врста капуца IX 86.
- велика вечера*, жетварски обичај V 140.
- Великден* (Ускрс) IV 45.
- венац* I 68; V 44, 58, 91, 118; VIII 41; жетелачки X 34.
- венчање* V 119, 120; VI 96; VIII 42.
- вењер* у воденици VIII 15.
- вериге* у нар. обичајима X 55, 56.
- верибоба* I 84 (у Галичнику); V 115 (у Потисју); VIII 40 (у Пећи); X 49, 50, 62 (у Дебру); X 112.
- вермен*; в. фермен.
- веровања* народна III 50; IV 43, 92; V 110, 139, 140; VI 33, 34, 62, 71, 109; VII 76; VIII 59, 93; X 1 и д., 31, 106; X 127.
- верпаши*, вертепаши X 125.
- веселац*; в. бадњак.
- весло* IV 85, 90, 92.
- вешар*, болест VIII 85.
- вешрењача* III 66 и д.; VIII 2.
- већаване* (заветовање) VI 23.
- вечера* I 91 (свалбена); II 29, 30 (уочи славе); III 35 (на Бадњи дан); V 140 („велика“ — жетварски обичај).
- виделац*, занатлија IX 49.
- Видов дан*, обичаји о . . . . IV 46.
- виђе*, мајка походи своју кћер породиљу X 70.
- вине*, болест . . . . V 109.
- вироси*, врста ваљавица X 78, 79.
- висшан*, хаљетак I 97.
- вишкано*, свадбена пита X 66.
- вишо* лончарски VIII 109.
- влакно*, мера VIII 21.
- вленик* облаче Лазарке III 33.
- вода*, одбранбено средство II 24; „скупа“ (обичај) III 28; света X 40.
- воденица* VII 75; VIII 1 и д.; IX 64; в. „дринка“ и „моравка“.
- воденичар* IX 50.
- Водица* (Богојављење) IV 43.
- вођа* „води“ игру II 36.
- вођевина*, млада V 28.
- воловска богомоља* II 18; VI 65; X 122.
- вошви од воска* VIII 91.
- врајна*, свадбени обичај V 118.
- врајарица*, свадбени обичај VIII 41.
- врајнице* у свадбеним обичајима IV 11.
- врачање* III 13, 50; V 110.
- врбило*, дршка на минђуши VI 50.
- врбилче*, минђуша I 58.
- ври*, посула III 62.
- врешено* у ваљарици VIII 11; X 79, 80; у воденици VIII 15; у сувачи X 117.
- врећа*, у нар. обичајима X 34–37.
- врзанице*, обућа II 69.
- врљање ждребеша*, бацање коцке VII 74.
- врљина*, женска капа I 73.

- вршејне*, игра VII 54.
Вршолома IV 46.
вршење (веридба) X 62.
вузам, ускршња ватра II 9.
вузмица, ускршња ватра II 8.
вук кривељан у народ. причању III 106.
вуша, кецеља V 38, 39; VII 30.
- галайчар*, голубар IX 51.
галеша, колач V 99.
галош, сомотска трака V 57, 77.
гаке I 96, 97; III 52, 79, 80, 81, 86; V 29, 32, 37, 85; VI 46, 52; VII 13, 15; VIII 73, 77, 80.
геофација IV 101.
гечирме, игра VII 52.
шлеб, мера VIII 27.
гјердан; в. *ђердан*.
глава, деформисање II 47 и д.; X 18 и д.; повезивање VII 24; овнујска као хамајлија IX 37.
главинка, хаљетак VI 95.
гледање, свадбени обичај III 30; V 115.
гобеле у ваљарици VIII 11; X 79.
гошолубље III 42.
гошов, цигвара VI 56.
гребенар, занатлија IX 49.
гребене у народ. обичајима X 54–56.
гривна VI 50.
грна, музички инструменат VIII 41.
грнчар IX 50.
гробље маџарско VI 115.
громовник, књига VIII 114.
грудњак III 53; IV 14, 15.
гумно, мера VIII 22.
гунја, мера VIII 23.
гуњ (*гуњац*, *гуњић*, *гуњица*) I 96; III 48, 52, 79, 82, 84, 86, 87, 93, 95, 96; IV 14, 15, 16; V 42, 44, 85, 86; VII 66; VIII 78.
гуслари VI 100 и д.; VII 90 и д.; X 100 и д.
гусле VI 101, 105, 106; VII 90 и д.; X 100 и д.
гуцкајне, игра VII 51.
гуча, хаљетак V 32.
гушобоља VIII 70.
- даире*, музички инструменат VIII 41.
дарови деверски VIII 41.
даћа III 27.
двобој III 105, 106; IV 115.
дворење кума, свадбени обичај V 118.
девер V 116; VIII 41.
деверуше певају на свадби V 117.
девовање V 113.
- девојачка невиносћ* III 14; *сјрема* V 71 (в. *прђија*).
делија, младић кицош V 36.
ден'ош, део „службе“ VII 69.
деформисање главе (лубање) II 47 и д.; X 18 и д.
диашкица (тестамнат) X 47, 50.
дива бишка, игра VII 52.
дизање на полицу, свадбени обичај V 122.
дизлуци (дозлуци) I 97; II 68; III 48, 58; IV 13, 15; V 37; VII 66.
дијанијаја, назив за штеточине X 55.
димје VII 45; VIII 82.
димирџија IX 47.
диџла, прегача VI 52.
д'л'г амбар, игра VII 54.
добљан, дукат VIII 39, 40.
доузлара, хаљетак VIII 76.
доколенице III 85.
доколенке, чарапе VII 20.
доколене, врста обуће VIII 75, 78, 81.
докољенте, чарапе II 64.
долама VI 45, 48, 51, 95; VII 20, 21; VIII 82.
дономиџија, мерач IX 52.
доум, мера VIII 21.
дорамак III 79, 84, 88, 89, 92, 94, 95; в. *гуњић*.
доронца, прослава после орања X 85.
драгоман VI 74, 75.
дрдавке, игра IX 91.
дринка, воденица VIII 2, 12 и д.
дувак, вео IV 3; VI 95.
дукаши, присипање... (обичај) II 1; као накит VII 27; VIII 40; као дар VIII 39, 40.
дукмеџија, занатлија IV 47.
дулакшар, хаљетак VI 48.
дуламка, хаљетак VI 51.
думбоан (тапан) X 63.
думузџи X 42, 48.
- ђаво* у нар. веровању X 126.
ђердан V 29; VI 50; IX 78–80.
ђечерма I 95.
ђинђали, женска капа IV 15, 16.
ђуда (ђудина) III 50, 85; IV 15; V 49–51, 56.
Ђурђев дан V 112; VII 72; X 119.
- езиџа*, свадбено свирање VI 98.
елек VI 95.
елече VI 51.
емсица, ђердан IX 80.
енге, кумовске девојке V 116.
ендезе, мера VIII 20.

неба, skutача VII 68.
еснаф IX 46, 53—56; слава еснафска II 32; VI 24; IX 55.
ејнографске изложбе; в. изложбе етнографске.
Ејнографски музеј у Београду I 11, II 86, III 118, IV 124, V 168, VI 145, VII 147, VIII 129, IX 128, X 129; у Гетингену II 81; у Дубровнику VII 158; у Загребу I 33; у Љубљани I 40; у Сарајеву I 26.
ејнололија у средњим школама V 1 и д.
ејнолошка библиографија; в.; библиографија етнолошка.
ејнолошко проучавање I 45 и д.; VII I и д.
жабица у сувачи X 117.
жалост за умрлим I 65; III 27; VI 87; VII 73; в.: знаци жалости; одело код мртваца.
жена зла VII 112.
жива у свадб. обичајима I 85; X 66.
жива вајра II 18 и д.; VI 65.
живошине у причама III 106; злих очију IX 6.
жишари у свадб. обичајима X 65.
жишо (пшеница) благословено X 34.
жрвањ, ручни млин III 66; у ветрењачи III 69.
завештина III 29; V 93, 94; в.: објетина.
зевешовање VIII 98.
завијача, хаџетак IV 14.
завијачи, обојци III 83.
завјес, ћердан IX 79.
завјеш V 98.
завраша, капа V 37.
затоварање (заветовање) VIII 98.
затонешке V 126, 133.
задруга III 40, 41; VII 68.
заклањање младенаца, обичај IV 2, 3.
законано благо V 139.
занашти IX 46 и д.
занаштош, в.: слава и еснаф.
зайевање, в.: бугарење.
зайс V 95; као хамајлија IX 24, 28.
зайонак на кошуљи III 87.
зайрета, кецеља IV 15.
заслуга, део славе II 28, 29; VII 69.
зашвореније младенаца VI 97.
заштишиа младенаца, IV 2 и д.
званица, дрвени суд IX 58.
зговорник, наводација VII 73.
здравица са варком, чутура VIII 40.

здравице V 100, 101; VI 19; VII 121.
зеш у народној причи III 107.
зијафеш, ручак VIII 44.
зинија, мера VIII 22.
зийка, колевка II 46.
зла жена VII 112.
зле очи IX I и д., 31 и д.
змај VII 76.
знаци жалости III 95, 96, X 1; поклисарски X 95; в.: одело код мртваца; жалост за умрлим.
зоваче позивају сватове VI 92.
зуб као хамајлија IX 18.
зубун (зубунић) I 95; III 49; IV 13. и д.; V 17 и д., 38, 43, 89; IX 76, 86.
зурле, музички инструменат VIII 41.

ибричина, игра II 37.
Ивањ дан X 120.
игла колачара I 70; главњача V 89; кићена V 59; подалчена V 59; пулијарка V 59; шута V 59; кукачка VII 28; бочанка IX 83.
Игњашов дан IV 47.
играње и *игре* народне II 37 и д.; IV 18 и д.; VI 3, 63; VII 45 и д.; IX 90 и д.
иде на ђабу, игра II 38.
избор девојке VIII 39, 40.
издаш, болест VIII 84.
изди у планину VI 55, 67.
изложбе ејнографске у Букурешту I 16; у Лијежу I 16; у Лондону I 17; у Паризу I 17; у Петрограду I 15; у Прагу I 17, 18; у Турину I 18.
илам'к, лажни бисер VII 26.
име; в.: имендан.
имена и *назив* код стоке VI 70.
имендан (име) II 31; V 103, 104; VI 23; VII 69.
иншаш у воденици IX 65.
инширија, хаџетак VI 51.
ирам, кецеља VI 52; IX 76; X 57.

јабука везена I 63; свадбена I 88; о прошевини V 115.
јабукош, марама IX 71.
јаљенар, угљенар IX 52.
јајари походе вереницу X 64.
јаја ускриша VI 117; од видре као хамајлија IX 34; у нар. обичајима при сетви X 37, 38.
јакал'к, кошуља VII 15.
јакарица, капуљача III 82.

- јакеџа*, хаљетак IX 85.
јајунџа, хаљетак V 28; VIII 78.
јарам, ред V 94.
јарум, јело VI 61.
јашмак, прслук V 32; марама VII 13.
јеж, игра II 38; у нар. причи III 108.
јела славска II 29; VI 19.
јелек III 32, 88; IV 14, 15, 16; V 38, 39, 49, 51, 52, 65, 70, 74, 88; VI 45, 51; VII 8, 17, 20, 66, 67; VIII 77.
јемелије (јемешје, јеменлије) I 96; II 69; III 48; V 55, 60; VII 29.
јечерма V 21.
јове, игра IX 91.
јурџија, марама VII 13.

кабаница I 97; III 82, 83; V 38, 86; VIII 81, 82.
каблина у воденици VIII 4.
каврак, марама VII 24.
казан у ваљарици VIII 11.
казанџија IX 47.
календро, биљка VI 114.
калинче, чинија II 30.
калци, обућа VII 66.
камен воденични VIII 6, 15, 17; IX 65; X 117.
каменар, занатлија IX 48.
кана, дан уочи славе VI 18.
канав'ц пешкир IX 81.
канзалиер, бележник VIII 30.
канице; в. тканце.
каје I 61, 64, 68, 69, 71, 72, 73, 95, 96; III 51, 78, 80, 84, 86, 92, 94, 102; IV 1, 13, 14, 15, 16; V 29, 31, 33, 34, 37, 38, 39, 44, 45, 85, 87; VI 49, 58, 95; VII 21, 22, 24, 25, 26; VIII 73, 80; IX 70, 71, 78, 80, 81, 86; в.: фес.
кајешан, претседник општине VIII 30.
кајија код воденице VIII 3, 15.
кајламаџија, занатлија IX 49.
кајрак, марама VI 44.
кајуљача V 86.
карбине, подушје VI 85, 86.
карџа, дрвени суд IX 58; X 64.
касйеџа, кожне чакшире VII 47, 48.
каџанац у нар. обичајима X 56, 66.
каџанка, игра IX 91.
каџун VI 56.
каџа, мера VIII 25.
качар IX 48.
кеса, еснафска благајна IX 56.
кеџеља, I 96, III 49, 55; IV 14, 15, 16, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 68; V 38, 39, 43, 52, 53, 54, 56, 57, 67, 68, 70, 71; VI 52; VII 30, 66, 67; IX 76, 84; в.: пречага.
кике код мушкараца III 47, 83.
кинајна, чипка VI 44.
кинијима, марама VI 53.
кираџија (кирџија) IX 52.
киџа, VIII 40.
кићење младе V 58, 72; свекра и свекрве V 118.
кјорова кобила, игра VII 58.
клашеник VI 95.
клашње, чакшире IV 13.
клеџка, игра IX 91.
кломје, дрвене цинеле II 64.
клобоџец за плашење птица III 70, 71.
кобила код воденице VIII 6; IX 66.
ковче са рухом VI 96; код ваљавице X 80.
кожурх III 53, 57, 84, 89, 93; IV 14, 16; V 65, 75, 77, 86, 88; VII 66.
козињаре, чарапе II 64.
кокош — клање, обичај X 57.
кокошина болесиј VIII 71.
Кокошињи Божик III 34.
кола VII 65
колан, појас III 91, 93; V 43, 63, 64, 74, VI 53; IX 76.
колаци божићни III 35, IV 48, 49, 52; свадбени II 22, IX 58; славски VI 21, 29, 30; стројски X 64.
колаши, чарапе II 64.
колбе, гривне VI 50.
Коледа VII 71.
колеђарке девојке III 36.
колија, хаљетак VIII 30.
коло у ваљарици VIII 11, X 79, 80; у воденици VIII 4, 15; IX 64—66; у сучани X 117; игра IV 20.
комунце VI 55.
конаџа, земљани суд VI 32.
кондуре II 69; V 38; VII 29, 30.
кондураџа II 64.
кондуриџа IX 49.
коња III 49; V 42, 44, 45, 46, 58, 61, 73, 89, 122, 124.
коњан, велики маљ X 81.
коњање старог блага V 139.
коиоран V 29, 32, 86, 87; VI 48; VII 66, 67; VIII 74, 77.
кораб, чамац IV 88, 95.
кореш, хаљетак V 19; IX 86.
кориџо, израда . . . VI 117.

- коса* I 61, 62, 65; III 47, 49, 54, 78, 83, 84, 86, 92, 94; V 42, 44, 45, 56, 69, 71, 74, 79, 91, 92; VI 49, 50; VII 22-24, 118—120; VIII 73, 80; IX 70, 78, 80, 81, 83, 86.
костина, капут V 75.
кошљеница за судове VI 57, 58.
кошула, сукња V 38.
кошулач, комадић сукна IX 79.
кошурача, посуда од тикве III 65.
кочница у воденици IX 68.
кодобашија, сеоски кмет VII 74.
кош у воденици VIII 17; IX 65, 67.
кошуље I 95, 96; III 52—54, 79, 81, 84, 86, 87, 92; IV 13—15, 31, 37, 38; V 29, 31, 32, 37, 38, 42, 46, 47—49, 61—63, 70, 74, 85, 87, 88, 117; VI 44, 50, 95; VII 13—15; VIII 77, 80; IX 35, 84.
кравал, дар млади V 121; приказивање... V 122.
Кралице III 163.
крблар, запатлија IX 49.
крвљање, сточна болест V 108.
крвна освеша II 72—80.
крдо, посуда од тикве III 64.
крвање пресвеша VI 21, 24, 25.
крешћу соке, игра IX 91.
криво гумно, игра VII 57.
крила на ветрењачи III 69; — од слепог миша као хамајлија IX 34.
кришкара, капа I 61.
кровај, чесница IV 52.
крожаш, хаљетак V 32.
криа, марамa V 38, 39; IX 71, 81.
кришца, део младног нанизa V 59.
криље I 98; VI 69.
крсна слава (име); в.: слава.
крсни хлеб V 99.
крсница, славски хлеб V 99.
крсић као хамајлија IX 36.
крсићине код воденице VIII 16.
крсионоше V 94.
круца, болест VIII 69, 88.
крух (хлеб) не једе се X 34.
крцел, направа за печење брaвa VI 115.
кришење III 31.
кубурија, хаљетак V 20.
куа, заштита од ње X 5.
кудељара, кошуља V 42.
кујунџија IX 47.
кулан, појас VI 53.
кум I 59; V 116, 118, 123; VI 25.
кумство I 59.
кујање младе, обичај I 86; II 22; VI 98, X 66.
кујаран VI 48.
кујраља за грање волова VIII 23.
курбан V 103, 105.
кушал, мера VIII 25.
кушија, мера VIII 117.
кућа, словеначка литература о њој II 83.
кућер за чобане VI 58.
кућица на „моравки“ IX 64, 65.
кушак, појас VII 21, 67.
лађа IV 94.
Лазарке III 33.
лакаш, мера VIII 20.
лајчине, обућа VII 29.
ласеник, земљани суд VI 22, 25.
лева у воденици и ваљавици VIII 5; X 81.
левак, од тикве III 64.
левка, игра IX 91.
легенде VII 78 и д.
леја, мера VIII 21.
лекедов, прегача V 54.
лекови народни III 1—12; IV 29—34; VI 35—40, 64; VIII 52; X 85 и д.; в.: мe-длина; болест; лечење.
леса, мера VIII 22.
лешурђија; в. панaгија.
лечење од урока IX 27; стоке V 108; VI 64, 65, 70.
лешка (сува балега) X 56.
либаде V 49, 51; VII 67.
лила, обичај пењања ватре II 5; V 111; игра IX 91.
лиmozина, милостиња X 34.
Лисеј (св. Јелисије) IV 46.
лиштина дулама, хаљетак VI 48.
логов, чамац IX 64.
лоза, мера VIII 21.
лозање, врста веза IX 82.
лончарство VIII 108.
лојашара, воденица VIII 3.
луб, јелова кора VI 57.
лубања, деформисање II 47; X 18 и д.
лубница, колевка II 47; X 26.
лук бели као хамајлија IX 17.
лушка као обележје да има удавача у кући I 63.
љаден, врста земље IX 16.
љардо, мера VIII 20.
љева код воденице VIII 5.

- љука за телад VI 63.
 љуљање о Ђурђев дану X 49.
 љуљка за децу II 46; X 27.
- мазија* вађење VI 110; шишарка од које се добија црвена боја VII 23; шишарка као хамајлија IX 17.
- малаков*, хаљетак VII 19.
- маљеви* у ваљарици VIII 11.
- марама* I 63, 95; III 57; IV 3, 16, 17; V 31, 32, 38, 39, 42, 45, 46, 58, 61, 87, 89; VI 44, 50, 52, 53, 91; VII 13, 24, 25, 28; IX 70, 71, 79, 80, 81, 83, 87; в.: шамлија.
- Маршинци* X 54 и д.
- масло* како се прави VI 60.
- машаруга*, греда IX 64.
- мачка*, мера VIII 22.
- машала*; в.: лила.
- мед божјићи* као лек X 124.
- медицина народна* VIII 52—58; X 85 и д.; в.: болести, лекови, лечење.
- међед* у воденици VIII 5.
- међник*, камен међаш VII 74.
- мелодије народне* IV 21—28; VIII 48—50; X 73—77.
- мере народне* VIII 19 и д.
- месарица* месн свадбене колаче IX 58.
- месеџ* „празан“ X 34.
- месџве*, ципеле I 96; II 69; VII 29.
- меџалик*, игра VII 54.
- меџаљка*, очна болест VIII 68.
- мечкина болест* VIII 68.
- мешајица* у народ. причи IV 113.
- мешарка*, наћве у свадбеним обичајима VI 96.
- минђуше* I 57, 58; V 57; VII 27; IX 80.
- минџан* VII 17, 87, 68.
- млада*, обичаји које врши... VIII 42, 43; одело и спремање... V 72, 73; освртање... II 21; преношење... преко прага IV 7, 8; купање... I 86; II 22; VI 93, X 66.
- младенци*, отклањање опасности од њих IV 2.
- Младенци* IV 44; X 6.
- младожена*, походи родитељске гробове I 86, 87; не скида капу у цркви I 64; III 102; IV 1.
- млеко*, прерада VI 61.
- млнн* (воденица) VIII 1 и д.: IX 64; на ветар III 67; на лађи III 66.
- мљекарник* VI 58.
- моба* III 32; VII 74.
- модрача*, уваљано сукно V 37.
- модрина*, хаљетак V 29.
- мољковање* V 113.
- момчаник*, момачки штап I 61.
- момче*, младожена VIII 40.
- моравка*, воденица IX 64 и д.
- мосџ* код воденице VIII 15.
- Мрашинци*, обичаји о... IV 47; в. Мартинци.
- мрџвац*, сахрана... V 138; VI 77; обичаји око... VI 78; VII 8; опасивање... IX 98.
- музеји*; в.: етнографски музеји.
- музеј и универзитет* I 54 и д.
- музика народна*, библиографија о њој VI 120 и д.; одговори на музичка питања I 100 и д.
- мукава*, тврд картон X 25.
- мумија*, марама VI 44, 50.
- мусџаћи* (бркови) VIII 73.
- муџавџија*; IX 50.
- мучница* код воденице VIII 6.
- мучњак* код воденице IX 67.
- муџкобана* II 52.
- муџулуџија* VIII 41.
- навлаказе*, обућа V 29.
- навлаке*, наруквице III 90; V 70.
- наводџија*; в.: проводџија
- навоџи*, увијачи за ноге II 64.
- наврџи*, обућа VIII 75, 82.
- наглавци*, чарапе II 64.
- на два џанџа*, игра IX 91.
- назувачи*, обућа I 97; VIII 82.
- назувице* III 56, 80; V 43, 55, 68.
- назувци* I 97; II 66; IV 14; VIII 75; IX 77
- назуџци* VIII 78; IX 77.
- накиџ* I 63, 73, 95; IV 15; V 29, 40, 57, 58, 59, 60, 69, 90, 91; VI 50; VII 7, 11, 13, 24, 25, 28; VIII 39; IX 70, 78, 79, 80, 81, 83.
- наконче* V 121.
- накурњак* III 81.
- налбанџа* IX 47.
- на мешџаџ*, словеначка литература о њему II 83.
- намилија*, марама IX 71; мера VIII 23.
- наниз*, накит I 73; V 58; VII 7.
- нануле*, обућа II 69.
- наџанак*, посуда од тикве III 64.
- нариџање*; в.: бугарење.
- народ*, етнолошко проучавање... I 45 и д.; VII 1 и д.

народни лекови; в.: лекови народни.
народни обичаји в. обичаји народни.
народни суд IV 105 и д.
народно шлејшво; в.: плетиво народно.
наруквице I 95; V 69, 70.
насеља, словеначка литература о њима II 83.
нашег, посуда од тикве III 35.
нашникаче, чарапе II 64.
на шри ноzi скакање VII 49.
наушка, мињуша I 58.
на чивије, игра VII 60.
небо у сувачи X 116.
невиности девојачка III 14 и д.
Недеља девета IV 54; кратка IV 44; сир-на IV 44; средопосна IV 45; туторова IV 44; урша IV 44.
некойица, врста кукуруза VI 15.
нишан велики (веридба) VIII 40; дар VII 73; игра VII 50; мали (давање речи) VIII 40, X 62, 63 83.
Нова година X 120.
Новјалинка, девојка која претставља Нову годину X 121.
новац као накит V 60; као хамајлија IX 35, 36; даривање новцем X 45.
новина, млада VI 24.
нога, мера VIII 22.
нокаш, мера VIII 21.
ношња народна I 62 (у Левчу); I 94 (у ок. Ивањице); II 83 и д. (словеначка литература о њој); III 45 и д. (у Комају); III 77 и д. (у Београдској Посавини); IV 13 и д. (у Ресави); V 17 и д. (у Босни); V 28 и д. (на Задарским и Шибенским острвима); V 36 и д. (у околини Билећа); V 41 и д. (у Београдској Посавини); V 83 и д. (у околини Ваљева); VI 43 и д. (у околини Ђевђелије); VI 95 и д. (младина у Галичнику); VII 6 и д. (у Врању); VII 65 и д. (у околини Велеса); VIII 72 и д. (у Васојевићима); IX 70 и д. (у Васојевићима); X 2; в.: одело.
нумуне, мера VIII 26.
нуфуз шескереси (крштеница) X 47.
обележје јабучно (прошевина) III 30; српског народа I 57 и д.
обечка, мињуша VI 50.
обичаји народни I 85 (свадбени у Галичнику); II 5 (лила); II 18 (воловска богомоља); II 21 антропeјски елементи

у свадбеним обичајима); II 84 (словеначка литература о њима); III 26 (у Ресави); IV 1 (брачни); IV 42 (на Тимоку); V 58, 72 (око младе у Посавини); V 107 (сточарски у Проклетнијама); V 111 (лила); V 113 (свадбени у Потисју); V 140 (велика вечера у Млави); VI 1 и д. (свекрва на тавану); VI 65 (воловска богомоља); VI 78 (око мртваца у ок. Огулина); VI 90 (свадбени у Галичнику); VI 108 (препреке сватовима); VII 8 (око мртваца у Врању); VII 23 (свадбени у Врању); VII 32 (правни у Мркојевићима); VII 69 и д. (у ок. Велеса); VIII 39 (свадбени у Пећи); IX 58 (свадбени у околини Скопља); IX 68 (у воденици на Морави); IX 105 (у вези с бадњаком); X 33 и д. (уз орање и сијање); X 45 (приликом усиновљења); X 54 (о Св. Мрати); X 62 (свадбени у Дебру); X 118 (народни у разним крајевима); X 123 (божићни у Батињанима).

објала, обојци VII 66, 67.
објеље, чарапе II 64.
објешина, заветина V 93.
облаја, хаљетак VIII 74; IX 71 и д., 79.
облајица, хаљетак VIII 78.
облајоруше у сватовима V 117.
облекло, одело VI 43.
обод у воденици VIII 17.
ободац (обоци), мињуше I 58.
обојци за ноге II 64, 67; IV 15, 16; VIII 75.
обућа I 96, 97; II 63 и д., 69; III 50, 53, 56, 80, 83, 85, 86, 91; IV 14; V 29, 37, 38, 43, 55 68, 76, 79; VI 48; VII 22, 29, 30, 66, 67; VIII 66, 74, 75, 78, 81, 82; IX 77, 86; X 2.
обушак, хаљетак III 79, 85.
овчар VII 68.
оврљина, женска капа I 73.
огањ гори, игра IX 91.
оглавље, накит I 95.
огледало као одбрана II 23.
огњиштије VI 57.
огрлица, накит V 60.
одело „Краљница“ III 103; младе и младожење IV 3; V 44, 58, 72, 79; X 65; мртваца I 65; III 27; V 39, 80; VIII 8, 22; каурско X 1; у обичајима X 38, 55, 57, 58 в.: ношње.
од мечку, болест VIII 68.
ожег X 34.

ока, мера VIII 24.
оканица, мера VIII 27.
оклој на ветрењачи III 69.
око као хамајлија IX 18.
околишница у воденици VIII 6.
олалија; в.: лила.
ојанци II 69—71; III 53, 56, 80, 85, 86, 91, 93; IV 13—16; V 38, 43—44, 55, 87; VI 47; VIII 75, 78; IX 78.
ојасивање болесника VIII 93; мртваца IX 98; цркве VII 110; VIII 91—93; IX 95 и л.
ојрежина, кецеља V 39.
оране прво X 35; кад се не сме орати X 59.
орашник II 5.
орнаменти II 65, 66; III 24; IV 75 и д., 81; V 31, 33; в.: вез, шаре.
оро, коло III 32; IV 18, 19.
оршак, спрежник VII 74.
освећа крвна II 72—80.
осмица, игра IX 91.
ошклањање ојасности од младенца IV 2.
ошмица девојке V 124.
ошос, марама VII 25.
очи зле у веровању народном IX 1 и д., 31 и л.

палац, мера VIII 21.
палица поклицарска X 95.
памбе, ципеле VII 22.
памуклија, хаљетак IV 15; V 87.
панација (панаџија, панахија) II 29, 30; V 99, 103; VI 17, 21, 28, 29; VII 69.
панаџур VI 100; VIII 118.
панзир, женска капа VI 95.
панџа, игра VII 52.
панџалоне III 52, 93.
пањ, бадњак X 123.
пања, земљани суд VIII 110.
пайрица у воденици VIII 4.
пайуци, ципеле VI 48.
пайуче II 69; V 32, 68.
пайуција IX 49.
пара (новац) као хамајлија IX 35, 36.
паргар, сукња V 66, 67.
пас, в.: појас.
пасарило, игра II 99.
пасмо, мера VIII 27.
пашерице, други дан славе VI 23; VII 69.
пафеле, марама V 45, 58.
пауново ѓерје I 74; II 23.
пафше IV 15; V 39; VI 53; VII 18

пачалуци, I 98; III 82, 85, 91.
пачеџе, платно VI 53.
певање народно I 99; IV 18; VI 100 и д.; в.: песме
певац, апотропејски значај . . . II 24; име за слепог гуслара VI 100, 102; у нар. обичајима приликом сетве X 33; у свадб. обичајима X 68.
педа, мера VIII 22.
пеливан VII 47; IX 52.
пелеларче, свадбени хлеб I 87.
перишан, накит V 59; VII 25.
перјаница, свадбено весеље V 118; младина капа IX 78, 79.
перје пауново I 74; II 23.
перчин I 96; III 47, 78; V 29, 31, 91; VI 49; VII 66, 118; VIII 80.
песме I 80, 85; III 37; IV 18, 20 и д., 52, 53; VI 20, 33, 105; VII 71, 90; VIII 44—50, 102—104; 112, 113, 120; IX 58—61; X 63, 65, 66, 70—73; 100 и д.; в.: певање народно.
Пешак биљани IV 45; велики IV 45; млади IV 54.
пешти-леб; в. еснаф.
Пешров дан код сточара V 112.
печалба VI 73.
печалбари V 73 и л.
пешница, лечија болест VIII 69.
пешкир заличаји I 73.
пешкирица, марама I 95.
пешчење у славу II 26; V 100.
пилана, стругара VIII 13.
пийгерана, игра IX 91.
пирузе (камен) као хамајлија IX 16.
пискул (пушћула) VII 26.
пишач, просјак VI 101.
пићари, гости о слави V 99.
пјашо, тањир II 30.
планинка V 108; VI 61, 62.
плашница, трела VIII 15.
плашно III 54; V 63; VII 13, 14; у нар. обичајима IX 98, X 37.
плешиво III 20.
плуска, болест VIII 69.
побожност III 42.
повезач, марама IX 70; X 20.
повојница X 22.
повраштак, свадбени обичај III 30.
поврнич, свадбени обичај X 42, 49, 50, 51.
погача сватовска IX 58, и л.
погачари у свадб. обичајима V 123.
погонач, чобанин III 29.

погреб I 9, 10; III 27; IV 9; V 138; VI 77 и д.; VII 73, 74; X 123.

под у ваљарици VIII 12.

подбрадач X 20.

подбрадник I 75; V 59.

подвезе II 68; III 48, 85.

подвезице IV 13.

подланци, получарапе II 67.

подљуша, болест VIII 69.

подмишушка, игра IX 91.

подушје VI 85, 86.

поешонџија IX 52.

појас I 95, 97; III 18, 48, 79, 85, 91, 93,

94; IV 15, 16; V 29, 30, 37, 43, 54,

57, 63, 70, 74, 79; VI 43, 46, 51, 53,

63, 74; VII 18, 20, 21, 66, 67; VIII

74, 77; IX 76, 84, 87; в.: колан.

покладе IV 44.

поклисари X 94 и д.

поклонари, сватови VI 98.

покойници, гробари VI 82.

полица, дизање младе на ... V 122.

положај, полагајник X 124, 126.

полумесец као хамајлија IX 20.

пољоранија, обичај IV 46.

помана, даћа III 27, 28.

помоћ, моба III 32; VII 74.

пой, греда у сувачи X 116.

пойредок, прело VII 72.

поредовници у воденици VIII 7—10.

поредовничке ваљарице I 98; воденице VIII 7—10.

породиља IX 37.

породица, односи према члановима X 42.

по саме, игра IX 91.

посланик, в. поклисари.

пословице народне III 59, 60; V 126, 142.

посџа, мера VIII 23.

посџујаоница, колач који се меси кад дете прохода I 58.

посуђе од шикава III 62 и д.

пошочара, воденица VIII 2.

походе, свадбени обичај III 30.

праг кућни, светиња IV 9 и д.

празноверице народне III 98 и д; IV 114;

VI 58, 60, 62, 63, 71, 85, 87, 88, 98,

99; VII 75, 76, 82 и д.; VIII 59—71;

IX 100; X 93, 125, 127.

празноверје, словеначка литература о њему II 84.

прашотер, биров VII 48.

праћење кума, свадбени обичај V 123.

прва ноћ младина VIII 43, 44; X 68.

првиче, прво гостовање младине родбине I 92; X 69.

прегача IV 15, 52, 53, 55, 60, 67, 70, 74, 75; V 38, 52, 74, 78; VI 52; IX 74, 75; в.: кецеља.

предања народна VII 2 (о убијању старца); VII 106 и VIII 93 (о Сребрном цару); VII 100 (о цару Давиду); VII 100 (о Св. Илији); VII 104 (о бауку); IX 100 (о Св. Сави).

предмеши ошџири у нар. обичајима X 56, 59.

прежина, кецеља I 96.

преклајач, хаљетак I 96.

прекусак, доручак IX 60.

прела код воденице VIII 4.

прело, седељка II 35.

премешач, хаљетак VIII 76, 78.

Преображење IV 46.

прејреке сведбеној поворци II 24; VI 108.

прерушивање младенца IV 2.

преса за цеђење грожда V 6 и д.

пресвеџа; в.: панација.

пресијање дукатима II 1; белим просом III 102; IV 112.

преслава VI 34; VII 69.

пресница, свадбени колач IX 62.

привег, обичај о Белим покладама III 30.

привреда, VII 64.

прија, спуштање ... у бунар, свадбени обичај V 118.

прикумак, кумов помагач V 117.

приповеџке; в.: приче.

прича, игра II 40.

приче народне III 106; IV 113; VII 112; VIII 110; IX 107; в. легенде

причешћивање удавача VIII 39.

приводаџија V 114.

привука, тунел II 19.

промишачка, игра IX 91.

просвора VI 28.

просилац II 21.

просо, пресипање ... III 102; IV 112; X 56.

прошевина V 114, 115.

прслук III 55; V 29, 65, 87.

прсџ, мера VIII 21.

прстен, I 64, 94; VI 50, 92; VII 28; IX 80.

пршеновање VI 91; VIII 41, 42.

прџија девојачка VI 112—114; в.: спрема девојачка.

пулазач (полагајник) X 28, 59.

пулазувајне (полажење) X 58, 59.

јусинук (посинак) X 42.
јусјосваши V 117.
јуш у свадб. обичајима IV 11.
јушина, обућа VII 29.
јуцање на свадби IV 1.
ишеница славска II 30; VI 21.
рабош VIII 12; X 83.
рак код воденице VIII 5.
ракуља за везивање воденице VIII 15.
рало VII 64; мера VIII 23.
расол, славско јело VI 19.
рачкор, мера VIII 21.
раша, сукно, V 37, 38; хаљетак X 84.
ред, у воденици VIII 7—10, 17; мера VIII 23.
рекавица, воденица VIII 3.
рекла IV 16; V 75, 87.
реклија III 55.
рејача, део младиног наниза V 59.
рејкач, кукуруз VIII 26.
рибарски чамци IV 82.
риза, за зубун V 26; уместо шала VI 44; пешкир VI 53; марама VI 91.
ринка, игра IX 91.
р'ка, мера VIII 22.
робови, игра VII 58.
рога, женска капа I 71.
рувашица, спрема одело за мртваца VI 77.
руво мртвачко VI 77.
рука као хамајлија IX 20.
рукавице V 44; V 76, 86.
русалије VII 72.
русалинци VII 72.
русалке III 28.
русалница IV 46.
ручник, женска капа I 73; IV 16.
сабориште V 95.
садак, хаљетак V 29.
саџа, хаљетак V 50.
саја, хаљетак I 95.
сајче, хаљетак IV 16.
сака, хаљетак VII 19.
сакија, мера VIII 27.
саншрач у сувачи X 117.
сайдлама, игра VII 52.
сајунџија IX 50.
сарач IX 49.
сахрана; в.: погреб.
свадба и *свадебни обичаји* I 8 (у Јагодлини); I 85 (у Галичнику); II 21 (апоетропејски елементи у свадб. обичајима); III 30 (у Ресави); V 58, 72 (у београдској Посавини); V 113 и д.

(у Потисју); VI I и д. (свекрва на тавану); VI 90 (у Галичнику); VI 108 (препреке и тешкоће које сватови морају да савладају); VII 23 (у Врањи); VIII 39 (у Пећи); IX 58 (у околини Скопља); X 62 и д. (у Дебру); X 122 (у Мудраковцу расинском).
свадебни колачи II 22; IX 58.
свађа, свадбени хлеб I 85, 88.
свајш (пријатељ) X 49.
свајшови VIII 41.
свајшовска њогача IX 58 и д.
свекрва на шавану, обичај VI I и д.
Св. Илија у нар. предању VIII 100.
Св. Лазар IV 45.
Св. Сава у народ. предању IX 100.
Св. Трифун, виноградарска слава IV 44.
свешковине сточарске V 110, 111.
свешњак од тикве III 65.
свештога; в.: слава.
свећа славска VI 21; „тежачке“ VII 113-118; VIII 95; IX 108.
сводник, проводација VII 73.
седељке III 32; в.: село, прело.
сејаљка, игра IX 91.
сејане прво X 33, 34, 36.
секира у свадб. обичајима VIII 39.
селиште, место где се одржава село II 35.
село, седељка II 35; в.: седељка, прело.
селачка уметност IV 63 и д.
сен код воденице VIII 4.
сенчање, гледање сенке III 34.
сечене славског колача III 26.
силав III 48, 79; V 37; VIII 74, 77.
синђир (вериге) у нар. обичајима X 55
сир, израда . . . VI 58, 59.
сирма, болест VIII 85.
сишо свадбено I 89; II 25; X 68.
скоке, игра IV 18.
скоруј VI 60.
скукајне, игра VII 53.
скуја вода, обичај III 28; в. вода.
скушало, хаљетак VII 18.
скушача, кеџела IV 14.
скуши, део кошуље III 87.
скушина, прегача VII 67.
слава II 28 (служба у Велесу); II 32 (пти леб у Велесу); III 26 (породична у Ресави); III 29 (сеоска у Ресави); III 38 (виноградарска у Ресави); V 98 (сеоска у ок. Ивањице); V 96 (црквена у ок. Ивањице); V 103 (у Кривопаљаначком срезу); VI 16 (породична у

Тетову); VI 24 (еснафска у Тетову); VI 26 (црквена у Тетову); VI 28 („светотога“ у Призрену); VII 1 (приказ рада о крсној слави); VII 69 (служба у ок. Велеса); VII 70 (сеоска у ок. Велеса); IX 55 (еснафска — занатот — пети леб); IX 69 (у воденицама).

славски колачи VI 21, 29, 30.

сланик од тикве III 63.

слом, сточна болест V 108.

служба; в.: слава.

сли.љевац, женска капа I 72 и д.; младин венац V 44, 45; кићење с босиљком X 4.

снахачење VI 11 и д.

со у нар. обичајима X 59.

соба воденичарева VIII 15.

сој, породица VII 68.

сокај, женска капа VI 95.

сирег X 37.

сирема девојачка V 71; в.: прнија.

сировод мртвачки VI 82—84.

сиушшање прије у бунар, свадбени обичај V 118.

Срб.џаци X 108 и д.

Сребрни цар у народном веровању VII 106; VIII 93.

сребрњак, прстен I 94.

Срешење, обичаји . . . IV 44.

срмекаш, занатлија VII 7, 10.

сшавјало у ваљавици X 81.

сшан, део кошуље III 87; део платна VI 44; у катуну VI 56.

сшай, суд за прављење масла VI 60.

сшай шигљајне, игра VII 53.

сшари сваш V 116.

сшар шобрашшм VI 94; X 65 и д.

сш'жсин, мера VIII 20.

сшодрамник, мера VIII 27.

сшока, рад око ње VI 62.

сшококчавица, чарапа IX 74.

сшочарсшво у Васојевићима VI 55.

сшриг III 104.

сшрижба V 111, 112.

сшрижење I 59; VI 66; VII 119.

сшројник VI 91; X 49, 62.

сшрута код тора VI 58; предање о Јовановој струги VIII 113; X 56.

сшругар, занатлија VIII 2, 13.

сшругара VIII 13.

сшрука, хаљетак VIII 81; IX 85.

сшуйала, чарапа III 21.

сшувача X 116.

сшви валајци, врста ваљавица X 78, 79.

суд народни IV 105 и д.

суђа, судија VIII 30.

сукно, ваљање . . . VIII 12; X 83.

сукња, III 54; IV 14, 15; V 31, 32, 38, 48, 52, 66, 67, 70, 74, 78, 87.

сукњаре, гаће I 97.

суница, појас VII 67.

суруџија, игра II 40.

шабак, занатлија IX 49; послужавник X 64.

шајва, дружина VI 73, 74.

шалаган, копоран VIII 74, 77.

шалан, X 63.

шайканица, обичај приликом грађења куће III 32.

шарабука, музички инструменат VIII 41.

шаршош, женска капа I 69.

шврдац, уродица у житу VI 114.

шенекеџија, занатлија IX 48.

шешелук IV 16; VII 25.

шерџија IX 50.

шерлуци, обућа V 37.

шешивар, занатлија IX 49.

шикве, игра II 37; посуђе од . . . III 62 и д.

ширлик, мушка капа VI 49.

шканице III 48, 91; IV 14; V 32, 37, 38, 43, 64; X 4.

шкашш, не сме се . . . X 60.

шовар, мера VIII 24.

шозлуци; в.: дизлуци.

шоке V 29, 37.

шойка кријајне, игра VII 57.

шор VI 58.

шрамболос, појас I 97; V 37; VII 20.

шраше, игра II 41.

шрвель I 73; IV 16.

шрейеш, накит IX 79.

шрейешљика, накит IX 78.

шрн као хамајлија IX 35.

шројанка, игра IX 91.

шромболос; в.: трамболос

шрска, мера VIII 21.

шрујина код воденице IX 65, 66.

шрчиник, игра VII 50.

шулбе, младина капа I 95.

шуљак код воденице VIII 4.

шуљбан, марама VI 50; VII 24; IX 79.

шумбас на коме је воденица VIII 14.

шущунџија IX 51.

шущекџија IX 47.

Туџин дан IV 48.

ћедиљка за цеђење ире VI 59.

ћемер, појас V 29, 39; IX 87.

- ћерчијица*, занатлија IX 52.
ћеса за дуван VIII 74.
ћехајник, најстарији чобанин III 29.
ћилимарсџво II 65.
ћирција IX 52.
ћирши на воденици VIII 10.
ћишјајка, хаљетак V 50.
ћосница, игра VII 61, 62.
ћук, младина капа IX 78.
ћулав, капа I 96; VIII 73.
ћујица, земљани суд VIII 109.
ћујрија, прелажење сватова преко... IV 11.
ћурак (хурк), хаљетак VII 19, 21.
ћурдија I 95; V 19 и д., 38; VII 67.
ћурче VI 43.
ћурчија IX 50.
убијала, крпе за ноге VI 48.
убијање сџараца VII 2.
убој, сточна болест V 108.
убрадач, марама V 42, 46, 61, 89.
угаљ, израда дрвеног угља VII 108.
уган, сточна болест V 108
уич, ован предводник VI 63.
уојаја, обичаји у вези са . . . V 71, 114.
ујам VIII 6.
ујед змије V 109.
уљија на воденици VIII 15.
уместо, игра IX 91.
умейнош сељачка IV 63 и д.
умир II 72—80.
умрен, игра VII 53.
ујора, греда VIII 15.
урда од млека VI 61.
урицање IX 3 и д., 33 и д.
урок VIII 68; IX 1 и д., 31 и д.
урочица V 90.
урочњак VII 119.
уруљија, хаљетак IX 79.
усвојеник, његова прапа X 46, 47.
усиновљавање, како се врши X 44, 45.
ускакање девојке V 124.
усов, болест VIII 69.
ушбашиа, еснафски старешина IX 55.
ушшава код воденице IX 65.
ушобоља VIII 70.
уштрел, сточна болест VIII 70.
ушега, завој за утезање лубање X 24, 26.
уцак, мера VIII 23.
уши, бушење . . . I 57.
ушур X 118.
фаш, мера VIII 21.
фаћела, марама IX 79, 80, 81.
фереце VII 12, 13.
фермен I 97; III 52, 88, 92; V 37, 38, 85, 87; VII 18, 21.
фес I 96, 97; II 47, 49, 51, 78, 84, 94; V 32; VI 44; VII 21, 25, 66; IX 81; в.: капе.
фусџан VII 67.
фуша, прегача VII 66.
фушо, прегача IX 84.
хајдук за точење вина III 65.
халач, занатлија IX 50.
хаљина; в.: аљина.
хамајлија; в.: амајлија.
хлеб крсни V 99; божићни (божићњак) VI 118.
храна, словеначка литература о њој II 84.
хрвање; в.: борејне.
цадилка (носиљка) X 27.
цар -- *бан* -- *лешо*, игра II 40.
Целовац, тумачење његова имена X 11 и д.
цецка којом се воденица везује за обалу VIII 15.
цимер, поњава IV 3.
цингана, дивит I 94.
ципеле III 86; V 55; VI 48; VII 22.
цревље, ципеле VII 29; VIII 82; IX 86.
црква, опасивање . . . VII 110; VIII 91—92; IX 95; прилагање свећа . . . на Велики четвртак VII 113—118; VIII 95; IX 108.
чајка, марама VII 24.
чакалени, женски гости X 64.
чакшире I 97; III 48, 52, 81, 82, 90, 93; IV 13, 14; V 29, 32, 37, 38, 85—87, 108, VI 47; VII 20, 47, 48, 66, 67; VIII 76.
чалма VI 44.
чамџрази, накит IV 15.
чамџи рибарски IV 82 и д.; в.: чун.
чајраз, накит VII 11, 28.
чараје I 97; II 64 и д.; III 21, 23, 53, 56, 80, 85, 91, 93, 94; IV 13, 14, 15, 16; V 29, 37, 38, 43, 55, 68, 86, 87; VI 47, 52; VII 20, 22, 29, 66, 67; VIII 74, 75, 78; IX 74, 77, 81, 86.
чауш V 117.
чашка, мера VIII 28.
чевре, марама VII 24, 28.
чекешало у воденици VIII 6; IX 67.
чели, ципеле VII 67.
черга, мера VIII 22.
черма, хаљетак III 52.

чесница I 52; X 125.

Четвртак големи IV 45.

чешаља (четка) у нар. обичајима X 37.

чизме младине II 69.

чирак од тикве III 64; шегрт IX 54.

чистарица у воденици IX 65, 66.

чишјака, хаџетак V 50.

чишуда V 99.

чкурша, хаџетак VII 67.

чмула, замљани суд VIII 109.

чобанбаша, најстарији чобанин III 29.

чобанин V 107; VI 64, 68, 69, 70.

чокоје спахија VI 74.

чоха црна кроја каурскога X 1.

чума VII 76.

чун IV 82—85, 87; в.: чамци рибарски

чурек-оши, семе од мехуњаче као хамај-
лија IX 17.

џемадан VIII 73, 80, 82; в.: џемадан.

џамалари; в.: русалинци.

џаџија, занатлија IX 52.

џега, капа женска IV 16.

џемадан I 97; III 48, 82; V 37, 38.

џим, мера VIII 21.

џишка, VII 51.

џока VIII 81.

џубе VI 49; VII 21.

џуја, хаџетак IX 84.

џујелеша, хаџетак IX 71 и д.

шајкача III 51, 84, 86, 92; V 85.

шал V 68; VIII 75.

шалваре VI 47; VII 8, 9, 15, 16, 17, 20,
67, 68.

шамџија; в.: марама.

шамлија (шамџија) X 63.

шайа од јежа као хамајлија IX 18.

шайка, врста капе VII 21.

шаре II 56, 66; III 22; IV 75 и д.; V 24,
25, 31, 62, 63, 67; IX 77, 82.

шарлаганџија, занатлија IX 51.

шешторка, игра IX 91.

шешир III 51; IV 13; V 85.

шиљкаши, опанци III 80.

шиник, мера VIII 25.

шиџин (шипка од трна) X 56.

шишак, капа VIII 80; IX 86.

шишање, кад се не сме шншати X 59.

шкий, корито V 36.

шкоршељка, хаџетак VII 18.

шкриња, мртвачки сандук VI 81.

шлем, тепелук IV 16.

шшай, његова улога I 65.

шшруља, суд VI 61.

шубара III 51, 84, 86, 92, 95; IV 13, 14;
V 85, 87.

шуга VIII 71.

шук-шойка, игра VII 58.

шушњар, уродница у жигу VI 114.

Боривоје М. Дробњаковић

Етнографски музеј у Београду и његови посетиоци (Le Musée Ethnographique de Beograd et ses visiteurs)

Етнографски музеј¹⁾ у Београду пуни ових дана 35 година свог посебног рада на научном и културно-просветном пољу и објављује десету књигу свога *Гласника*. Мени се указала прилика да читаоцима музејског *Гласника* прикажем улогу и значај Музеја с гледишта његових посетилаца²⁾.

У више махова проматрао сам расположење и утиске посетилаца Етнографског музеја у Београду, па сам та проматрања употпунио усменим исказима посетилаца и њиховим забелешкама у музејским Посетницама од 1903—1935 год. Те су забелешке кратке и малобројне према броју посетилаца, јер нису биле обавезне, нити су се од њих нарочито захтевале. Посетиоци су се најчешће задовољавали тиме, да забележе своје име и презиме, дан посете, а неки и одакле су. Знатан је број посетилаца који се није уписивао у Посетнице због кратког времена, или што се чекало на ред, или због заборава и слично томе, а често су се вође група посетилаца потписивале у име свих. Има многобројних потписа посетилаца који се нису могли прочитати због скраћеница, или су потписани својственим начином потписивања, а многи су и нечитки. Неколике забелешке су записане на страним језицима (грчким, јеврејским, шпанским, кинеским, јапанским и др.) за које, и поред добре воље, нисам добио преводе на време, па су оне, као и друге од мањег значаја, остале неупотребљене.

Из Посетница се види, да су посетиоци биле личности почев од владалаца, чланова владалачких породица, научника и уметника до наших сточара. Највише их је било из Европе, па онда из Азије, Америке, Африке и најмање из Аустралије.

Прва посета чланова Краљевског дома Етнографском музеју.

Музеј је највише посећиван у лето, за време школског одмора. За четири дана, тј. од 22—25 јуна 1924 год., посетили су Музеј, поред

¹⁾ Назив „Етнографски музеј“ је старији и неправиљан, а овде се употребљава као озваничени назив за установу. — ²⁾ О најстаријем музеју у Србији и о оснивању Етнографског музеја у Београду видети инструктиван чланак Б. М. Дробњаковића у музејском *Гласнику* књ. I 11—25.

других појединачних посетилаца, ученици ових школа: Основне школе из Карловца, Иланце, Рипња, Билића, Куле и Земуна; Гимназије из Призрена, Прилепа и Туприје; Грађанске школе из Апатина, Сомбора, Куле и Бачке Паланке; Више франевачке школе у Загребу, Више пучке школе из Ердевика, Више девојачке школе из Бања Луке и Државне школе у Српском Итибеју.

Број музејских посетилаца расте из године у годину. 1927 год. посетило је Музеј око 1.300 посетилаца, 58 домаћих екскурзија основних, средњих и стручних школа, туристичких, соколских и других патриотских друштава и пет страних друштава. 1932 год. број посетилаца се повећао на 7.000.

Забелешке, које су нам оставили музејски посетиоци, нису исцрпни прилози, по којима би се могао довољно да оцени целокупан значај и улога овога Музеја. То су само прибележени утисци, стечени у пролазу кроз Музеј. Али, и као такви, они су од користи. Јер, иако су савремени музеји засновани на научној основи и служе у првом реду науци, они имају и ширу, популарну улогу, која се не сме занемарити. Зато су искази и забелешке музејских посетилаца драгоцени подаци познавању музеологије уопште, а посебно етнолошких музеја.

Највећи је број посетилаца истицао богатство музејских збирака и њихово уређење. Посетилац Драгутин Л. Митић, хотелијер из Крушевца, под утисцима музејских збирака, препоручује посету Етнографском музеју у Београду „свим српским синовима и кћерима“. Андрија Диаконковић, железнички чиновник из Темишвара, посетио је више музеја, али га је Етнографски музеј у Београду изненадио богатством својих збирака (1 април 1929 г.). Познати бугарски писац М. Арнаудов жели, после посете Музеју, да се по угледу овог Музеја оснује средишни јужно-словенски или балкански музеј, који би служио за упоредне студије из културе балканских народа. Јахја Кемал, турски народни посланик из Урфе, оставио је забелешку, која у преводу гласи: „Моја посета Етнографском музеју у Београду биће најлепша успомена мога живота. Моје је гледиште, да је он један од најкориснијих музеја. Из овог научно уређеног музеја види се велика научничка способност српског племена. Из овог почетка види се, да ће оно још напредовати (30 јануар 1926 г.). Професор Филозофског факултета у Цариграду Шериф Музафер забележио је 27 јула 1926 год.: „Овај Етнографски музеј врло лепо приказује народне путеве којима Југославија иде напред. Нама Турцима, као и другим народима, изгледа као да је у њему приказан читав догађај. Етнографски музеј, који је прикупио дела свога народа и који приказује на очигледан начин прошле дане свога народа, претставља врло значајне доказе о пореклу и о култури једног народа“.

Врло су занимљиве неколике забелешке овогодишњих посетилаца из Бугарске. Међу њима нарочиту пажњу свраћају забелешке пуковника Светозара Акрابова и Бориса Џонева, које у преводу гласе: „Како се уђе у овај одлично уређени музеј, тек тада човек види колико су сродни Бугари и Срби.“ Ову сродност Џонев још јаче наглашава: „Све што видех у Етнографском музеју толико је сродно и слично с бугарским народним животом, па се заборављам да сам у Југославији“. Акрбов и Џонев су, нема сумње, о нама чули или читали из књига или бар из дневних листова, па ипак нису имали тако јасну претставу о Јужним Словенима све дотле, док нису прегледали Етнографски музеј у Београду и док се нису у њему на очигледан начин уверили, да су Јужни Словени једна шири јужнословенска етничка целина.

Било је посетилаца који се нису устезали да оставе своје забелешке о личној користи стеченој у Музеју, или да, после посете, рашчисте са заблудама. Драг. М. Шуњеварић, учитељ из ужичке Пожеге, забележио је „23 априла 1921 посетио сам музеј и из истог однео сам најлепше утиске, као и велики број нових претстава. Рад и марљивост су за сваку похвалу.“ Али је ову улогу Музеја још јаче истакао одушевљени Херцеговац Радован Бећировић, Требјешки, из Бијеле код Шавника, забелешком у стиховима:

„Видите прошлост, знадните шта смо,
Зашто се један с другијем класмо?“¹⁾

У речима Бећировића открива се једна горка истина из наше недавне прошлости. Наиме, само зато што се наша племена нису међусобно довољно познавала, она су била врло често и врло дуго крвно завађена. Познати свој народ значи завоleti га. Јер, по Валтазару Богишићу, „свак знаде да како међу појединцима, ако нема праве љубави, не може бити никакве праве заједнице, тако је без љубави не може бити ни међу племенима или народима.“¹⁾

Од осталих забележака најзанимљивија је норвешког новинара Георга Свендсена, забележена 3 маја 1935 године, која у преводу гласи: „Најлепши музеј који сам икада видео.“ На први поглед изгледа као да је Норвежанин Свендсен хтео да нам поласка овом својом забелешком. Међутим, кад је Свендсен записивао ове речи, он није мислио на спољни изглед музејске зграде и на њену архитектуру, на раскошне сале и луксузне витрине, јер Етнографски музеј у Београду не располаже шта више ни скромном зградом а још мање с потребним одељењима и намештајем. Његове се речи не односе по свој прилици ни на доследно уређење музејских збирака у тесним и недовољно осветљеним просторијама. Његове се речи односе само на разноврсност, оригиналност и лепоту изложених збирака. Југославија, као и остале земље на Балканском Полуострву, обилују још и данас, истина не као у прошлом веку, значајним и разноврсним производима из материјалне и духовне културе. Познато је да су се на Балканском Полуострву још од најстаријих времена укрштали и смењивали разни културни утицаји Истока и Запада са културама староседелца и да се готово сви ти утицаји запажају и данас међу народима Балканског Полуострва. Предност етнолошких музеја на Балканском Полуострву над етнолошким музејима у осталој Европи је управо у разноврсности и оригиналности музејских збирака. Довољно је погледати само на народну ношњу и вез у музејским збиркама или на типове зграда из разних крајева Југославије, па се уверити с коликом је искреношћу и познавањем норвешки новинар Свендсен оставио своју кратку али тачну забелешку.

Једног дана пало ми је у очи, да се неки стари Црногорац задржао у Музеју више него што би било потребно да се марљиво прегледа свака музејска збирка. Био сам слободан да га упитам, шта му се највише свидело у Музеју. Он ме је некако неповерљиво и зачуђено погледао, као да му моје питање није било искрено упућено. „Све!“ био је кратак његов одговор, па је, пошто се уверио да сам му се искрено обратио, наставио: „Да сам умро у гроб би однио једну жељу, што нијесам видио музеј. Каживали ми људи о њему, али сам им мало вјеровао.“ Затим одвео ме је код збирке народног оружја, показао ми црногорске токе,

¹⁾ Летопис Матиче српске, књ. 111, стр. 83.

које је и он у младости носио, па ми је с поносом похвалио и збирку беговских долама из Босне итд. Уз то ми је причао многе своје доживљаје и неке из живота Црногораца и Арбанаса, па је најзад завршио своје причање, очевидно задовољан што се народна старина поштује и чува, овим речима: „Занаго, ово ти је највећа светиња, па сад кад сам је видио, не жалим умријет.“¹⁾

Најзад било би неискрено када не би приказао и недостатке Етнографског музеја у Београду, које су посетиоци приметили. У музејским Посетницама нема ниједне такве забелешке. То су биле само усмене, али оправдане примедбе, које се односе на тесне и неподесне просторије у Музеју, у којима су изложене збирке. Нарочито су запажене примедбе наставника средњих и стручних школа о претрпаности збирака у недовољним музејским просторијама, која им је отежавала прегледност у предавањима.

Посетиоци су, поред осталог, нарочито истицали у својим забелешкама богатство музејских збирака. Па ипак Музеј располаже, истина завидним збиркама, али не тако потпуним и систематски сређеним. У тежњи да се и пажња кут у Музеју искористи за излагање збирака, излагане су нове збирке, које су често заклањале оне већ изложене и тако се почела губити њихова прегледност. Иако Етнографски музеј у Београду има данас највећу збирку југословенске народне ношње и веза у Југославији, а вероватно и на Балканском Полуострву, она ипак није потпуна нити има места у Музеју где би се изложила. У музејском слагалишту има две трећине ствари од укупног броја, које се не показују посетиоцима. Њима се служе само стручњаци за упоредне студије из народне културе уопште. Модели типова кућа и других зграда, који су највише привличили пажњу посетилаца, нису сви изложени. Изложена „кућа“ (кухиња) с огњиштем из Шумадије, „Изглед ужичке куће с окућницом“ и „Кривошијанин на стражи“ су најбољи докази за то. Колико би тек било интересовање за посетиоце када би у Музеју видели нпр. приказан живот наших сточара у њиховим планинским становима, или живот наших Цигана под чергом, затим рад у сеоској коларској радионици, прераду шљива, маслине и слично томе. Али је Музеј најосетливије погођен тиме, што не може да прими ретке и значајне поклоне својих добротвора, који постављају једини захтев, да тај поклон виде изложен у Музеју још за живота. Нажалост, жељи добротвора се није могло изићи у сусрет и поклони су се изгубили за Музеј или ће се изгубити. У Музеју се, под приликама у којима се сада налази, не може спровести ни најпотребније његово уређење, већ се оно штавише и погоршава. Зато су

¹⁾ Казивање старог Црногорца потсетило ме је на један мој особит доживљај из 1918 год. Тада сам се, као у сваком ратном вртлогу, нашао у Прагу, па сам искористио кратко време, да посетим тамошњи етнoлошки музеј. Под свежим утисцима грозних ратних догађаја и пустошења по Србији, био је то дирљив приказ, када сам спазио међу музејским збиркама и збирку предмета из Србије. Отргнут из моје богате, али сада опустошене отаџбине у земље глади и међу људима који су тада били непријатељски расположени према Србима, па и према свему што се звало српским именом, овај кут музејског одељења био је у мојим очима право изненађење. Предмети, које сам тако добро познавао и који су ме потсећали на драге успомене и на добре особине мога народа, брижљиво су се чували у прашком музеју упркос свих тадашњих непријатељстава. Они су ми пробудили и оживели моје сећање на завичај и рођаке, повратили су ми готово изгубљено надање за бољим данима и ојачали жељу за отаџбином. После посете музеју у Прагу добио сам утисак, да ипак, и поред све ратне свирепости, није утрнула последња искра љутске свести и пијетета према народним старинама. Тада сам запазио први пут, да етнoлошки музеји имају поред научне и знатну васпитну улогу за национално образовање својих грађана.

његово напредовање и улога знатно отежани. Тек с повољним решењем питања музејске зграде, на које се већ годинама ишчекује,¹⁾ настаће нов период научне и културно-просветне делатности у Етнографском музеју у Београду и он ће отада моћи да одговара својој потпуној улози.

Нашим етнолошким музејима потребна је хитна и свестранија помоћ, јер то заслужује наш народ и његова прошлост. Њима треба поклонити више пажње колико из пијетета, толико и из практичних користи, на које смо, само на неке од њих, већ напред указали. *Пошребно је очувати у првом реду ствари нашег народа.* Ово нарочито наглашавам зато, што се данас кудикамо више полаже и троши на изналажењу и проучавању преисториске, античке, византиске и римске старине у нашим земљама, него на проучавању етничке прошлости нашега народа и на његову културу. Најзад, да ли ће наши етнолошки музеји постати „мртва слагалишта“ музејских збирака, како је то приметно један наш одлични познавалац музејских прилика, зависи од разумевања њихова значаја и улоге. Зато истичемо неодложну потребу, *да наше етнолошке музеје треба оберучке помоћи.*

Петар Ж. Петровић

---

¹⁾ Видети годишње извештаје у музејским Гласницима.

Етнографски музеј у Београду

у 1935 години

Број приновљених предмета у овој години знатно је мањи него што је био последњих година. Главни инвентар је у току године приновљен са 385 бројева — односно са 497 предмета. Из редовних кредита, буџетом предвиђених, набављено је 186 инв. бројева са 249 предмета за 10.320 дин., на поклон је добивено 22 инв. броја са 43 предмета, а 177 инв. бројева са 205 предмета радови су музејског особља и сарадника. Музејске збирке добиле су 166 инв. бројева са 215 предмета, а Илустративно одељење 219 инв. бројева са 282 предмета. На дан 31 децембра 1935 год. Главни инвентар је имао 15.407 инв. бројева са 20.493 предмета.

Музејске збирке

У 1935 год. је из музејских средстава за збирке набављено 148 инв. бројева са 191 предметом за 7.027 дин. Приновљеним предметима су употпуњени неколики изложени манекени или су попуњаване збирке. Тако је са већим бројем и ређим предметима из Босне допуњена збирка дрвених судова и покућства (литре, пљоске, букаре, тасови — чаше, „дезде“, скемлије, софре и др.), а збирка народне ношње старијим примерцима хаљетака из Барање, београдског Подунавља, Звижда, околине Пирота и са Златибора. Осим тога, мањим бројем предмета попуњене су и збирке инструмената, тканина, земљорадничких алата и др. За манекене „Пироћанац“, „Тимочанин“ и „Далматинац“ израђене су воштане главе по оригиналним фотографијама. Поред набављених, музејске збирке су приновљене и са 15 инв. бројева — односно са 24 поклоњена предмета. Поклоне су дали: г-ђа Софија Мићић, из Чајетине (старинска врата са конака сердара Мићића); г. Латиф Горан, из Улчиња (2 дипле); г-ца Олга Јанчић, из Београда (кандило); г-ђа Ката Томашевић, из Београда (икону); г. Милоје Борисављевић, из Београда (земљани светњак); г-ђа Таса Петровић, из Дојкинаца — Срез пиротски (капу); г. Петар Јанковић, из Београда (зубун); г. Душан Малеш, из Пливе (дипле); г. Миодраг Дробњаковић, из Београда (зврчку); г. д-р Тих. Р. Ђорђевић, из Београда (6 црквених новаца и 1 кашику); г. Ђорђе Стратимировић, из Беча (свиралу, бичаље, камиш и арбију); г-ђа Милена Томовић, из Колашинских Поља (преслицу); г-ђа Станија Рабреновић, из Колашинских Поља (преслицу) и г. Секула Селић, из Колашина (штап).

Илустративно одељење

На крају 1935 год. ово одељење је имало 6.302 инв. броја са 7.704 предмета. У току године је приновљено 219 инв. бројева са 282 предмета (202 фот. негатива, 20 фот. филмова, 28 клише-а, 1 цртеж, 3 слике, 8 акварела и 20 фотографија). Од овога броја из редовних

музејских кредита набављено је 38 инв. бројева са 58 предмета за 3.293 дин. (28 клише-а, 6 акварела, 20 фотографија, 1 цртеж и 3 слике), на поклон је добивено 6 инв. бројева са 21 предметом (1 негатив поклонио г. Петар Момировић, из Ђуприје; 18 негатива поклонио г. д-р Тих. Р. Ђорђевић, из Београда и два филма поклонио г. Коста Манојловић, из Београда), а 175 инв. бројева са 203 предмета радови су музејског особља и сарадника (Боривоје Дробњаковић: 12 филмова; Митар Влаховић: 97 негатива; Петар Петровић: 34 негатива; Јурије Слански: 34 негатива, и Бранислав Русић: 26 негатива).

Инвентар Филмског отсека је у току ове године приновљен са 120 м. снимљеног филма тако да данас у овоме отсеку укупно има 936.64 м. негатив и 575 позитив филма.

У Одељењу за музички фолклор и у Фонографском отсеку стане је непромењено.

Библиотека

На дан 31 децембра 1935 г. инвентар библиотеке је имао 2.510 бројева са 5.027 књига и свезака. У току године приновљено је 149 инв. бројева. У замену је примљено 62 броја, из музејских средстава је набављено 64 броја, музејских публикација (са сепаратима) има 15 бројева, а на поклон је добивено 8 бројева. Поклонили су по једну књигу: г. г. Ј. Манинен, из Штокхолма; Р. Кемп, из Лондона; Стеван Михалцић, из Брањине (Барања); д-р Слободан Поповић, из Београда; д-р Милисав Лутовац, из Београда; Свет. Раичевић, из Скопља; затим Друштво пријатеља Лужичких Срба у Београду и Музеално друштво из Вараждина.

Музејске публикације

Етнографски музеј у 1935 г. издао је девету књигу Гласника, пету свеску Посебних издања и две свеске Упутстава.

До краја 1935 од музејских публикација је послато у замену, поклонено и продато: Гласника I—820, II—394, III—371, IV—296, V—270, VI—262, VII—289, VIII—283 и IX—252, а Посебних издања I—686,¹⁾ II—293, III—332, IV—277 и V—287. Од Упутстава за прикупљање грађе о народним песмама разаслато је 1.129 а од Упутстава за прикупљање грађе о риболову 605 примерака.

Научна путовања и рад у Музеју

Потписани је за време свога годишњег одмора допуњавао белешке о свадбеним обичајима у неколико босанских села Среза зворничког. Израдио је Упутства за прикупљање грађе о риболову, која су објављена као друга свеска Упутстава Етнографског музеја. У десетој књизи Гласника објавио је чланак: О научном раду Етнографског музеја у Београду, уз који је дао преглед садржаја и регистар за све књиге Гласника које су до сада објављене (I—X).

Г. Митар Влаховић, кустос, у току године је у два маха путовао у Барању. На путу је провео око 20 дана бавећи се етнолошким проучавањем и прикупљањем предмета за музејске збирке. Нарочито је обратио пажњу на главније народне обичаје, на кућу и народне песме. Донео је више ређих предмета и око 50 снимака. У јуну је провео шест дана у селима североисточно од Пирота где је проучавао народни

¹⁾ У извештају за 1934 г. (Гласник IX, с. 130) погрешно је био унесен број за прву свеску Посебних издања.

живот, обичаје и народне песме. Са овога пута донео је ређе предмете за музејске збирке и 27 снимака. Ова је путовања г. Влаховић извршио из музејских средстава. Помогнут из фонда Аустралијанске задужбине, г. Влаховић је провео 20 дана у Колашину ради антропогеографских и етнолошких испитивања. Са овога пута донео је око 20 снимака. У току године је штампао ове радове: Упутства за прикупљање грађе о народним песмама (заједно са д-ром А. Шмаусом) и Гусле и јуначке песме у Источној Србији (Гласник Етн. музеја X).

Г. Петар Ж. Петровић, кустос, провео је 12 дана у шумадиској Колубари ради проучавања народних песама и порекла становништва. У јуну је провео шест дана у Дубокој (Звижд), где је проучавао и кинематографски снимео народни обичај „Русаље“. Ова путовања је извршио из музејских средстава. Помогнут из фонда Аустралијанске задужбине провео је 20 дана у долини Рашке проучавајући насеља и порекло становништва. Са ових путовања донео је извесан број предмета за музејске збирке и 34 снимка. У току године је штампао ове радове: О народним песмама у Рудничком Поморављу (Посебна издања Етнографског музеја, св. 5) и Етнографски музеј у Београду и његови посетиоци (Гласник Етн. музеја, књ. X). Уредно је другу свеску Етнолошке књижице.

У овој години настављен је посао на прикупљању грађе о народним песмама и на њиховом проучавању. Министарство просвете је са О.н.бр. 19.492/35 препоручило свима наставницима народних школа да својом сарађиом помогну Етнографски музеј у овоме послу. Преко школских надзорника Музеј је разаслао више од хиљаду примерака Упутстава у све крајеве Југославије. Музејски Архив за народне песме има 37 прилога.¹⁾

¹⁾ У извештају за 1934 г. који је управа Етнографског музеја под бр. 12,35 послала Министарству просвете и општапала у своме Гласнику (књ. IX), на стр. 131 изнесено је стање ствари о Групи која је по одобрењу Министарства просвете у Музеју радила на прикупљању грађе и на проучавању народних песама. Поводом тога извештаја уредници Прилога проучавању народне поезије и још два члана Групе дали су „објашњења“ (Прилози II/1, стр. 144), у којима нису изнели ништа чиме би оспорили факта објављена у спомеутом музејском извештају. Управа Етнографског музеја по овоме питању не може да расправља путем којим би се могло ићи да Гласник није орган Етнографског музеја. Министарство просвете је надлежно да ствар узме у своје руке и да је испита. Али, у вези са „објашњењима“ принуђени смо да кажемо ово:

1) Управи Етнографског музеја није познато да ли су и шта су неки чланови Групе радили на проучавању народних песама пре него су почели заједнички састанци у Музеју. За рад, који је био изван Музеја, она није ни позвана да даје извештај, па због тога тај рад у своме извештају нигде није ни спомињала. У музејским извештајима било је речи само о раду у Етнографском музеју.

Управи Етнографског музеја исто тако није познато да ли су поједини музејски чиновници и какве су понуде чинили на састанцима у клубу Југословенско-немачког друштва у погледу заједничког рада на проучавању народних песама. Ако је таквих понуда било, то су они учинили само у своје име. Тек када су се чланови Групе обратили управи Музеја и предложили заједничку сарадњу, предлог је прихваћен, па је за тај рад тражено и добовиено одобрење од Министарства просвете (Глбр. 2336/1933).

2) У спомеутом извештају Етнографског музеја наведено је како су уредници дошли до „Прилога.“ У својим „објашњењима“ они нису покушали да те наводе објашњавају.

3) и 4) Управа Етнографског музеја изјављује, да у раду Групе није могло долазити до неспоразума између појединих чланова у основном питању: односу Групе према Музеју, из простог разлога што је тај однос био одређен одлуком Министарства просвете. Одобравајући предлог Етнографског музеја бр. 59/1833 о заједничком раду Етнографског музеја и Групе, Министарство је у исто време прихватило и ове тачке тога предлога: а) да се сав урађени материјал чува у Архиву Етнографског музеја, који ће се у ту сврху оспособити; б) да се одговори, који буду пристизали на постављена питања о стању епске песме у нашем народу, исто тако чувају у томе архиву; в) да се прикупљени материјал и чланци повремено објављују у музејском Гласнику или у којој другој на-

Етнографски музеј је издао Упутства за прикупљање грађе о риболу и обратио се Министарству пољопривреде молећи га за сарадњу. Министарство пољопривреде је прихватило предлог (Бр. 23.116/III — 1935) па је преко њега и са његовом препоруком Музеј послао 500 примерака Упутстава у све крајеве Југославије. Добивени одговори за реке: Тару, Пећку и Дечанску Бистрицу, Цетину, Врбас, Дрим, Неретву, Сутјеску и Пек чувају се у музејском Архиву.

Етнографски музеј је у току године слао разне податке, обавештења, фотографије и публикације: Етнолошком институту Универзитета у Лвову, Државном музеју у Берлину, Народном музеју у Сомбатељу, Етнографском музеју у Лисабону, Друштву пријатеља Пољске, Јадранској стражи у Љубљани, Народном делу у Београду итд., итд.

Посете и приходи од улазница

Поред великог броја појединачних посетилаца, у току ове године Музеј је посетило и 135 група. Највећи број посетилаца долази у празничне и оне дане када је приступ бесплатан. У тај број улазе и групе које су ослобођене плаћања улазнице. Због тога је и приход од улазница незнатан: у току 1935 г. продато је 340 улазница од 5— и 104 улазнице од 2— динара и свега за њих примљено 1.908 динара. Када се ова сума дода сумама из ранијих година, крајем 1935 г. укупан приход од улазница (са каматом) износи 9.341 динар. Од овога новца је по одобрењу Министарства просвете утрошено 4.740 динара, а остатак је на приплоду код Државне хипотекарне банке и у музејској каси.

Буџет

По буџету расхода за 1935/36 г. Етнографски музеј је располагао овим средствима: 1) за материјалне потребе са 31.240 дин.; за научна путовања са 2.600 дин. и за штампање Гласника са 15.000 динара.

Музејска зграда

У току године су на главној згради, поглавито на кровној конструкцији, извршене извесне оправке.

О стању зграде поднесен је извештај Министарству просвете под Пов. бр. 4 од 28 маја 1935 год.

Директор Етнографског музеја,
Д-р Бор. М Дробњаковић

учној публикацији и г) да се сва преписка и подаци могу упућивати на адресу Етнографског музеја. Ово је за управу Музеја била нека врста правилника кога се она морала држати. Сви чланови Групе били су упознати са музејским предлогом и са одлуком Министарства просвете и по њима се радило. Заједнички рад престао је тек после објављивања прве свеске Прилога, када су његови уредници поступили друкчије него што је у горњим редовима изнесено, о чему је било говора у музејском Гласнику IX на стр. 131, што г. г. уредници у својим „објашњењима“ нису могли оспорити. Наиме: уредници су у Прилозима I/1 на другој страни кориша истакли да рукописе треба слати на адресу Уредништва, а на стр. 131 исте свеске Прилога у „Нашој анкети“ уредништво тражи „од свих оних који се интересују за нашу народну поезију“ да њему достављају одговоре, а не Етнографском музеју, како стоји у горе наведеном одобрењу Министарства просвете и како се, уосталом, и радило све до појаве прве свеске Прилога.

Управа Етнографског музеја није нигде и ни једном речи навела да је Упитник — односно Упутства за прикупљање грађе о народним песмама изродно Музеј, како се то у „објашњењима“ каже. У музејском Гласнику (књ. VIII, стр. 183) и у предговору Упутствима (стр. 3 у напомени) јасно је истакнуто на који се начин до њих дошло.

† Д-р Сима Тројановић¹⁾

(* 2-II-1862, † 8-XI-1935)

Из кола предатних ветерана на етнолошком пољу рада отргнут је 21 новембра 1935 године (по нов. к.) д-р Сима Тројановић, дугогодишњи управник Етнографског музеја у Београду и професор Универзитета у Скопљу. За музејског уредника („кустоса“) постављен је 1901 год., још исте године је унапређен за управника Етнографског музеја у Београду и на тој је дужности био све до 1921 год. Благодареди његовој необичној вољи и прегнућу и одличним везама с Јованом Цвијићем, он је положио основ овој нашој, тада посебно издвојеној, научно-културној установи у Београду.

Етнографски музеј је имао 1901 год. једва неколико непотпуних етнолошких збирака, које су биле изложене у свега две музејске дворане. За многе се ствари из тих збирака није знало одакле су и како су набављене. Тројановић је употребио доста времена око упоредних проучавања и идентификовања тих ствари, па их је са довољним познавањем уз сарадњу свога помоћника описао и одредио право њихово значење и место.

У времену тежњи и борбе за југословенским народним ослобођењем и уједињењем крајем прошлог и у почетку овог века Тројановић је у Етнографском музеју у Београду, као управник једне научне и националне установе, имао пуно посла и задатака. Он је за непуних првих десет година пропутовао готово све српскохрватске земље и у њима набавио разноврсне предмете за музејске збирке. Тек после првих Тројановићевих путовања и проучавања у народу музејске су збирке употпуњене, умножене, и сређене. Етнографски музеј је тада добио изглед једне истина скромне, али напредне установе, која је врло радо посећивана и у јавности поздрављена као нова културна и национална тековина.

Д-р Сима Тројановић се није задовољио тиме, да отвори музејска врата само Београду и његовим посетиоцима, већ је желео да прикаже страном свету наш народни живот и његове културне тековине, које

¹⁾ Биографију и библиографију д-ра Симе Тројановића видети у *Годишњаку Српске краљ. академије XXIX 1920 год.*, с. 199 и у музејском *Гласнику VII 143—146.*

су још и тада биле мало или погрешно познате. Зато је за прославу стогодишњице првог српског устанка приредио у Београду прву Етнографску изложбу. Затим је сарађивао на изложбама и на неким од њих учествовао и то: 1902 год. на Првој међународној изложби ношње у Петрограду, 1905 год. на Индустијској изложби у Лијежу, 1906 г. на Јубиларној изложби у Букурешту и на Новинарској изложби у Паризу, 1907 г. на Балканској изложби у Лондону, 1910 г. на Изложби Српске жене у Прагу, 1911 г. на Међународној изложби у Турину и припремао се за Свесловенску изложбу у Прагу, која се, због балканског рата 1912 год., није одржала.

За време ратова од 1914—1918 год. Музеј је знатно настрадао. Збирке су биле оштећене и испретуране, а музејска зграда неподесна и оронула. Преуређење Музеја и његових збирака требало је из основа изменити и уредити на савременој подлози. Нов период музејског научног и културно-националног делања зависио је од питања музејске зграде. Међутим, ово покренуто питање, нажалост, није срећно решено и Тројановић је музејске збирке изложио на старој основи. Није нам познато како је негативно питање утицало на Тројановићево схватање о овој тако важној народној установи, а који је за њено напредовање улагао највећу вољу и за њу, пре прошлих ратова, налазио довољно разумевања, с њом постигао завидне резултате, које су му и странци признали, и у којој је с особитом љубављу радио пуних двадесет година. Али знамо, да је д-р Сима Тројановић већ 1921 год. напустио Музеј и отишао на нову дужност, за коју није марио.

Нека је свешао помен д-р Сими Тројановићу, научном раднику и неморном музејском прагаоцу!

П. Ж. Петровић